

Головний редактор:

Ємельянов В.М.,
доктор наук з державного управління,
професор, заслужений діяч науки
і техніки України

Заступники головного редактора:

Антонова Л.В.,
кандидат економічних наук, доктор наук
з державного управління, професор
Нора Г.А.,
доктор економічних наук, професор

Відповідальні секретарі:

Штиршов О.М., кандидат наук з
державного управління, доцент
Тимофеев С.П., кандидат наук з
державного управління, доцент
Кучеренко Г.Б.

Члени редакційної колегії:

Abbas Mardani, Ph.D. in Philosophy Management
(USA)
Бартош Гордецьки, доктор політичних наук, профе-
сор факультету журналістики й політичних наук
Університету імені Адама Міцкевича (м. Познань,
Польща)
Беглиця В. П., кандидат економічних наук, доктор
наук з державного управління, професор
Гармідер А. Д., доктор економічних наук, доцент
Гнатєва Т. М., кандидат економічних наук,
доцент
Гришова І. Ю., доктор економічних наук
Дацій О. І., доктор економічних наук
Денисенко М. П., доктор економічних наук,
професор
Козловський С. В., доктор економічних наук,
професор
Кравчук А. О., кандидат економічних наук, доцент
Кушнір С. О., кандидат економічних наук,
професор
Лазарева О. В., доктор економічних наук,
професор
Ніколюк О. В., доктор економічних наук,
професор
Плеханов Д. О., кандидат економічних
наук, доктор наук з державного
управління, професор
Резнікова Н. В., доктор економічних наук,
професор
Сазонець І. А., доктор економічних наук,
професор
Сазонець О. М., доктор економічних наук, професор
Сорока С. В., доктор наук з державного управління,
професор
Стоян О. Ю., кандидат економічних наук,
доктор наук з державного управління, доцент
Тарасова Т. О., доктор економічних наук,
професор
Чвертко Л. А., кандидат економічних наук, доцент
Яременко Л. М., к. е. н., доцент, доцент кафедри
фінансів, обліку і оподаткування
Ярошевська О. В., доктор економічних наук,
професор

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 8 квітень 2021 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць

Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України з питань

ЕКОНОМІКИ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Категорія «Б»

(Наказ Міністерства освіти і науки України від
02.07.2020 № 886)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

**Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"**

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою
Чорноморського національного університету
імені Петра Могили 29.04.21 р.

Підписано до друку 29.04.21 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 24.7.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 2904/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2021

РОЗМІЩЕННЯ СТАТТІ

1. Вимоги щодо змісту наукової статті.

- 1.1. Високий науковий рівень статті.
- 1.2. Приймаються раніше не опубліковані наукові статті.
- 1.3. Автор несе відповідальність за оригінальність тексту статті (за плагіат відповідає автор).
- 1.4. Стаття повинна бути написана українською, російською або англійською мовою.
- 1.5. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації.
- 1.6. Остаточне рішення про публікацію ухвалюється Редакційною колегією, яка також залишає за собою право на додаткове рецензування, редагування і відхилення статей.

2. Вимоги щодо оформлення наукової статті.

- 2.1. У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (Регистр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- 2.2. Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад. (На мові статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою). ORCID ID.
- 2.3. Назва статті (Регистр – «Как в предложениях») мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.
- 2.4. Анотація.
 - 2.4.1. Мовою статті (обсяг не менш як 100 слів).
 - 2.4.2. Англійською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).
 - 2.4.3. У статті не українською мовою обов'язкова анотація українською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).
- 2.5. Ключові слова (5—8 слів) мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.
- 2.6. Текст статті.

У статті повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи:

 - постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
 - аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
 - формулювання цілей статті (постановка завдання);
 - виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
 - висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі;
 - список літератури;
 - список літератури (References) в романському алфавіті.

Згідно з новими правилами, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один мовою оригіналу і окремим блоком той же список літератури (References) в романському алфавіті (harvard reference system), повторюючи в ньому в тому ж порядку всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні. Для правильного оформлення, скористайтеся рекомендаціями <http://www.economy.in.ua/d/references.doc> або замовте цю послугу в редакції (див. анкету для автора).

3. Технічні вимоги до статті.

- 3.1. Обсяг рукопису — 20—35 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- 3.2. Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman). Якщо стаття зроблена в редакторі Microsoft Word (версія 2007) і має розширенням .docx, обов'язково потрібно відправити додатково файли статті Perezberezhneni u format .doc dla Microsoft Word (версія 97-2003) або .rtf. Назва файлу має відповідати прізвищу автора (наприклад: Іванов або Ivanov).
- 3.3. Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинна бути доречною. Цифровий матеріал подається у таблиці, що має порядковий номер (наприклад, Таблиця 1.) і назву (друкується над таблицею посередині жирним шрифтом). Ілюстрації також потрібно нумерувати і вони повинні мати назви, які вказуються під кожною ілюстрацією (наприклад, Рис. 2. Переваги ефективної структуризації попиту).
- 3.4. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених у програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).
- 3.5. Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.
- 3.6. Посилання на літературу в тексті необхідно подавати в квадратних дужках, наприклад, [3, с. 35; 8, с. 56–59], в яких перша цифра вказує порядковий номер джерела в списку літератури, а друга – відповідну сторінку в цьому джерелі; одне джерело (зі сторінкою) відокремлюється від іншого крапкою з комою.
- 3.7. У статті не повинно бути переносу слів та макросів При наборі слід вимкнути автоматичний «м'який» перенос (заборонені «примусові» переноси – за допомогою дефісу). Абзаци позначати тільки клавішею «Enter», не застосовувати пробіли або табуляцію (клавіша «Tab»).

4. Матеріали, які потрібно подати до редакції.

- 4.1. Стаття, рисунки окремими файлами (якщо потрібно (див. пункт 3.4)).
- 4.2. Анкета (скачати на сайті).
- 4.3. Рецензія на статтю* (з підписом рецензента та печаткою):
 - якщо автор або один із співавторів не має наукового ступеня (статті українською, російською або англійською мовами);
 - якщо в статті один автор, який не має наукового ступеня доктора наук (статті англійською мовою).

Матеріали надсилати на електронну адресу economy_2008@ukr.net

* Рецензію та витяг редакція має право запросити у автора з науковим ступенем.

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 8 квітень 2021 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Князевич А. О., Крайчук С. О., Демидюк С. М.

Контролінг інноваційних проектів 5

Дацій О. І., Черняєва О. О., Туболец І. І.

Напрями підвищення ролі фінансового контролю в умовах соціалізації держави 11

Шиян Д. В., Герасименко Ю. С., Велієва В. О., Остапенко Р. М.

Прогнозування попиту на органічну продукцію у домогосподарств із різним рівнем доходу 16

Бабікова К. О.

Інституційні аспекти розвитку рекреаційного туристичного природокористування 24

Красовська О. Ю.

Методичні підходи до аналізу результатів маркетингового дослідження 29

Буркова Л. А.

Оцінка ймовірності настання банкрутства підприємств металургійної галузі як складова визначення їх інвестиційної привабливості 34

Неустроєв Ю. Г.

Роль інформаційних технологій у забезпеченні економічної безпеки країни 40

Мокієнко Т. В., Прийдак Т. Б., Ліпський Р. В., Сіренко О. В.

Утримання із заробітної плати: від дев'яностих до сьогодні 45

Параниця Н. В., Параниця С. П., Батрак Т. С.

Think Tanks як інституції та їх значення у забезпеченні економічної безпеки 50

Демко М. Я.

Формування системи маркетингових комунікацій банківських установ у мережі Інтернет: інтегрований підхід 55

Державне управління

Дяченко С. А.

Аналіз розвитку інституту місцевих бюджетів в Україні: тенденції та прогнози 63

Васильєва О. І., Омельчук О. І.

Методологічні аспекти забезпечення правової спроможності об'єднаних територіальних громад в Україні 70

Коломоєць А. В., Пархоменко-Куцевіл О. І.

Державне управління вирішенням колективних трудових спорів 75

Подольчак Н. Ю., Карковська В. Я., Левицька Я. В.

Екосистеми розвитку стартапів як принцип здійснення державної інноваційної політики 82

Сороківська О. А., Кужда Т. І., Луцкив І. В.

Методологія оцінювання ефективності центрів надання адміністративних послуг та їх працівників в Україні (на прикладі Тернопільської області) 88

Ігнатюк О. Б., Горачук В. В.

Основні засади публічного адміністрування в правовому полі українського законодавства 98

Рудакова Л. О., Михальчук В. М.

Децентралізація управління системою охорони здоров'я на місцевому рівні (на прикладі Київської області) 105

Октисюк Ж. С., Кризина Н. П.

Запобігання корупції на державній службі: сучасний стан та проблеми 113

Скобіна І. І., Дубич К. В.

Організаційно-правові засади запобігання корупції в державному управлінні 120

Дмитренко Р. М.

Модифікація методики нормативної грошової оцінки земель як забезпечення функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення 127

Кушнір В. О.

Пропозиції щодо удосконалення керівних документів по організації системи стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України 133

Овчарук Е. В.

Теоретичні підходи дослідження Government Relations у контексті теорії публічного управління 139

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 8 / 2021

CONTENTS:

Economy

<u>Kniazevych A., Kraychuk S., Demydiuk S.</u>	
CONTROLLING OF INNOVATIVE PROJECTS	5
<u>Datsii O., Cherniaieva O., Tubolets I.</u>	
DIRECTIONS OF INCREASING THE ROLE OF FINANCIAL CONTROL IN THE CONDITIONS OF SOCIALIZATION OF THE STATE	11
<u>Shyian D., Herasymenko Y., Velieva V., Ostapenko R.</u>	
DEMAND FORECASTING FOR ORGANIC PRODUCTS IN HOUSEHOLDS WITH DIFFERENT INCOME LEVELS	16
<u>Babikova K.</u>	
INSTITUTIONAL ASPECTS OF DEVELOPMENT OF RECREATIONAL AND TOURIST NATURE MANAGEMENT	24
<u>Krasovska O.</u>	
METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE ANALYSIS OF MARKETING RESEARCH RESULTS	29
<u>Burkova L.</u>	
ASSESSMENT OF THE PROBABILITY OF BANKRUPTCY OF METALLURGICAL ENTERPRISES AS A COMPONENT OF DETERMINING THEIR INVESTMENT ATTRACTIVENESS	34
<u>Neustroiev Y.</u>	
THE ROLE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF THE COUNTRY	40
<u>Mokiienko T., Priyda T., Lipskyi R., Sirenko O.</u>	
DEDUCTIONS FROM WAGES: FROM THE NINETIES TO TODAY	45
<u>Paranytsia N., Paranytsia S., Batrak T.</u>	
THINK TANKS AS INSTITUTIONS AND THEIR IMPORTANCE IN ENSURING ECONOMIC SECURITY	50
<u>Demko M.</u>	
DEVELOPMENT OF A SYSTEM OF MARKETING COMMUNICATIONS OF BANKING INSTITUTIONS ON THE INTERNET: AN INTEGRATED APPROACH	55

Public administration

<u>Diachenko S.</u>	
ANALYSIS OF THE DEVELOPMENT OF THE INSTITUTE OF LOCAL BUDGETS IN UKRAINE: TRENDS AND FORECASTS	63
<u>Vasylieva O., Omelchuk O.</u>	
METHODOLOGICAL ASPECTS OF ENSURING LEGAL CAPACITY UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES IN UKRAINE	70
<u>Kolomoyets A., Parkhomenko-Kutsevil O.</u>	
STATE MANAGEMENT OF THE RESOLUTION OF COLLECTIVE LABOR DISPUTES	75
<u>Podolchak N., Karkovska V., Levytska Y.</u>	
ECOSYSTEMS FOR STARTUP DEVELOPMENT AS A PRINCIPLE FOR IMPLEMENTING STATE INNOVATION POLICY	82
<u>Sorokivska O., Kuzhda T., Lutsykyiv I.</u>	
METHODOLOGY FOR EVALUATION ADMINISTRATIVE SERVICE CENTERS PERFORMANCE AND THEIR EMPLOYEES IN UKRAINE (BY USING DATA OF TERNOPIL REGION)	88
<u>Ihnatiuk O., Horachuk V.</u>	
BASIC PRINCIPLES OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE LEGAL FIELD OF UKRAINIAN LEGISLATION	98
<u>Rudakova L., Mykhalchuk V.</u>	
DECENTRALIZATION OF HEALTHCARE MANAGEMENT AT THE LOCAL LEVEL (ON THE EXAMPLE OF KYIV REGION)	105
<u>Oktysiuk Zh., Kryzyna N.</u>	
PREVENTION OF CORRUPTION IN THE CIVIL SERVICE: CURRENT STATUS AND PROBLEMS	113
<u>Skobina I., Dubych K.</u>	
ORGANIZATIONAL AND LEGAL PRINCIPLES OF PREVENTION OF CORRUPTION IN PUBLIC ADMINISTRATION	120
<u>Dmitrenko R.</u>	
MODIFICATION OF THE METHODOLOGY OF NORMATIVE MONEY EVALUATION OF LAND AS ENSURING THE FUNCTIONING OF THE AGRICULTURAL LAND MARKET	127
<u>Kushnir V.</u>	
PROPOSALS FOR IMPROVING THE GUIDANCE DOCUMENTS ON THE ORGANIZATION OF THE SYSTEM OF STRATEGIC COMMUNICATIONS IN THE SECURITY AND DEFENSE SECTOR OF UKRAINE	133
<u>Ovcharuk E.</u>	
THEORETICAL APPROACHES TO GOVERNMENT RELATIONS RESEARCH IN THE CONTEXT OF PUBLIC ADMINISTRATION THEORY	139

А. О. Князевич,
 д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту, ПВНЗ "Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука", м. Рівне
 ORCID ID: 0000-0002-5394-5599

С. О. Крайчук,
 к. т. н., доцент, доцент кафедри економіки та управління бізнесом, Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне
 ORCID ID: 0000-0001-9756-1979

С. М. Демидюк,
 к. е. н., доцент кафедри менеджменту, ПВНЗ "Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука", м. Рівне
 ORCID ID: 0000-0001-7911-7460

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.8.5

КОНТРОЛІНГ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ

A. Kniazevych,
 Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Management, Private Higher Education Establishment "Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities"
 S. Kraychuk,
 PhD in Technical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics and Management of business, Rivne State University of Humanities
 S. Demydiuk,
 PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management, Private Higher Education Establishment "Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities"

CONTROLLING OF INNOVATIVE PROJECTS

Статтю присвячено дослідженню особливостей та визначенню етапів впровадження системи контролінгу інноваційних проектів як системи раннього попередження і реагування на ризики. Ефективність підприємницької діяльності є значною мірою визначається ступенем готовності менеджменту організації враховувати вірогідність раптового виникнення кризових ситуацій. Розв'язувати проблеми управління в умовах постійної загрози виникнення кризових ситуацій необхідно шляхом використання антикризового менеджменту та контролінгу. Розглянуто особливості, основні ознаки та обмеження під час здійснення інноваційної діяльності. Розроблено вимоги щодо формування системи контролінгу інноваційних проектів. Реалізація процесу інноваційного підприємництва нерозривно пов'язана з різними етапами інвестування. Обґрунтовано, що контролінг інноваційних проектів забезпечує дієву систему раннього попередження і реагування на ризики на кожному етапі виконання проєкту. Запропоновано алгоритм здійснення контролінгу інноваційних проєктів.

Effectiveness of the entrepreneurial activity is largely determined by the degree of organization's management to take into account the likelihood of a sudden crisis. It is necessary to solve management problems in the constant threat conditions of the emergency crisis situations by use of anti-crisis management and controlling. The aim of the article is researching the features and determining stages of a controlling system for innovative projects as an early warning system and responding to risks. The results of the analysis. The article is devoted to defining the role of controlling as a direction of economic work at an enterprise associated with monitoring its financial and economic activities and systematically providing information necessary for making timely tactical and strategic management decisions. The features, main features and limitations in the implementation of innovative activities are considered. The study substantiates that innovation controlling is designed to cover all aspects of innovative entrepreneurship in order to be able to identify weaknesses in a timely manner and take measures to avoid crises that threaten the successful implementation of an innovative project. Controlling innovative projects is based on the provision that the normal

implementation of an innovative project takes place within the framework of predetermined parameters. That is why the main focus of the project coordinator is on deviations from them. It is necessary to study the reasons for deviations and take appropriate actions to bring the project back to normal. The article develops requirements for the formation of a controlling system for innovative projects. An algorithm for the implementation of controlling innovative projects is proposed. Conclusions and directions of further researches. Implementation process of innovative entrepreneurship is inextricably linked with various stages of investment. It is substantiated that controlling innovative projects provides an effective system of early warning and response to risks at every stage of the project.

Ключові слова: інновації, контролінг, інноваційні проекти, стартап проекти, система раннього попередження і реагування, ризики.

Key words: innovations, controlling, innovation projects, startup projects, early warning and response system, risks.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ В ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Ключовою умовою прискорення соціально-економічного розвитку країни, галузей економіки, підприємств є необхідність енергійно знаходити і швидко реалізовувати найбільш ефективні інноваційні пропозиції. Все це — складові інноваційного процесу, кінцевою метою якого є впровадження пріоритетних фундаментальних і прикладних науково-дослідних робіт, нових, передових технологій, форм організації праці та управління, заснованих на досягненнях науково-технічного прогресу. Головним діючим суб'єктом інноваційного процесу є підприємство — виробник інноваційної продукції, товарів, послуг. Випуск інноваційної продукції завжди пов'язаний з додатковим фінансуванням, підвищеним підприємницьким ризиком.

В умовах агресивної конкуренції та безперервних викликів і загроз зовнішнього середовища успіх підприємницької діяльності значною мірою визначається ступенем готовності менеджменту організації враховувати вірогідність раптового виникнення кризових ситуацій. Причини їх виникнення різняться між собою. Кризові ситуації можуть мати як суб'єктивний, так і об'єктивний характер, виникати внаслідок природних або техногенних проявів, спричиняються внутрішніми та зовнішніми чинниками. Розв'язувати проблеми управління в умовах постійної загрози виникнення кризових ситуацій необхідно шляхом використання ситуаційного та антикризового менеджменту, а також контролінгу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Розкриттю теоретичних і практичних засад управління інноваційним розвитком та інноваційними проектами присвячено значну кількість робіт вітчизняних та закордонних вчених-економістів, таких як Ю. Бочарова [4], І. Горячева [6], О. Волков, М. Денисенко, А. Гречан [7], В. Іноземцев [8], М. Светушков [16], Л. Федулова [17], К. Фірлей, Д. Жмія [3], Й. Шумпетер [20] та ін. Проблеми формування та функціонування системи контролінгу на підприємствах, що здійснюють інноваційну діяльність досліджені в наукових працях Р. Бергмана, Г. Фрейдбла [1], І. Конфорта, Д. Амарала [2], З. Мирончука, О. Лиси, Р. Андрушко [10], Н. Михайлишина,

Н. Мельника [11], І. Павленко [12], Я. Панаса [13], О. Петухової [14], Г. Швиданенко [18] та ін.

НЕ ВИРІШЕНІ РАНІШЕ ПИТАННЯ, ЩО Є ЧАСТИНОЮ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Попри значну кількість наукових розробок, що стосуються проблем становлення інноваційних процесів у різних галузях національної економіки, недостатньо розкриті сутність та особливості впровадження систем контролінгу під час здійснення інноваційної діяльності, роль контролінгу у реалізації інвестицій з високим ступенем ризику.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження особливостей та визначення етапів впровадження системи контролінгу інноваційних проектів як системи раннього попередження і реагування на ризики.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

І. Роль контролінгу в системі управління підприємствами

Під час здійснення виробничо-господарської діяльності завершальною функцією у контурі управління є контроль. У діяльності організації контроль потребує проведення систематичних спостережень за станом господарської діяльності організації з метою перевірки відповідності фактичних результатів запланованим. Насамперед, контроль — це елемент управління об'єктами та процесами, який полягає у нагляді за ними з метою перевірки їх відповідності стану, передбаченому законами, юридичними нормативними актами, а також програмами, планами, договорами, проектами, угодами і, в разі необхідності, їх коригування та перегляду.

Контроль на рівні підприємства — це комплекс знань та заснована на них сукупність спостережень і перевірок контролюючими органами підприємств процесів функціонування і розвитку відповідно до вимог об'єктивних економічних законів, чинного законодавства, прийнятих управлінських рішень з метою їх виконання. Видами такого контролю на мікрорівні є:

1) контроль за наявними ресурсами — трудовими, матеріальними, інвестиційними, валютними, енергетичними, інформаційними, природними, кредитними та іншими;

2) контроль за процесом виробництва, тобто ефективністю використання робочої сили, матеріальних, енергетичних, природних ресурсів;

3) контроль за процесом ціноутворення — індексами цін у галузі на внутрішньому та зовнішньому ринках із врахуванням цін на готову продукцію та закупівельну сировину;

4) контроль за розподілом та перерозподілом створеного доходу на підприємстві;

5) контроль за сферою грошових відносин та інвестицій;

6) контроль за випуском цінних паперів — обсягом їх емісії та розміщенням, величиною отриманої виручки від їх реалізації.

Контролінг являє собою спеціальну систему методів та інструментів, яка спрямована на функціональну підтримку менеджменту підприємства і охоплює інформаційне забезпечення управління, його планування, організацію взаємодії, мотивацію і контроль. Це система, орієнтована на майбутній розвиток підприємства; своєрідний механізм саморегулювання, що забезпечує зворотній зв'язок у контурі управління. Основна мета контролінгу — орієнтація управлінського процесу на досягнення цілей, що стоять перед підприємством [5, с. 11].

Відповідно, виникає необхідність впровадження системи контролінгу на підприємствах і, особливо, на тих, що перебувають у стані фінансової кризи або здійснюють інноваційні види діяльності, внаслідок чого ступінь ризикованості завжди є досить високим. Контролінг розглядають як елемент антикризового управління — управління організацією, яке спроможне попередити або пом'якшити кризові ситуації у виробничо-господарській діяльності, а також утримувати функціонування організації в режимі виживання в період кризи та виводити її з кризового стану з мінімальними витратами. Індикаторами ефективного функціонування, в цьому випадку, виступають критерії надійності, стабільності та стійкості системи. Контролінг у сучасному розумінні, постає як провідна функція менеджменту — він будує взаємозв'язки між іншими окремими функціями управління.

Мета контролінгу — правильна та своєчасна оцінка фактичної реалізації виконання запланованих операцій і підготовка інформації, яка необхідна для прийняття ефективних управлінських рішень. Передусім така оцінка відбувається з точки зору перевірки своєчасності та якості виконання завдань, виходячи із стратегічного і оперативного планів розвитку підприємства.

Розглядаючи контролінг з позицій комплексного підходу до управління, він виступає як певний набір інструментів. Використовуючи основні показники діяльності підприємства (заздалегідь встановлену систему індикаторів стану) за певний період, кожний окремий інструмент має вплинути на ефективність управління, сприяти результативності діяльності підприємства загалом та реалізації досягнення встановлених цілей. Контролінг — це напрям економічної роботи на підприємстві, пов'язаний з моніторингом його фінансово-економічної діяльності та з систематичним наданням керівництву інформації необхідної для прийняття своєчасних тактичних і стратегічних управлінських рішень. Контролінг займає особливе місце в управлінні підприємством: він

не заміняє собою управління, а лише переводить його на якісно новий рівень. Контролінг є своєрідним механізмом саморегулювання на підприємстві, забезпечуючи зворотний зв'язок у контурі управління.

II. Проектна діяльність: ознаки та обмеження

Проекти існують з тих пір, як існує людське суспільство. Людство постійно винаходить щось нове, вигадує, висуває ідеї, розробляє, планує і виконує задумане. Будівництво єгипетських пірамід і космічні польоти на Марс, реалізація гранту й одержання вченого ступеня — усе це проекти, що розрізняються тільки за масштабами, часом та витратами потрібним на їхнє виконання. Усі ці види діяльності мають між собою цілий ряд загальних ознак, що роблять їх проектами [19, с. 201]:

1 ознака. Кожен проект має ціль або декілька цілей. Проекти направлені на отримання певних результатів — досягнення цілей. Саме цілі є рушійною силою проекту, і всі зусилля щодо їх планування та реалізації здійснюються для того, щоб цілі були досягнуті. Проект передбачає комплекс взаємопов'язаних цілей. Наприклад, основною метою проекту, пов'язаного з виготовленням нового виду продукції, може бути розробка технології її виготовлення, вдосконалення управління підприємством, підвищення його конкурентоспроможності. Проміжними цілями можуть бути розробка технічної документації і програмного забезпечення, навчання персоналу. У практиці господарювання кожне підприємство, що є складною виробничо-економічною системою, здійснює багато конкретних видів діяльності, котрі за ознакою спорідненості можна об'єднати в окремі головні напрямки.

2 ознака. Проект включає у себе необхідність виконання взаємопов'язаних дій з чітко встановленою послідовністю їх здійснення. Наприклад, при випуску нової продукції необхідно дотримуватися технологічної послідовності виконання операцій. Деякі проміжні операції не можуть бути реалізовані, доки не завершені інші завдання. Проте деякі операції можуть здійснюватися паралельно. Будь-який проект складається з великої кількості взаємопов'язаних дій, які потребують управління при їх виконанні, тобто використання системи управління проектами.

3 ознака. Проекти мають чітко обмежену тривалість у часі. Усі проекти тимчасові. У них повинні бути чітко визначені початок і закінчення. Проект закінчується тоді, коли досягнуті його основні цілі. Значна частина зусиль під час роботи з проектом направлена саме на забезпечення його виконання в обумовлений термін. Для цього готуються графіки, що показують час початку і закінчення завдань проекту. Проект як система існує рівно стільки часу, скільки його потрібно для отримання кінцевого результату.

4 ознака. Проекти певною мірою неповторні і унікальні. Але міра унікальності може значно відрізнятися від одного проекту до іншого. Проект повний ризику і невизначеності, тому що минулий досвід може лише обмежено підказувати, що можна чекати під час його виконання.

Саме ці чотири характеристики відрізняють проекти від інших видів діяльності.

Управління проектами — це процес оптимізації використання фінансових, матеріальних, людських й інформаційних ресурсів для досягнення цілей проекту.

Цілі проєкту — це отримання бажаного результату, якого необхідно досягти в межах певного часу, необхідної якості і кількості, використовуючи обмежені ресурси. Обмеженість цілей проєкту у часі означає, що будь-який проєкт має жорстко встановлені терміни початку і завершення. Обмеженість у вартості означає, що проєкт реалізується з використанням чітко лімітованого обсягу матеріальних, людських та фінансових ресурсів. Кінцевий результат виконання проєкту повинен мати заздалегідь встановлену якість.

III. Особливості контролінгу інноваційних проєктів

Структура інноваційного процесу передбачає генерування ідей, їх експериментальну реалізацію, освоєння у виробництві, масовий випуск та безпосередньо споживання [10, с. 66]. В економічній категорії "інновація" закладена ідея ринкового освоєння наукових відкриттів, досягнень; центральною діючою фігурою тут є підприємець, який бере на себе ризик втілити ці досягнення у вигляді готової продукції, товарів, послуг і представити їх на ринок збуту. Контролінг інноваційних проєктів включає у себе систему моніторингу, оцінки і контролю ходу виконання проєктів з метою вироблення управлінських рішень, що дозволяють найкращим чином досягти поставлених цілей.

Інноваційний проєкт є комплектом документів, що визначає процедуру і комплекс усіх необхідних заходів (у тому числі інвестиційних) щодо створення і реалізації інноваційного продукту і (або) інноваційної продукції [15].

До форм прояву інноваційного підприємства вітчизняне законодавство [15] відносить діяльність інноваційних центрів, технопарків, технополісів, інноваційних бізнес-інкубаторів тощо. Це підприємство (об'єднання підприємств), що розробляє, виробляє і реалізує інноваційні продукти і (або) продукцію чи послуги, обсяг яких у грошовому вимірі перевищує 70 % його загального обсягу продукції і (або) послуг.

Методи, які використовуються для оцінки ефективності інноваційного проєкту засновані на дисконтованих і облікових оцінках. Вибір того чи іншого методу визначається термінами здійснення проєкту, розміром інвестицій, наявністю альтернативних проєктів і іншими чинниками. Під час розробки корпоративних показників інновацій доцільно включити у список не тільки фінансові, але і якісні показники (частка реалізованих в компанії ідей, термін з моменту генерації ідеї до її реалізації). Динаміка змін якісних показників допоможе вчасно виявити проблеми в корпоративній системі управління ідеями і вжити необхідні заходи до настання кризи [11, с. 103—105].

Контролінг інноваційних проєктів є системою раннього попередження і реагування на ризики. Реалізація процесу інноваційного підприємництва нерозривно пов'язана з різними етапами інвестування.

Інвестиції відіграють значну роль у розвитку та ефективному функціонуванні економіки, забезпечують динамічний розвиток підприємства та вирішують такі завдання:

- розширення власної підприємницької діяльності за рахунок нагромадження фінансових та матеріальних ресурсів;
- придбання нових підприємств;

— диверсифікація внаслідок освоєння нових сфер бізнесу.

Метою диверсифікації може бути розширення обсягів інвестування для здійснення переходу на нові ринки збуту, підвищення ефективності виробництва, отримання економічної вигоди.

Так, для прикладу, можна розглянути класифікацію щодо здійснення інвестиційної діяльності стартапів. Їх розрізняють за обсягами інвестицій на:

- інвестиції серії (раунду) А;
- інвестиції серії (раунду) В;
- інвестиції серії (раунду) С і так далі.

Стартапи залучають серію інвестицій, обсяг яких зростає разом із ринковою оцінкою компанії; послідовність таких інвестицій умовна А, В, С і так далі. Розбіжності в обсягах таких інвестицій (наприклад, від 2 до 6 млн дол. для серії А), із якими пов'язана назва раунду, постійно змінюються і залежать від щедрості ринку венчурного капіталу в конкретний момент [9, с. 113].

Перші раунди інвестування стартапів носять назву "посівних", кінцеві — "завершальних" — ще одна класифікаційна характеристика щодо характеру та стадій інвестування інновацій.

Також у контролінгу проєкти прийнято класифікувати на тактичні та стратегічні. Тактичні проєкти пов'язані із збільшенням обсягів виготовленої продукції, підвищенням її якості, модернізацією устаткування. Стратегічні — проєкти, що передбачають зміну форми власності або кардинальну зміну характеру виробництва.

У стратегічному аспекті контролінг підтримує процес ухвалення рішень щодо напряму інноваційної діяльності, ґрунтуючись на інструментарії стратегічного аналізу. Базуючись на результатах аналізу ризиків, а також сильних і слабких сторін підприємства, контролінг допомагає менеджерам відслідковувати стратегічно неперспективні інноваційні ідеї. Оперативний контролінг більшою мірою спрямований на підтримку процесів планування, контролю і регулювання поточного ходу реалізації інноваційних проєктів [12, с. 13].

Таким чином, контролінг інноваційних проєктів орієнтований на вирішення певного кола завдань. Сюди можна віднести:

- аналіз методики планування інноваційних проєктів;
- розробку системи критеріїв для оцінки ефективності інновацій;
- координацію процесів планування і бюджетування;
- моніторинг робіт за проєктом;
- аналіз змін у середовищі, оцінка їх впливу на проєкт, корегування планів;
- аналіз причин відхилень від планів та бюджетів;
- оцінка майбутньої ефективності інноваційного проєкту;
- розробку рекомендацій для прийняття управлінських рішень щодо подальшого інвестування.

Контролінг інноваційних проєктів характеризується рядом особливостей, які дозволяють виділити його серед інших різновидів контролінгу. По-перше, він спрямований на досягнення не оперативних, а стратегічних цілей підприємства, тобто по суті він є стратегічним контролінгом. По-друге, контроль оперативної діяльності

здійснюється за центрами відповідальності, а контролінг інноваційних проєктів — по-проєктно.

Вимоги щодо формування системи контролінгу інноваційних проєктів:

1. Контролінг інновацій пов'язаний з матричною організаційною структурою: в кожному проєкті найчастіше залучена велика кількість центрів відповідальності, а менеджер має забезпечити їх взаємодію у процесі досягнення поставлених цілей.

2. Внаслідок довготривалості або, навпаки, раптовості припинення діяльності інноваційних проєктів, система контролінгу має бути спрямована на перспективу.

3. Система контролінгу має бути адаптованою до зміни умов зовнішнього і внутрішнього середовища впродовж всього терміну управління проєктом.

4. Контролінг інновацій має охоплювати найрізноманітніші аспекти проєкту, оскільки зазвичай вони носять комплексний характер.

Алгоритм здійснення контролінгу інноваційних проєктів такий:

1 етап. Вибір інноваційного проєкту відповідно до цілей і стратегії підприємства передбачає визначення мети проєкту, виявлення характеру, ступеня впливу зовнішнього і внутрішнього середовища на досягнення цілей.

2 етап. Вибір критеріїв аналізу досягнення цілей. Якщо проєкт переслідує декілька цілей, можливе використання системи критеріїв. Важливо відразу ж з'ясувати, які параметри впливають на вибрані критерії та які є важелі впливу спрямовані на їх досягнення.

3 етап. Розробка критеріїв досягнення цілей і підконтрольних показників для кожного центру відповідальності. Тут враховуються можливості та повноваження менеджерів, що очолюють центри відповідальності.

4 етап. Організаційне проєктування контролінгу інновацій. Для цього розробляється система звітності проєкту, що має фіксувати планові та фактичні показники за станом робіт, термінами, витратами. У ній також мають бути вказані відхилення фактичних значень від планових.

5 етап. Розробка і впровадження системи документообігу. Дозволяє здійснювати попередній та поточний контроль за відхиленнями.

ВИСНОВКИ ТА НАПРЯМИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Контролінг інноваційних проєктів знаходиться на перетині управлінського обліку, інформаційного забезпечення, інвестиційного менеджменту — використовує всі функції управління, але не заміняє їх, виконує функцію "управління за відхиленнями". Сутність цієї функції базується на положенні, що нормальна реалізація інноваційного проєкту проходить у рамках заздалегідь визначених параметрів і, що основна увага координатора проєкту звернена саме на відхилення від них. Необхідно вивчати причини відхилень і приймати відповідні дії для приведення проєкту в норму. У зв'язку з цим особливий інтерес для координатора проєкту представляє інформація про відхилення, оскільки вона сигналізує про недоліки, перебої у керованій системі, про необхідність термінового втручання у реалізацію проєкту. Таким чином, контролінг інновацій — це спроба так охо-

пити всі аспекти інноваційного підприємництва, щоб мати можливість вчасно виявити слабкі місця та вжити заходів для уникнення криз, які загрожують успішній реалізації інноваційного проєкту.

На інноваційному ринку як продавцями, так і покупцями виступають переважно організації, підприємства та різні установи. Розроблені і апробовані інноваційні проєкти купують передусім стартап-компанії та інноваційно активні виробничі підприємства. У разі достатньої розробки і обґрунтування інновацій, виникає необхідність збільшення ресурсів, тоді фірма продає проєкт або вступає у альянс з великою виробничою компанією і спільно розширює випуск інноваційної продукції. У процесі реалізації інноваційних проєктів головна роль може належати фірмам, які забезпечать поширення випуску інноваційної продукції. Покупцями апробованих інноваційних проєктів стають виробничі організації, фірми, заводи, які будуть застосовувати інновації у безпосередніх операційних процесах для створення нових товарів і послуг.

Таким чином, реалізація процесу інноваційного підприємництва нерозривно пов'язана з різними етапами інвестування. Відповідно, контролінг інноваційних проєктів покликаний забезпечити дієву систему раннього попередження і реагування на ризики на кожному етапі виконання проєкту.

Література:

1. Bergmanna R., Friedlb G. Controlling innovative projects with moral hazard and asymmetric information. *Research Policy*. Vol. 37, Issue 9, October 2008, Pages 1504—1514. URL: <https://doi.org/10.1016/j.respol.2008.05.004>
2. Conforto E.C., Amaral D.C. Evaluating an Agile Method for Planning and Controlling Innovative Projects. *Project Management Journal*. April 1, 2010 Vol.: 41 issue: 2, page(s): 73—80. <https://doi.org/10.1002/pmj.20089>
3. Firlej K., Zmija D. Transfer wiedzy i dyfuzja innowacji jako zrodlo konkurencyjnosci przedsiebiorstw przemyslu spozywczego w Polsce. *Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie*. Krakow: Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego, 2014. 181 s.
4. Бочарова Ю.Г. Роль та значення бізнес-інкубаторів у розвитку конкуренції. *Молодий вчений. Економічні науки*. № 10 (25). Ч. 1. 2015. С. 95—98.
5. Брітченко І.Г., Князевич А.О. *Контролінг: навч. посіб.* Рівне: Волинські обереги, 2015. 280 с.
6. Горячева И.А. Особенности рынка научно-технической продукции. *Татищевские чтения: актуальные проблемы науки и практики: матер. Междунар. науч. конф. (20—23 апреля 2005 г., г.Тольятти)*. Ч. 2. Тольятти, 2005. С. 180—183.
7. Економіка і організація інноваційної діяльності: підруч. [О.І. Волков, М. П. Денисенко, А. П. Гречан та ін.]. За ред. О.І. Волкова. Київ: ВД "Професіонал", 2004. 960 с.
8. Иноземцев В.Л. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы: учеб. пособ. Москва: Логос, 2000. 304 с.
9. Мартінес А.Г. Хаос у Кремнієвій долині. К.: Наш формат, 2018. 528 с.

10. Мирончук З.П., Лиса О.В., Андрушко Р.П. Контролінг інноваційних процесів як один із методів створення конкурентоспроможної продукції, його облік. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Економіка. 2015. Вип. 253. Т. 265. С. 66—69.

11. Михайлишин Н.П., Мельник Н.Г. Контролінг інноваційної діяльності як засіб реалізації інноваційного потенціалу підприємства. Інноваційна економіка. 2010. № 1. С. 101—105.

12. Павленко І.А. Управлінський контролінг інноваційних проектів. Економіка та держава. 2014. № 10. С. 11—14.

13. Панас Я.В. модель упровадження контролінгу інноваційної діяльності в практику господарювання промислових підприємств. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2017. № 1. С. 193—204. URL: <https://doi.org/10.21272/mmi.2017.1-17>

14. Петухова О.М. Контролінг як важлива складова інноваційного розвитку підприємства. Антикризисний розвиток соціальних та економічних процесів в умовах глобалізації. XIII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Буча, 2018. С. 73—76.

15. Про інноваційну діяльність: Закон України від 4 липня 2002 року № 40-IV (із зм. та доп.). Відомості Верховної Ради України. 2002. № 36. ст. 266.

16. Светушков М.Г., Светушков С.Г. Предпринимательство и инновации: моногр. Ульяновск: Изд-во УлГТУ, 2010. 128 с.

17. Федюлова Л.І. Економіка знань: підруч. НАН України. Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. Київ, 2009. 600 с.

18. Швиданенко Г.О. Управлінський контролінг: кол. моногр. К.: КНЕУ, 2015. 156 с.

19. Шувалов В.О., Князевич А.О. Методика контролю освоєного об'єму як ефективний механізм управління проектами. Економіка: проблеми теорії і практики. Вип. 234: В 4 т. Т. І. Дніпропетровськ: ДНУ, 2007. С. 201—206.

20. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия [пред. В.С. Автономова]. Москва: ЭКСМО, 2007. 864 с.

References:

1. Bergmann, R. and Friedlb, G. (2008), "Controlling innovative projects with moral hazard and asymmetric information". Research Policy. vol. 37, no. 9, pp. 1504—1514. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2008.05.004>

2. Conforto, E.C. and Amaral, D.C. (2010), "Evaluating an Agile Method for Planning and Controlling Innovative Projects", Project Management Journal. vol. 41, no. 2, pp. 73—80.

3. Firlej, K. and Zmija, D. (2014), Transfer wiedzy i dyfuzja innowacji jako źródło konkurencyjności przedsiębiorstw przemysłu spożywczego w Polsce [Knowledge transfer and diffusion of innovation as a source of competitiveness of the food industry enterprises in Poland], Krakow University of Economics, Foundation of the Cracow University of Economics, Krakow, Poland.

4. Bocharova, Ju.G. (2015), "The role and importance of business incubators in the development of competition", Young scientist. Economic sciences, vol. 10 (25), no. 1, pp. 95—98.

5. Britchenko, I.H. and Kniazevych, A.O. (2015), Kontrolinh [Controlling], Volyn'ski oberehy, Rivne, Ukraine.

6. Horiacheva, I.A. (2005), "Features of the market of scientific and technical production", Tatishhevskie chteniia: aktualnye problemy nauki i praktiki [Tatishchev reading: actual problems of science and practice: Proceeding of the International Scientific Conference], Tol'jatti, Russia, vol. 2, pp. 180—183.

7. Volkov, O.I. Denysenko, M.P. and Grechan, A.P. (2004), Ekonomika i organizacija innovacijnoi' dijal'nosti [Economics and organization of innovation], VD Profesional, Kyiv, Ukraine.

8. Inozemcev, V.L. (2000), Sovremennoie postindustrialnoie obshchestvo: priroda, protivorechija, perspektivy [The modern post-industrial society: nature, contradictions, prospects], Logos, Moscow, Russia.

9. Martines, A.H. (2018), Khaos u Kremniievij dolyni [Chaos in Silicon Valley], Nash format, Kyiv, Ukraine.

10. Myronchuk, Z.P. Lysa, O.V. and Andrushko R.P. (2015), "Controlling innovation processes as one of the methods of creating competitive products, its accounting", Scientific works of the Black Sea State University named after Petro Mohyla. Economy. vol. 253, no. 256, pp. 66—69.

11. Mykhajlyshyn, N.P. and Mel'nyk, N.H. (2010), Controlling innovation as a means of realizing the innovation potential of the enterprise. Innovative economy. vol. 1, pp. 101—105.

12. Pavlenko, I. (2014), "Management controlling of innovative projects", Ekonomika ta derzhava, vol. 10, pp. 11—14.

13. Panas, Ya.V. (2017), "The model of implementation of controlling innovative activities into the practice of industrial enterprises management", Marketynh i menedzhment innovatsiy, vol. 1, pp. 193—204. <https://doi.org/10.21272/mmi.2017.1-17>

14. Pietukhova, O.M. (2018), "Controlling as an important component of innovative development of the enterprise", Antykryzovyy rozvytok sotsial'nykh ta ekonomichnykh protsesiv v umovakh hlobalizatsiyi. XIII Mizhnar. nauk.-prakt. konf. [Anti-crisis development of social and economic processes in the context of globalization], Bucha, Ukraine, pp. 73—76.

15. Verkhovna Rada of Ukraine (2002), Law of Ukraine "On innovative activity", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine, vol. 36.

16. Svetunkov, M.H. and Svetunkov, S.H. (2010), Predprinimatelstvo i innovatsii [Entrepreneurship and innovations], UIHTU, Ulianovsk, Russia.

17. Fedulova, L.I. (2009), Ekonomika znan' [Knowledge economy], Institute for Economics and Forecasting, Ukrainian National Academy of Sciences, Kyiv, Ukraine.

18. Shvydanenko, H.O. (2015), Upravlins'kyj kontrolinh [Management controlling], KNEU, Kyiv, Ukraine.

19. Shuvalov, V.O. and Kniazevych, A.O. (2007), "Methodology for controlling the developed volume as an effective mechanism for project management", Economics: problems of theory and practice, vol. 234, no. 1, pp. 201—206.

20. Shumpeter, J.A. (2007), Teorija jekonomicheskogo razvitiya. Kapitalizm, socializm i demokratija [Theory of Economic Development], JeKSMO, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2021 р.

УДК 336.1

*О. І. Дацій,**д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів, банківської та страхової справи,
Міжрегіональна Академія управління персоналом**ORCID ID: 0000-0002-7436-3264**О. О. Черняєва,**к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської та страхової справи,
Міжрегіональна Академія управління персоналом**ORCID ID: 0000-0002-6981-2491**І. І. Туболец,**к. е. н., доцент, доцент кафедри соціального забезпечення та податкової політики,
Університет митної справи та фінансів**ORCID ID: 0000-0002-4930-2427*

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.8.11

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ РОЛІ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УМОВАХ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВИ

O. Datsii,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Finance,
Banking and Insurance, Interregional Academy of Personnel Management

O. Cherniaieva,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance,
Banking and Insurance, Interregional Academy of Personnel Management

I. Tubolets,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Social Security and Tax Policy, University of Customs and Finance

DIRECTIONS OF INCREASING THE ROLE OF FINANCIAL CONTROL IN THE CONDITIONS OF SOCIALIZATION OF THE STATE

Встановлено, що фінансова діяльність викликана об'єктивною необхідністю розподілу і перерозподілу національного доходу, задоволення не тільки особистих, індивідуальних потреб громадян, а й потреб суспільства загалом. Здійснення державою фінансової діяльності є одним із проявів виконання нею економічної функції. Доведено, що в ринкових умовах державі необхідно зберегти своє соціальне призначення, що має бути виражене і сформульоване в його економічній політиці, спрямованій на забезпечення загальнонаціональних інтересів, соціальних програм.

Охарактеризовано та класифіковано управлінські відносини у сфері фінансової діяльності, як одного з найважливіших компонентів характеристики соціального управління. Встановлено, що соціальне управління є керівництвом соціальними процесами, в тому числі в процесі здійснення фінансової діяльності. Таким чином, соціальний характер управлінських відносин знаходить своє вираження в тому, що: соціальне управління передбачає в якості свого об'єкта відносини між людьми; соціальне управління здійснюється людьми по відношенню до людей; реалізація функцій соціального управління протікає в рамках взаємозв'язків між людьми. Отже, доведено, що управлінські відносини є змістом і об'єктом керуючого впливу на соціальні процеси, що здійснюється в правовій формі. В такому розумінні вони мають місце скрізь, де здійснюється управлінська діяльність, тобто і в економічній, і в інших сферах життя.

It is established that financial activity is caused by objective necessity of distribution and redistribution of the national income, satisfaction not only personal, individual needs of citizens, but also needs of a society as a whole. The implementation of financial activities by the state is one of the manifestations of its economic function. It is proved that in market conditions the state needs to preserve its social purpose, which should be expressed and formulated in its economic policy aimed at ensuring national interests, social programs.

The managerial relations in the sphere of financial activity as one of the most important components of the characteristic of social management are characterized and classified. It is established that social management is the management of social processes, including in the process of financial activities. Thus, the social nature of managerial relations finds its expression in the fact that: social management involves as its object the relationship between people; social management is carried out by people in relation to people; the implementation of the functions of social management takes place within the relationship between people.

Strengthening the role of the state in the process of formation and development of the market, its social orientation includes strengthening public financial control over the legality of state property management and its use, timely and full payment of tax payments, formation and implementation of a real budget to create sustainable conditions. functioning of the economy, its financial and credit sphere. However, it should be emphasized that the strengthening of state regulation in the field of economic, including financial, relations requires adequate requirements for today's regulatory framework, effective mechanisms for legal regulation, as well as a system of effective control.

Thus, it is proved that managerial relations are the content and object of managerial influence on social processes, which is carried out in legal form. In this sense, they occur wherever management activities are carried out, ie in economic and other spheres of life. In our opinion, the division of financial control into different types is possible for the following reasons.

The classification of financial control over the subjects provides for its division into state, which, in turn, is divided into national and departmental, internal (internal), independent control. According to the time of its implementation, it is divided into previous, current and next. According to the content (object, directions) it is divided into: budget, tax, banking, insurance, currency, etc.

*Ключові слова: соціалізація держави, соціальні процеси, управлінські відносини, фінансовий контроль.
Key words: socialization of the state, social processes, management relations, financial control.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Посилення ролі держави в процесі формування і розвитку ринку, його соціальної орієнтації включає в себе посилення державного фінансового контролю за законністю управління державною власністю і її використанням, за своєчасною і в повному обсязі сплатою податкових платежів, формування та виконання реального бюджету для створення загалом умов стійкого функціонування економіки, її фінансово-кредитної сфери. Водночас слід підкреслити, що посилення державного регулювання в сфері економічних, у тому числі фінансових, відносин вимагає наявності адекватної вимогам сьогоdnішнього дня нормативно-правової бази, ефективних механізмів правового регулювання, а також системи дієвого контролю.

Створення стабільного економічного потенціалу дозволить забезпечити належний рівень обороноздатності країни, її територіальну цілісність, захист інтересів України на міжнародному рівні, соціально-економічну базу нашого суспільства, розвиток нації. Все це диктує необхідність розробки державної стратегії в області економічної безпеки України. Рішення названих завдань пов'язано з посиленням керуючої, організуючої ролі держави за допомогою таких економічних, ринкових інститутів, як фінанси, гроші, податки, кредити.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Філософський аспект проблеми застосування фінансового контролю в системі соціального управління досліджувався на основі робіт таких вчених філософів: В. Базилевич, Н. Виговська, В. Геєць, В. Глуценко, В. Дем'янишин, А. Машишев, І. Микитюк, В. Невідомий, В. Федосов, О. Шевчук та ін. Економічний аспект проблем фінансового контролю в Україні розкривається в роботах економістів О. Барановського, І. Басанцова, О. Василика та ін. Істотний внесок у розуміння фінансового контролю як функції держави, основних напрямків її правового регулювання внесли представники теорії права і держави: О. Кириченко, О. Ковалюк, В. Кравченко, А. Крисоватий, М. Крупка, В. Корнєєв, Л. Лисяк, Е. Лібанова та ін. Водночас нині відсутні роботи, присвячені комплексному дослідженню державного фінансового контролю в системі державного управління фінансами в сучасних умовах формування ринкових відносин в нашому суспільстві.

МЕТА СТАТТІ

Мета полягає в тому, щоб на основі аналізу нормативно-правових актів, що містять фінансово-правові норми, які регламентують здійснення державного

фінансового контролю нині, на основі зарубіжного, а також історичного досвіду і сучасної практики, охарактеризувати місце державного фінансового контролю в системі державного управління фінансами, визначити роль цього контролю в боротьбі з економічними правопорушеннями в цілях забезпечення економічної безпеки країни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Фінансова діяльність держави являє собою процес збирання, розподілу (перерозподілу) та використання грошових фондів (фінансових ресурсів), що забезпечують практичне виконання функцій і завдань, що стоять перед державою. Характеризуючи фінансову діяльність держави, необхідно підкреслити, що це особливий вид державної діяльності, оскільки її здійснюють органи держави трьох гілок державної влади: законодавчої, виконавчої і судової в межах своєї компетенції.

Фінансова діяльність викликана об'єктивною необхідністю розподілу і перерозподілу національного доходу, задоволення не тільки особистих, індивідуальних потреб громадян, а й потреб суспільства загалом. Здійснення державою фінансової діяльності є одним із проявів виконання нею економічної функції. Під функцією держави традиційно розуміється напрямки її діяльності, в яких виражається її цілі і завдання [1]. Прийнято виділяти різні функції держави, серед яких однією з найстабільніших (з точки зору свого існування) і одночасно мінливої в залежності від вмісту є економічна функція держави [2]. Основне призначення держави в сфері економіки, в тому числі в сфері фінансів — встановлення основ їх функціонування. Дослідниками виділяються такі основні сфери діяльності держави в ринковій економіці сучасних країн [3, 4]: встановлення правил економічної "гри", тобто видання нормативних актів, що визначають поведінку суб'єктів економічної, господарської діяльності і поширюються на всіх учасників економічних відносин; контроль за дотриманням встановлених правил і захист учасників економічних відносин від будь-яких протиправних порушень; здійснення права власності (державної) нарівні з іншими учасниками економічного обороту; економічне регулювання, підтримка і стимулювання суб'єктів ринкових відносин. Серед названих напрямів основну, визначальну роль у державному впливі на економіку, в тому числі на фінанси, грає правове регулювання і здійснення контролю, в тому числі фінансового. На жаль, на сучасному етапі, ефективно правове регулювання економічних, фінансових відносин та здійснення контролю можливо в умовах сильного в економічному сенсі держави, великого державного сектора економіки, прямого державного регулювання банківської, податкової сфер, що забезпечують доходи бюджету для забезпечення соціальних програм [5]. По суті, держава одночасно виступає складовим елементом ринкових відносин і "стабілізуючим чинником суспільного розвитку в цілому" [6]. Одним з напрямків діяльності держави, державного регулювання в сфері економіки поряд з впливом на відносини в сфері ви-

робництва, агропромислового комплексу, транспорту, зв'язку тощо виділяють сферу фінансів і кредиту [7]. Найважливішим завданням держави на сучасному етапі економічного розвитку і передусім в фінансово-кредитній сфері, є визначення свого місця в системі таких відносин: "держава — національна економіка", "держава — ринок", "держава в ринку".

У ринкових умовах державі необхідно зберегти своє соціальне призначення, що має бути виражене і сформульоване в його економічній політиці, спрямованій на забезпечення загальнонаціональних інтересів, соціальних програм. Забуття цих вимог веде до зловживань, корупції в процесі перерозподілу власності, управління фінансовими потоками. Про соціальну роль держави в умовах ринку говорили відомі мислителі, економісти. "Що стосується мене, — писав Д. Кейнс, — то я вважаю, що є відомі соціальні та психологічні виправдання значної нерівності доходів і багатства, проте не для такого великого розриву, який має місце в даний час" [7, с. 83]. Для зняття гострих суспільних суперечностей і ослаблення соціальних нерівностей Д. Кейнс запропонував нову економічну стратегію, спрямовану на поєднання приватного інтересу з інтересами суспільства". Л. Ерхард писав, що приватний інтерес може бути виправданий тільки тоді, коли він одночасно служить інтересам суспільства [7, с. 91]. Згідно з "теорією справедливості" Джона Роулса будь-який суспільний порядок не повинен встановлювати і забезпечувати більш широкі перспективи для людей, що знаходяться в кращому становищі, якщо ці перспективи не пов'язані будь-якими позитивними результатами для менш досягли успіху членів суспільства [7, с. 10]. В іншому випадку окремим групам вдається сконцентрувати в своїх руках значні кошти, власність, використовуючи слабкості правового регулювання в перехідний період, недолік державних владних структур і т.п. На жаль, "теорія благоденства" і "справедливості" значно розійшлися з практикою.

Перейдемо до характеристики і класифікації управлінських відносин у сфері фінансової діяльності. Управлінські відносини — один з найважливіших компонентів характеристики соціального управління, його фактичний зміст, бо управління передбачає виникнення і розвиток певних зв'язків між учасниками керованих процесів суспільного життя. Це означає, що судити про характер управлінської діяльності з достатньою достовірністю можна не тільки за особливостями, властивим тому чи іншому суб'єкту або об'єкту управління, скільки з тих відносин, в яких виявляються найбільш повно і наочно все органічно пов'язані з сутністю соціального управління категорії. Це обумовлено тим, що соціальне управління проявляється саме у взаємодії його суб'єктів і об'єктів. Звідси і значимість питання про їх характеристику. Аналізуючи названі відносини, необхідно виходити з таких передумов.

Управлінські відносини — конкретний і дуже широкий різновид соціальних або суспільних відносин. Подібний висновок логічно зумовлений сутністю соціального управління, що знаходить практичне і безпосереднє вираження в керівництві поведінкою людей. Соціальне управління впливає на дії, що здійснюються у відношенні

один до одного. Специфіка полягає в тому, що всі особливості і характерні риси соціального управління можуть бути осмислені тільки на основі аналізу відповідних форм взаємозв'язків людей і їх організованих колективів, тобто відносин між людьми, які виступають у ролі суб'єктів і об'єктів такого виду управління. Саме в такого роду відносинах і укладена передусім специфіка соціального управління. Воно здійснюється у відношенні людей і самими людьми. Його завдання і функції практично реалізуються людьми, які використовують у цих цілях різні засоби.

Соціальне управління є керівництвом соціальними процесами, в тому числі в процесі здійснення фінансової діяльності. Наприклад, здійснення повноважень податковими органами по організації збору податків і зборів платниками податків, проведення контролю за дотриманням податкового законодавства. Це — сфера суб'єктивної діяльності людей, організуючого впливу на їх поведінку. В рамках і в процесі такого керівництва складаються різного роду відносини, які мають певні спільні риси. Вони здатні характеризувати будь-який варіант цих відносин, об'єктивно висловлюючи принципову єдність їх сутності.

Попри наявну специфіку таких відносин, яка виявляється в суб'єктний склад, об'єкт цих відносин, а також у правах і обов'язках сторін, всі вони відносяться до податкових відносин, які регулюють норми податкового права. Керуючі, як і всякі інші суспільні відносини, в тому числі фінансові, є результатом людської діяльності в певній сфері суспільного життя, а саме у сфері управління. Така сфера може служити певною межею їх виникнення і розвитку. Управлінські відносини завжди виникають у зв'язку із здійсненням управлінських функцій. Їх реалізація створює базу для взаємодії сторін, у рамках якої вони ставляться один до одного як суб'єкти і об'єкти управління. З цих позицій управлінські відносини можна представити у вигляді взаємозв'язків людей з приводу здійснення цілей і функцій соціального управління, в тому числі в процесі фінансової діяльності.

Оскільки соціальне управління має на меті забезпечення належної впорядкованості суспільного життя, урегульованості різних її сторін, очевидно, що саме соціальні зв'язки фактично є об'єктом впливу з його боку. Таким чином, соціальний характер управлінських відносин знаходить своє вираження в тому, що: соціальне управління передбачає в якості свого об'єкта відносини між людьми; соціальне управління здійснюється людьми по відношенню до людей; реалізація функцій соціального управління протікає в рамках взаємозв'язків між людьми; управлінські відносини виникають сумніви з приводу функцій, основний зміст яких становить керівництво поведінкою людей. Отже, управлінські відносини є змістом і об'єктом керуючого впливу на соціальні процеси, що здійснюється в правовій формі. В такому розумінні вони мають місце скрізь, де здійснюється управлінська діяльність, тобто і в економічній, і в інших сферах життя. Попри сферу діяльності, в якій складаються управлінські відносини, в тому числі в процесі фінансової діяльності, в них проявляється основне призначення соціального управління — забезпечення

узгодженої, організованої, цілеспрямованої спільної діяльності, що реалізує відповідні цілі і завдання, що стоять перед суспільством і державою на конкретному етапі розвитку. З соціального характеру управлінських відносин безпосередньо випливає така їх особливість: управлінські відносини є одним з видів вольових відносин.

Управлінські відносини можуть характеризуватися як владних відносин. Такий їх характер органічно пов'язаний з сутністю соціального управління, що знаходить своє вираження насамперед в керуючому впливі на волю, свідомість людей. Взаємовідносини суб'єктів і об'єктів управління будуються таким чином, що одна сторона управлінських відносин (об'єкт управління) поставлена в такі умови, коли вона змушена підкорятися приписам або вказівкам іншого боку (суб'єкта управління). Тут наявний владний фактор управлінських відносин; у них забезпечується підпорядкування учасників спільної діяльності єдиній керуючій волі.

У цьому знаходить своє вираження влада в соціальному сенсі як можливість і здатність підпорядковувати своїй волі поведінку інших людей, тобто здійснювати свою волю і робити визначальний вплив на діяльність, поведінку людей, використовуючи з цією метою такі кошти, як авторитет, право і примус. На закінчення розглянемо види, форми і методи фінансового контролю. Класифікація фінансового контролю можлива за кількома підставами: видами, формами та методами здійснення. Вид — складова частина, що виражає (частково) зміст цілого і водночас відрізняється від інших частин конкретними носіями контрольних функцій (суб'єктами), об'єктами контролю, що в свою чергу зумовлює і відмінності в методах здійснення контрольних дій.

Органи державного та недержавного фінансового контролю поділяються на підвиди. Щодо першого можливий поділ на загальнодержавний (міжвідомчий контроль), відомчий (внутрішньовідомчий) і внутрішньогосподарський контроль, який в даний час здійснюється і в недержавній сфері. Під формами контролю розуміються окремі сторони прояву змісту контролю в залежності від часу здійснення контрольних дій.

Формами фінансового контролю є попередній, поточний і наступний контроль. Критерій розмежування цих форм лежить у зіставленні часу здійснення контрольних дій із процесами формування і використання централізованих і децентралізованих грошових фондів. Контрольна дія, проведена до початку зазначених процесів (перевірка проекту бюджету і т.п.), є попередніми фінансовим контролем, а дія, що здійснюється після їх здійснення (перевірка податкових декларацій), виступає в якості наступного контролю. Водночас розподіл цей є досить умовним, оскільки найчастіше вони пов'язані між собою, що відображає безперервність самого процесу відтворення. До методів контролю відносяться конкретні способи (прийоми), що застосовуються під час здійснення контрольних функцій. Методами фінансового контролю є: рахункова перевірка балансів, аналіз фінансово-господарської діяльності, документальна ревізія тощо.

Кожен з цих методів поділяється на більш приватні способи, що дозволяють вирішувати проміжні завдання. Наприклад, при документальній ревізії використовуються такі способи, як зустрічна перевірка документів, інвентаризація грошових коштів і матеріальних цінностей, відновлення кількісного обліку, контрольне звірення і т.ін.

В опублікованих роботах різних авторів попередній, поточний і наступний контроль розглядаються як форми, види або типи контролю [3; 5]. Подібні термінологічні розбіжності характерні і для тлумачення таких понять, як документальний і фактичний контроль. В інтерпретації різних вчених ревізія, обстеження і тематична перевірка є методами, видами або формами контролю. Загальнодержавний фінансовий контроль здійснюється державними органами законодавчої влади, державними органами виконавчої влади. Внутрішньогосподарський контроль виступає як самостійна функція управління всередині підприємства, організації, відрізняється своєю глибиною і точністю, бо здійснюється там, де знаходиться "центр ваги" управління. Головне його призначення — безперервне спостереження за ефективністю фінансово-економічної, постачальницько-збутової та виробничої діяльності, виявлення внутрішньогосподарських резервів, забезпечення збереження грошових і матеріальних засобів, усунення причин і умов, що породжують розкрадання і безгосподарність.

У системі внутрішньогосподарського контролю провідна роль належить контролю, який здійснюється бухгалтерією підприємства, організації у вигляді: попереднього контролю на стадії розгляду первинних документів, що надійшли головному (старшому) бухгалтеру на підпис, а також під час візування договорів, кошторисів, наказів та інших документів, пов'язаних з витрачанням грошових і матеріальних засобів; поточного контролю у ході облікової реєстрації господарських операцій і інвентаризацій товарно-матеріальних і інших цінностей; наступного контролю на стадії узагальнення та аналізу облікової та звітної інформації, а також за допомогою ревізій і тематичних перевірок (обстежень) в окремих внутрішньогосподарських підрозділах. Отже, внутрішньогосподарський бухгалтерський контроль є безперервним, універсальним (суцільним), системним і суворо документальним.

Однією з причин недостатньої ефективності внутрішньогосподарського контролю найчастіше є відсутність належної відповідальності керівників функціональних економічних і технічних служб за виконання контрольних функцій. Щоб підвищити дієвість внутрішньогосподарського контролю, необхідно більш чітко розмежувати відповідальність головного бухгалтера та керівників інших економічних і технічних служб за виконання функцій і завдань внутрішньогосподарського контролю.

ВИСНОВКИ

На наш погляд, розподіл фінансового контролю на різні види можливий за таких підстав. Класифікація фінансового контролю за суб'єктами передбачає підрозділ його на державний, який в свою чергу підрозділяється на загальнодержавний і відомчий,

внутрішньогосподарський (внутрішньофірмовий), незалежний контроль. За часом його здійснення він підрозділяється на попередній, поточний і наступний. За змістом (об'єкту, напрямками) він ділиться на: бюджетний, податковий, банківський, страховий, валютний тощо.

Література:

1. Гатаулліна Е. Державна фінансова політика у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою. Економічний вісник університету. 2015. Вип. 27 (1). С. 149—155.
2. Дзюбань О.П. Національна безпека в умовах соціальних трансформацій (методологія дослідження та забезпечення) [Електронний ресурс]: монографія / О.П. Дзюбань. — Харків: Константа, 2006. — 440 с. — Режим доступу: <https://www.twirpx.com/file/1498109> — Назва з екрана.
3. Бланк І.А. Управління інвестиціями підприємства: підручник. — К.: Ніка Центр, 2017. — 480 с.
4. Грабчук О.М. Трансформації концептуальних засад бюджетної політики України. Економіка розвитку. 2017. № 3. С. 14—19.
5. Ушакова М.М. Інвестування, фінансування, кредитування. Стратегія і тактика підприємства: підручник. К.: КНТЕУ, 2017. — 191 с.
6. Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України: монографія. Київ: ДНУ АФУ, 2009. 594 с.
7. Василюк О.Д. Теорія фінансів: підручник. Київ: НІОС, 2000. 416 с.

References:

1. Gataullina, E. (2015), "Public financial policy in countries with developed and transformational economies", *Ekonomichnij visnik universitetu*, vol. 27 (1), pp. 147—155.
 2. Dzoban, O.P. (2006), *Natsionalna bezpeka v umovakh sotsialnykh transformatsii (metodolohiia doslidzhennia ta zabezpechennia)* [National security in conditions of social transformations (research methodology and security)], Konstanta, Kharkiv, Ukraine, available at: <https://www.twirpx.com/file/1498109> (Accessed 05 March 2021).
 3. Blank, I.A. (2017), *Upravlinnya investytsiyamy pidpryyemstva: pidruchnyk* [Enterprise investment management: a textbook], Nika Center, Kyiv, Ukraine.
 4. Grabchuk, O. M. (2017), "Transformations of conceptual bases of budgetary policy of Ukraine", *Ekonomika rozvitku*, vol. 3, pp. 14—19.
 5. Ushakova, M.M. (2017), *Investuvannya, finansuvannya, kredytuvannya. Stratehiya i taktyka pidpryyemstva: pidruchnyk* [Investing, financing, lending. Strategy and tactics of the enterprise: a textbook], KNTEU, Kyiv, Ukraine.
 6. Lisyak, L. V. (2009), *Byudzhetna politika u sistemi derzhavnogo reguluvannya socialno-ekonomichnogo rozvitku Ukraini: monografiya* [Budget policy in the system of state regulation of socioeconomic development of Ukraine: monograph], DNU AFU, Kyiv, Ukraine.
 7. Vasiluk, O.D. (2000), *Teoriya finansiv: Pidruchnik* [Theory of finances: Textbook], NIOS, Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 18.04.2021 р.*

Д. В. Шиян,
д. е. н., професор кафедри економіки підприємства та організації бізнесу,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
ORCID ID: 0000-0002-0815-267X

Ю. С. Герасименко,
к. е. н., доцент кафедри статистики і економічного аналізу,
Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва
ORCID ID: 0000-0002-8888-7472

В. О. Велієва,
к. е. н., доцент кафедри статистики і економічного аналізу,
Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва
ORCID ID: 0000-0002-4455-7973

Р. М. Остапенко,
к. е. н., доцент кафедри статистики і економічного аналізу,
Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва
ORCID ID: 0000-0002-5976-5871

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.8.16

ПРОГНОЗУВАННЯ ПОПИТУ НА ОРГАНІЧНУ ПРОДУКЦІЮ У ДОМОГОСПОДАРСТВ ІЗ РІЗНИМ РІВНЕМ ДОХОДУ

D. Shyian,
Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Business Economics and Business
Organization, Kharkiv National University of Economics named after Semyon Kuznets

Y. Herasymenko,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Statistics and Economic Analysis,
Kharkiv National Agrarian University named after V. V. Dokuchaeva

V. Velieva,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Statistics and Economic Analysis,
Kharkiv National Agrarian University named after V. V. Dokuchaeva

R. Ostapenko,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Statistics and Economic Analysis,
Kharkiv National Agrarian University named after V. V. Dokuchaeva

DEMAND FORECASTING FOR ORGANIC PRODUCTS IN HOUSEHOLDS WITH DIFFERENT INCOME LEVELS

Досліджуються проблеми прогнозування ринку органічної продукції на хлібопродукти та борошно в Україні. Підкреслюється, що споживачі в Україні можуть бути прихильні до вибору органічної продукції з точки зору її ціни та споживчих якостей. Однак значний рівень витрат на продукти харчування в структурі витрат населення значно обмежує коло потенційних споживачів. Водночас ринок органічної продукції в Україні має тенденції до зростання.

Метою дослідження є прогнозування та оцінка ринків органічної продукції на хліб та хлібобулочні вироби виходячи з ціни на таку продукцію та доходів домогосподарств. В якості методів дослідження було використано моделювання та прогнозування залежностей з допомогою регресійного аналізу. Об'єктом дослідження виступили результати опитування домогосподарств відносно рівня доходів та витрат на продукти харчування. Статистичне опитування охопило 8051 домогосподарства. Використовувались також дані по цінах на органічні хлібобулочні вироби та борошно в Україні.

Було встановлено, що в середньому ціна на органічне продукцію по обраній групі товарів перевищувала ціни на звичайну продукцію у 3,05 рази. Відмічається, що цей факт суттєво обмежує ринок

даної продукції. Виходячи із встановленої залежності між доходами домогосподарств та середніми цінами споживання хлібопродуктів та борошна, було здійснено моделювання можливої зміни кількості потенційних споживачів. При питомій вазі органічних хлібопродуктів та борошна у структурі споживання на рівні 10% кількість потенційних споживачів буде коливатись по домогосподарствам з різним рівнем доходу від 24,4% до 15,7% від загальної чисельності. При ситуації, коли питома вага цього виду продукції досягне 50%, у структурі споживання кількість потенційних споживачів ще більш скоротиться у різних групах домогосподарств від 2,7% до 0,5%. Підкреслюється, що активізація цього ринку є неможливою без зміни цінової політики. Суттєва різниця в цінах значно обмежує розширення кола споживачів органічних хлібопродуктів та борошна.

The paper analyses the problems of forecasting the market of organic products for bakery products and flour in Ukraine. It emphasizes that Ukrainian consumers may be favorable to the choice of organic products in terms of price and consumer qualities. However, a significant level of expenditure on food in the structure of public expenditure limits the number of potential consumers. At the same time, the market for organic products in Ukraine increases.

The primary goal of the paper is to forecast and evaluate the markets for organic products for bread and bakery products based on the price of these products and household income. Modeling and predicting dependencies using regression analysis were used as research methods. The object of the study was the results of a survey of households regarding the level of income and expenditure on food. The statistical survey covered 8051 households. Data on prices for organic bakery products and flour in Ukraine were also used.

It has been found that, on average, the price for organic products for the selected group of products exceeded the prices for conventional products by 3.05 times. The results show that this significantly limits the market for this product. Based on the established relationship between household incomes and average prices for consumption of bakery products and flour, the modeling of a possible change in the number of potential consumers was carried out. With the share of organic bakery products and flour in the consumption structure at 10%, the number of potential consumers will fluctuate in households with different income levels from 24.4% to 15.7% of the total. In a situation where the share of this type of product reaches 50% in the consumption structure, the number of potential consumers will decrease even more for various groups of households from 2.7% to 0.5%. It is emphasized that the activation of this market is impossible without a change in pricing policy. The significant difference in prices substantially limits the expansion of the range of consumers of organic bakery products and flour.

Ключові слова: органічна продукція, прогнозування ринку, хлібобулочна продукція, доходи домогосподарств, витрати домогосподарств, ціна органічної продукції, моделювання залежностей.

Key words: organic products, market forecasting, bakery products, household income, household expenditures, price of organic products, dependency modeling.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ЗВ'ЯЗОК З НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Прогнозування економічних процесів виступає в якості головної мети та доказу пропонуємих концепцій представниками різних в економічній шкіл та напрямів. Слід відмітити, що ця проблема в цьому випадку полягає в тому, що в економіці, на відміну від природних наук, немає чітко функціонуючих законів, а лише закономірності. Відповідно використання математичного апарату можливо лише з врахування ймовірностей.

Підкреслюється, що з кінця ХХ ст. спостерігається помітна зміна парадигми у всьому світі відносно оцінки майбутнього. Воно все більшій мірі базуються на статистичних методах з використання різноманітних наукових та експертних методів [1]. Також відмічається, що вигідні торгові стратегії є результатом успішного прогнозування ринкової спрямованості та кон'юнктури ринків [2].

Стосовно нашого дослідження головне питання відносно прогнозування полягає в тому, яким чином споживачі в Україні можуть бути прихильні до вибору орга-

нічної продукції з точки зору її ціни та споживчих якостей. В цьому випадку необхідно зважити також на факт того, що рівень витрат на продукти харчування в структурі витрат населення значно вищий ніж у розвинутих країнах світу. Цей факт напряду пов'язаний з низьким рівнем життя переважної частини населення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема ринку органічного продукції в світ викликає інтерес економістів в різних країнах світу. Дослідження виконано на прикладі США встановило, що ціна на органічну продукцію перевищує ціну на звичайну продукцію по різних групам харчових продуктів на різну відносну величину [3]. Середня ціна органічних яєць на 52,04% перевищує середню ціну на неорганічні яйця. Різниця в середніх цінах на молоко та картоплю була значно менша — 19,36 % та 7,18 % відповідно. Перевищення по останнім групам продуктів було зовсім не суттєвим. Попри це, висновок авторів полягав в тому, що споживачі не завжди готові платити премії за органічну продукцію. Опитування яке свого часу було про-

ведене в Греції встановило, що лише 5—20 % споживачів купуватимуть органічну продукцію коли цінові надбавки будуть перевищувати 30 % [4]. В кінцевому випадку автори прийшли до висновку, що головними факторами, які визначають вибір споживачів є якість та безпека продуктів, довіра досертифікатів, а для деяких товарів — торгова марка. Водночас соціально-демографічний профіль споживача є визначальними елементами вибору органічних продуктів. Автори соціологічного дослідження, яке проводилось у Бельгії дійшли висновку, що занадто високі ціни на органічну продукцію та відсутність доступності є головним обмежувальними факторами [5]. Крім того, вищі рівні об'єктивних та суб'єктивних знань щодо органічної їжі позитивно пов'язані з більш позитивним ставленням до органічної продукції.

У середині 2000-х уряд Нідерландів визначив головне потенційне вузьке місцедля зростання органічного споживання, а саме: розриву цін між органічними звичайними продуктами. Було вирішено провести реальний експеримент з пошкваллення ринку органічної продукції, через зменшення ціни за рахунок державних дотацій [6]. У разі успіху експерименту можна запровадити відповідну політику відносно підтримки органічного виробництва. Зниження ціни при цьому складало по яйцям, молоку, мюслі, картоплі та риси дорівнювало відповідно на 5, 10, 15, 20 та 25 %. Ціни на гриби та м'ясо були зменшені на 24 та 40 %, відповідно. По рису середня ціна на органічні продукти навіть опустилася нижче середньої ціни неорганічного рису. Однак виявилось, що цінова еластичність попиту на органіку низька. Еластичність ціни для органічного молока, мюслі та рису суттєво не відрізняється від нуля. Еластичність цін на інші органічні продукти коливається від -0,46 до -1,43. Таким чином, було зроблено висновок, що попит на органічну продукцію не визначається ціновим фактором. Це означає, що зменшення розриву цін дає невеликий поштовх споживчому попиту. Водночас автори дослідження вважають, що цінова еластичність попиту виявилась низькою з трьох причин. По-перше, не всі споживачі спостерігали зниження цін. Під час експерименту увага споживачів не була чітко зосереджена на мінімізації різниці цін між органічними та неорганічними продуктами. Хоча про зниження ціни повідомлялося за допомогою рекламних ярликів перші два тижні експерименту. По-друге, пропозиція органічних продуктів обмежена. Споживачів може не стимулювати переходити зі звичайних на органічну їжу, якщо різноманітність традиційних продуктів харчування значно ширша ніж різноманітність органічних продуктів харчування. По-третє, споживачі сприймають органіку як фактор підтримки довкілля та доброзичливості до тварин. Однак соціальні атрибути є мотивом покупки лише для обмеженої кількості споживачів. Таким чином, виявилось, що просте зниження цін на органічну продукцію не може бути чітким фактором зростання попиту на неї.

Дослідження, яке було проведене у 2000 році у Великобританії встановило, що органічну продукцію купують, як правило, споживачі які досягли 30-х років і не мають дітей. Заможні сім'ї та діти, які залишили дім, мають більше наявного доходу та схильності купувати органічну їжу [7]. Згідно з даним, цього ж опитування,

термін "органічні" та органічні етикетки мають сильний характер впливу та емоційний резонанс у споживачів з точки зору особистого благополуччя та здоров'я. У різних опитуваннях особисте здоров'я залишається сильним мотиваційним фактором для придбання органічних продуктів харчування. З точки зору споживачів, ціна залишається суттєвим бар'єром. В той же саме час її значення може бути зменшено, якби споживачі були поінформовані про причини цього збільшення і впевненості, що органічна їжа є вигідним вибором.

Фінські економісти Тарккіайнен А. та Сундквіст С. провели оцінки покупців органічної продукції з точки зору теорії планової поведінки [8]. Їх дослідження стосувалося лише органічного хліба та борошна і, як зазначають самі автори, не можна було очікувати, що результати пояснюватимуть поведінку споживачів для всієї органічно виробленої продукції. Крім того, це дослідження стосувалося лише обмеженого кола продуктів, яке реалізувалися через окремі, гіпермаркети. Вибірка складалася з 200 фінських споживачів та гіпермаркетів на південному сході Фінляндії. Вік респондентів коливався від 18 до 80 років. Виявилось, що з 200 респондентів 15,1 % ніколи не купували органічний хліб і 33,7 % ніколи не купували органічне борошно. Автори прийшли до висновку, що покупцями вважається важливим фактором поведінковий контроль (тобто важливість ціни) і в той же саме час наявність органічної їжі не впливає на наміри купувати її. Однак, що було цікавим, це те що цінова премія на органічні продукти у цих категоріях продуктів у Фінляндії майже не існує. Таким чином, робився висновок, що по-перше, покупці заздалегідь впевнені, що органічна продукція є дорожчою за звичайну, навіть якщо це не відповідає фактичному стану справ. Це в свою чергу може суттєво обмежувати коло покупців цієї продукції. Кінцевий висновок авторів полягав в тому, що суб'єктивні норми впливають на наміри купувати органічну їжу через установки кожного суб'єкту. Тобто, як вважають автори, фактор ціни в такому випадку не відіграє провідну роль.

Слід відмітити, що проблема органічної продукції багато аспектна. Вона включає багато різних моментів з точки зору як ефективності процесу виробництва, так і особливостей ринку органічної продукції. Серед вітчизняних вчених дані проблеми досліджуються М. Багоркою [9], В. Базилевичем [10], К. Дорожжіною [11], А. Кучером [12; 13], Ю. Халепом, А. Москаленко [14; 15; 16], Р. Остапенко [17], Г. Шарим [18]. Водночас багата питань залишається без відповіді або малодослідженими. Зокрема, питання відносно можливих змін на ринку органічної продукції в разі зростання рівня доходів населення. Відповідь на подібні питання може дати стратегічний орієнтир виробникам такої продукції.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є прогнозування та оцінка ринків органічної продукції на хліб та хлібобулочні вироби, виходячи з ціни на таку продукцію та доходів домогосподарств.

МАТЕРІАЛ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для того щоб оцінити фактичний стан справ з рівнем споживання продуктів харчування різним версти насе-

Таблиця 1. Ціни на органічні та звичайні хлібопродукти та борошна в Україні у січні 2021 року

Назва продукту	Вага, обсяг	Ціна, грн	Назва продукту	Вага, обсяг	Ціна, грн	Ціна на органічні у % до звичайних
Суміш пластівців органічна, кг	0,5	67,66	Суміш пластівців Novus 4 злаки, кг	0,5	25,99	260,3
Вівсяні пластівці органічні, кг	0,3	56,64	Пластівці вівсяні Novus, кг	0,5	13,99	674,8
Пластівці вівсяні органічні Козуб, кг	0,5	65,22	Пластівці Bruggen	0,5	33,9	192,4
Борошно Екород зі спельти органічне, кг	1	68,99	Борошно житнє Novus обдирне 1кг	1	22,99	300,1
Гречка зелена органічна Екород, кг	0,4	74,76	Крупа Peregriччана не смажена	0,8	83,99	178,0
Крупа вівсяна органічна Екород, кг	0,5	52,12	Крупа Жменька вівсяна плющена	0,2	22,99	90,7
Крупа ячнева органічна Козуб, кг	0,4	39,32	Крупа Бест Альтернатива ячна	0,836	24,99	328,8
Білий рис басмати органічний, кг	0,5	113,85	Рис NOVUS довгозернистий нешліфований	0,9	39,99	512,5
Борошно гречане органічне Probio, кг	0,5	160	Борошно World'sRice гречане	0,9	79,99	360,0
Борошно з твердих сортів пшениці органічне Екород, кг	1	115,2	Борошно LaPasta з твердих сортів пшениці	1	58,99	195,3
Борошно кукурудзяне органічне Сквірянка, кг	1	24,6	Борошно Сквірянка Кукурудзяне тонкого помелу	0,8	22,99	85,6
Кукурудзяні палички органічні, кг	0,05	39,96	Палички кукурудзяні Кукузаврики солодкі	0,05	8,19	487,9

Джерело: розраховано авторами за даними [20; 21].

леннями було використанні дані статистичного спостереження відносно рівня доходів та витрат населення України за даним 2018 року яке мало назву "Анонімні мікродані за основними показниками щодо доходів, витрат та умов життя домогосподарств" [19]. Статистичне опитування охопило 8051 домогосподарства (17,1 тис. осіб). Також використовувались дані відносно співвідношення цін на органічні та звичайні продукти харчування. Для оцінки рівня залежності між рівнем доходу та цінами на продукти харчування було використано метод моделювання та прогнозування залежностей з допомогою регресійного аналізу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

На першому етапі дослідження було поставлено за мету оцінити співвідношення цін на органічні та звичайні хлібопродукти та борошна в Україні (табл. 1). Відповідна інформація була отримана нами з сайту по продажу органічної продукції "Купити органічну продукцію". Ціни на звичайну продукцію використовувались за даними сайту торговельної мережі "Novus". Було також здійснено порівняння за зіставлений обсяг продукції. Слід зра-

зу відмітити, що різниця виявилась доволі суттєвою по різним товарам.

Найменшою вона було по борошну кукурудзяному, по якому ціна на органічну продукцію навіть менша ніж на звичайну. Подібна ситуація була і на крупу вівсяну. Водночас ціна на інші органічні продукти суттєво перевищувала ціну на звичайну. Зокрема, ціна на органічні вівсяні пластівці перевищувала ціну на звичайні на 574,8%, рис — на 412,5%, кукурудзяні палички — на 387,9%, борошно гречане — 260,0%. В середньому цінова надбавка по даній групі продовольчих товарів складала 305,0%. Така цінова надбавка значно перевищує подібну в Європейських країнах, де за інформацією, наведеної вище, вона в окремих випадках майже не відрізнялась від ціни на звичайну продукцію. Крім того, вона значно перевищує подібну в Бразилії. Уряд цієї країни пропонує фермерам 30% цінову премію для органічної продукції під час проведення державних закупівель для закладів освіти [22].

Оцінка рівня середніх цін споживання хліба та хлібопродуктів здійснювалась по домогосподарствам з рівнем:

— Група 1. Було достатньо і робили заощадження.

— Група 2. Було достатньо, але заощаджень не робили.

— Група 3. Постійно відмовлялися в самому необхідному, крім харчування.

— Група 4. Не вдавалось забезпечити навіть достатнє харчування.

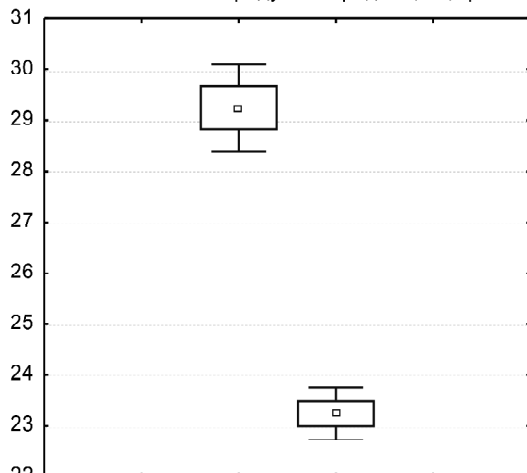
Для того щоб зрозуміти як такі цінові надбавки на органічні хлібопродукти та борошна впливають на формування їх споживання було вирішено співставити середню ціну, яку

готові платити домогосподарства за хлібні продукти з різним рівнем доходів на хліб і хлібопродукти. Виявилось, що між чотирма групами є різниця в цінах і вона має надійний характер, що також було підтверджено t-тесту порівняння середніх (рис. 1). У цьому випадку вірогідність того, що середні ціни між обраними групами були обумовлені випадками чином практично дорівнюють 0.

Постає питання: виходячи з встановлених нами розбіжностей між цінами на органічні та звичайні хлібопродукти та борошно, як домогосподарства з різним рівнем доходу потенційно можуть бути споживачами такої продукції?

З метою відповіді на це питання було вирішено провести розрахунки за такою методикою. На першому етапі для кожної групи домогосподарств було здійснено побудову функції залежності між рівнем доходу та середніми цінами хлібопродукти та борошно. Така залежність будувалася за рівнянням функції прямої. На другому рівняння даної функції трансформувалось з врахуванням встановленого факту перевищення ціни на органічні продукти аналізованої групи порівняно зі звичайними продуктами у 3,05 рази. Зазначена трансформація має такий характер:

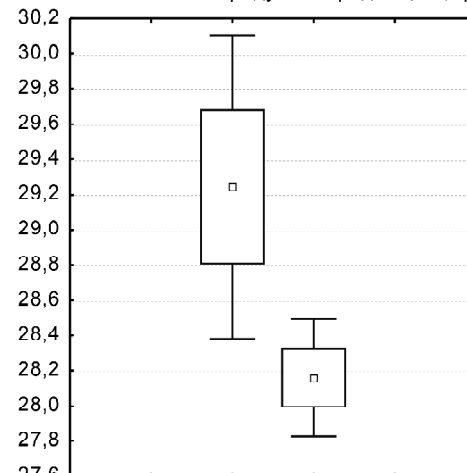
$$y = a_0 + a_1x \longrightarrow y' = a_0 + 3,05a_1x \quad (1).$$

Група 1. Хліб і хлібопродукти середня ціна, грн vs. Група 1.
Хліб і хлібопродукти середня ціна, грн

Група 1. Хліб і хлібопродукти середня ціна, грн

Група 4. Хліб і хлібопродукти середня ціна, грн

□ Mean □ Mean±SE ┘ Mean±1,96*SE

Група 1. Хліб і хлібопродукти середня ціна, грн vs. Група 2.
Хліб і хлібопродукти середня ціна, грн

Група 1. Хліб і хлібопродукти середня ціна, грн

Група 2. Хліб і хлібопродукти середня ціна, грн

□ Mean □ Mean±SE ┘ Mean±1,96*SE

Рис. 1. Діаграма розмаху середньої ціни хлібопродуктів та борошна групи домогосподарств 1 та групи 2, групи 4 за даними соціологічного дослідження у 2018 році

Фактично це буде означати, що функція буде паралельно зміщена на величину 3,05а1. Це в свою чергу буде означати, що кількість домогосподарств, які опиняться на графіку над цією функцією буде значно менше. Однак слід визнати той факт, що сьогодні ні ринок, ні споживачі не готові повністю перейти до органічної продукції, ні виробники не спроможні задовольнити зростаючий попит. Дослідження виконані на прикладі закордонних країн це підтверджують. Виходячи з цього, нами було змодельовано ситуацію коли домогосподарства по різному переходять на споживання органічної продукції. Крім того, на ринку поки що немає достатньої кількості самої органічної продукції. Виходячи з цього, було вирішено змодельовати три ситуації, коли питома вага органічної продукції в структурі споживання буде дорівнювати відповідно 10%, 25 та 50%.

На рис. 2 наведені результати даного моделювання для групи 1 з рівнем доходу "Було достатньо і робили заощадження" та групи 4 "Не вдалося забезпечити навіть достатнє харчування". Подібні залежності було побудовано і для домогосподарств з рівнем доходу "Було достатньо, але заощаджень не робили" та "Постійно відмовляти в самому необхідному крім харчування". Подібні моделі були також побудовані по всіх групах домогосподарств з врахуванням питомої ваги органічної продукції (табл. 2).

У цьому випадку функції по органічним продуктам розраховувались шляхом трансформації функції по зви-

чайним продуктам пропорційно можливого зростання рівня ціни. Як же відмічалось, при 100 % переході до органічних хлібопродуктів зростання аргументу a_0 буде дорівнювати 3,05 рази. При інших порціях воно буде відповідно меншим. Як видно з даних таблиці 2, при 10% органічної продукції величина аргументу a_0 по групі 1 з рівнем доходу "Було достатньо і робили заощадження" буде дорівнювати 28,17, при 25 % -35,2, при 50 % — 46,95. Відповідним чином було визначено значення цього аргументу і по інших групах домогосподарств.

На рисунку 2 наведено дані функції для варіантів з питомою вагою органічної продукції 10% та 50 %. Вони зміщені паралельно функції регресії і фактично відсікають ті домогосподарства, які сплачували середню ціну за продукти нижчу ніж вона могла бути в разі купівлі ними органічної продукції в даних пропорціях від загальної величини витрат. Відповідним чином можна припустити, що при інших рівних умовах ці домогосподарства відмовились би витратити кошти на купівлю хлібопродуктів. Вони, безумовно, могли б поступити по іншому. Наприклад, враховуючи корисність органічної продукції, вони могли вирішити витратити більше по зазначеній групі продуктів. Однак, враховуючи практики, які склались, наприклад в Європейських країнах, особливо результати експерименту в Нідерландах, коли ціну на органічну продукцію було знижено майже до рівня звичайної і це не вплинуло на її просування, реальність в

Таблиця 2. Функції залежності між середньою ціною на хліб та борошно від рівня грошових доходів домогосподарств в Україні у 2018 році

Продукти	Група 1. Було достатньо і робили заощадження	Група 2. Було достатньо, але заощаджень не робили	Група 3. Постійно відмовляти в самому необхідному крім харчування	Група 4. Не вдалося забезпечити навіть достатнє харчування
Звичайні продукти	$y = 0,00004x + 24,19$	$y = 0,00004x + 24,218$	$y = 0,00003x + 22,802$	$y = 0,00003x + 21,66$
Органічні продукти - 10%	$y = 0,00004x + 28,17$	$y = 0,00004x + 29,06$	$y = 0,00003x + 27,36$	$y = 0,00003x + 25,10$
Органічні продукти -25%	$y = 0,00004x + 35,21$	$y = 0,00004x + 36,33$	$y = 0,00003x + 34,20$	$y = 0,00003x + 32,49$
Органічні продукти -50%	$y = 0,00004x + 46,95$	$y = 0,00004x + 48,44$	$y = 0,00003x + 45,60$	$y = 0,00003x + 43,33$

Джерело: власні розрахунки.

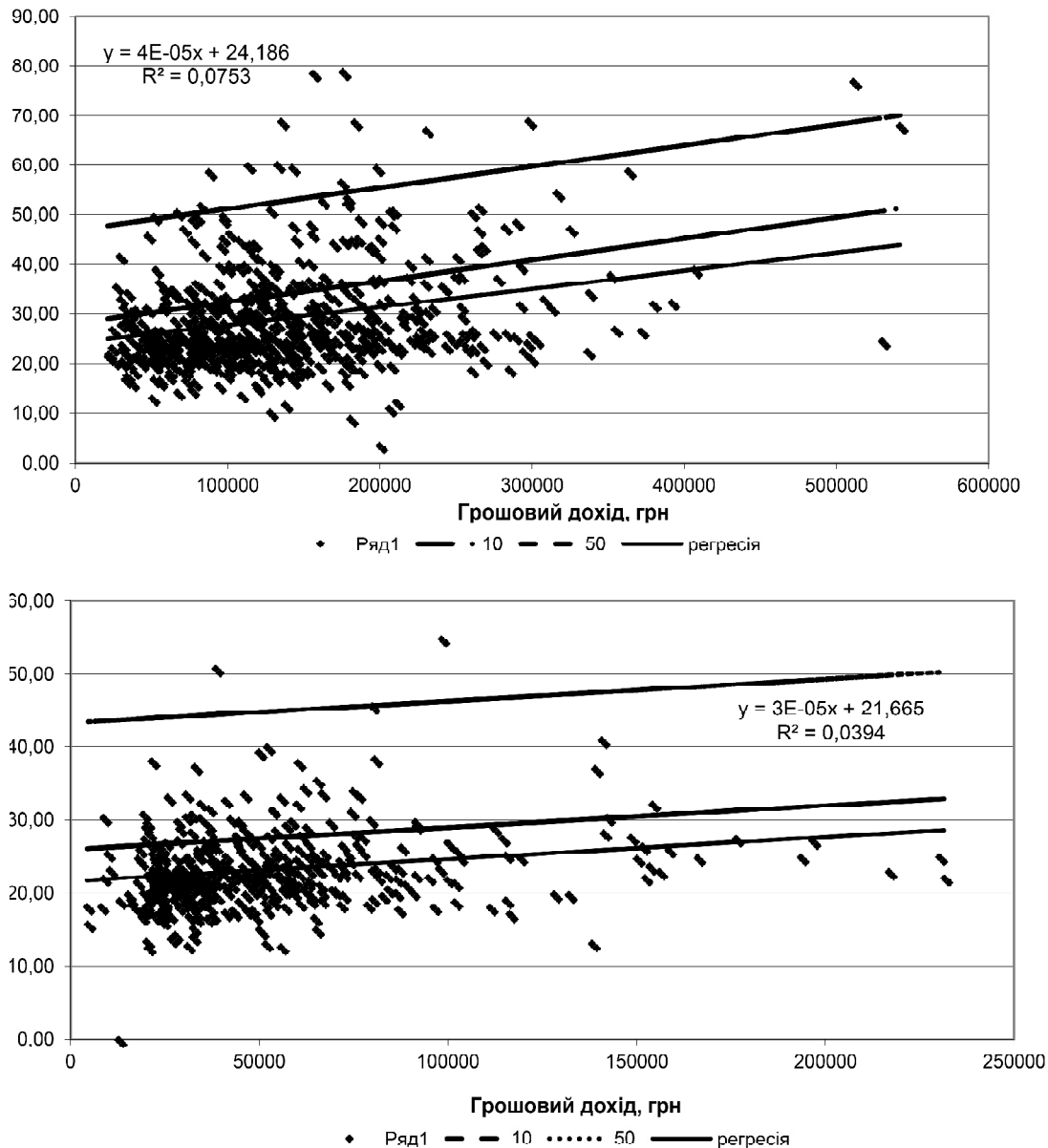

Рис. 2. Залежність середньої ціни на хлібопродукти та борошно від рівня грошових доходів домогосподарств групи 1 та 4 у 2018 році

Джерело: власні розрахунки.

даній проблемі бути іншою. Нами було вирішено здійснити оцінку потенційно можливих споживачів із загальної чисельності домогосподарств, при визначених пропорціях споживання органічної продукції. В таблиці 3 наведені отримані результати.

Головний висновок стосується того факту, що через значне перевищення цін на цій групі органічних продуктів та звичайними продуктами. Виходячи з цього було встановлено, що кількість потенційних споживачів значно скоротилась. Навіть, при питомій вазі органічних хлібопродуктів та борошна у структурі споживання рівним 10% кількість потенційних споживачів буде дорівнювати в групі 1 — 24,4%, групі 2 — 19,5%, у групі 3 — 17,3%, групі 4 — 15,7%. За потенційної ситуації, коли питома вага цього виду продукції досягне 50% у структурі споживання кількість потенційних споживачів ще більш скоротиться: від 2,7% у групі 1 до 0,5% групі 4. Це фактично зводить ринок споживання даної продукції майже до 0.

Слід також відмітити, що головними потенційним споживачам органічних хлібопродуктів та борошна залишаються домогосподарства з більш високим рівнем доходу. Подібна тенденція мала місце по всіх домогосподарств при різних співвідношеннях органічної та неорганічної продукції між собою. Такий висновок цілком логічний і спрямований на виділення фокус-груп під час проведення рекламних компаній.

ВИСНОВКИ

Поведене нами дослідження дозволило встановити таке. По-перше, ринок органічної хлібопродуктів та борошна, як і інших видів даної продукції, в Україні тільки починає формуватися. Підтвердження цього є обмежена пропозиція та низька інформованість населення відносно переваг органічної продукції. Це в свою чергу призводить до значних цінових дисбалансів між цінами на звичайну та органічну продукцію. Проведене дослідження дозволило встановити, що по групі хлібопро-

дуктів та борошна ціна перевищувала звичайну по даній групі товарів більш ніж в три рази. Це в свою чергу, значно обмежує коло можливих споживачів. По-друге, моделювання залежності між цінами на хлібобулочні вироби та борошно та прихильністю домогосподарств до прийняття цих цін засвідчило, що навіть по групі домогосподарств з рівнем доходу який визначався як "Було достатньо і робили заощадження", відсоток тих, хто був готовий прийняти ціну, навіть при 50% питомій вазі органічної продукції, становив лише 2,7%. По іншим групам домогосподарств зазначений відсоток був значно меншим. Виходячи з цього, з метою поживлення даного ринку органічної продукції пропонується виробникам активізувати рекламні заходи з популяризації переваг органічної продукції. Крім того, з нашої точки зору, активізація цього ринку є неможливою без зміни цінової політики. Суттєва різниця в цінах значно обмежує розширення кола споживачів органічних хлібопродуктів та борошна.

Література:

1. Magruk A. (2011), "Innovative classification of technology foresight methods". Technological and Economic Development of Economy. № 17 (4). pp. 700—715. URL: <https://doi.org/10.3846/20294913.2011.649912>.
2. Peter F. Christoffersen, Francis X. Diebold. (2006), Financial Asset Returns, Direction-of-Change Forecasting, and Volatility Dynamics. Management Science, INFORMS. № 52 (8). pp. 1273—1287, August. URL: <https://doi.org/10.1287/mnsc.1060.0520>.
3. Lai Yufeng, Yue Chengyan. (2020), "Consumer Willingness to Pay for Organic and Animal Welfare Product Attributes: Do Experimental Results Align with Market Data?", Journal of Agricultural and Resource Economics, Western Agricultural Economics Association. № 45 (3). pp. 462—483. September. DOI: 10.22004/ag.econ.303605
4. Krystallis A., Chrysosoidis G. (2005), Consumers' willingness to pay for organic food: Factors that affect it and variation per organic product type. British Food Journal. № 107 (5). pp. 320—343. URL: <https://doi.org/10.1108/00070700510596901>.
5. Aertsens Joris, Mondelaers Koen, Verbeke Wim, Buysse Jeroen, Van Huylenbroeck Guido. (2011), The influence of subjective and objective knowledge on attitude, motivations and consumption of organic food. British Food Journal. № 113. pp. 1353—1378. 10.1108/00070701111179988
6. Bunte F.H.J., van Galen, M.A., Kuiper, W.E. et al. (2010), Limits to Growth in Organic Sales. De Economist. № 158. pp. 387—410. URL: <https://doi.org/10.1007/s10645-010-9152-3>
7. Padel S., Foster C. (2005), Exploring the gap between attitudes and behaviour: Understanding why consumers buy or do not buy organic food. British Food Journal. № 107 (8). pp. 606—625. URL: <https://doi.org/10.1108/00070700510611002>
8. Tarkiainen A., Sundqvist S. (2005), Subjective norms, attitudes and intentions of Finnish consumers in buying organic food. British Food Journal. № 107 (11). pp. 808—822. URL: <https://doi.org/10.1108/00070700510629760>
9. Bahorka M. (2019), Formation of the ecological-economical management of ecologization of agrarian

Таблиця 3. Кількість та питома вага домогосподарств можливих споживачів органічних хлібопродуктів та борошно при різній величині питомої ваги у структури споживання в Україні у 2018 році

Показники	Питома вага органічної продукції, %		
	10	25	50
Група 1. Було достатньо і робили заощадження			
Кількість	146	66	16
Питома вага, %	24,4	11,0	2,7
Група 2. Було достатньо, але заощаджень не робили			
Кількість	655	285	78
Питома вага, %	19,5	8,5	2,3
Група 3. Постійно відмовлялися в самому необхідному крім			
Кількість	635	202	38
Питома вага, %	17,3	5,5	1,0
Група 4. Не вдалося забезпечити навіть достатнє харчування			
Кількість	65	14	2
Питома вага, %	15,7	3,4	0,5

Джерело: власні розрахунки.

production. Agricultural and Resource Economics. vol. 5. no. 1. pp. 5—18. URL: <https://doi.org/10.22004/ag.-econ.287138>

10. Bazylevych V., Kupalova G., Goncharenko N., Murovana T., Grynychuk Y. (2017), Improvement of the effectiveness of organic farming in Ukraine. Problems and perspectives in management. vol. 15. Is. 3. pp. 64—75. URL: [https://doi.org/10.21511/ppm.15\(3\).2017.06](https://doi.org/10.21511/ppm.15(3).2017.06)

11. Дорожкіна К. В. Сучасний стан органічного ринку в Україні: переваги та недоліки. Збалансоване природокористування. 2019. № 2. С. 88—96.

12. Kucher A. (2020), Soil fertility, financial support, and sustainable competitiveness: evidence from Ukraine. Agricultural and Resource Economics. № 6. (2). pp. 5—23. URL: <https://doi.org/10.51599/are.2020.06.02.01>

13. Кучер А. Вплив балансу органічного вуглецю в ґрунті на формування сталої конкурентоспроможності аграрних підприємств. Agricultural and Resource Economics. 2019. № 5 (4). С. 111—136. URL: <https://doi.org/10.22004/ag.econ.300035>

14. Khalep Y., Moskalenko A., Shapovalyuk M., Arabska E. Еколого-економічне значення сидерації для органічних агроценозів Полісся. Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal, 2021. № 7 (1). С. 211—231. URL: <https://doi.org/10.51599/are.2021.07.01.11>

15. Khalep Yu., Moskalenko A. (2020), Ecological and economic aspects of the efficiency of Polissia organic plant models. Agricultural and Resource Economics. №. 6. (4). pp. 5—19. URL: <https://doi.org/10.51599/are.-2020.06.04.01>

16. Халеп Ю.М., Волкогон В.В., Москаленко А.М. Прогнозування удобрювального потенціалу в моделях органічного виробництва. Вісник аграрної науки. 2015. № 8. С. 45—49. URL: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk201508-09>

17. Ostapenko R., Herasymenko Y., Nitsenko V., Koliadenko S., Balezentis T., Streimikiene D. (2020), Analysis of production and sales of organic products in Ukrainian agricultural enterprises. Sustainability. № 12 (8). 3416. URL: <https://doi.org/10.3390/su12083416>

18. Шарий Г.І., Тимошевський О.А., Максименко В.В. Охорона ґрунтів: екологічна рента як стимул органічного землеробства. 2019. Економіка АПК. 2019. № 10. С. 26—33. URL: DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201910026>

19. Анонімні мікродані за основними показниками щодо доходів, витрат та умов життя домогосподарств". URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

20. Купуй органік в Україні. Organic Ukraine Business Hub. Промоцій на спільнота виробників та експортерів української органічної продукції. Купити органічну продукцію. URL: <https://buyorganic.in.ua/#products>.

21. NOVUSDRIVE. URL: <https://novus.zakaz.ua/uk/>

22. Valencia V., Wittman H., Blesh J. Structuring (2019), Markets for Resilient Farming Systems. Agronomy for Sustainable Development. №39 (25). URL: <https://doi.org/10.1007/s13593-019-0572-4>

References:

1. Magruk, A. (2011), "Innovative classification of technology foresight methods", Technological and Economic Development of Economy, vol. 17 (4), pp. 700—715. <https://doi.org/10.3846/20294913.2011-649912>

2. Christoffersen, P. F. and Diebold, F. X. (2006), "Financial Asset Returns, Direction-of-Change Forecasting, and Volatility Dynamics", Management Science, INFORMS, vol. 52 (8), pp. 1273—1287. DOI: 10.1287/mnsc.1060.0520

3. Lai, Yufeng and Chengyan, Yue (2020), "Consumer Willingness to Pay for Organic and Animal Welfare Product Attributes: Do Experimental Results Align with Market Data?", Journal of Agricultural and Resource Economics, Western Agricultural Economics Association, vol. 45 (3), pp. 462—483. DOI: 10.22004/ag.econ.303605.

4. Krystallis, A. and Chrysosoidis, G. (2005), "Consumers' willingness to pay for organic food: Factors that affect it and variation per organic product type", British Food Journal, vol. 107 (5), pp. 320—343. <https://doi.org/10.1108/00070700510596901>

5. Aertsens, J. Mondelaers, K. V. Wim B. J. and Van Huylenbroeck, G. (2011), "The influence of subjective and objective knowledge on attitude, motivations and consumption of organic food", British Food Journal, vol. 113, pp. 1353—1378. <https://doi.org/10.1108/00070701111179988>

6. Bunte, F.H.J. van Galen, M.A. and Kuiper, W.E. (2010), "Limits to Growth in Organic Sales", De Economist, vol. 158, pp. 387—410. <https://doi.org/10.1007/s10645-010-9152-3>

7. Padel, S. and Foster, C. (2005), "Exploring the gap between attitudes and behaviour: Understanding why consumers buy or do not buy organic food", British Food Journal, vol. 107, no. 8, pp. 606—625. <https://doi.org/10.1108/00070700510611002>

8. Tarkiainen, A. and Sundqvist, S. (2005), "Subjective norms, attitudes and intentions of Finnish consumers in buying organic food", British Food Journal, vol. 107, no. 11, pp. 808—822. <https://doi.org/10.1108/00070700510629760>

9. Bahorka, M. (2019), "Formation of the ecological-economical management of ecologization of agrarian

production", Agricultural and Resource Economics, vol. 5, no. 1, pp. 5—18. <https://doi.org/10.22004/ag.-econ.287138>

10. Bazylevych, V. Kupalova, G. Goncharenko, N. Murovana, T. and Grynchuk, Y. (2017), "Improvement of the effectiveness of organic farming in Ukraine", Problems and perspectives in management, vol. 15, no. 3, pp. 64—75. [https://doi.org/10.21511/ppm.15\(3\).2017.06](https://doi.org/10.21511/ppm.15(3).2017.06).

11. Dorozhkina, K. V. (2019), "The current state of the organic market in Ukraine: advantages and disadvantages", Zbalansovane pryrodokorystuvannya, vol. 2, pp. 88—96.

12. Kucher, A. (2020), "Soil fertility, financial support, and sustainable competitiveness: evidence from Ukraine", Agricultural and Resource Economics, vol. 6, no. 2, pp. 5—23. <https://doi.org/10.51599/are.2020.06.02.01>

13. Kucher, A. (2019), "The impact of the balance of organic carbon in the soil on the formation of sustainable competitiveness of agricultural enterprises", Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal, vol. 5 (4), pp. 111—136. <https://doi.org/10.22004/ag.econ.300035>

14. Khalep, Y. Moskalenko, A. Shapovalyuk, M. and Arabska, E. (2021), "Ecological and economic significance of greening for organic agrocenoses of Polissya", Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal, vol. 7 (1), pp. 211—231. <https://doi.org/10.51599/are.2021.07.01.11>

15. Khalep, Yu. and Moskalenko, A. (2020), "Ecological and economic aspects of the efficiency of Polissia organic plant models", Agricultural and Resource Economics, vol. 6, no. 4, pp. 5—19. <https://doi.org/10.51599/are.2020.06.04.01>

16. Khalep, Yu. M. Volkohon, V. V. and Moskalenko, A. M. (2015), "Forecasting of fertilizer potential in models of organic production", Visnyk aharnoinauky, vol. 8, pp. 45—49. <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk201508-09>

17. Ostapenko, R. Herasymenko, Y. Nitsenko, V. Koliadenko, S. Balezantis, T. and Streimikiene, D. (2020), "Analysis of production and sales of organic products in Ukrainian agricultural enterprises", Sustainability, vol. 12 (8), 3416. <https://doi.org/10.3390/su12083416>

18. Sharyi, H. I. Tymoshevskiy, V. V. and Maksymenko, O. A. (2019), "Soil protection: ecological rent as an incentive for organic farming", Ekonomika APK, vol. 10, pp. 26—33. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201910026>

19. State Statistics Service of Ukraine (2021), "Anonymous microdata on key indicators of household income, expenditure and living conditions", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 15 March 2021).

20. Organic Ukraine Business Hub (2021), available at: <https://buyorganic.in.ua/#products> (Accessed 15 March 2021).

21. NOVUSDRIVE (2021), available at: <https://novus.zakaz.ua/uk/> (Accessed 15 March 2021).

22. Valencia, V. Wittman, H. and Blesh, J. (2019), "Structuring Markets for Resilient Farming Systems", Agronomy for Sustainable Development, vol. 39 (25), available at: <https://doi.org/10.1007/s13593-019-0572-4>
Стаття надійшла до редакції 18.04.2021 р.

К. О. Бабікова,
к. с.-г. н., Інститут агроекології і природокористування НААН
ORCID ID: 0000-0002-9726-0671

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.8.24

ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ТУРИСТИЧНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

K. Babikova,
PhD in Agricultural Sciences, Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS

INSTITUTIONAL ASPECTS OF DEVELOPMENT OF RECREATIONAL AND TOURIST NATURE MANAGEMENT

Визначено, рівні впливу розвитку рекреаційно-туристичної діяльності. Запропоновано еколого-економічні важелі, які забезпечують збалансоване природокористування, а також використання стратегічних напрямів реалізації інституціонального забезпечення, оскільки ці напрями набувають нині актуальності на регіональному рівні. Обґрунтовано напрями вдосконалення управлінських процесів рекреаційно-туристичної галузі. Запропоновано етапи вдосконалення розвитку рекреаційно-туристичного природокористування.

Визначено, що нормативно-правове регулювання навколишнього природного середовища входить застосування економічних методів та важелів, оскільки економічні важелі передбачають: залучення інвестицій у розвиток зеленого туризму, рекреаційного туризму, лісового туризму та сільського туризму України, фінансове забезпечення спільних програм, проєктів, пільговий режим оподаткування, дотації, екологічний податок. Продемонстровано організаційно-інституціональний механізм розвитку туристично-рекреаційної діяльності, що в результаті впровадження забезпечить еколого-економічний розвиток туристичної галузі.

Доведено, що інституціональне забезпечення займає вагомe значення як у державному регулюванні збалансованого природокористування, так і в рекреаційно-туристичній сфері, що, в свою чергу забезпечить формування поетапної, ієрархічної системи еколого-економічних, соціальних інститутів з метою збалансованого розвитку природно-ресурсної сфери в контексті туристичної діяльності. Таким чином, інституціональний механізм туристично-рекреаційної природокористування являє собою структурну систему всіх суб'єктів-учасників, керуючих та регулюючих інституцій, нормативно-правових документів, що визначають суть збалансованого природокористування у цій сфері, та контролюють його відповідне забезпечення та створення стратегії з підтримки, координації та контролю за діями суб'єктів у сфері туристично-рекреаційної діяльності.

Levels of influence of development of recreational and tourist activity are defined. Ecological and economic levers are proposed, which ensure a balanced use of nature, as well as the use of strategic directions for the implementation of institutional support, as these areas are now gaining relevance at the regional level. The directions of improvement of administrative processes of recreational and tourist branch are substantiated. Stages of improvement of development of recreational and tourist nature use are offered.

It is determined that the legal regulation of the environment includes the use of economic methods and levers, as economic levers include: attracting investment in the development of green tourism, recreational tourism, forestry and rural tourism in Ukraine, financial support for joint programs, projects, preferential tax treatment, subsidies, environmental tax. The organizational and institutional

mechanism of development of tourist and recreational activity is demonstrated that as a result of introduction will provide ecological and economic development of tourist branch.

It is proved that institutional support is important both in the state regulation of sustainable nature management and in the recreational and tourist sphere, which, in turn, will ensure the formation of a phased, hierarchical system of ecological, economic and social institutions for balanced development of natural resources in context of tourism activities. Thus, the institutional mechanism of tourist and recreational nature management is a structural system of all participating entities, management and regulatory institutions, legal documents that define the essence of sustainable nature management in this area, and control its appropriate provision and strategy for support, coordination and control over the actions of entities in the field of tourism and recreation.

Ecological, economic and social priorities have been identified in the process of development of recreational and tourist nature management, which will ensure sustainable use and restoration of natural resources in the future will meet the needs of future generations. After all, the support of state and local authorities will create conditions for attracting investment and community development, development of environmental and tourist infrastructure, which will lead to economic efficiency of tourism and recreation.

Ключові слова: інституціональне забезпечення, природокористування, рекреаційно-туристичний потенціал, сільський туризм, регіональний розвиток.

Key words: institutional provision, nature management, recreational and tourist potential, rural tourism, regional development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Україна має багаті туристично-рекреаційні ресурси, які за належного використання можуть сприяти високоефективному розвитку туристичної індустрії. Попри деякі зрушення, розвиток туризму гальмується багатьма причинами, серед яких найсуттєвішими є відсутність належного стану туристичної інфраструктури, повільні темпи зростання обсягів фінансування у розвиток матеріально-технічної бази туризму [1].

За оцінками Всесвітнього економічного форуму, проведеного в 2017 році, Україна зайняла перші місця в рейтингу країн з найменшою часткою туристичної індустрії в складі ВВП, що склало всього 1,5 %. У той час, коли туристична галузь у світовому ВВП становить близько 10 % [2].

Особливо актуальним у сучасних умовах є удосконалення методів, інституціонального, організаційного та фінансово-ресурсного забезпечення розвитку туризму на макро-, мезо- і на мікрорівні. Адже активізація діяльності підприємств туризму має ґрунтуватися на розширенні можливостей регіонального управління інвестиційними процесами в зазначеному напрямі та поєднанні ефективного державного регулювання економіки з ринковою саморегуляцією [3].

Варто відмітити, що основною діяльністю важелів щодо функціонування стратегії розвитку туристичної галузі в Україні, що відбувається в сучасних умовах суспільного поділу праці, який визначає розвиток туризму як еколого-економічної діяльності, тому на діяльність впливають рівні впливи розвитку туристичної діяльності (рис. 1).

Адже для виконання необхідних ефективних рішень для розвитку управління туристич-

ною діяльністю, потрібно удосконалювати інституціональний механізм рекреаційно-туристичної діяльності, який повинен посідати чільне місце у системі важелів та інструментів що включатиме: виконання принципів, функцій, завдань і методів регулювання управління, дотримання нормативно-правового забезпечення в контексті рекреаційно-туристичної діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні і методологічні засади рекреаційно-туристичної діяльності висвітлені в багатьох наукових пра-

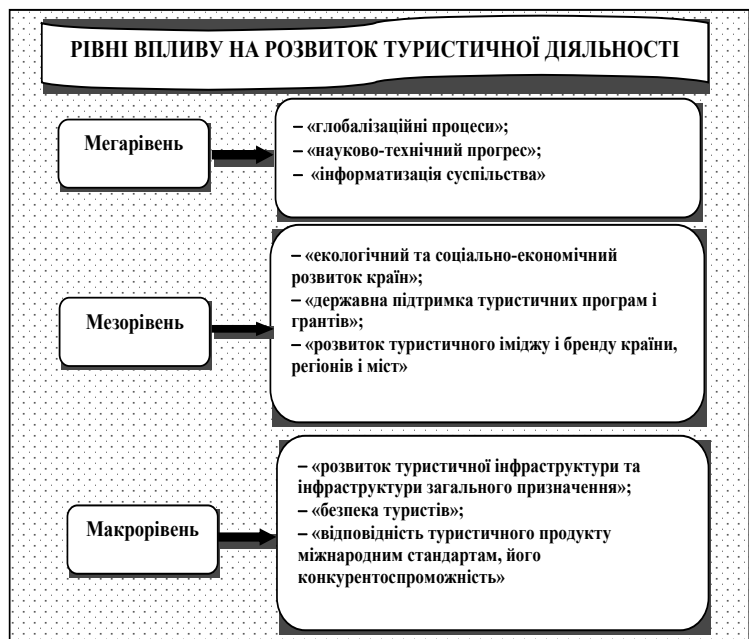

Рис. 1. Рівні впливу розвитку туристичної діяльності

Джерело: сформовано автором на основі [4].

цях українських дослідників. Зокрема, численні публікації Л.С. Гринів, В.І. Мацола, Л.М. Черчик — оцінці рекреаційно-туристичного потенціалу Західного регіону і України. М.І. Долішній, В.Ф. Кифяк, О.П. Мельник, В.К. Федорченко, Н.К. Мойсєєва, І.М. Школа, І.Д. Козьменко — оцінці проблем та перспектив розвитку ринку туристичних послуг на транскордонних територіях [5—9]. Залишається недостатньо висвітлено інституціональна складова розвитку туристично-рекреаційного природокористування, яка потребує удосконалення як на державному рівні так і на регіональному.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування аспектів вдосконалення механізмів державної рекреаційно-туристичної діяльності в умовах розвитку інституціонального забезпечення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основними формуючими параметрами рекреаційно-туристичного потенціалу регіону окрім ресурсного забезпечення (рекреаційно-туристичні, трудові, фінансово-інвестиційні, технічні ресурси) є стан інфраструктури (виробничої й соціальної), інституціональне забезпечення, геоекономічне становище та геополітична компонента. Відповідно, під рекреаційно-туристичним потенціалом регіону ми розуміємо сукупність як безпосередньо рекреаційно-туристичних ресурсів, так і всіх наявних ресурсів (природно-ресурсні, виробничі, трудові, фінансово-інвестиційні, технологічні, інформаційні та екологічні) і можливостей відповідного регіону, які можуть використовуватись або використовуються в цілях виконання фізіологічного існування людини (відпочинок, оздоровлення та туризм), забезпечення діяльності суб'єктів рекреаційно-туристичної сфери економіки, досягнення стійкості регіонального розвитку [10].

Варто зазначити, що одними з основних аспектів розвитку туристичної діяльності є інституціональні перешкоди, тобто недосконалий рівень уваги органів державної влади до розвитку туристичної галузі в Україні, недотримання нормативно-правової бази щодо розвитку як сільського зеленого туризму, екологічної інфраструктури тощо, все це веде до економічно непривабливого простору для здійснення господарської діяльності. Немає впевненості для підприємців щодо створення туристичного бізнесу у сільській місцевості, з боку держави — це нестабільність, що викликана економічними та політичними кризами.

Підвищення якості інституційного забезпечення розвитку рекреаційно-туристичної діяльності в країні та розвиток нормативно-правового забезпечення, а також формування правового поля для розбудови цього виду туризму та залучення інвестицій у цю галузь має бути першочерговим завданням для її ефективного розвитку. На сьогодні в Україні, попри численні спроби та проекти, відсутній головний рамковий закон у даній сфері, що має регулювати взаємопов'язані процеси. Експерти наголошують, що основна проблема в означенні пов'язана з тим, що ця діяльність за характером її здійснення є доволі різноплановою. Так, перешкодою в популяризації розвитку туристичної діяльності серед меш-

канців сільських територій на законодавчому рівні є не усвідомлення ними різниці між різними видами рекреаційно-туристичної діяльності. Тобто загальна необізнаність населення про базові речі рекреаційно-туристичних можливостей створює перепони вже на початковому рівні та етапі загальних обговорень. Тому доцільно приділити увагу забезпечення інформаційної складової в процесі реалізації етапів розвитку рекреаційно-туристичної діяльності.

Реалізація державної політики в туристичній діяльності здійснюється шляхом: визначення і реалізації основних напрямів державної політики в галузі туризму, пріоритетних напрямів розвитку туризму; визначення порядку класифікації та оцінки туристичних ресурсів України, їх використання та охорони; спрямування бюджетних коштів на розробку і реалізацію програм розвитку туризму; визначення основ безпеки туризму; нормативного регулювання відносин у галузі туризму Закон України "Про туризм" ст. 6. Основні способи та цілі державного регулювання в галузі туризму. Основні пріоритетні напрями державної політики в галузі туризму [11].

Враховуючи окреслене, варто зауважити наявність значних особливостей ведення бізнесу у сфері сільського зеленого туризму, які варто враховувати під час формування законодавчої бази його розвитку. Питання формування законодавчого підґрунтя для розвитку такого виду туризму має свою тривалу історію. У 2000 році було розроблено проект Закону "Про сільський екотуризм", а у 2003 році проект Закону "Про сільський та сільський зелений туризм" [12]. Проте ці нормативні акти не були прийняті. Також окремими професійними об'єднаннями був розроблений проект Закону України "Про аграрний туризм та агротуристичну діяльність" [13]. Варто відмітити, за час незалежності в розвитку рекреаційно-туристичної діяльності відбувалась трансформація державних органів влади, яка так би мовити забезпечувала регулювання розвитку та діяльності туристичною сферою. Інституціональні зміни, які проводили на державному рівні починаючи з 1991—2016 рр. У тому числі відбувались численні зміни в проектах нормативних актів, у сфері розвитку сільського зеленого туризму, які залишаються неврегульованими до сьогодні, в тому контексті більшості заходів залишилася декларативними і не виконаними.

Оскільки Держава проголошує туризм одним з пріоритетних напрямів розвитку економіки та культури. Стандарти туристичної галузі, які діють в Україні, створюють сприятливі умови для функціонування в державі ефективного, розвинутого туристичного ринку з безпечними, високоякісними, різноманітними туристичними послугами [14, с. 1].

Попри певні зусилля, які задекларовані українською владою щодо розвитку рекреаційно-туристичної сфери, реалії сучасного життя показують, що ефективність державного регулювання цієї сферою залежить від центрального органу влади, на який покладені повноваження щодо розвитку сфери туризму та рекреації [15]. Також, вагоме значення мають органи місцевої влади та об'єднані територіальні громади, саме вони запускають процес залучення інвестицій в регіони та демонструють перспективи розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу.

Зазначмо, що інституціональне забезпечення займає вагомe значення як у державному регулюванні збалансованого природокористування, так і в рекреаційно-туристичній сфері, що в свою чергу забезпечить формування поетапної, ієрархічної системи еколого-економічних, соціальних інститутів з метою збалансованого розвитку природно-ресурсної сфери в контексті туристичної діяльності. Таким чином, інституціональний механізм туристично-рекреаційної природокористування являє собою структурну систему всіх суб'єктів-учасників, керуючих та регулюючих інституцій, нормативно-правових документів, що визначають суть збалансованого природокористування у цій сфері, та контролюють його відповідне забезпечення та створення стратегії з підтримки, координації та контролю за діями суб'єктів у сфері туристично-рекреаційної діяльності.

Слід забезпечувати функції екологічного управління щодо встановлення екологічних нормативів і контролю за їх використанням, де можна простежити стан навколишнього природного, попередити ризики та акцентувати увагу на екологічне відновлення. На сьогодні вагомою причиною є те, що на туристично-рекреаційну діяльність не використовуються неформальні інституціональні норми і правила щодо збалансованості природокористування.

До нормативно-правового регулювання навколишнього природного середовища входить застосування економічних методів та важелів, оскільки економічні важелі передбачають: залучення інвестицій у розвиток зеленого туризму, рекреаційного туризму, лісового туризму та сільського туризму України, фінансове забезпечення спільних програм, проєктів, пільговий режим оподаткування, дотації, екологічний податок. За допомогою використання важелів забезпечується збалансоване природокористування, а також використання стратегічних напрямів реалізації інституціонального забезпечення. Розглядаючи питання комплексно, необхідно виділити першочергові етапи вдосконалення розвитку рекреаційно-туристичного природокористування, а саме:

- формування розвиненого ринку екологічних послуг;
- законодавчо-нормативне стимулювання щодо розв'язання екологічних проблем у контексті рекреаційно-туристичного ресурсу;
- розширення міжнародного співробітництва в контексті спільних програм, екологічними організаціями;
- запровадження нових туристичних ресурсів;
- розгортання робіт щодо створення системи екологічного моніторингу;
- забезпечення сприятливих умов для підприємницької діяльності в сфері активного відпочинку.

Адже розвиток управління рекреаційно-туристичною діяльністю зумовлюється сукупністю аспектів еко-

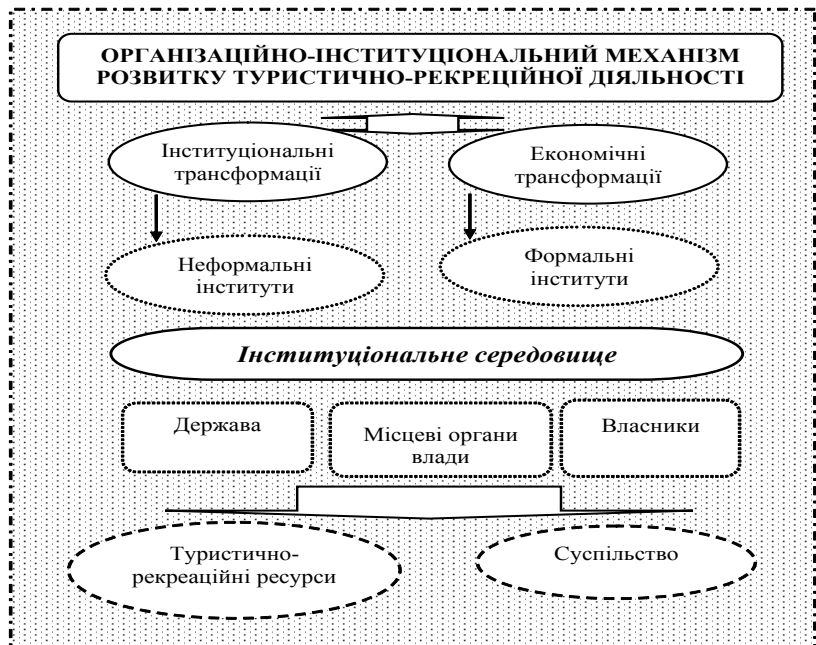

Рис. 2. Організаційно-інституціональний механізм розвитку туристично-рекреаційної діяльності

Джерело: сформовано автором.

логічного, економічного, організаційного, соціального та правового, а також міжнародного спрямування, підґрунтям яких виступають нормативно-правова база, концепції, стратегії розвитку, а також природно-кліматичні умови, тощо. Виходячи з цього, державна підтримка окремих галузей економіки України, зокрема і лісового господарства, здійснюється за допомогою публічних фінансів.

Викладене дало підстави стверджувати, що на сучасному етапі розвитку економічної системи управління рекреаційно-туристичною діяльністю виявилось неспроможним, неефективним подолати кризові явища, суперечності в ньому та вийти на новий, конкурентоспроможний рівень розвитку. Тому тільки за умов підходів управління (організаційно-інституціонального механізму), спираючись на процеси децентралізації влади, можна досягти позитивних, конструктивних трансформацій у рекреаційно-туристичній діяльності, поліпшивши тим самим показники макроекономічного середовища регіону, розв'язати сучасні проблеми збалансованості економічного зростання туристичного сектору, а також сформувати дієву стратегію еколого-економічного розвитку туристично-рекреаційною галуззю (рис. 2).

ВИСНОВКИ

Отже, для забезпечення сталого природокористування та відтворення ресурсів у рекреаційно-туристичній галузі одним з головних завдань є вдосконалення управлінських процесів та залучення всіх суб'єктів інституціонального забезпечення. Це призведе до поетапного розвитку формуючих аспектів рекреаційно-туристичної діяльності. Необхідно виокремити еколого-економічні та соціальні пріоритети, в процесі розвитку рекреаційно-туристичного природокористування. Це дозволить забезпечити стале використання та

відновлення природних ресурсів та в подальшому буде задовольняти потреби майбутніх поколінь. Підтримка державної та місцевої влади створить умови для залучення інвестицій та розвитку громад, розбудови екологічної та туристичної інфраструктури, що призведе до економічної ефективності туристично-рекреаційної діяльності.

Література:

1. Худо В. Інвестиційні можливості туристичної сфери України. Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. 2008. Вип. 24. С. 351—358.
2. Середницька Л.П., Гуменна Т.В. Пріоритетні напрями розвитку туристичних послуг України. Економіка і суспільство. 2018. Вип. 18. С. 695.
3. Берданова О. Стратегічне планування місцевого розвитку: практ. посіб. Швейцарсько-український проєкт "Підтримка децентралізації в Україні" — DESPRO. Київ: ТОВ "Софія-А", 2012. 88 с.
4. Балабанов І.Т. Економіка туризму: учеб. пособ. Москва: Финансы и статистика, 2003. 173 с.
5. Кляпчук О.О. Туристично-рекреаційні ресурси Львівської області: Територіальна диференціація, оцінка, напрями використання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. географ. наук.: спец. 11.00.02 "Економічна та соціальна географія" / О.О. Кляпчук. Львів, 2011. 20 с.
6. Кузик С.П. Географія туризму [Електронний ресурс]: навч. посіб. для студ. географ. вузів III—IV рівнів акредитації / С.П. Кузик. — Режим доступу: http://www.pidruchniki.ws/1584072043738/turizm/geografiya_turizmu
7. Національний класифікатор України. Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010 чинний від 01.01. 2012 р. № 457 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zakon.nau.ua>
8. Павлов В.І. Рекреаційний комплекс Волині. Теорія, практика, перспективи / В.І. Павлов, Л.М. Черчик. — Луцьк, 1998. — 124 с.
9. Черчик Л.М. Формування ринкових відносин у рекреаційному природокористуванні: моногр. — Луцьк: ЛНТУ, 2006. — 352 с.
10. Горин Г.В. Рекреаційно-туристичний потенціал Західного регіону України у контексті транскордонного співробітництва. Соц.-ек.проблеми сучас.періоду України, 2014, Вип. 2 (106). С. 171—178.
11. Закон України "Про туризм". — Режим доступу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text>
12. Про сільський та сільський зелений туризм: Проєкт Закону України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4299&skl=5
13. Про аграрний туризм та агротуристичну діяльність: проєкт Закону України. URL: <http://rural-tourism.com.ua/?a=viewmaterial&id=9>
14. Степанов В.Ю. Сільський зелений туризм в Україні: проблеми та перспективи / В.Ю. Степанов // Актуальні проблеми державного управління. — 2018. — № 1 (53). — С. 1—5.
15. Цибух В.І. Державне регулювання у сфері туризму в Україні. Статистика України. 2005. № 1. С. 80—84.

References:

1. Khudo, V. (2008), "Investment opportunities in tourism sector of Ukraine", Visnyk Lvivskoho universytetu, vol. 24, pp. 351—358.
 2. Serednytska, L. P. and Humenna, T. V. (2018), "Priority directions of development of tourist services of Ukraine", Ekonomika i suspilstvo, vol. (18), pp. 695—701. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-18-97>
 3. Berdanova, O. (2012), Stratehichne planuvannya mistsevoho rozvytku: praktychnyi posibnyk [Strategic planning of local development: practical guide], TOV "Sofyia-A", Kyiv, Ukraine.
 4. Balabanov, I. T. (2003), Ekonomika turizma: uchebnoe posobie [Tourism Economy: study guide], Finansy i statistika, Moscow, Russia.
 5. Klapchuk O.O. (2011), "Tourist and recreational resources of Lviv region: Territorial differentiation, assessment, areas of use", Abstract of Ph.D. dissertation, Lviv, Ukraine.
 6. Kuzyk, S.P. (2011), Heohrafiia turizmu: navchalnyi posibnyk [Geography of tourism: study guide], Znannia, Kyiv, Ukraine, available at: http://www.pidruchniki.ws/1584072043738/turizm/geografiya_turizmu (Accessed 10 April 2021).
 7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2012), "The National Classifier of Ukraine "Classification of types of economic activity", available at: <http://www.zakon.nau.ua> (Accessed 10 April 2021).
 8. Pavlov, V. I. and Cherchyk, L. M. (1998), Rekreatsiyni kompleks Volyni: teoriia, praktyka, perspektivy [Recreational complex of Volyn. Theory, practice, prospects], Nadstyyria, Lutsk, Ukraine.
 9. Cherchyk, L. M. (2006), Formuvannya rynkovykh vidnosyn u rekreatsiinomu pryrodokorystuvanni: monohrafiia [Formation of market relations in recreational nature management: monograph], LNTU, Lutsk, Ukraine.
 10. Ghoryn, Gh.V. (2014), "Recreational and tourism potential of the Western region of Ukraine in the context of cross-border cooperation", Soc.-ek. problemy suchas. periodu Ukrayiny, vol. 2 (106), pp. 171—178.
 11. Verkhovna Rada of Ukraine (1995), The Law of Ukraine "About tourism", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 10 April 2021).
 12. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), Draft Law of Ukraine "About rural and rural green tourism", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4299&skl=5 (Accessed 10 April 2021).
 13. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), Draft Law of Ukraine "About agrarian tourism and agrotourism activity: Law of Ukraine", available at: <http://ruraltourism.com.ua/?a=viewmaterial&id=9> (Accessed 10 April 2021).
 14. Stepanov, V. Yu. (2018), "Rural green tourism in Ukraine: problems and prospects", Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia, vol. 1 (53), pp. 1—5.
 15. Tsybukh, V. (2005), "State regulation in the field of tourism in Ukraine", Statystyka Ukrainy, vol. 1, pp. 80—84.
- Стаття надійшла до редакції 13.04.2021 р.*

О. Ю. Красовська,
к. е. н., доцент, професор кафедри міжнародного маркетингу,
Університет імені Альфреда Нобеля
ORCID ID: 0000-0002-6981-2213

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.8.29

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ РЕЗУЛЬТАТІВ МАРКЕТИНГОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

O. Krasovska,
PhD in Economics, Associate Professor, Professor of the Department
of International Marketing, Alfred Nobel University in Dnipro

METHODICAL APPROACHES TO THE ANALYSIS OF MARKETING RESEARCH RESULTS

Розглянуто основні напрями аналізу маркетингової функції компанії: маркетингове планування; дослідження ринку; процес розробки нових продуктів; канали руху товару; ціноутворення; процес прогнозування обсягу продажів; реклама і просування продукції.

Визначено, що аналіз споживачів включає в себе такі блоки: класифікація потреб, найбільш часто використовується під час проведення аналізу; зарубіжний досвід з аналізу мотивів купівельної поведінки; моделювання купівельної поведінки; етапи прийняття рішення про купівлю; методологія проведення масових опитувань покупців товарів широкого вжитку. Аналіз споживачів є одним з ключових моментів дослідження, який вимагає грамотного і комплексного підходу.

Встановлено, що аналіз продукту є найбільш важливим для аналізу, оскільки з його допомогою проводиться аналіз асортименту продукції, що випускається компанією, визначення ступеня її конкурентоспроможності на ринку. Основною його метою є визначення того, наскільки товар відповідає вимогам ринку, чи слід поліпшити існуючий продукт або відмовитися від його виробництва, акцентуючись на розробці нових.

Не менш важливим визначено аналіз портфеля продукції компанії, який дозволяє побачити, наскільки збалансований портфель продукції фірми, і прийняти рішення з приводу майбутнього стану продукту. У цій частині проводиться оцінка конкурентоспроможності продукції, що має кінцевою метою визначення конкурентної переваги і конкурентного потенціалу компанії.

Проаналізовано теоретичні положення економічних теорій оцінки споживчої поведінки. Встановлено, що засновники теорії граничної корисності розглядали поведінку споживача як пошук максимальної користі в придбанні тих чи інших матеріальних благ. Ринкова ціна в кінцевому підсумку визначається ступенем корисності товару і для споживача, і для продавця.

The main directions of the analysis of the marketing function of the company are considered: marketing planning; market research; the process of developing new products; channels of movement of goods; pricing; the process of forecasting sales; advertising and product promotion. It is

determined that the analysis of consumers includes the following blocks: classification of needs, most often used in the analysis; foreign experience in analyzing the motives of purchasing behavior; modeling of buying behavior; stages of making a purchase decision; methodology for conducting mass surveys of buyers of consumer goods.

Consumer analysis is one of the key points of the study, which requires a competent and comprehensive approach. It is established that the analysis of the product is the most important for the analysis, because it is used to analyze the range of products manufactured by the company, to determine the degree of its competitiveness in the market. Its main purpose is to determine whether the product meets market requirements, whether to improve an existing product or abandon its production, focusing on the development of new ones.

Equally important is the analysis of the company's product portfolio, which allows you to see how balanced the company's product portfolio, and make decisions about the future state of the product. This part assesses the competitiveness of products, which has the ultimate goal of determining the competitive advantage and competitive potential of the company. The theoretical provisions of economic theories of consumer behavior assessment are analyzed. It is established that the founders of the theory of marginal utility considered consumer behavior as a search for maximum benefit in the acquisition of certain material goods.

The market price is ultimately determined by the degree of usefulness of the product for both the consumer and the seller. As long as the market price of the usefulness of the goods by the seller is lower than by the buyer, the exchange goes smoothly.

The result of the analysis of the results of marketing research is a clear identification of the following positions: the production of which type of company should be concentrated and which, if necessary, should be abandoned; which products are the most competitive at the moment and what is their competitive potential; what are the main competitive advantages of the products produced by the company.

Ключові слова: аналіз результатів маркетингового дослідження, конкурентні переваги продукції, конкурентний потенціал, методичні підходи.

Key words: analysis of marketing research results, competitive advantages of products, competitive potential, methodological approaches.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблема реалізації продукції є больовою точкою для більшості компаній як в Україні, так і за кордоном. Це пояснюється багатьма чинниками, в першу чергу, наявністю жорсткої конкурентної боротьби на ринку. Сформована на поточний момент ситуація змушує підприємства використовувати різні тактики продажів, щоб, зрештою, отримати перемогу в так званій "боротьбі за покупця". Однак подібні кроки не повинні бути випадковими і стихійними, бо, в іншому випадку, вони можуть привести лише до випадкових і невиправданих результатів.

Щоб уникнути цього і проводиться комплексне маркетингове дослідження, основне завдання якого полягає в зменшенні невизначеності, супутньої прийняттю маркетингових рішень. Крім того, результати маркетингового дослідження служать вихідною точкою при визначенні цілей і розробки стратегії компанії. Грамотне, професійне проведення маркетингових досліджень дозволить підприємству об'єктивно оцінити свої ринкові можливості і обрати ті напрямки діяльності, де досягнення поставлених цілей стає можливим з мінімальним ступенем ризику.

На даний момент за кордоном накопичений великий досвід з даної проблематики. Західними фахівцями було розроблено величезну кількість методологій і підходів до проведення комплексного маркетингового дослідження і цей процес вкрай динамічний. На даний момент абсолютна більшість західних компаній успішно проводить подібні дослідження, що дозволяє їм приймати обгрунтовані рішення і вести ефективну політику на ринку [1]. Проблема використання концепції маркетингу, зокрема, проведення блоку маркетингових досліджень, вельми актуальна і для українських виробників. Ситуація на ринку стрімко змінюється і вижити в цих умовах зможуть лише ті підприємства, які детально знають свій ринок і споживачів.

На даний момент очевидним є той факт, що вся діяльність компанії повинна бути орієнтована на ринок, а не виробництво, як це мало місце при розподільній системі відносин. Застосування досвіду зарубіжних компаній в зв'язку з цим набуває першочергового значення. Використання даного досвіду дозволить українським підприємствам грамотно позиціонувати себе на ринку і, таким чином, істотно поліпшити свої конкурентні позиції. Крім цього, на даний момент лише деякі ук-

раїнські підприємства можуть реально проводити ринкові дослідження самостійно. У більшості випадків це здійснюється епізодично або із залученням маркетингового агентства.

Однак тут слід відзначити той факт, що "сліпе використання" зарубіжних методик являється не зовсім адекватним підходом. Те, що справедливо за кордоном, може бути абсолютно неприйнятно для використання в українських умовах. Отже, будь-який зарубіжний підхід або методологія повинні бути адаптовані безпосередньо для українського ринку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Методологічною основою роботи послужила низка робіт вітчизняних і зарубіжних авторів, серед яких слід відзначити роботи таких зарубіжних авторів: Thomas C. Kinnear, James R. Taylor, Philip Kotler, M. Porter, D. Aaker, John Myers і інші. Серед українських авторів можна виділити роботи Г. Гузенко, К. Краус, В. Пилипчука, І. Сельської, Є. Сегеди та інших. Кілька слів варто сказати про аналіз зарубіжної літератури з даної теми. За останні роки маркетинг як галузь знань проходив етапи бурхливого зростання. Постійно з'являються нові методики, підходи, при цьому щось ставиться під сумнів, розглядається заново і цей процес нескінченний. Однак перед тим, як використовувати будь-яку методику, слід задуматися, чи задовольняє вона специфіці зазначеного ринку.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є вивчення досвіду зарубіжних компаній з проведення комплексного маркетингового дослідження і можливість його адаптації для українських виробників.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Маркетингова функція для компанії є найбільш критичною. Основними напрямками її аналізу є такі: маркетингове планування; дослідження ринку; процес розробки нових продуктів; канали руху товару; ціноутворення; процес прогнозування обсягу продажів; реклама і просування продукції. Розглянемо кожен з них окремо.

Маркетингове планування. В рамках цього напрямку проводиться аналіз маркетингового плану компанії. Нині не всі українські підприємства усвідомлюють необхідність складання подібного плану і обмежуються усними заходами, проведення яких здійснюється епізодично і безсистемно. Отже, сам факт наявності даного проекту є позитивним моментом, попри наявність ряду недоліків. Як приклад можна запропонувати аналіз, проведений в типовій українській компанії. Загалом маркетинговий план є змішанням стратегічного і тактичного плану. Найбільш серйозною проблемою була інформація, достовірність і якість якої не були адекватними. До цього слід додати відсутність моніторингу і контролю за тим, що певні дії та робота були виконані, в ряді випадків відсутні графіки і схеми розподілу відповідальностей та обов'язків, під час визначення майбутніх витрат не беруться до уваги бюджетні обмеження. У зв'язку з цим компанії було рекомендовано визначити мар-

кетингові цілі і стратегічні напрямки до моменту розробки тактичних дій по їх реалізації. Також план повинен бути реалістичним, заснованим на бюджетних обмеженнях, і розроблений відповідно до процесу бізнес-планування.

Ринкове дослідження. Ринкове дослідження дає компанії ясне розуміння ринку, на якому вона оперує, його динаміки та тенденцій. Тут важливо, щоб дане дослідження відбувалося на регулярній основі і використовувана інформація була релевантною, що викликає деякі складнощі в цій компанії. У компанії жодним чином не досліджувалася внутрішня інформація, яка вже була в наявності: показники за загальним обсягом продажів, інформація про нові продукти, клієнтів, результати проведення ділових зустрічей, контактів з клієнтами, інформацію від дилерів і дистриб'юторів. Процедура збору та аналізу цієї інформації також відсутня.

Як і за попереднім напрямом, у цьому процесі задіяна велика кількість співробітників. У деяких випадках навіть працівники інших підрозділів (по розробці нових продуктів, виробничі одиниці) займаються збором і аналізом даних, що є прерогативою відділу маркетингу, і знову ж такі не спостерігається наявності будь-якої взаємодії між ними при значному дублювання зусиль і функцій. Попри те, що у відділі маркетингу є група з аналізу ринку, співробітники цієї групи не володіють достатніми навичками і здібностями до проведення таких досліджень, часто виконуючи інші обов'язки.

Розробка нового продукту в довгостроковій перспективі є життєво важливим елементом успішної діяльності організації. В цій компанії є підрозділ, в обов'язки якого входить розробка нових продуктів. Однак насправді він займається розробкою "модифікацій" вже існуючих механізмів, при цьому дійсно нові продукти закуповуються у сторонніх організацій. Також цей підрозділ займається розробкою механізмів, попит на які значно скоротився за останні кілька років і виробництво яких, отже, не є перспективним напрямом для компанії. Ще один негативний момент полягає в тому, що процес від моменту розробки товару до його впровадження у виробництво займає 3 роки. На сьогодні в умовах швидкої зміни технологій такий підхід є неприйнятним. Також компанії не проводиться аналіз портфеля продукції і оцінка існуючого виробництва за ліцензіями, мета яких полягає у визначенні оптимальних видів продукції і розробці відповідних стратегій, які враховували б ступінь готовності ринку, витрати, дизайн і виробничі обмеження.

Канали руху товарів. Основною функцією дилерської мережі є забезпечення наявності необхідної продукції в потрібному місці і в потрібний час. Якщо компанію і кінцевого споживача поділяють два рівня проходження продукції, як у випадку даної компанії, істотну роль тут починають відігравати функції посередників і відносини з ними.

Далі проведемо аналіз зарубіжних підходів до оцінки мотивів купівельної поведінки. Такими є раціональні мотиви покупців. Водночас слід брати до уваги, що купівельні мотиви дуже часто носять ірраціональний характер, тобто вони не можуть бути пояснені з позицій елементарної людської логіки. Так, у результаті одного з останніх досліджень ринку туалетного мила [2] було

з'ясовано, що найбільш важливими чинниками при прийнятті рішення про купівлю є м'яка здатність і аромат мила, і тільки потім — його колір і форма. Але коли в якості зразка даний продукт був наданий респондентам, то в числі їх перших дій було зважування даного шматка мила в руці. Своєю поведінкою респонденти показали, що маса шматка мила також має для них важливе значення, хоча люди самі про це майже не думають. Все це відноситься до ірраціональної поведінки, бо маса шматка мила ніяк не визначає його м'яку здатність і аромат. Однак не тільки раціональні та ірраціональні мотиви спонукають людину до покупки того чи іншого товару.

До іншої, не менш важливої групи мотивів відносяться емоційні. До них можна віднести такі: "своє Я". Кожна людина бажає особистого визнання. Люди хочуть, щоб їх цінували, поважали і завжди прагнуть відчувати свою значимість; особисту владу і вплив. Людині властиво прагнення до влади і впливу на своє найближче оточення. Одні знаходять задоволення цієї потреби, отримуючи певні товари, для інших же важливий сам процес обслуговування. Таким чином, для успішної роботи з покупцями компанії необхідно ненав'язливо підкреслити в рекламі або особистому спілкуванні характеристики пропонованих товарів, що відповідають подібним мотивами, і надати покупцеві можливість при його обслуговуванні задовольнити свою потребу в особистому впливі на оточуючих; пізнання.

Постійна націленість на нові відкриття, знання, дії. Виявлення потенційних покупців, діями яких керує такий мотив, надзвичайно важливо при виведенні на ринок нових товарів. Їх приклад сприяє більш легкому та швидкому прийняттю товарів основними групами споживачів; слідування моді. У кожній групі потенційних споживачів є ті, поведінка яких на ринку визначає саме цей мотив; бажання бути прийнятим в суспільстві. Люди в більшій чи меншій мірі хочуть подібатися оточуючим. Цей чисто емоційний мотив підштовхує людину до здійснення певних дій, які компанії можуть з вигодою використовувати для себе. Відомий фахівець у галузі людських взаємин Д. Карнегі так описує один із прийомів, який може з успіхом застосовуватися для пробудження цього мотиву [3, с. 395]. Для цього необхідно дотримуватися правила "кличе до більш шляхетних мотивів", що в значній мірі відповідає прагненню людини бути добре прийнятим в суспільстві, а останнє не заперечує їм.

До економічних теорій оцінки споживчої поведінки можна віднести теорію граничної корисності і теорію еластичності споживання і попиту. Засновники теорії граничної корисності (У. Джевонс, Л. Вальрас, К. Менгер, Є. Бем-Баверк та ін.) розглядали поведінку споживача як пошук максимальної користі в придбанні тих чи інших матеріальних благ [3, с. 763]. Ринкова ціна в кінцевому підсумку визначається ступенем корисності товару і для споживача, і для продавця. До тих пір, поки на ринку ціна корисності товару з боку продавця нижче, ніж з боку покупця, обмін йде безперешкодно. Процес обміну продовжується до тих пір, поки не зустрічається так звана гранична пара (продавець і покупець), чії оцінки корисності, виражені в грошах, збігаються. Оцінка корисності товару цієї останньої пари і є та гранична ко-

рисність, яка визначає ринкову ціну товару (ціна рівноваги).

Здатність споживання і попиту змінюватися в певних межах під впливом ряду економічних чинників є еластичністю попиту і споживання. Засновниками інструментарію для оцінки еластичності споживання і попиту є А. Маршал і П. Самуельсон [4, с. 8]. Найбільшого поширення набуло числення еластичності за доходом і ціною, які показують, на скільки відсотків зміниться попит або споживання при зміні цих чинників на один відсоток. Різні предмети споживання мають різну еластичність. Предмети першої необхідності (наприклад, хліб), мають низьку еластичність. Предмети розкоші (наприклад, коштовності) мають високу еластичність. Попри безліч розроблених теорій мотивації, практично всі вони пояснюють поведінку людини по-різному. Це обумовлено передусім непізнаністю психології людини, ще не до кінця вивченим його внутрішнім світом.

Також слід мати на увазі, що мотиви людини емоційного характеру в багатьох випадках переважають раціональні. Від індивіда не можна очікувати абсолютно і послідовного раціоналізму. Тут слід зробити важливий висновок, що у взаєминах фірми з покупцями першорядне значення набуває постійна поправка на їх емоції, а також облік інших чинників, що впливають на поведінку покупця. Тому наступним напрямом дослідження споживачів є моделювання купівельної поведінки.

Раніше, коли ринок був відносно слабо розвинений, продавець міг прийти до правильного розуміння поведінки споживача, ґрунтуючись на своєму щоденному досвіді роботи з ним. Однак у міру насичення ринку, зростання кількості продавців, що пропонують практично аналогічні товари, виникнення специфічних потреб, прийняття багатьох рішень виробників перестало залежати від безпосередніх контактів з покупцями. У зв'язку з цим зросло значення моделювання поведінки покупця.

Результатом вивчення поведінки покупців є, в кінцевому підсумку, оптимізація асортименту та якості товарів, що реалізуються. Саме тому особливо важливим в даний час є визначення всього комплексу спонукальних чинників, якими керується споживач при виборі товарів. Аналіз споживачів є невід'ємною частиною маркетингового дослідження. Знання і правильне розуміння своїх споживачів надасть компанії такі можливості: поліпшити взаємини зі своїми споживачами; прогнозувати їх потреби; виявити товари, що користуються найбільшим попитом; виробити відповідну маркетингову стратегію.

Аналіз споживачів включає в себе наступні блоки: класифікація потреб, найбільш часто використовувана при проведенні аналізу; зарубіжний досвід з аналізу мотивів купівельної поведінки (зокрема, потрібно розглядати підходи на основі теорії мотивації Фрейда, ієрархії потреб Маслоу, мотивів індивіда по Д. Швальцу [5]); моделювання купівельної поведінки (розглянути економічну, соціологічну і психологічну моделі купівельної поведінки); етапи прийняття рішення про купівлю (усвідомлення потреби, пошук і оцінка інформації, ухвалення рішення про купівлю, оцінка правильності вибору); методологія проведення масових опитувань

покупців товарів широкого вжитку. Аналіз споживачів є одним з ключових моментів дослідження, який вимагає грамотного і комплексного підходу.

Аналіз продукту є найбільш важливим для аналізу, оскільки з його допомогою проводиться аналіз асортименту продукції, що випускається компанією, визначення ступеня її конкурентоспроможності на ринку. Основною його метою є визначення того, наскільки товар відповідає вимогам ринку, чи слід поліпшити існуючий продукт або відмовитися від його виробництва, акцентуючись на розробці нових. Одним з інструментів цього аналізу є визначення стадії життєвого циклу продукту на основі кривої з аналогічною назвою. Цей метод є найбільш популярним і використовуваним, бо з його допомогою визначається, з якої стадії життєвого циклу знаходиться продукт і, відповідно, що потрібно робити з ним надалі.

Не менш важливим для дослідження є аналіз портфеля продукції компанії, який дозволить побачити, наскільки збалансований портфель продукції фірми, і прийняти рішення з приводу майбутнього стану продукту. У цій частині проводиться оцінка конкурентоспроможності продукції, що має кінцевою метою визначення конкурентної переваги і конкурентного потенціалу компанії. Особливо важливим моментом тут є те, що розрахунок показників ведеться на основі оцінок споживачів досліджуваної продукції.

ВИСНОВКИ

Підсумком аналізу результатів маркетингового дослідження є чітка ідентифікація таких позицій: на виробництві якого виду продукції компанії слід сконцентруватися і від якого, якщо це необхідно, слід відмовитися; яка продукція найбільш конкурентоздатна нині і який її конкурентний потенціал; які основні конкурентні переваги продукції, яку виробляє компанія.

Література:

1. Детермінанти розвитку національного господарства: монографія. за заг. ред. П.В. Круша. Київ, НТУУ "КПІ", 2014. 276 с.
2. Карнаушенко А.С. Аналіз сучасного стану та перспективи розвитку роздрібного товарообороту в Україні. Ефективна економіка. № 1. 2019 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2019/53.pdf (дата звернення: 09.03.2021).
3. Котлер Ф. Маркетинг. Гостиприйимтво. Туризм: учеб. для студентов вузов / Ф. Котлер, Дж. Боуен, Дж. Мейкенз, гл. ред. Н.Д. Эриашвили; пер. с англ. В.Н. Егорова. 2-е изд., перер. и доп. М.: ЮНИТИ, 2002. 1063 с.
4. Тульчинська С.О. Перспективи та доміанти розвитку інтелектуально-інноваційної системи регіонів України: монографія. Херсон, Ви-во "ПП Вишемирський В.С.", 2014. 210 с.
5. Сурмин Ю.П. Теория систем и системный анализ: учебное пособие. К.: МАУП, 2003. 368 с.

References:

1. Krush, P.V. (2014), Determinanty rozvytku natsional'noho hospodarstva [Determinants of the development of the national economy], NTUU "KPI", Kyiv, Ukraine.

2. Karnaushenko, A.S. (2019), "Analysis of the current state and prospects for the development of retail trade in Ukraine", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 1, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2019/53.pdf (Accessed 9 March 2021).

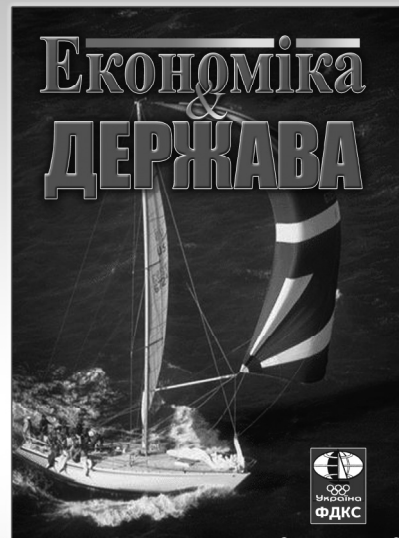
3. Kotler, F. Bouyen, Dzh. Meykenz, Dzh. and Eriashvili, N. D. (2002), *Marketing. Gostipriimtvo. Turizm* [Marketing. Hostypriymtvo. Turyzm], 2-nd ed., YUNITI, Moscow, Russia.

4. Tul'chyn's'ka, S.O. (2014), *Perspektyvy ta dominanty rozvytku intelektual'no-innovatsijnoi systemy rehioniv Ukrainy* [Perspectives and dominants of development of the intellectually innovative system of the regions of Ukraine], Vyd-vo "PP Vyshemyr's'kyj V.S.", Kherson, Ukraine.

5. Surmin, Ju.P. (2003), *Teorija sistem i sistemnyj analiz* [Systems theory and systems analysis], MAUP, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2021 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

наукове фахове видання України

З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ

(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності – **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

Л. А. Буркова,
к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку, оподаткування, публічного
управління та адміністрування, Криворізький національний університет
ORCID ID: 0000-0002-2840-5785

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.8.34

ОЦІНКА ЙМОВІРНОСТІ НАСТАННЯ БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВ МЕТАЛУРГІЙНОЇ ГАЛУЗІ ЯК СКЛАДОВА ВИЗНАЧЕННЯ ЇХ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ

L. Burkova,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting,
Taxation, Public Governance and Administration, Kryvyi Rih National University

ASSESSMENT OF THE PROBABILITY OF BANKRUPTCY OF METALLURGICAL ENTERPRISES AS A COMPONENT OF DETERMINING THEIR INVESTMENT ATTRACTIVENESS

Нині економіко-політична ситуація в Україні погіршилась спалахом коронавірусної хвороби. Стрімко збільшується кількість збиткових підприємств. Уряд намагається вирішити проблему шляхом розробки антикризових програм, однак ця проблема залишається актуальною, що підтверджується статистичними даними. Зазначене підсилює важливість залучення інвестицій у розвиток підприємств. Водночас достовірне визначення ймовірності настання банкрутства впливає на ціну підприємства та його інвестиційну привабливість. Необхідно з обережністю спиратися на розрахунки, одержані під час використання загальновідомих моделей оцінювання ймовірності настання банкрутства підприємств, адже вони не ураховують сучасні умови господарювання підприємств та специфіку їхньої діяльності. Як наслідок, актуалізується важливість розробки сучасних моделей оцінювання ймовірності настання банкрутства підприємств з урахуванням їх галузевих особливостей.

Recently, the economic and political situation in Ukraine has worsened with an outbreak of coronavirus disease, which has spread throughout the world. To stop the spread of COVID-19 in many countries, a lockdown was introduced, which resulted in the suspension of both individual enterprises and entire sectors of the economy. As a result, the number of unprofitable enterprises began to increase rapidly around the world. The governments of many countries are trying to solve the problem by developing appropriate anti-crisis programs, the main purpose of which is to prevent a wave of bankruptcies due to their insolvency. However, this problem is still relevant, as evidenced by statistics on the number of applications filed by businesses to initiate bankruptcy proceedings.

Given such difficult economic conditions today, until recently financially stable companies may suddenly find themselves on the verge of default. Therefore, the importance of attracting investment in their development is becoming increasingly important to ensure the financial stability of enterprises. At the same time, a reliable determination of the probability of bankruptcy of enterprises affects both the price of the enterprise and its investment attractiveness.

At the same time, it is necessary to carefully rely on the calculations obtained using models for estimating the probability of bankruptcy of enterprises, which were developed by researchers of the last century, due to their unsuitability to take into account modern business conditions. In addition, it is impractical to use universal models to assess the likelihood of bankruptcy of enterprises in different industries, and even more so in different countries.

Arguments are presented that emphasize the appropriateness of developing models for assessing the probability of bankruptcy for metallurgical enterprises.

To solve this problem on the basis of statistical data and with the help of multifactor discriminant analysis developed an expression that characterizes the probability of bankruptcy of metallurgical enterprises, set its threshold value, at which the probability of bankruptcy ceases to be acceptable.

The results of the approbation confirm the correctness of the proposed models.

Ключові слова: банкрутство, ймовірність, металургійна галузь, модель, дискримінантний аналіз, діагностика, інвестиційна привабливість.

Key words: bankruptcy, probability, metallurgical industry, model, discriminant analysis, diagnostics, investment attractiveness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Останнім часом економіко-політична ситуація в Україні погіршилась спалахом коронавірусної хвороби, яка охопила весь світ. Для призупинення розповсюджен-

ня COVID-19 у багатьох країнах був введений локдаун, наслідками якого стало призупинення діяльності окремих підприємств, так і цілих галузей економіки. У результаті по всьому світу стрімкими темпами почала

збільшуватись кількість збиткових підприємств. Уряди багатьох країн намагаються вирішити проблему шляхом розробки відповідних антикризових програм, основною метою яких є запобігання хвилі банкрутств підприємств внаслідок їх неплатоспроможності. Однак й до тепер ця проблема є актуальною, що підтверджується статистичними даними відносно кількості заяв, поданих суб'єктами господарювання, з метою порушення справи їхнього банкрутства.

Ураховуючи такі складні економічні умови сьогодення донедавна фінансово стабільні підприємства можуть раптово опинитися на межі дефолту. Тому дедалі більше для забезпечення фінансової стабільності підприємств підсилюється важливість залучення інвестицій у їх розвиток. Водночас, на нашу думку, достовірне визначення ймовірності настання банкрутства підприємств впливає як на ціну підприємства, так і на його інвестиційну привабливість.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням оцінки ймовірності настання банкрутства підприємств присвячена досить велика кількість наукових праць зарубіжних та вітчизняних вчених. За результатами проведеного критичного аналізу визначено, що для побудови таких моделей найбільш застосовуваними є такі підходи:

- 1) бальна система оцінювання (М. Тамарі, Дж. Аргенті);
- 2) однофакторний дискримінантний аналіз (В. Бівер, П. Вайбер);
- 3) багатфакторний дискримінантний аналіз (Е. Альтман, О. Терещенко, Г. Спрінгейт, Р. Таффлер, Р. Ліс, Дж. Фулмер, О. Зайцева, Г. Савицька, Р. Сайфуллін, А. Шермет та ін.).

Розповсюдженою серед науковців є думка, що найбільш точними є багатфакторні дискримінантні моделі, бо вони одночасно враховують вплив багатьох факторів, а їх достовірність підтверджується статистичними тестами. Водночас, як відзначено Г. Савицькою [8], необхідно з обережністю спиратися на розрахунки, одержані під час використання моделей оцінювання ймовірності настання банкрутства підприємств, що були розроблені дослідниками минулого століття, внаслідок їх непридатності для урахування сучасних умов господарської діяльності підприємств.

Слушно зауважується автором роботи [8] на нецільність застосування універсальних моделей для оцінювання ймовірності настання банкрутства підприємств різних галузей, а тим більш різних країн.

На неврахуванні галузевих особливостей діяльності підприємств, що входять до статистичної вибірки під час розробки моделей оцінювання ймовірності настання банкрутства, наголошується також авторами роботи [7].

Суттєвий внесок щодо вирішення вище окресленої проблеми зробив О. Терещенко [10], який урахував диференціацію підприємств за галузями економіки при побудові моделі оцінювання ймовірності настання їхнього банкрутства. Однак ця модель не є досконалою. Основними її недоліками автори робіт [1; 2; 4; 9; 12] підкреслюють наступні: не повною мірою обгрунтовано критичні точки для окремих фінансових показників,

що обумовлює певні неточності під час визначення нормативних значень фінансових показників; застосовується обширний інтервал невизначеності, що викликає необхідність додаткового проведення аналізу для визначення рівня фінансової стійкості підприємства, який також має не ґрунтовну класифікацію (застосовується градація для її ідентифікації тільки на задовільний або незадовільний фінансовий стан підприємства);

Останнього часу підкреслюється актуальність застосування моделі А. Матвійчука [5] під час оцінювання ймовірності настання банкрутства українських підприємств, проте вона також не є бездоганною. Упущеннями цієї моделі, як констатовано в роботах [1; 4], є урахування тільки специфіки діяльності банківських установ, а також її базування тільки на двох обмеженнях (розраховане значення результативного показника менше або більше, ніж значення 1, 104), на підставі чого робиться висновок про задовільний або незадовільний фінансовий стан підприємств та, відповідно, низьку або високу ймовірність настання їхнього банкрутства.

У результаті проведеного ґрунтовного дослідження діяльності українських підприємств у роботі [6] запропоновано всю сукупність підприємств за ознакою можливості настання їхнього банкрутства диференціювати на три групи, а саме:

1 група — підприємства, у яких величина сумарних активів і сума чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) перевищує 1 млрд грн.

До складу цієї групи автором роботи [6] віднесено найбільші підприємства сировинних галузей економіки України, а саме: гірничо-збагачувальні і металургійні комбінати, залізорудні підприємства.

2 група — підприємства, у яких величина сумарних активів перевищує 1 млрд грн, але водночас через повну або часткову зупинку діяльності їх чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) менше 1 млрд грн.

До складу цієї групи автором роботи [6] віднесено суднобудівні заводи, які внаслідок банкрутства тривалий час перебувають у стані стагнації.

3 група — підприємства, у яких величина сумарних активів не перевищує 1 млрд грн.

Автор роботи [6] розмірковує так:

— підприємства 1 групи є монополістами на профільних ринках, джерела сировини ними монополізовані тому вони не входять до процедури банкрутства незалежно від їх фінансового стану, отже, для них безглуздо розробляти власну специфічну модель прогнозування ймовірності настання їхнього банкрутства з огляду на відсутність даних;

— для підприємства 2 групи доцільною є розробка власної специфічної моделі прогнозування ймовірності настання їхнього банкрутства, але з огляду на їх незначну кількість це не можливо;

— підприємства 3 групи дуже часто потрапляють до процедури банкрутства, отже для них доцільною є розробка сучасної моделі оцінювання ймовірності настання їхнього банкрутства.

Однак, як здається, такий підхід є не достатньо коректним. Справедливо вказано в роботі [11], що навіть величезні корпорації, які вважаються невразливими, можуть розпастися внаслідок невеликого збігу обставин.

Дійсно, гірничо-збагачувальні та металургійні комбінати, залізородні та суднобудівні підприємства також можуть потрапляти до процедури банкрутства, що підтверджується реаліями сьогодення.

Опрацювання офіційної інформації щодо оприлюднення відомостей у справах про банкрутство, розміщених на офіційному веб-сайті Вищого господарського суду України та у аналітичній онлайн системі "YouControl" надало змогу констатувати, що на сьогодні:

1. Стосовно підприємств металургійної галузі:

— порушено справу про банкрутство відносно: ПАТ "Алчевський металургійний комбінат", ПАТ "Дніпровський металургійний комбінат", ПрАТ "Єнакіївський металургійний завод", ПАТ "Запорізький сталепрокатний завод";

— припинено діяльність: ПрАТ "Дніпровський металургійний завод "Комінмет", ПАТ "Керченський металургійний комбінат", ВАТ "Краматорський металургійний завод імені Куйбишева", ВАТ "Куп'янський ліварний завод".

2. Стосовно підприємств суднобудівної галузі:

— перебувають у процедурі банкрутства: ПАТ "Київський суднобудівно-судноремонтний завод", ДП "Миколаївський суднобудівний завод";

— у стані припинення діяльності: ПАТ "Чорноморський суднобудівний завод", ПАТ "Херсонський суднобудівний завод", ПАТ "Миколаївський суднобудівний завод "Океан";

— припинено діяльність: ЗАТ "Ізмаїльський судноремонтний завод", ЗАТ "Суднобудівна верф "Меридіан", ПАТ "Херсонський суднобудівний-судноремонтний завод імені Комінтерну".

Погоджуємось із тезою автора роботи [6] відносно того, що для підприємств 2 групи доцільною є розробка власної специфічної моделі прогнозування ймовірності настання їхнього банкрутства. Водночас у роботі [6] наголошується на неможливості її розробки з огляду на незначну кількість цих підприємств. Варто зауважити, що статистична вибірка щодо діяльності цих підприємств є репрезентативною, отже дозволяє вирішення цього завдання.

Водночас наведені вище дані спростовують думку автора роботи [6] відносно того, що підприємства 1 групи є монополістами на профільних ринках, джерела силовими ними монополізовані й тому вони не входять до процедури банкрутства незалежно від їх фінансового стану. Наведені аргументи підкреслюють доречність розробки моделей оцінювання ймовірності настання банкрутства для підприємств металургійної галузі.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження — розробити сучасні специфічні моделі оцінювання ймовірності настання банкрутства підприємств металургійної галузі.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для вирішення поставленого завдання на основі статистичних даних та за допомогою багатофакторного дискримінантного аналізу доцільно розробити вираз, який характеризуватиме ймовірність настання банкрут-

ства підприємств металургійної галузі та встановити його граничне значення, у разі досягнення якого ймовірність настання банкрутства перестане бути прийнятною.

Розробка інтегрального показника оцінювання ймовірності настання банкрутства підприємств за допомогою багатофакторного дискримінантного аналізу ґрунтується на формулі (1):

$$Z = \sum_{i=1}^n X_i \times k_i \quad (1),$$

де Z — показник оцінювання ймовірності настання банкрутства підприємств;

X_i — значення показників оцінки фінансового стану підприємства;

k_i — коефіцієнт вагомості відповідного показника, встановлений під час дискримінантного аналізу статистичної вибірки досліджуваних підприємств;

n — кількість показників оцінки фінансового стану підприємства.

Під час дослідження проаналізовано діяльність українських підприємств металургійної галузі (публічні та приватні акціонерні Товариства з огляду на доступність їх офіційної публічної інформації). Визначено, що деякі підприємства металургійної галузі на сьогодні перебувають у процедурі банкрутства, що підтверджується статистичними даними, а деякі з них навіть було ліквідовано. Зважаючи на це подібно до побудови моделі Альтмана статистичні дані щодо досліджуваних підприємств металургійної галузі було згруповано на дві групи: банкрути та не банкрути.

Ретельно було розглянуто 30 показників, що застосовуються для оцінки фінансового стану підприємств, та які могли мати сенс для прогнозування ймовірності настання банкрутства підприємств. У тому числі було проаналізовано й ті показники, на яких побудовано загальновідомі моделі. Проте проведені дослідження підтвердили не придатність таких показників та встановлених до них коефіцієнтів вагомості у існуючих комбінаціях для цілей оцінювання ймовірності настання банкрутства сучасних українських підприємств металургійної галузі. До того ж було визначено непридатність застосування низки показників, що застосовуються, наприклад, у моделях О. Терещенко, Д. Чессера, Р. Сайфулліна, Конана та Гольдера. Такими показниками визначено ті, що в якості знаменника мають суму чистого доходу підприємства або собівартості продукції (товарів, робіт, послуг). Аргументувати це твердження можна наступними фактами. Протягом деяких оцінюваних періодів (наприклад, локдаун, карантин, форс-мажорні обставини) підприємства можуть не мати реалізації взагалі, не виготовляти продукцію (товари, роботи, послуги). Тим більш це стосується збиткових підприємств. Як наслідок — за даних обставин при застосуванні цих величин у якості знаменника буде нульове значення, що призводить до неможливості виконання арифметичних дій.

Щодо моделі О. Зайцевої, то вона базується на використанні "обернених" фінансових показників що не придатні для цілей оцінювання ймовірності настання банкрутства підприємств. Такими показниками є відно-

шення величини кредиторської заборгованості підприємства до його дебіторської заборгованості; відношення величини поточних зобов'язань підприємства до його грошових коштів та їх еквівалентів.

З огляду на вище наведене при побудові моделей оцінювання ймовірності настання банкрутства підприємств металургійної галузі за допомогою кореляційно-регресійного аналізу було відібрано найкращі показники, які здійснюють суттєвий вплив на результативний показник, що підтверджено проведеними тестами. До цих показників встановлені відповідні коефіцієнти вагомості.

Під час побудови моделей оцінювання ймовірності настання банкрутства підприємств можливе включення даних за відповідними показниками та за декілька років, що дозволить прогнозувати схильність підприємства до банкрутства з урахуванням фактору часу настання цієї події.

У рамках цього дослідження в якості оцінюваного періоду обрано 3 роки, що настануть після поточного, який вважатимемо нульовим. Тобто пропонуємо розробити моделі, які дозволять прогнозувати ймовірність настання банкрутства підприємств металургійної галузі протягом одного, двох та трьох наступних років.

На підставі даних фінансової звітності підприємств-банкрутів, що передують року початку процедури їхнього банкрутства, та даних останнього звітного року підприємств не банкрутів із застосуванням дискримінантного аналізу побудовано 4-х факторну модель (2), яка дозволяє оцінити ймовірність настання банкрутства підприємств металургійної галузі протягом одного року (Z_1):

$$Z_1 = 0,857X_1 + 0,854X_2 + 0,427X_3 + 0,155X_4 - 0,038 \quad (2),$$

де X_1 — Чистий дохід / Зобов'язання;

X_2 — (Грошові кошти + Дебіторська заборгованість) / Активи;

X_3 — Чистий дохід / Активи;

X_4 — Дебіторська заборгованість / Поточні зобов'язання.

Коефіцієнти еластичності надають змогу визначити рівень впливу кожного фактору моделі на її результативний показник. Аналіз одержаних даних дозволяє стверджувати про впливовість кожного показника у побудованій моделі Z_1 , адже коефіцієнти еластичності, відповідно, становлять 9%, 16%, 32% та 46%. Отже, вплив інших факторів на результативний показник побудованої моделі є несуттєвим, що дозволяє їх ігнорувати.

Достовірність побудованої моделі Z_1 підтверджується також значенням коефіцієнту детермінації, який становить 0,8.

Розроблено шкалу, за якою на підставі розрахованого значення показника оцінки ймовірності настання банкрутства підприємств металургійної галузі визна-

Рис. 1. Шкала визначення ймовірності настання банкрутства підприємств металургійної галузі

Джерело: розроблено автором.

чається вірогідність настання цієї події (рис. 1). Водночас вважаємо доцільним використовувати таку градацію: мала, невелика, середня, велика та дуже велика ймовірності настання банкрутства підприємств. Для встановлення інтервалів значень показника оцінки ймовірності настання банкрутства підприємств було застосовано метод колективних експертних оцінок (метод Дельфі), адже на підставі узагальнення думок досвідчених спеціалістів підприємств металургійної галузі можна отримати об'єктивну оцінку досліджуваної проблеми та визначити шляхи її вирішення. У якості експертів залучалися керівники й провідні спеціалісти фінансових та економічних підрозділів вищезазначених підприємств, яким притаманні такі риси, як професіоналізм, широта ерудиції, оригінальність мислення тощо; до того ж вони мають практичний досвід і глибокі знання в окресленому напрямку.

На підставі даних фінансової звітності підприємств-банкрутів за два роки до початку процедури їхнього банкрутства, та даних останніх двох років підприємств не банкрутів із застосуванням дискримінантного аналізу побудовано 4-х факторну модель (3), яка дозволяє оцінити ймовірність настання банкрутства підприємств металургійної галузі протягом двох років (Z_2):

$$Z_2 = 0,429X_1 + 0,376X_2 + 0,811X_3 + 0,195X_4 - 0,037 \quad (3),$$

де X_1 — Чистий дохід / Активи;

X_2 — Активи / Зобов'язання;

X_3 — (Грошові кошти + Дебіторська заборгованість) / Активи;

X_4 — Чистий дохід / Дебіторська заборгованість.

Аналіз одержаних даних дозволяє стверджувати про впливовість кожного показника у побудованій моделі Z_2 , адже коефіцієнти еластичності, відповідно, становлять 17%, 30%, 38% та 17%. Отже, вплив інших факторів на результативний показник побудованої моделі є несуттєвим, що дозволяє їх ігнорувати.

Достовірність побудованої моделі Z_1 підтверджується також значенням коефіцієнту детермінації, який становить 0,7.

Інтерпретацію одержаних значень інтегрального показника оцінки ймовірності настання банкрутства підприємств металургійної галузі протягом двох років пропонуємо здійснювати на підставі шкали, наведеної на рисунку 1.

Таблиця 2. Визначення ймовірності настання банкрутства підприємств металургійної галузі з урахуванням фактору часу настання цієї події

Назва підприємства	Розраховане значення показника Z_1	Ймовірність того, що протягом першого року на підприємстві буде впроваджено процедуру банкрутства	Розраховане значення показника Z_2	Ймовірність того, що протягом перших двох років на підприємстві буде впроваджено процедуру банкрутства	Розраховане значення показника Z_3	Ймовірність того, що протягом перших трьох років на підприємстві буде впроваджено процедуру банкрутства
ПрАТ «Інгuleцький ГЗК»	1,5	Середня	1,4	Середня	1,4	Середня
ПрАТ «Центральний ГЗК»	1,7	Невелика	1,6	Середня	1,6	Середня
ПрАТ «Північний ГЗК»	2,0	Невелика	1,8	Невелика	1,8	Невелика
ПАТ «Південний ГЗК»	5,0	Мала	2,7	Мала	2,7	Мала
ПАТ «АрселорМітта л Кривий Ріг»	2,1	Мала	1,9	Невелика	1,9	Невелика
ПАТ «Покровський гірничо-збагачувальний комбінат»	1,3	Велика	1,7	Невелика	1,6	Середня
ПрАТ «Южкокс»	1,4	Середня	1,3	Велика	1,3	Велика
ПрАТ «Дніпровський коксохімічний завод»	1,6	Середня	1,4	Середня	1,4	Середня
ПАТ «Запорізький виробничий алюмінієвий комбінат»	0,2	Дуже велика	0,2	Дуже велика	0,2	Дуже велика
ПрАТ «Макіївський коксохімічний завод»	0,5	Дуже велика	0,6	Дуже велика	0,5	Дуже велика

Джерело: розраховано автором.

На підставі даних фінансової звітності підприємств-банкрутів за три роки до початку процедури їхнього банкрутства, та даних останніх трьох років підприємств не банкрутів із застосуванням дискримінантного аналізу побудовано 4-х факторну модель (4), яка дозволяє оцінити ймовірність настання банкрутства підприємств металургійної галузі протягом трьох років (Z_3):

$$Z_3 = 0,638 X_1 + 0,382 X_2 + 0,607 X_3 + 0,104 X_4 + 0,04 \quad (4),$$

де X_1 — Чистий дохід / Активи;

X_2 — Активи / Зобов'язання;

X_3 — (Грошові кошти + Дебіторська заборгованість) / Активи;

X_4 — Чистий дохід / Дебіторська заборгованість.

Аналіз одержаних даних дозволяє стверджувати про впливовість кожного показника у побудованій моделі X_3 , адже коефіцієнти еластичності, відповідно, становлять 9%, 22%, 39% та 26%. Отже, вплив інших факторів на результативний показник побудованої моделі є несуттєвим, що дозволяє їх ігнорувати.

Достовірність побудованої моделі X_3 підтверджується також значенням коефіцієнту детермінації, який становить 0,7.

Інтерпретацію одержаних значень інтегрального показника оцінки ймовірності настання банкрутства підприємств металургійної галузі пропонуємо здійснювати на підставі шкали, наведеної на рисунку 1.

Проведемо апробацію запропонованих моделей оцінювання ймовірності настання банкрутства підприємств металургійної галузі з урахуванням фактору часу настання цієї події. Результати проведених розрахунків представлено у табл. 2.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Складна економіко-політична ситуація в Україні, підсилена пандемією коронавірусної хвороби призвела до того, що донедавна фінансово стабільні підприємства можуть раптово опинитися на межі дефолту, що підтверджується статистичними даними. Визначено, що гірничо-збагачувальні та металургійні комбінати, залізрудні підприємства, які є монополістами на профільних ринках України також можуть потрапляти до процедури банкрутства. Тому для забезпечення фінансової стабільності підприємств актуалізується важливість залучення інвестицій у їх розвиток. При цьому достовірне визначення ймовірності настання банкрутства підприємств впливає як на ціну підприємства, так і на його інвестиційну привабливість.

У той же час, необхідно з обережністю спиратися на розрахунки, одержані при використанні моделей оцінювання ймовірності настання банкрутства підприємств, що були розроблені дослідниками минулого століття, внаслідок їх непридатності для урахування сучасних умов господарської діяльності підприємств. Крім того недоцільно застосовувати універсальні моделі для оцінювання ймовірності настання банкрутства підприємств різних галузей, а тим більш різних країн.

З огляду на це у даному дослідженні було розроблено моделі оцінювання ймовірності настання банкрутства підприємств металургійної галузі з урахування фактору часу, можливого до настання цієї події. Результа-

ти проведеної апробації підтверджують коректність запропонованих моделей.

Слід зазначити, що внаслідок залучення інвестиційних коштів на підприємстві до моменту одержання доходу від реалізації інвестиційного проекту підвищується ймовірність настання його банкрутства, що обумовлено збільшенням величини залучених коштів. Розробка методичного підходу до оцінювання ймовірності настання банкрутства підприємств внаслідок впровадження інвестиційного проекту є метою подальших досліджень.

Література:

1. Бегун С.І. Прогнозування фінансової неспроможності підприємства на основі моделей дискримінантного аналізу / С.І. Бегун, А.М. Штинь // Інфраструктура ринку. — Одеса, 2018. — №19. — С. 558—564. — URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/14622>
2. Блажевич О.Г., Карачун А.И., Сулейманова А.Л. Сравнительный анализ и применение методов прогнозирования банкротства / Блажевич Олег Георгиевич, Карачун Алена Игоревна, Сулейманова Арзы Ленуровна // Бюллетень науки и практики, 2017. — №5 (18). — С. 161—175. — URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sravnitelnyy-analiz-i-primenenie-metodov-prognozirovaniya-bankrotstva/viewer>
3. Власюк В.Є., Гордієнко К.О., Пшенична А.О. Оцінка ймовірності банкрутства вітчизняних підприємств (на прикладі ПАТ "Комбінат "Тепличний") / В.Є. Власюк, К.О. Гордієнко, А.О. Пшенична // Економіка та управління національним господарством. — 2017. — № 12. — С. 68—72. https://economyandsociety.in.ua/journals/12_ukr/11.pdf
4. Кириченко О.П., Дранко С.В. Методи та моделі діагностики ймовірності банкрутства підприємства / О.П. Кириченко, С.В. Дранко // Молодий вчений. — 2016. — № 2. — С. 49—52. — URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/2/13.pdf>
5. Матвійчук А. Моделювання фінансової стійкості підприємств із застосуванням теорій нечіткої логіки, нейронних мереж і дискримінантного аналізу / А. Матвійчук // Вісник Національної академії наук України. — 2010. — № 9. — С. 24—46. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/27566>
6. Нусинов В.Я. Оценка степени тяжести финансового кризиса украинских компаний / В.Я. Нусинов // East European Scientific Journal: научный международный журнал. — Варшава, 2016. — № 14. — Ч. 2. — С. 81—88.
7. Нусинов В.Я., Ярова А.Б. Діагностика кризового стану підприємств з урахуванням фактору часу: монографія / В.Я. Нусинов, А.Б. Ярова. — Кривий Ріг: Діоніс (ФО-П Чернявський Д.О.), 2012. — 204 с.
8. Савицкая Г.В. Экономический анализ. — М.: Новое знание, 2005. — 651 с.
9. Силенко О.М., Новосьолова О.А. Компаративний аналіз методик експрес-діагностики вірогідності банкрутства підприємств / О.М. Силенко, О.А. Новосьолова // Сталый розвиток економіки. — Хмельницький, 2019. — № 3 (44). — С. 75—81.

10. Терещенко О.О. Антикризове фінансове управління на підприємстві: монографія / О.О. Терещенко. — К.: КНЕУ, 2004. — 268 с.

11. Фарсон Р. Менеджмент абсурда, парадоксы лидерства / Ричард Фарсон. — Киев: Издательство "София", 2001. — 240 с.

12. Харченко Ю.А. Автоматизація системи оцінювання ймовірності банкрутства підприємства / Ю.А. Харченко // Проблеми системного підходу в економіці. — 2019. — Вип. 5 (1). — С. 140—145. — URL: http://psae-jrml.nau.in.ua/journal/5_73_1_2019_ukr/21.pdf

References:

1. Behun, S.I. (2018), "Prediction of financial insolvency of the enterprise on the basis of models of discriminant analysis", *Infrastruktura rynku*, vol. 19, pp. 558—564.
2. Blazhevich, O.G., Karachun, A.I. and Sulejmanova, A.L. (2017), "Comparative analysis and application of bankruptcy forecasting methods", *Bulleten' nauki i praktiki*, vol. 5 (18), pp. 161—175.
3. Vlasjuk, V.Ye. Hordiienko, K.O. and Pshenychna, A.O. (2017), "Assessment of the probability of bankruptcy of domestic enterprises (on the example of PJSC Combine "Greenhouse")", *Ekonomika ta upravlinnia natsional'nym hospodarstvom*, vol. 12, pp. 58—62.
4. Kyrychenko, O.P. and Dranko, S.V. (2016), "Methods and models for diagnosing the probability of bankruptcy of the enterprise", *Molodyj vchenyj*, vol. 2, pp. 49—52.
5. Matvijchuk, A. (2010), "Modeling of financial stability of enterprises with the use of theories of fuzzy logic, neural networks and discriminant analysis", *Visnyk Natsional'noi akademii nauk Ukrainy*, vol. 9, pp. 24—46.
6. Nusinov, V.Ya. (2016), "Assessment of the severity of the financial crisis of Ukrainian companies", *East European Scientific Journal*, vol. 14 (70), pp. 81—88.
7. Nusinov, V.Ja. and Jarova, A.B. (2012), *Diagnostika krizovogo stanu pidpriemstv z urahuvannjam faktorov chasu* [Diagnosis of the crisis of enterprises taking into account the time factor], Dionis (FO-P Chernjavs'kij D.O., Krivij Rig, Ukraine).
8. Savickaja, G.V. (2005), *Jekonomicheskij analiz* [Economic analysis], Novoe znanie, Moscow, Russia.
9. Sylenko, O.M. and Novos'olova, O.A. (2019), "Comparative analysis of methods of rapid diagnostics of the probability of bankruptcy of enterprises", *Stalij rozvytok ekonomiky*, vol. 3 (44), pp. 75—81.
10. Tereschenko, O.O. (2004), *Antykryzove finansove upravlinnia na pidpriemstvi* Anti-crisis financial management at the enterprise, KNEU, Kyiv, Ukraine.
11. Farson, R. (2001), *Menedzhment absurda, paradoksy liderstva* [Management of the absurd, paradoxes of leadership], Sofija, Kyiv, Ukraine.
12. Kharchenko, Yu.A. (2019), "Automation of the system for estimating the probability of bankruptcy of the enterprise", *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi*, vol. 5 (1), pp. 140—145.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2021 р.

Ю. Г. Неустроєв,
к. е. н., доцент кафедри економічної теорії та фінансово-економічної
безпеки, Одеська національна академія харчових технологій
ORCID ID: 0000-0002-1998-2564

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.8.40

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

Y. Neustroiev,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economic Theory
and Financial and Economic Security, Odessa National Academy of Food Technologies

THE ROLE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF THE COUNTRY

Метою даної статті є аналіз ролі інформаційних технологій у забезпеченні економічної безпеки України. ІТ-технології виступають джерелом інновацій для вітчизняної економіки. Стаття піднімає актуальну проблему укріплення економічної безпеки країни за рахунок впровадження інновацій в сфері інформаційних технологій. Глобалізація та світова економічна криза, економічні негаразди спричинені розповсюдженням коронавірусної інфекції є додатковими факторами актуалізації проблеми. З огляду на вищевикладене, дослідження ролі інформаційних технологій у забезпеченні економічної безпеки України уявляється важливим та актуальним науковим завданням.

Задля досягнення мети було проаналізовано критерії вітчизняну та зарубіжну літературу з обраної теми. Було використано низку наукових методів: системний підхід, генетичний метод, а також метод хронологічного порівняння економічних явищ. Автор висловив думку, що продукт ІТ-технологій може бути використаний у інших галузях економіки, що дозволить значно підвищити їх продуктивність. Споживачі продукту сфери інформаційних технологій можуть самостійно створювати нові продукти та отримувати за них реальні гроші. Встановлено, що найбільшим ризиком впровадження в Україні ІТ-технологій є потенційна можливість відмови окремих елементів інформаційних систем, або й всього їх механізму. Такий фактор може призводити до значних збитків для економіки. Водночас відмічено, що без застосування інновацій у промисловості, сільському господарстві, туризмі, логістиці та інших сферах економіки Україна все більше відстає у своєму економічному та технологічному розвитку. Вітчизняна економіка має значний потенціал для впровадження інновацій у промисловість. У цьому секторі ІТ-технології використовуються недостатньо. Головним чином їх застосовують для налагодження логістичних потоків, ведення документації, комунікації, та здійснення бухгалтерського обліку. Проблема полягає в тому, що для стрімкого розвитку, формування та захисту інформаційного простору та укріплення економічної безпеки можуть бути задіяні сучасні інформаційні технології, яким зараз приділяється дуже мало уваги на рівні вищих державних органів.

Отже, до найбільш значимих чинників діджиталізації було віднесено: удосконалення регулювання економікою, усунення політичних та адміністративних бар'єрів, створення сучасної господарської та соціальної інфраструктури, пришвидшення розвитку галузей економіки, в яких є можливість імплементації ІТ-технологій (сільське господарство, промисловість, туризм і т. д.).

The purpose of this article is to analyze the role of information technology in ensuring the economic security of Ukraine. IT technologies are a source of innovation for the domestic economy. The article raises the topical issue of strengthening the economic security of the country through innovations in the field of information technology. Globalization and the global economic crisis, economic troubles caused by the spread of coronavirus infection are additional factors in the actualization of the problem. Given the above, the study of the role of information technology in ensuring the economic security of Ukraine is an important and relevant scientific task.

In order to achieve the goal, the criteria of domestic and foreign literature on the selected problem were analyzed. A number of scientific methods were used: a system approach, a genetic method and a method of chronological comparison of economic phenomena. The author expressed the opinion that the product of IT-

technologies can be used in other sectors of the economy, which will significantly increase their productivity. Consumers of information technology products can independently create new products and receive real money for them. It is established that the greatest risk of introduction of IT-technologies in Ukraine is a potential possibility of failure of separate elements of information systems, or their whole mechanism. This factor can lead to significant losses for the economy. At the same time, it is noted that without the use of innovations in industry, agriculture, tourism, logistics and other sectors of the economy, Ukraine is increasingly lagging behind in its economic and technological development. The domestic economy has significant potential for innovation in industry. IT technologies are not used enough in this sector. They are mainly used for logistics, documentation, communication, and accounting. The problem is that for the rapid development, formation and protection of the information space and the strengthening of economic security, modern information technologies can be used, to which very little attention is now paid at the level of higher state bodies.

As a result, the most significant factors of digitalization were: improving economic regulation, removing political and administrative barriers, creating a modern economic and social infrastructure, accelerating the development of industries in which there is a possibility of implementing IT-technologies (agriculture, industry, tourism etc.).

Ключові слова: економічна безпека, держава, управління економікою, інформаційні технології.

Key words: economic security, state, economic management, information technology.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Українська економіка потерпає від недостатньої кількості інвестицій та інновацій. Проблема значно актуалізувалася в останні роки, бо результати ліберальних реформ в Україні виявилися досить суперечливими. За таких умов урядові структури демонструють відсутність чіткої стратегії розбудови економічної системи. Було прийнято чимало розумних та придуманих економічних програм зростання, однак практично всі вони залишилися нереалізованими. Закономірно, що дослідження проблеми економічної безпеки країни є напрощуд актуальним та злободенним. У науковій літературі є певний консенсус щодо задовільного рівня економічної безпеки, тобто такого стану економіки, за якого забезпечується стійке зростання економічних показників та ефективне задоволення економічних потреб населення, зберігається продуктивний контроль держави за рухом та використанням національних ресурсів, відбувається захист інтересів країни на національному та міжнародному рівнях. Процес формування ринкових відносин в Україні виявився досить складним та суперечливим. Він супроводжувався глибоко соціально-економічною кризою, котра у свою чергу спричинила сповільнення розвитку країни. Актуалізація проблем економічної безпеки у нашій державі посилюється такими негативними економічними явищами як дефіцит бюджету, інфляція, безробіття, падіння життєвого рівня населення. Глобалізація та світова економічна криза, економічні негаразди спричинені розповсюдженням коронавірусної інфекції є додатковими факторами актуалізації проблеми. З огляду на вищевикладене, дослідження ролі інформаційних технологій у забезпеченні економічної безпеки України уявляється важливим та актуальним науковим завданням.

ОГЛЯД НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У західних країнах питання взаємовпливу економіки та інформаційних технологій привернули увагу ба-

гатьох дослідників. Серед них можна назвати Л. Соеті, Е. Жуста, Дж. Бругеля, А. Сієрера, М. Поджолу, В. Дейла, С. Джоншера. Проблеми забезпечення економічної безпеки як складової національної безпеки та безпеки підприємства розглядають зарубіжні та вітчизняні вчені: В. Геєць, С. Глазьев, Б. Кваснюк, Н. Краснокутська, М. Крупка, О. Лапко, Б. Малицький, Ю. Ніколенко, С. Онишко, В. Осецький, С. Пирожков, В. Семиноженко, В. Александрова, К. Багріновський, Ю. Бажал, О. Данільян, В. Гурковський, О. Литвиненко, О. Дзьобань, М. Панов, Л. Харченко, Є. Левченко, П. Мартін, А. Акісті.

Науковець В. Сотниченко у своїй роботі висловив думку, що основним фактором конкурентоспроможності підприємства виступає наявність у нього унікального інформаційного ресурсу, у якому відображається специфіка цього підприємства. На його думку, саме інформаційний ресурс є головним фактором впливу на політичний і соціально-економічний розвиток суспільства, інтеграцію національних економік у цифрові економіки та розвиток українського суспільства, його подальшу трансформацію у інформаційне суспільство. Протистояння з метою заволодіти інформацією конкурента стає у глобальній економіці розповсюдженою практикою. Саме спеціальні інформаційно-комунікаційні технології нерідко використовуються як зброя, розробляються для досягнення успіху у веденні цієї війни. У таких умовах господарюючі суб'єкти змушені продумувати свою інформаційну стратегію та оптимізувати витрати на економічну безпеку підприємства і визначати взаємозв'язок між витратами та рівнем захищеності підприємства. Саме динамічність розвитку інформаційних технологій призвела, на думку вченого, до того, що на теперішній час 30% усіх витрат складають витрати на забезпечення режиму інформаційної безпеки [1, с. 58].

У своїй науковій статті М. Шашина та В. Володін інформаційну складову економічної безпеки проаналізували у рамках методики оцінки сукупної вартості володіння інформаційними технологіями як основи для

підвищення ефективності інвестицій в інформаційну безпеку. Така методика робить систему захисту інформаційної безпеки вимірюваною, а також може використовуватись як доказ економічної ефективності наявних систем захисту інформації. Окрім цього, з'являється можливість швидко вирішувати задачі контролю і корекції показників економічної ефективності [2].

Інформаційна безпека є елементом національної безпеки. Саме тому, на думку М. Буряк, розвиток України як демократичної та правової держави не може бути успішним без забезпечення високого рівня ІТ-технологій. Подібний рівень може розглядатись у якості мети, до якої треба прагнути під час розбудови економіки країни. Дослідниця вказала, що необхідно робити фокус на об'єднанні зусиль органів влади, громадян та бізнесменів для укріплення економічної безпеки України у світі [3, с. 22].

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розкриття ролі інформаційних технологій у забезпеченні економічної безпеки України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Спробуємо проаналізувати стан справ щодо впливу інформаційних технологій на економічну безпеку України. Для стрімкого розвитку, формування та захисту інформаційного простору та укріплення економічної безпеки можуть бути задіяні сучасні інформаційні технології, яким зараз приділяється дуже мало уваги на рівні вищих державних органів. Низький рівень інформаційної безпеки, на думку експерта, призводить до великих збитків та падіння економічного розвитку і конкурентоспроможності на світовому ринку. Для забезпечення покращення ситуації необхідні не тільки реформи у інформаційній політиці, а й створення сучасного інформаційного простору, а також системи його захисту [4, с. 63—64].

Вітчизняний дослідник В. Васильців визначив, що сектор інформаційних технологій є сукупністю суб'єктів підприємницької діяльності. Важливо те, що продуктом на ринку інформаційних технологій є засоби праці виробничого і невиробничого характеру. Продукт ІТ-технологій може бути використаний у інших галузях економіки, що дозволить значно підвищити їх продуктивність. Споживачі продукту сфери інформаційних технологій можуть самостійно створювати нові продукти та отримувати за них реальні гроші. Наприклад, досить перспективним уявляється створення різноманітного цифрового контенту. Дослідник висловив ідею, що будь-яка галузь потребує для свого функціонування належного ресурсного забезпечення, а у вищезгаданій сфері головним ресурсом виступає поряд з програмними сервісами та програмними продуктами компетенція відповідних спеціалістів [5, с. 302—303].

Доктор економічних наук А. Фукс у своїй статті вказав, що Україна посідає за кількістю науковців одне з чільних місць у світі. Наша країна розвивається без суттєвого використання свого потужного інноваційного потенціалу, що негативно впливає на рівень економічної безпеки. А. Фукс навів факти на доказ цієї тези. Ска-

жімо, у промисловості понад 90 % продукції немає сучасного високотехнологічного та інформаційного забезпечення. У цей самий час у розвинених країнах за різними оцінками 85—90 % приросту ВВП забезпечується у результаті виробництва та експорту високотехнологічної продукції, котра має, звісно, високу вартість. Чимало негативних процесів в економіці України гальмує процеси інформатизації та модернізації промисловості і економіки у цілому. Серед них можна назвати гостру нестачу коштів, необхідність реструктуризації промисловості, відсутність чіткої інноваційної та інвестиційної політики, невизначеність пріоритетів економічного розвитку. Усе це призводить, на думку вченого, до значної техніко-технологічної відсталості вітчизняної економіки, фізичного та морального зношування основного капіталу, застосування багатьох застарілих технологічних процесів. Фактично, в Україні панують 3-й та 4-й технологічні уклади. Зрозуміло, що така галузева структура економіки абсолютно не відповідає потребам зростання, зумовлює її низьку ефективність [6, с. 32—33].

Ідеальним середовищем для застосування інформаційних технологій виступає сільське господарство. У структурі української економіки даний сектор є одним з провідних. На думку вчених, для ефективного та сталого функціонування господарюючих суб'єктів зазначеної галузі необхідно використовувати новітні інформаційні технології. Це дозволить збільшити продуктивність сільськогосподарського виробництва. Інформатизація агропідприємств у сучасних умовах є абсолютно недостатньою, що пояснюється багатьма причинами. Серед них можна назвати низьку ефективність господарюючих суб'єктів в умовах неефективного державного впливу на процеси становлення матеріально-технічної бази підприємств, а також відсутність розвинутої інфраструктури інформатизації вітчизняного АПК. Праця сучасних сільськогосподарських працівників може стати набагато більш ефективною та більш продуктивною внаслідок підвищення технологічних навичок і застосування різноманітних гаджетів, датчиків та інформаційних технологій у широкому сенсі цього слова. Дослідники наводять приклад, що сільськогосподарські тварини вирощується та контролюється за допомогою електронних датчиків та системи ідентифікації. Така технологія стала дуже популярною у світі, так як вона дозволяє швидко отримувати максимальну кількість корисної інформації про ту чи іншу тварину. Такі відомості можна легко передавати через Інтернет знаходячи потенційних покупців. Західна Європа, США, Японія активно розвивають та вдосконалюють у себе методики використання інформаційних систем та програмні продукти, на основі яких підвищується продуктивність сільського господарства. Згадані технології довели свою ефективність і можуть бути легко перенесені на терені України, однак поки що ми можемо констатувати що діджиталізація головним чином використовується задля ведення бухгалтерського обліку та автоматизації деяких сільськогосподарських процесів [7, с. 123].

Ще однією сферою, у якій можна активно впроваджувати інформаційні технології, є логістика. Одним з визначальних атрибутів роботи логістичної компанії, на

думку А. Бабенко, є впровадження нових прогресивних ідей на рівні підсистеми управління підприємством. Сучасні логістичні підходи господарської діяльності оптимізують потокові процеси, сприяють їх трансформації та інтеграції з міжнародною економікою. Слід відмітити, що цей процес відбувається шляхом глибокого аналізу та прогнозування ринкової кон'юнктури, синхронізації бізнес-процесів підприємства, оптимізації процесу рішень. Для практичної реалізації впровадження ІТ-технологій у зазначену сферу необхідно впровадження діджиталізації та автоматизованих систем управління. Корпоративні інформаційні системи впливають на формування ринку інформаційних послуг, змінюють послідовність взаємодії матеріальних та інформаційних потоків [8, с. 14—16].

Управління витратами у сфері логістики може бути значно оптимізоване за допомогою використання інформаційних технологій. Автоматизації мають підлягати збір та накопичення інформації про витрати та фактори, що призводять до їх виникнення. Можливе також використання статистичного аналізу витрат формування різноманітної звітності та інших процесів. Їх можна впорядкувати за допомогою ІТ-технологій. В. Ковшик провів аналіз наукових праць та підходів, присвячених управлінню витратами і дійшов висновку, що інформаційна система у сфері логістики за допомогою інформаційних технологій може отримати такі позитивні якості: прозорість системи, гнучкість, узгодженість, синхронізацію процесів, достовірність та повноту інформації, сумісність з іншими технологіями, надійність, стійкість, можливість поетапної імплементації шляхом розширення. Проте дослідник вказав, що впровадження інформаційних технологій може бути також і джерелом додаткових витрат, а за умови неналежної організації може стати слабкою ланкою у функціонуванні підприємства. Відмова інформаційних систем є потенційно ризикованою ситуацією, так як вона може призвести до підвищення витрат або збитків [9, с. 209—210].

Інформаційні технології є важливим інструментом оптимізації процесу прийняття рішень. Осмислення бізнес-рішень в умовах апріорної невизначеності можливе шляхом побудови алгоритмів адаптивного управління. Цей процес може бути значно інтенсифікованим за допомогою інформаційних технологій. З точки зору теорії ігор, інформаційні технології надають низку ефективних інструментів, котрі мінімізують ризики. Така технологія активно використовується на біржах усього світу у електронній комерції [10, с. 20—21].

О. Зеленко дослідив особливості розвитку інформаційних технологій у туристичній індустрії України. Він навів аргументи, що без інновацій даний сектор існувати не може. Водночас інноваційна діяльність має фактично пронизувати туристичний бізнес. Туристична компанія сьогодні не може обійтися без певних інформаційних технологій у своїй щоденній діяльності. Інформаційні технології дозволяють спростити та пришвидшити комунікації з клієнтами, виробниками та постачальниками. Вони підвищують ефективність презентації та популяризації пропозиції туристичної фірми. Впровадження інформаційних технологій значно спрощує процес ознайомлення з туристичним продуктом. Внас-

лідок цього розширюються канали збуту, можливості для рекламного просування пропозиції підприємства через сайти, соціальні мережі, шляхом співпраці з освітніми системами. Бронювання через Інтернет і продумане застосування інформаційних технологій дозволяє задовольняти специфічні потреби багатьох категорій клієнтів. Одночасно з розширенням об'єму застосування ІТ-технологій підвищуються ризики, що виникають у процесі інформатизації, виникає можливість технічних збоїв у процесі обслуговування. Можна стверджувати, що існує чітка закономірність: чим вищий рівень інформатизації галузі, тим вищий ризик виникнення подібних проблем. Водночас більшість туристичних компаній не використовують можливості інформаційних технологій на повну силу, діджиталізація часто обмежується використанням лише електронної пошти та просуванням сайту підприємства [11].

Г. Макада та Ф. Квадро висловили думку, що цифрові технології стали популярними внаслідок економічного зростання глобальної економіки, міжнародної конкурентоспроможності та одночасного підвищення загроз національної безпеки. На думку вчених, цифрова економіка має досить глибокий вплив на світову траєкторію підвищення суспільного добробуту пересічних громадян. ІТ-технології впливають практично на все, що відбувається зараз у світі: від розподілу ресурсів до розподілу та зростання доходів. У той же час вчені вказали на те, що виміряти внесок інформаційних технологій у зростання та відповідні соціальні показники досить складно. Вони відзначили мінливість економічної кон'юнктури на ринку товарів та послуг. Результати багатьох досліджень вказують на те, що об'єм цифрової економіки може бути оцінений як 11 трильйонів доларів, що еквівалентно приблизно 15 % світового ВВП [12].

ВИСНОВКИ

Задовільним рівнем економічної безпеки слід вважати такий стан системи економічної безпеки, за якого її основні складові (фінансова, інформаційна, соціально-економічна, енергетична) мають можливості для захисту від зовнішніх та внутрішніх небезпек, знаходяться у стані захищеності і стабільності. Одним із шляхів для досягнення цього стану є підвищення рівня розвитку економіки за рахунок мобілізації інноваційних галузей, модернізації економічної системи шляхом впровадження інформаційних технологій, пришвидшення розвитку медіа-ресурсів та комунікаційних мереж. Досягнення описаного нами стану неможливе за умов відсутності у населення можливостей задовольнити базові життєві потреби. Очевидно, що соціальна та економічна сфера є взаємопроникними. Для досягнення задовільного рівня економічної безпеки слід застосовувати науково обґрунтовані інструменти, що дозволяють отримати необхідні результати та ефект, а саме: удосконалення регулювання економікою, усунення політичних та адміністративних бар'єрів, створення сучасної господарської та соціальної інфраструктури, пришвидшення розвитку галузей економіки, в яких є можливість імплементації ІТ-технологій (сільське господарство, промисловість, туризм і т. д.). Голов-

ною метою стратегії зміцнення економічної безпеки повинно бути поєднання належних умов розвитку економіки і збереження високого рівня захищеності економічної системи від можливих економічних ризиків та загроз, котрі несе у собі діджиталізація, а також забезпечення інноваційних засад конкурентоспроможності національної економіки.

Література:

1. Сотниченко В.М. Інформаційна безпека як складова економічної безпеки телекомунікаційного підприємства. Економіка. Менеджмент. Бізнес. 2017. № 1. С. 58—66.
2. Шашина М.В., Володін В.В. Інформаційна складова економічної безпеки підприємства | Ефективна економіка. — Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5176> (Дата звернення: 30.03.2021 року).
3. Бурак М.В. Інформаційна безпека як складова національної безпеки України. Економічна та інформаційна безпека: проблеми та перспективи. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 2017. С. 21—24.
4. Ольшанська О.В. Основні положення інформаційної безпеки та її стан в сучасних умовах розвитку в Україні. Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія: Економічні науки. 2015. № 2. С. 62—68.
5. Васильців В.Г. Сектор информационных технологий и его место и роль в системе экономической безопасности государства. Науковий вісник НЛТУ України. 2016. Вип. 26.6. С. 300—307.
6. Фукс А.Е. Оцінка технологічного розвитку економіки України. М-во освіти і науки України. ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана". 2009. № 11. С. 32—35.
7. Павлюк Т., Волонтир Л. Використання сучасних інформаційних технологій в сільському господарстві. Формування ринкової економіки в Україні. 2017. № 38. С. 122—127.
8. Бабенко А.О. Застосування сучасних інформаційних систем і технологій у діяльності логістичних компаній. Сучасні інформаційні технології та системи в управлінні: зб. матеріалів І Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених, аспірантів і студентів. 2017. С. 14—16.
9. Ковшик В. І. Інформаційні технології в контексті управління логістичними витратами промислових підприємств. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2015. № 4 (1). С. 208—212.
10. Бессмертная Д.В. Інформаційно-аналітичні системи і технології прийняття рішень в економіці. Інформаційні технології та системи в управлінні: зб. матеріалів І Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених, аспірантів і студентів. 2017. С. 20—23.
11. Зеленко О.О. Особливості розвитку інформаційних технологій в туристичній індустрії України // Наукові вісті Дніпровського університету. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdu_2014_11_5 (Дата звернення: 30.03.2021 року).
12. Makada H.-N., Kwadwo F. Trends in the information technology sector. — Режим доступу: <https://www.brookings.edu/research/trends-in-the-information-technology-sector/> (Дата звернення: 30.03.2021 року).

References:

1. Sotnychenko, V. M. (2017), "Information security as a basic component of economic security of a telecommunications enterprise", *Ekonomika. Menedzhment. Biznes.*, vol. 1, pp. 58—66.
2. Shashina, M. V. and Volodin, V. V. (2016), "Information component of economic security of the enterprise", available at: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5176> (Accessed 30 March 2021).
3. Burak, M. V. (2017), "Information security as a component of national security of Ukraine", *Ekonomichna ta informatsijna bezpeka: problemy ta perspektyvy. Materialy Vseukrains'koi naukovopraktychnoi konferentsii* [Economic and information security: problems and prospects. Proceedings of the All-Ukrainian scientific-practical conference], DDUVS, Dnipro, Ukraine, pp. 21—24.
4. Olshanska, O. V. (2015), "The main provisions of information security and its state in modern conditions of development in Ukraine", *Visnik Kiyivskogo nacionalnogo universitetu tehnologij ta dizajnu. Seriya: Ekonomichni nauki*, vol. 2, pp. 62—68.
5. Vasilciv, V.G. (2016), "Information technology sector and its place and role in the system of economic security of the state", *Naukovij visnik NLTU Ukrayini*, vol. 26.6, pp. 300—307.
6. Fuks, A. E. (2009), "Assessment of technological development of Ukraine's economy", *M-vo osvity i nauky Ukrainy, DVNZ "Kyiv. nats. ekon. un-t im. Vadyma Hetmana"*, vol. 11, pp. 32—35.
7. Pavliuk, T. and Volontyr, L. (2017), "The use of modern information technology in agriculture", *Formuvannya rynkovoї ekonomiky v Ukraini*, vol. 38, pp. 122—127.
8. Babenko, A.O. (2017), "Application of modern information systems and technologies in the activities of logistics companies", *Suchasni informatsiini tekhnologii ta systemy v upravlinni: zb. materialiv I Vseukr. nauk.-prakt. konf. molodykh vchenykh, aspirantiv i studentiv* [Modern information technologies and systems in management: coll. materials and All-Ukrainian. scientific-practical conf. young scientists, graduate students and students], KNEU, Kyiv, Ukraine, pp. 14—16.
9. Kovshyk, V. I. (2015), "Information technologies in the context of logistics costs management of industrial enterprises", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnogo universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 4 (1), pp. 208—212.
10. Bessmertnaia, D.V. (2017), "Information-analytical systems and decision-making technologies in economics", *Informatsiini tekhnologii ta systemy v upravlinni: zb. materialiv I Vseukr. nauk.-prakt. konf. molodykh vchenykh, aspirantiv i studentiv* [Information technologies and systems in management: coll. materials and All-Ukrainian. scientific-practical conf. young scientists, graduate students and students], KNEU, Kyiv, Ukraine, pp. 20—23.
11. Zelenko, O.O. (2014), "Features of development of information technologies in the tourist industry of Ukraine", available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdu_2014_11_5 (Accessed 30 March 2021).
12. Makada, H.N. and Kwadwo, F. (2019), "Trends in the information technology sector", available at: <https://www.brookings.edu/research/trends-in-the-information-technology-sector/> (Accessed 30 March 2021).

Стаття надійшла до редакції 19.04.2021 р.

Т. В. Мокієнко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку та економічного контролю,
Полтавська державна аграрна академія
ORCID ID: 0000-0003-1344-4981

Т. Б. Прийдак,
к. е. н., доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку та економічного контролю,
Полтавська державна аграрна академія
ORCID ID: 0000-0002-9257-0419

Р. В. Липський,
к. е. н., доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку та економічного контролю,
Полтавська державна аграрна академія
ORCID ID: 0000-0003-2723-669X

О. В. Сіренко,
к. е. н., доцент кафедри бухгалтерського обліку та економічного контролю,
Полтавська державна аграрна академія
ORCID ID: 0000-0003-4875-308X

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.8.45

УТРИМАННЯ ІЗ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ: ВІД ДЕВ'ЯНОСТИХ ДО СЬОГОДНІ

T. Mokiienko,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Accounting and Economic Control, Poltava State Agrarian Academy

T. Priydaк,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Accounting and Economic Control, Poltava State Agrarian Academy

R. Lipskyi,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Accounting and Economic Control, Poltava State Agrarian Academy

O. Sirenko,
PhD in Economics, Associate Professor of Accounting Department
Poltava State Agrarian Academy

DEDUCTIONS FROM WAGES: FROM THE NINETIES TO TODAY

Реформаційні процеси, що відбуваються нині в економіці нашої країни, торкаються всіх сфер фінансової системи, в тому числі і сфери податкових відносин. Нині податкова система розвивається досить динамічно, що відмічають як вітчизняні, так і міжнародні експерти. Проте, достатньо важливим є питання, що стосуються розмірів нарахувань та утримань у ретроспективі. В статті досліджено історичні аспекти утримань із заробітної плати працівників, податкове навантаження на фонд заробітної плати та їх облікове відображення, бо порядок утримань із заробітної плати працівників — тема не нова, проте завжди актуальна. За результатами проведеного дослідження встановлено, що види утримань із заробітної плати за часи незалежності України зазнали суттєвих змін.

The implementation of social security programmes in developing countries is an important and challenging task, given the fact that capital and insurance markets are largely underdeveloped and budgetary constraints are high.

In the context of the transformation of social and economic processes in society, the appropriate level of insurance development provides not only monetary payments in the case of occurrence of insured events, but also creates legal and economic conditions for stimulating effective work.

The basis of the system of social protection of the population should be state social insurance, carried out on a mandatory basis.

After all, no state, even a highly developed one, build a social insurance system that is able to fully and effectively meet the needs of all segments of the population.

The challenges facing our state in modern conditions lead to significant economic and social losses. Mitigation and limitation of the negative impact of such instability on citizens is possible in the case of creation an effective system of social protection, able to provide social support and implementation of social functions.

Mandatory accruals and deductions from the salary of the unified social contribution are in the focus of various users of accounting information.

They determine the amount of wages to be paid for employees and form an effective system of social protection for the population.

They act as a component of expenses that determine the cost of products and affect the financial result of economic activity for the business entity. They play an important role for the state in generating revenues to ensure the performance of social functions.

The value of mandatory accruals and deductions is assessed differently for each of the parties, but their implementation concerns the interests of all users.

Such costs are regulated by law. The law regulates the payment of such wage deductions as a unified social contribution, which replaced the fees to the Pension Fund and other social insurance funds.

All these events make the necessary of the further research of the state and problems of the obligatory state social insurance in Ukraine in modern realities.

*Ключові слова: утримання, нарахування, заробітна плата, фонди, податок з доходів фізичних осіб.
Key words: maintenance, accrual, salary, fund, personal income tax.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Утримання із заробітної плати працівника — це перерахування (невидача) частини його заробітної плати та виплат, що прирівнюються до неї, які належать працівнику, в забезпечення вимог до цього працівника або з боку роботодавця, або з боку третіх осіб, що здійснюється у випадках, розмірах та порядку, встановлених нормами чинного законодавства України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Становлення системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні, яка мала певні відмінності від практики прибуткового оподаткування за радянських часів, почалося в 1991 році. Після розпаду СРСР були встановлені умови та ставки оподаткування прибуткового податку для всіх категорій платників.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження податкового навантаження на фонд оплати праці як за радянських часів, так і нині.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Особливим фактором розвитку системи прибуткового оподаткування в Україні в 1991—1992 роках стала постійна зміна інтервалів і ставок прогресивного оподаткування в залежності від розміру доходу.

Ще в Українській РСР 1991 року було прийнято Закон "Про прибутковий податок з громадян Української РСР, іноземних громадян та осіб без громадянства", за яким мінімальна заробітна плата, що не обкладалася

податком, була встановлена в розмірі 185 рублів і складала неоподатковуваний мінімум. Але вже з 26 грудня 1992 року оподаткування доходів громадян здійснювалося відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України "Про прибутковий податок з громадян", який зі змінами і доповненнями діяв до травня 2003 року.

А після набрання чинності Закон України "Про податок з доходів фізичних осіб" з 1 січня 2004 року (до нього додатково видані Інструкція "Про оподаткування фізичних осіб-підприємців" і Інструкція "Про податковий кредит з податку з доходів фізичних осіб") [3; 4].

Фонд оплати праці суб'єктів господарювання виступає базою для нарахування внесків до ряд соціальних фондів. А саме: Пенсійний фонд України, Фонд ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи (збір у цей фонд встановлений законодавством як відсоток від фонду оплати праці та стягувався до 1999 року включно), Фонд соціального страхування (з 2001 року — Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності), Фонд сприяння зайнятості населення (з 2001 року — Фонд соціального страхування на випадок безробіття), Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України (далі — Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві).

По кожному з перерахованих фондів встановлена відповідна ставка внесків. Вказані внески (утримання) характеризують загальне навантаження на фонд оплати праці (далі — ФОП). У таблиці 1 представлена динаміка ставок внесків до Пенсійного фонду, Фонду соціального страхування і загальне навантаження на ФОП за період 1992 — 2000 років.

Як бачимо, найвищий рівень навантаження на ФОП спостерігався протягом 16-місячного періоду (з 1 березня 1992 рік до 1 травня 1993 рік). Перше істотне зменшення навантаження пов'язане зі зниженням ставки у 1,65 разів (з 61 до 37 %) (з 2 липня 1993 року) ставки нарахувань на соціальне страхування (остання розділилася на дві складові — до Пенсійного фонду України та Фонду соціального страхування).

Наступне зменшення ставки обумовлено поетапним зниженням ставки збору до Фонду ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи: спочатку вона встановлена на рівні 12 %, яка "трималася" більше п'яти років (з березня 1992 року по липень 1997 року). Ставка цього збору, врешті-решт, була зменшена спочатку до 10 % (діяла близько року), потім до розміру 5 % (на наступні пів року), а з кінця січня 1999 року утримання до Фонду, було взагалі припинено. Як наслідок, протягом 1999—2000 років, рівень навантаження на ФОП фактично був найнижчим за всю історію незалежної України — 37,5% [7].

Наступний етап зростання навантаження на ФОП пов'язаний зі створенням у 2001 році Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві. Залежно від класу професійного ризику виробництва діяльності економічного суб'єкта, обов'язковий розмір внесків був визначений в розмірі від 0,2 % (найнижчий рівень ризику) до 13,6 % (найвищий рівень ризику). З урахуванням періодичних змін базового розміру внесків до всіх соціальних фондів рівень навантаження на ФОП у наступні десять років (2001 — 2010 роки) перебував у діапазоні 34,8 — 37,2% для суб'єктів, які здійснювали внески до Фонду за найнижчою ставкою і 48,4—50,8% — за високою.

Таблиця 1. Ставки внесків до Пенсійного фонду (ПФ) і Фонду соціального страхування (ФСС) за 1992—2000 роки, %

Період	Загальне навантаження на фонд оплати праці	Фонд	Для підприємств, установ та організацій, які використовують працю найманих працівників	Для підприємств, установ та організацій, які використовують працю людей з інвалідністю
3 01.01.1992 по 01.05.1993 рр.	61	ПФ	55,88	31,82
		ФСС	8,4	5,18
3 01.05.1993 по 07.02.1996 рр.	37	ПФ	32,56	4,4
		ФСС	4,4	0,6
3 07.02.1996 по 31.12.2000 рр.	37	ПФ	32	4
		ФСС	5	0,6

Динаміка ставок нарахувань і утримань до Фондів за 2002—2011 року представлено в таблиці 2.

Податковий кодекс України став вершиною еволюції податкового законодавства. З 2011 року був прописаний механізм стягнення переважної більшості податків і зборів, у тому числі і податку на доходи фізичних осіб [3].

З липня 2011 року набрав чинності Закон України "Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування". Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі — ЕСВ) являє собою консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, в обов'язковому порядку і на регулярній основі, з метою захистити застрахованих осіб і членів їх сімей, у випадках, передбачених законодавством, на отримання страхових виплат (послуг) за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування [5].

Таблиця 2. Розміри страхових тарифів за видами державного соціального страхування за 2002—2011 року

Період	ФСС ВПТ		ФСС НСБ		ФСС НСП
	утримання із доходів працівників	нарахування на роботодавця	утримання із доходів працівників	нарахування на роботодавця	нарахування на роботодавця
2002 р.	0,25% - при ЗП <150 грн 0,5% при ЗП до >150 грн	2,9%	0,5%	2,1%	2,32%
2003 р.	0,25% - при ЗП <150 грн 0,5% при ЗП до >150 грн	2,9%	0,5%	2,1%	2,32%
2004 р.	0,5% - з/п < ПМ 1,0% - з/п > ПМ	2,9%	0,5%	1,9%,	2,32%
2005 р.	0,5% - з/п < ПМ 1,0% - з/п > ПМ	2,9%	0,5%	1,9% ¹ , 1,6% ²	2,32%
2006 р.	0,5% - з/п < ПМ 1,0% - з/п > ПМ	2,9%	0,5%	1,3%	2,32%
2007 р.	0,5% - з/п < ПМ 1,0% - з/п > ПМ	1,5%	0,5%	1,3%	2,32%
2008 р.	0,5% - з/п < ПМ 1,0% - з/п > ПМ	1,5%	0,5%	1,3%	2,32%
2009 р.	0,5% - з/п < ПМ 1,0% - з/п > ПМ	1,4%	0,6%	1,6%	2,42%
2010 р.	0,5% - з/п < ПМ 1,0% - з/п > ПМ	1,4%	0,6%	1,6%	2,42%
2011 р.	27,7778% от ЕСВ ¹	3,7645% от ЕСВ ²	16,6667% от ЕСВ	4,0333% от ЕСВ	2,9309% от ЕСВ

Примітки: ¹ Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування для найманих працівників утримується за ставкою 3,6%.

² Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування для підприємств, що відносяться до 22 класу професійного ризику справляється за ставкою 37,19% (залежно від класу професійного ризику виробництва, в якій працює господарюючий суб'єкт).

Таблиця 3. Ставки ПДФО і розміри податкової соціальної пільги за 1992–2020 року

Період (рік)	Базова ставка ПНГ (НДФЛ), %	Розмір податкової соціальної пільги	Сума податкової соціальної пільги, на 01.01, руб. до 1997 р., грн з 1997 р.			Прожитковий мінімум на 01.01, руб. до 1997 р., грн з 1997 р.	Мінімальна заробітна плата на 01.01, руб. до 1997 р., грн з 1997 р.
1992	Прогресивна ставка оподаткування. Розмір від 10 до 40 %	до 5 МЗП (НМ)	до 925	до 1850	поняття «прожитковий мінімум» не застосовувався. Застосовувався термін «мінімальної місячної заробітної плати (неоподатковуваний мінімум)»	185	
1993			до 2000	до 4000		400	
1994			до 300000	до 600000		60000	
1995			до 300000	до 600000		60000	
1996			до 300000	до 600000		60000	
1997			до 75	до 150		15	
1998			до 225	до 450		45	
1999			до 370	до 740		74	
2000			до 450	до 900		271	90
2001			до 590	до 1180		311	118
2002			до 700	до 1400		342	140
2003	до 925	до 1850	342	185			
2004	13	100 %, 150 %, 200 % (із розрахунку 50 % від мінімальної заробітної плати)	102,5	153,75	205	362	205
2005	13		131	196,5	262	423	262
2006	13		175	262,5	350	453	350
2007	15		200	300	400	492	400
2008	15		257,5	386,25	515	592	515
2009	15		302,5	453,75	605	626	605
2010	15		434,5	651,75	869	825	869
2011	15		470,5	705,75	941	894	941
2012	15 (17)		536,5	804,75	1073	1017	1073
2013	15 (17)		573,5	860,25	1147	1108	1147
2014	15 (17)		609	913,5	1218	1176	1218
2015	15 (20)		609	913,5	1218	1176	1218
2016	18		689	1033,5	1378	1330	1378
2017	18	100 %, 150 %, 200 % (із розрахунку 50 % від прожиткового мінімуму)	800	1200	1600	1600	3200
2018	18		836	1254	1672	1672	3723
2019	18		960,5	1440,8	1921	1921	4173
2020	18		1051	1576,5	2102	2102	4723

У 2011 році він замінив собою 4 окремих утримання, які існували до цього. А саме: до Пенсійного фонду, до фондів страхування на випадок безробіття, у фонд з тимчасової втрати працездатності, в фонд від нещасних випадків на виробництві.

На початковому етапі впровадження ЄСВ, його розмір залежав від класу професійного ризику виробництва (67 класів). Ставка ЄСВ становила: від 36,76 % для першого класу від 49,7 % для 67 класу.

З 2016 року ЄСВ не утримується із заробітної плати працівника. Нарахування ЄСВ здійснює роботодавець на ФОП. Ставка ЄСВ становить 22 %, крім господарюючих суб'єктів, які використовують найману працю, людей з обмеженими можливостями (5,3, 5,5 та 8,41 %).

Нині є обмеження по розміру суми мінімального та максимального ЄСВ, що може бути нарахована. Їх розміри залежать від мінімальної заробітної плати, станом на 01 січня поточного року (на 01.01.2020 року мінімальна з/п дорівнює 4723 грн). Мінімальна сума ЄСВ (розрахунок проводиться виходячи з суми мінімальної заробітної плати) становить 1039,06 грн, а його максимальний розмір (15 мінімальних заробітних плат) — 15585,90 грн.

Облік єдиного соціального внеску ведеться на субрахунку 651 "За розрахунками із загальнообов'язкового державного соціального страхування". Нарахування ЄСВ відображається по кредиту 651 рахунку. Під час нарахування єдиного соціального внеску складається така кореспонденція рахунків: Дт 23, 91, 92, 93, 94 Кт 651. Сплата ЄСВ відображається по дебету 651 рахунку (Дт 651 Кт 311).

Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) — податок, який утримується із заробітної плати працівників і виплат, які можна до них прирівняти. Перелік доходів, які оподатковуються, як і ставка самого податку, змінювалися протягом усього періоду дослідження і регулювалися відповідними нормативними актами. Відсоткова ставка ПДФО в Україні в 2020 році складає 18 %. Облік розрахунків за податком з доходів фізичних осіб ведеться на рахунку 64 "Розрахунки за податками та платежами", 641 субрахунок "Розрахунки за податками". При утриманні ПДФО складається кореспонденція рахунків: Дт 661 Кт 641. Перерахування ПДФО до бюджету відображається в обліку наступним чином: Дт 641 Кт. 611.

Під час оподаткування доходів фізичних осіб, можливе зменшення бази оподаткування на суму податко-

вої соціальної пільги (ПСП), за умови та наявності певних умов.

Розмір податкової соціальної пільги (ПСП) у період з 1992 року по 2002 рік для різних категорій громадян становить: до 5 мінімальних заробітних плат (неоподатковуваний мінімум), до 10 мінімальних заробітних плат (неоподатковуваний мінімум). З 2003 до 2016 рік соціальна податкова пільга становить 50 % від мінімальної заробітної плати, що визначена станом на перше січня поточного року. А з 2016 року ПСП дорівнює 50% прожиткового мінімуму громадян, встановленого на 01.01 поточного року.

Граничний розмір доходу, за якого можливе застосування соціальної пільги, дорівнює розміру місячного прожиткового мінімуму, діючого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року, помноженого на коефіцієнт 1,4 та округленого до найближчих 10 гривень. Ставки ПДФО і ПСП за 1992 — 2020 року згруповані і представлені в таблиці 3.

Загалом, податок на доходи фізичних осіб як у СРСР, так і в незалежній Україні був і є загальнодержавним податком, суть якого в рамках децентралізації влади істотно змінилася.

Таким чином, історія справляння податку на доходи фізичних осіб свідчить про: його обов'язковість (з метою фінансування державних витрат); широкому спектрі пільг по оподаткуванню; застосування прогресивних ставок податку залежно від виду і розміру доходів.

Крім того, з січня 2015 року, з доходів фізичних осіб утримується військовий збір. Військовий збір в Україні ввели як тимчасовий податок. Відповідно до Податкового Кодексу України, військовий збір діє до закінчення реформування Збройних сил України [2]. На субрахунок 642 "Розрахунки за обов'язковими платежами" ведеться облік утримань військового збору. Утримання та сплата військового збору оформлюється записами: Дт 661 Кт 642, Дт 642 Кт 311.

Базою оподаткування військовим збором є (по резидентам): загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід; доходи з джерелом походження в Україні, які обкладаються ПДФО при їх нарахуванні, виплати, нарахування; іноземні доходи. Для нерезидентів об'єктом військового збору є такі ж доходи, крім іноземних доходів.

Ставка військового збору в Україні становить 1,5 % від бази оподаткування. Хоча, відповідно проекту Закону № 2252-1, розглядається можливість впровадження прогресивної ставки внеску в залежності від рівня доходу: від 0,5% до 6,5% [6].

ВИСНОВКИ

Таким чином, провівши дослідження можна зробити висновки, що за період незалежності України, з доходів громадян утримувалися такі податки і збори: прибутковий податок (податок на доходи фізичних осіб); утримання до Пенсійного фонду, фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, фонду соціального страхування на випадок безробіття; єдиний соціальний внесок; військовий збір. Крім того, на фонд оплати праці проводились нарахування: до Пенсійного фонду, Фонду ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, до фондів соціального страхування (на

випадок безробіття, втрати працездатності, нещасних випадків на виробництві), Єдиний соціальний внесок.

Література:

1. Безкровний О.В., Дорошенко О.О. Становлення та розвиток прибуткового оподаткування фізичних осіб. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки. Вип. 1 (10). 2015. С. 91—96.
2. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/ed20101202>
3. 6. Про податок з доходів фізичних осіб: Закон України № 889-IV від 22.05.2003 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-15>
4. Про прибутковий податок з громадян: Декрет Кабінету Міністрів України. № 13-92 від 26.12.1992 р. Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/13-92>
5. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України № 2464 — VI від 08.07.2010 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>
6. Про внесення змін до Податкового кодексу України відносно диференціації ставки військового збору: проект Закону України № 2252-1 від 25.10.2019 р. Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67183
7. Юшко С.В. Навантаження на фонд оплати праці суб'єктів господарювання як фактор тінізації доходів громадян. Фінанси України. 2013. № 2. С. 32—36.

References:

1. Bezkravnyj, O.V. and Doroshenko, O.O. (2015), "Formation and development of income taxation of individuals", *Naukovi pratsi Poltavs'koj derzhavnoj ahrarnoj akademii. Seriya: Ekonomichni nauky*, vol. 1 (10), pp. 91—96.
 2. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 10 April 2021).
 3. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On Personal Income Tax", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-15> (Accessed 10 April 2021).
 4. Cabinet of Ministers of Ukraine (1992), Resolution "On personal income tax", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/13-92> (Accessed 10 April 2021).
 5. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), The Law of Ukraine "On Collection and Registration of the Single Contribution for Mandatory State Social Insurance", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17> (Accessed 10 April 2021).
 6. Verkhovna Rada of Ukraine (2019), Draft Law of Ukraine "On amendments to the Tax Code of Ukraine regarding the differentiation of the rate of military duty", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67183 (Accessed 10 April 2021).
 7. Yushko, S.V. (2013), "The burden on the payroll of economic entities as a factor in shading the income of citizens", *Finansy Ukrainy*, vol. 2, pp. 32—36.
- Стаття надійшла до редакції 19.04.2021 р.*

*Н. В. Параниця,
к. е. н., доцент, доцент кафедри управлінського обліку, бізнес-аналітики
та статистики, Університет державної фіскальної служби України
ORCID ID: 0000-0003-3682-4979*

*С. П. Параниця,
к. ю. н., доцент, професор кафедри спеціальних дисциплін та професійної
підготовки, Університет державної фіскальної служби України
ORCID ID: 0000-0001-7907-1220*

*Т. С. Батрак,
студентка 4-го курсу науково-навчального інституту обліку, аналізу
та аудиту, Університет державної фіскальної служби України
ORCID ID: 0000-0003-0945-2129*

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.8.50

THINK TANKS ЯК ІНСТИТУЦІЇ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

*N. Paranytsia,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management
Accounting, Business Analysis and Statistics, University of State Fiscal Service of Ukraine*

*S. Paranytsia,
PhD in Law, Associate Professor, Professor of the Department of Specialty and Professional Training,
University of State Fiscal Service of Ukraine*

*T. Batrak,
4rd year student of the ESI of Accounting, Analysis and Audit, University of State Fiscal Service of Ukraine*

THINK TANKS AS INSTITUTIONS AND THEIR IMPORTANCE IN ENSURING ECONOMIC SECURITY

Дослідження присвячено вивченню діяльності аналітичних центрів Think Tanks у сфері економічної безпеки України. Нині розвиток аналітичних центрів Think Tanks займає особливу нішу у проведенні незалежних досліджень з питань розвитку економічної системи країни. Розглянуто поняття аналітичного центру Think Tanks та економічна безпека. Вивчено бізнес-моделі, які використовуються для роботи аналітичних центрів Think Tanks з питань визначення та класифікації інститутів, виявлення подальших перспектив їх розвитку.

Проаналізовано категорії приналежностей Think Tank за зв'язками. Досліджено методологію аналізу і оцінки соціально-економічного розвитку та економічної безпеки України. Визначити завдання аналітичних центрів Think Tank, в економічній безпеці України. Наведено переліків показників і визначено граничні критичні значення показників, а також розроблено пропозиції щодо економічної безпеки на державному рівні.

The study is devoted to the study of the Think Tanks think tanks in the field of economic security of Ukraine. Currently, the development of think tanks Think Tanks occupies a special niche in conducting independent research on the development of the country's economic system. The concepts of think tank Think Tanks and economic security are considered. The business models used for the work of Think Tanks think tanks on the definition and classification of institutions, identifying further prospects for their development have been studied.

Think Tank accessory categories are analyzed by links. The methodology of analysis and assessment of socio-economic development and economic security of Ukraine is studied. Identify the tasks of think tanks Think Tank, in the economic security of Ukraine. Lists of indicators are given and critical limits of indicators are defined, and also offers concerning economic safety at the state level are developed.

Economic security should be aimed at improving the financial system, and on its basis the national economy. Measures to ensure Ukraine's economic security should include the development of management decision-making mechanisms in the activities of public authorities, executive authorities in cooperation with the business community and civil society institutions, aimed at preventing and / or minimizing risks, possible losses from external and internal threats. sphere of economic activity. The study and knowledge of the implementation of economic security strategy is aimed at implementing the principles and mechanisms of risk management in the system of public administration, taking into account the peculiarities of conceptual approaches, goals and objectives of analytical centers. Accordingly, the formation of a system for evaluating the activities of think tanks in the field of economic security, which are determined by its transition from the field of academic research to the plane of practical implementation. The practical result of solving this problem should be a set of organizational and legal recommendations aimed at determining the list of indicators of economic security to overcome emergencies, risks and threats, formed on the principles of strategic planning and creating a system of standards and tools for public and corporate governance economic security.

The above presupposes the need to involve Think Tanks think tanks for research and development of relevant sections in the relevant areas of economic security of Ukraine.

Ключові слова: аналітичні центри, Think Tanks, економічна безпека, "мозкові центри", "фабрики думок", індекс-рейтинг.

Key words: Think Tanks, economic security, economic security, thought factories, index ratings.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Економічна безпека має буди спрямована на оздоровлення фінансової системи, а на її основі національної економіки країни. Заходи щодо забезпечення економічної безпеки України повинні передбачати вироблення механізмів прийняття управлінських рішень у діяльності органів державної влади, органів виконавчої влади у взаємодії з бізнес-спільнотою та інститутами громадянського суспільства, спрямованих на запобігання та / або мінімізацію ризиків, можливих збитків від зовнішніх і внутрішніх загроз в сфері економічної діяльності. Вивчення та знання реалізації стратегії економічної безпеки спрямована на впровадження принципів і механізмів ризик-менеджменту в систему державного управління з урахуванням особливостей концептуальних підходів, цілей і задач діяльності аналітичних центрів. Відповідно формування системи оцінки діяльності аналітичних центрів у сфері економічної безпеки, які визначаються її переходом зі сфери академічних досліджень у площину практичної реалізації. Практичним результатом вирішення цієї проблеми має бути комплекс рекомендацій організаційно-правового характеру, спрямованих на визначення переліку індикаторів економічної безпеки щодо подолання надзвичайних ситуацій, ризиків і загроз, сформованих на принципах стратегічного планування та створення системи стандартів та інструментів готов-

ності органів державного і корпоративного управління в сфері економічної безпеки.

Зазначене вище зумовлює необхідність залучення аналітичних центрів Think Tanks для проведення досліджень та розробки відповідних розділів, за відповідними напрямками економічної безпеки України.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є надати характеристику Think Tanks та визначити їх значення у забезпеченні економічної безпеки України, дослідити бізнес-моделі, які використовуються для роботи аналітичних центрів Think Tanks.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Під час дослідження ролі і місця аналітичних центрів Think Tanks в економічній безпеці держави широко використовувався інструментарій структурно-функціонального і конструктивістського підходів приділяється значна увага з боку вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема, таких вчених: Ж. Джеймса, К. Дженніфери, К. Ванг, О.С. Власюк, І.І. Петренко та інші.

Водночас наявність у сучасній доктрині забезпечення економічного розвитку, реалізації ефективної соціальної політики залишається не вивченою проблема інституцій аналітичних центрів Think Tanks з питань формування економічної безпеки країни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Аналітичні центри Think Tanks у сучасному світі відіграють значну роль в економічній безпеці держави. На жаль в Україні вони знаходяться на стадії становлення. Розвиток Think Tanks, як свідчать дослідження зарубіжних науковців, призводить до формування нових якісних напрямів і процесів. Головним завданням аналітичних центрів Think Tanks залишається підготовка вчасних і доступних економічних досліджень з критично важливих питань розвитку економіки, до яких активно залучаються політичне керівництво, суспільні діячі та преса.

Think Tanks зачисляють до "п'ятої влади" (після законодавчої, виконавчої, судової та ЗМІ).

З таких українських Мозкових центрів, які зараз успішно працюють і відіграють помітну роль у політичному й економічному житті України, окреслюємо такі:

— Міжнародний центр перспективних досліджень, заснований у 1993 році, який здійснює аналітичні дослідження економіки України. За останні роки МЦПД успішно завершив низку проектів у політичній та економічній сферах, спрямованих на підвищення потенціалу України у світі. Протягом 2015–2017 МЦПД реалізував 39 проектів у сфері реформ, реінтеграції та модернізації України. Перелік реалізованих проектів у 2015—2018 роках: підвищення економічної спроможності сільських територій у контексті імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС на прикладі Чернівецької області; приховані тригери економічного зростання у країнах Вишеградської четвірки; аналіз якості впровадження реформ та їх міжсекторального впливу;

— Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова;

— неприбуткова громадська організація, яка здійснює дослідження в таких сферах: внутрішня політика, соціально-економічний розвиток України, енергетика, державне управління, міжнародна економіка, зовнішня політика, національна безпека й оборона, військове будівництво, міжнародна і регіональна безпека, миротворча діяльність;

— Молодіжний центр політики та інформації (МЦПІ), заснований 2002 року, є найвідомішим українським аналітичним центром у сфері реалізації державної молодіжної політики в Україні;

— Інститут трансформації суспільства (інститут О. Соскіна) заснований у 1994 році. Проводить дослідження в галузі економічних реформ, політичної трансформації суспільства, соціології, державного управління і національної безпеки, геополітики;

— Центр інновацій та розвитку заснований у 1996 році. Основний напрям діяльності центру — розвиток "третього сектору" в Україні.

В Україні створено новий think tank — Український інститут безпекових досліджень, наглядову раду якого очолив экс-секретар РНБО.

Щоб дослідити вплив Think Tanks на економічну безпеку України необхідно зауважити, що економічна безпека — це стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у

світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання [1].

Як зазначає Власюк О.С. економічна безпека країни охоплює визначальні сфери життєдіяльності й розвитку людини, суспільства, держави і природи. Нехтування станом економічної безпеки може призвести до катастрофічних наслідків: занепаду галузей економіки, банкрутства підприємств і, зрештою, підриву системи життєзабезпечення держави з подальшою загрозою для її суверенітету [2, с. 7].

Досліджуючи проблему економічної безпеки, слід пам'ятати про її системну сутність. Економічна безпека держави, з одного боку, охоплює підсистеми різних сфер забезпечення життєдіяльності суспільства, які також мають певну внутрішню структуру, а з другого боку, є підсистемою міжнародної економічної безпеки [2, с. 7].

На думку І.І. Петренка, аналітичні центри або дослідницькі центри, також "мозкові центри", "фабрики думок", осередки дослідження державних політик, дослідницькі осередки, інститути політики, науково-дослідні інститути або науково-дослідні центри (англ. think tank, think factory, policy institute, research institute, research center) — дослідницькі організації, які здійснюють дослідження, адвокацію та консалтинг у таких сферах, як міжнародні відносини, політична стратегія, економіка, техніка, військова справа, екологія, культура. Більшість із них є незалежними від держави і неприбутковими організаціями, проте серед них є і такі, що отримують державне фінансування або прибутки від консалтингової діяльності. Провідні аналітичні центри можуть чинити великий вплив на вироблення урядами рішень і на стан світу у різних сферах [3].

Як зазначено в звітах Global Go To Index Tank, аналітичні центри — це організації, що проводять дослідження, аналіз та залучення державної політики. Вони є організаціями, які виробляють орієнтовані на політику дослідження, аналіз та поради щодо внутрішніх та міжнародних питань, що дозволяють політикам та громадськості приймати обґрунтовані рішення щодо питань державної політики. Аналітичні центри можуть бути пов'язаними з політичними партіями, урядами, групами інтересів або приватними корпораціями або бути створеними як незалежні неурядові організації (НУО). Ці установи часто виступають мостом між академічними та політичними спільнотами, слугуючи суспільним інтересам як незалежний голос, який перекладає прикладні та основні дослідження на мову та форму, зрозумілі, надійні та доступні для політиків та громадськості [4, с. 13].

І хоча загалом умови діяльності неурядових аналітичних центрів сьогодні є кращими, ніж в останні роки президентства Л.Кучми (зокрема, це стосується можливості більш вільно критикувати дії органів влади, покращення доступу до ЗМІ), вони залишаються такими, що стримують розвиток вітчизняних think tanks [5, с. 13].

Намагаючись поєднати діяльність аналітичних центрів з концептуальними проблемами економічної безпеки необхідно створити типологію, яка б брала до уваги порівняльні різниці в економічних системах. Ана-

літичні центри можуть відігравати багато ролей у своєму громадянському суспільстві — фактично, є великий діапазон видів роботи, що виконують аналітичні центри та їх обсяг [4, с. 13]. Науковці розробили кілька категорій для аналітичних центрів, які представлені в таблиці 1.

Упродовж останніх років виникло кілька окремих форм організації аналітичних центрів, що відрізнялися стилями роботи, моделями набору дослідників та прагненням до дотримання академічних стандартів об'єктивності та завершеності досліджень [4, с. 15].

Виникає потреба в оновленні методології аналізу і оцінки соціально-економічного розвитку та економічної безпеки України, включаючи обґрунтування переліків показників і визначення граничних критичних значень показників, а також розробити пропозиції щодо економічної безпеки на державному рівні. Аналітичні центри Think Tank, в економічній безпеці України можуть виконувати наступні завдання:

- виявлення та оцінка рівня існуючих і потенційних викликів і загроз економічній безпеці;
- визначення оптимального сценарію протидії виявленим викликам і загрозам з використанням індикативного інструментарію і імітаційного моделювання;
- планування заходів по реалізації державної політики в сфері забезпечення економічної безпеки;
- оцінку ресурсів, необхідних і достатніх для подолання викликів і загроз економічній безпеці.

Водночас перелік показників стану економічної безпеки, встановлений державними концептуальними і нормативними документами, може бути розширений і доповнений з метою підвищення рівня достовірності імітаційного моделювання з урахуванням специфіки сфери відповідальності конкретного органу державної влади.

Все це говорить про необхідність в умовах, що склалися перейти до створення системи стратегічного аналізу, управління та запобігання ризикам у сфері соціально-економічного розвитку та забезпечення економічної безпеки України з урахуванням нормативно-правової бази, що стосується вирішення проблем стратегічного управління, і з використанням сучасних наукових підходів і досвіду аналітичної роботи з аналізу проблем забезпечення економічної безпеки на національному рівні. Водночас така система повинна включати адекватне методологічне забезпечення з використанням методології побудови великих складних, розподілених систем управління.

Всесвітній індекс-рейтинг аналітичних центрів за 2019 рік досліджує базу даних більше 7500 аналітичних центрів в 181 країнах світу. Згідно з Global Go To Think Tank, найбільшу кількість аналітичних центрів знаходиться в Європі, у нас їх 2219 або 27,2% від 8162 світових [4, с. 41]. Країною в якій більше аналітичних центрів традиційно залишається — США, у Польщі — 60, у Румунії — 54, у Болгарії — 44, в Україні — 39 і по 22 у Білорусі та Литві [4, с. 42].

Для оцінки впливу аналітичних центрів Think Tanks на економічну безпеку держави використовуються такі параметри:

Таблиця 1. Категорії приналежностей Think Tank за зв'язками

Категорія	Визначення
АВТОНОМНІ ТА НЕЗАЛЕЖНІ	Суттєва незалежність від будь-яких груп впливу або донорів, автономність у роботі і фінансуванні від держави
КВАЗІ-НЕЗАЛЕЖНІ	Незалежні від держави, але контрольовані групою впливу, спонсором або підрядною організацією, що надає переважну частину фінансування та має значний вплив на роботу аналітичного центру
ДЕРЖАВНІ	Є офіційними державними організаціями.
КВАЗІ-ДЕРЖАВНІ	Отримують фінансування винятково з державних грантів і контрактів, але не є офіційними державними організаціями.
УНІВЕРСИТЕТСЬКІ	Університетські центри політичних досліджень
ПОЛІТИЧНО-ПАРТІЙНА АФІЛІАЦІЯ	Офіційно пов'язані з політичною партією
КОРПОРАТИВНІ (КОМЕРЦІЙНІ)	Комерційні організації, що займаються політичними дослідженнями, афілійовані з корпорацією або просто комерційні

Джерело: побудовано авторами на основі даних [4, с.14].

— ресурси і стратегії аналітичних центрів (джерела фінансування, обсяг бюджету, кадри, зв'язки з владою та ін.);

- сприйняття серед експертів;
- рівень цитованості аналітичних центрів та / або співробітників Think Tanks у засобах масової інформації;
- участь think Tanks у забезпеченні економічної безпеки держави шляхом комплексної протидії кримінальним правопорушенням, які несуть суттєвий негативний вплив на національну економіку, сприяють її тінізації, витоку капіталу та іншим негативним явищам, які уповільнюють темпи економічного зростання та загрожують національним інтересам у сфері економіки;

— збирання та аналіз інформації щодо економічної злочинності;

— роль Think Tanks в процесі прийняття політичних рішень на різних стадіях.

Перший тип параметрів відноситься до позиційної методикою оцінки політичного впливу, другий тип — до репутаційної методикою, а останні три можна відносити до рішенчеському підходу. Хоча рівень цитованості аналітичних центрів та / або співробітників Think Tanks у ЗМІ і частота їх виступів в парламенті безпосередньо не вказують на "успішність" даних форм активності, проте, і те й інше є формою участі аналітичних центрів в процесі прийняття політичних рішень на стадії артикуляції політичних проблем і формулювання політичної "порядок денний".

Одним з важливих факторів дослідження є поява нових бізнес-моделей для роботи аналітичних центрів. Для того, щоб вижити все більше аналітичних центрів визнають необхідність постійних інновацій. Попри зміну контексту, аналітичні центри повинні реалізовувати інновації в тактиці управління, стратегічних планах, комунікації, фандрейзингу, стратегії розвитку, у застосуванні великих масивів даних [4, с. 42].

Водночас нова бізнес-модель не повинна суперечити первинній місії аналітичних центрів — проводити якісні та впливові дослідження, які можуть допомогти у формуванні політики. Тільки з інноваційними бізнес-моделями і досконаліми дослідженнями аналітичні центри зможуть виживати в сучасному світі.

Ряд дослідників сходяться на думці, згідно з якою think tanks розвиваються в Україні за так званою моделлю "модернізації, що здоганяє" [2, с. 8]. Серед українських аналітичних центрів рейтинг вже традиційно у списку кращих у Східній і Центральній Європі рейтинг відзначає такі:

- центр Разумкова;
- Міжнародний Центр Перспективних Досліджень
- МЦПД;
- Democratic Initiatives Foundation-Фонд "Демократичні ініціативи";
- Інститут економічних досліджень та політичних консультацій;
- Інститут Аналітики та адвокації, який вперше в списку;
- Інститут світової політики / Institute of World Policy;
- Kyiv National Economic University;
- Dniprovsky Center for Social Research (DCSR) [4, с. 43].

У зв'язку з постійним зниженням фінансування аналітичних центрів та зростанням політизації внаслідок цього, Енріке Мендісabal рекомендує перетворити фінансування на гранти на розвиток організацій, що гіпотетично дозволить підтримати три конкретні сфери: (1) контроль якості досліджень; (2) покращення взаємодії та захисту; (3) внутрішній розвиток та управління організаціями. Він наполягає, що така зміна "перетворить наші ключові гранти на двигуни прогресу" [6].

Також важливим етапом поліпшення роботи аналітичних центрів Think Tanks у сфері економічної безпеки України стане прийняття Закону "Про Бюро економічної безпеки України", який розроблено з метою ліквідації податкової міліції, оптимізації структури та чисельності органів, які ведуть боротьбу зі злочинами у сфері економіки, усунення дублювання їх функцій та створення Бюро економічних безпеки України з метою запобігання, попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених законом до їх підслідності [7].

Аналітичні центри Think Tanks в сучасній економічній системі виступають джерелом розвитку та формують громадську думку з широкого кола економічних, соціальних, політичних питань та проблем безпеки країни.

ВИСНОВКИ

Отже, аналітичним центрам Think Tanks України з питань економічної безпеки необхідно прагнути до того, щоб урізноманітнити джерела фінансування та визначення цілей і цінностей суспільства. Детальний аналіз розвитку аналітичних центрів Think Tanks свідчить про збільшення ролі їх діяльності та потребу в активному розвитку даного напрямку. Нові реалії вимагають розвитку провідних аналітичних центрів з питань економічної безпеки та пошуку нових можливостей в зазначеній сфері.

Література:

1. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>

2. Власюк О.С. Економічна безпека України в умовах ринкових трансформацій та антикризового регулювання. К.: ДННУ "Акад. фін. управління", 2011. 474 с.

3. Петренко І. І. Аналітичні центри. Велика українська енциклопедія. URL: [https://vue.gov.ua/Аналітичні центри \(дата звернення: 15.04.2021\)](https://vue.gov.ua/Аналітичні_центри_(дата_звернення:_15.04.2021)).

4. McGann, James G., "2019 Global Go To Think Tank Index Report" (2020). TTCSP Global Go To Think Tank Index Reports. 17. URL: <https://www.gototthinktank.com/global-goto-think-tank-index/>

5. Неурядові аналітичні центри в Україні: стан і розвиток на фоні світових тенденцій (Аналітична доповідь Центру Разумкова). Національна безпека і оборона. № 6 (90), 2007. С. 3—9.

6. Enrique Mendizabal, Supporting think tanks series: From core and institutional support to organizational development grants. Onthinktanks.org. June 3, 2013. URL: <http://onthinktanks.org/2013/06/03/supporting-think-tanks-series-from-core-and-institutional-support-to-organizational-development-grants/>

7. Про Бюро економічної безпеки України: Закон України від 28 січня 2021 року № 1150-IX. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/T211150?an=1>

References:

1. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2013), Order "About the statement of Methodical recommendations concerning calculation of level of economic safety of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text> (Accessed 15 April 2021).

2. Vlasjuk, O. S. (2011), Ekonomichna bezpeka Ukrainy v umovakh rynkovykh transformatsij ta antykrizovoho rehulivannia [Economic security of Ukraine in the conditions of market transformations and anti-crisis regulation], DNU "Akad. fin. upravlinnia", Kyiv, Ukraine.

3. Petrenko, I. I. (2019), "Analytical centers", available at: [https://vue.gov.ua/Analitichni tsentry](https://vue.gov.ua/Analitichni_tsentry) (Accessed 15 April 2021).

4. McGann, J. G. (2020), "2019 Global Go To Think Tank Index Report", TTCSP Global Go To Think Tank Index Reports, vol. 17, available at: <https://www.gototthinktank.com/global-goto-think-tank-index/> (Accessed 15 April 2021).

5. Razumkov Centre (2007), "Non-governmental think tanks in Ukraine: state and development against the background of world trends", Natsional'na bezpeka i oborona, vol. 6 (90), pp. 3—9.

6. Enrique Mendizabal (2013), "Supporting think tanks series: From core and institutional support to organizational development grants. Onthinktanks.org. June 3", available at: <http://onthinktanks.org/2013/06/03/supporting-think-tanks-series-from-core-and-institutional-support-to-organizational-development-grants/> (Accessed 15 April 2021).

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2021), The Law of Ukraine "About the Bureau of Economic Security of Ukraine", available at: <https://ips.ligazakon.net/document/view/T211150?an=1> (Accessed 15 April 2021).

Стаття надійшла до редакції 15.04.2021 р.

УДК [[336.71:330.526.33]:[339.138:004.77]](477)

М. Я. Демко,
аспірант кафедри маркетингу, економічний факультет,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: 0000-0001-7081-9001

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.8.55

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ: ІНТЕГРОВАНІЙ ПІДХІД

М. Demko,
Postgraduate student of the Department of Marketing, Faculty of Economics,
Ivan Franko National University of Lviv

DEVELOPMENT OF A SYSTEM OF MARKETING COMMUNICATIONS OF BANKING INSTITUTIONS ON THE INTERNET: AN INTEGRATED APPROACH

Встановлено, що сьогодні комерційним банкам необхідно забезпечити інтегрований підхід до маркетингових комунікацій як з точки зору об'єднання їх єдиною ідеєю, так і з точки зору комплексного використання різних Інтернет-інструментів. Мова йде про сайти комерційних банків, медійну рекламу, поштову розсилку, соціальні мережі та розроблення партнерських програм. Проведено аналіз маркетингових комунікацій великих комерційних банків в Інтернеті на основі даних про показники трафіку їх сайтів. Визначено, що функціонування Інтернет-комунікацій банківських установ України пов'язане з такими проблемами, як високий показник відмов на сайтах, неефективне використання медійної реклами та поштової розсилки, недостатня активність у соціальних мережах, неефективне формування партнерських програм в Інтернеті для стимулювання реферального трафіку. На основі аналізу наукових публікацій та концепції бенчмаркінгу визначено напрями вирішення виявлених проблем, що дозволить підвищити ефективність просування продуктів комерційних банків в умовах цифрової економіки.

It has been established that today commercial banks need to ensure an integrated approach to marketing communications, both in terms of uniting them with some common idea, and in terms of the integrated use of various Internet tools. Here we speak about the sites of commercial banks, media advertising, e-mailing campaigns, social media and affiliate program development. Analysis of marketing communications of large commercial banks on the Internet has been made on the basis of the data about the indicators of the traffic in their sites. It has been determined that the functioning of Internet communications of Ukrainian banking institutions is associated with such problems as high rate of failures in the sites, inefficient use of media advertising and e-mailing, insufficient activity in social media, inefficient development of affiliate programs on the Internet to stimulate of referral traffic. It has been established that reduced indicator of failures in the sites of banks will be caused by the increased speed of site loading, reduced use of pop-ups, improved navigation in the site, increased site mobility, etc. The efficiency of using media advertising of banking institutions could be increased through attraction of customers' attention in the first 3 seconds of the video, addition of subtitles, creation of vertical-format advertising messages and diverse advertisements, etc. The

efficiency of e-mailing of banking institutions on the Internet could be increased via drawing attention to it with the topicality of the theme, using of small mailing letters, placing of the unsubscribe button and links to social media, personalization of e-mail letters, etc. The analysis made points to the need to intensify the activities of banks in social media by increasing the presence of banking institutions in social media, intensifying their work through building brand communities and working with the blogosphere, carrying out of personal branding activities for management personnel, expanding activities in social media, of which teenagers are active users, etc. Within the use of digital marketing tools by banking institutions, it is important to develop affiliate programs of banks on the Internet, which should be aimed at a well-grounded choice of partners, with due account of the number of users of their site, site ratings, its geolocation, promotion and payment options offered by partners.

Ключові слова: комерційні банки України, маркетингові Інтернет-комунікації, сайти банків, медійна реклама, соціальні мережі, поштова розсилка, партнерські програми в Інтернеті.

Key words: commercial banks of Ukraine, marketing Internet-communications, bank sites, media advertising, social media, e-mailing, affiliate programs on the Internet.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодення характеризується зменшенням ефективності традиційних засобів поширення інформації комерційними банками у межах формування ними маркетингової політики комунікацій, зростанням їх вартості щодо охоплення цільової аудиторії. Крім цього, під час пошуку джерел інформації про певний банк та його продукти клієнти часто звертаються до Інтернету, популярність та рівень використання якого постійно зростає. Проведені дослідження із збиранням та аналізом первинної маркетингової інформації засвідчили, що до найбільш привабливих для клієнтів засобів розповсюдження рекламних звернень та інформаційних повідомлень про комерційний банк та його продукти, особливо для осіб молодшого та середнього віку, сьогодні належать сайти банків, соціальні мережі та інформаційні сайти, тобто інформація про комерційний банк, яка розповсюджується з використанням мережі Інтернет [1, с. 134]. Вищеподане свідчить про те, що банківські установи повинні ретельно проаналізувати свої Інтернет-комунікації та розробити заходи щодо їх вдосконалення. Водночас важливо забезпечити інтегрований підхід до маркетингових комунікацій банківських установ як з точки зору об'єднання їх єдиною ідеєю, так і з точки зору комплексного використання різних інструментів в Інтернеті. Мова йде про сайти комерційних банків, медійну рекламу, поштову розсилку, соціальні мережі та розроблення партнерських програм.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання формування маркетингових комунікацій підприємств у мережі Інтернет останнім часом достатньо активно обговорюються у науковій літературі. Зокрема, у [2, с. 29] авторами визначено складові комплексу Інтернет-комунікацій підприємств порівняно з традиційним комплексом просування. У [3, с. 285] подано коротку характеристику основних інструментів Інтернет-комунікацій підприємств, а у [4, с. 178—179] визначено тенденції розвитку медійного рекламного ринку України, зростання ролі на ньому Інтернет-реклами, зроблено спробу систематизувати основні термінологічні поняття у сфері використання Інтернет-реклами. Основні

напрями використання Інтернет-технологій у просуванні банківських продуктів визначено у [5, с. 114—116]. Вплив сучасних видів інформаційних технологій на розвиток окремих складових комплексу маркетингу банківської установи, передусім системи просування його продуктів, проаналізовано також у [6, с. 227]. У значній кількості наукових публікацій, зокрема у [7, с. 218; 8, с. 317—323] автори наголошують на необхідності активізації діяльності банків у соціальних мережах з метою підвищення ефективності їх системи маркетингових комунікацій в умовах розвитку цифрової економіки. Велику роль маркетингових комунікацій банків у соціальних мережах у формуванні лояльності клієнтів до них відзначають автори і у [9]. Проведений аналіз наукових джерел засвідчив, що у них існують в основному теоретичні дослідження, які висвітлюють основні форми реалізації Інтернет-комунікацій банківськими установами, проте не проаналізовано практичний досвід їх використання комерційними банками України, основні проблеми, які при цьому виникають та напрями їх вирішення.

МЕТА СТАТТІ

Метою даної статті є дослідження існуючих маркетингових комунікацій комерційних банків у мережі Інтернет, встановлення основних проблем щодо недостатньої їх ефективності за різними їх напрямками та розроблення рекомендацій у напрямі вирішення визначених проблем.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Для визначення напрямів вдосконалення Інтернет-комунікацій комерційних банків України спочатку проведемо їх аналіз. Сьогодні значну роль в інформуванні клієнтів про банки відіграють їх сайти. У таблиці 1 наведено основні показники відвідуваності сайтів деяких комерційних банків України.

Серед проаналізованих сайтів комерційних банків найбільша частота відмов характерна для сайтів таких іноземних банківських груп, як АТ "ОТП БАНК", АТ "УКРСИББАНК", АТ "АЛЬФА-БАНК", АТ "Ідея Банк". Найбільша середня кількість переглянутих сторінок характерна для АТ "ПУМБ". Лідерами за відвідуваністю сайтів є АТ КБ "Приватбанк" та АТ "Ощадбанк",

Таблиця 1. Основні показники відвідуваності сайтів деяких комерційних банків України

Банки	Середня кількість відвідувачів за місяць (за період 21.08.2020 р.- 21.01.2021 р.), тис. разів	Середня тривалість перебування на сайті, хв	Середня кількість переглянутих сторінок	Частота відмов, %
1. Банки з державною часткою				
АТ КБ «Приватбанк»	20380,0	8:11	7,41	24,66
АТ «Ощадбанк»	4130,0	6:45	7,66	25,29
АТ «Укрексімбанк»	180,35	3:26	4,4	31,06
АБ «Укргазбанк»	312,5	7:04	4,72	34,76
2. Банки іноземних банківських груп				
АТ «Райффайзен Банк Аваль»	1500,0	11:43	6,05	29,54
АТ «ОТП БАНК»	212,26	1:45	1,86	67,27
АТ «АЛЬФА-БАНК»	478,4	2:42	2,14	63,02
АТ «УКРСИББАНК»	311,16	2:11	1,88	66,06
АТ «КРЕДОБАНК»	204,31	5:11	4,61	39,88
АТ «КРЕДІ АГРИКОЛЬ БАНК»	281,54	7:16	4,77	41,75
АТ «Ідея Банк»	118,12	1:54	1,99	63,81
АТ «ПРОКРЕДИТ БАНК»	173,95	20:34	6,37	24,78
3. Банки з приватним капіталом				
АТ «ПУМБ»	1280,0	7:57	8,56	26,03
АТ «УНІВЕРСАЛ БАНК»	315,99	5:29	2,78	64,09

Джерело: складено автором на основі [10].

зокрема, сайт АТ КБ "Приватбанк" протягом місяця відвідують в середньому 20,38 млн разів, а АТ "Ощадбанк" — 4,13 млн разів. Також відвідуваність цих сайтів характеризується порівняно низькою частотою відмов — 24,66% та 25,29% відповідно, лише четверта частина відвідувачів переглядає лише одну сторінку. Середня

1,5 млн разів та 1,28 млн разів протягом місяця відповідно). Відвідуваність сайтів цих банківських установ характеризуються також порівняно низькою частотою відмов — 29,54% та 26,03% відповідно, водночас середня тривалість перебування відвідувачів на сайті становить 6—8 хв, є достатньою для пошуку необхідної

тривалість перебування відвідувачів на сайті є достатньою для пошуку необхідної інформації, що свідчить про хорошу структурованість сайтів та навігацію.

Детальніший аналіз трафіку сайтів АТ КБ "Приватбанк" та АТ "Ощадбанк" наведений у таблиці 2.

Найвищий трафік сайту АТ КБ "Приватбанк" (47,78%) забезпечують сайти-реферали, зокрема privat24.ua, next.privat24.ua та сайти платіжних систем, прямий трафік складає 35,2%, а пошук за ключовими словами забезпечує 14,02% трафіку сайту. Для сайту АТ "Ощадбанк" найвищий трафік забезпечує прямий трафік (54,25%), також достатньо високий трафік забезпечують пошук за ключовими словами (28,15%) та сайти — реферали 14,42%.

Для обох сайтів достатньо низьким є трафік від соціальних мереж (1,34% та 1,78% відповідно), трафік від поштової розсилки (1,65% та 1,0% відповідно) та трафік від медійної реклами (0,06% та 0,01% відповідно).

Достатньо високим є також відвідуваність сайтів АТ "Райффайзен Банк Аваль" та АТ "ПУМБ" (в середньому

Таблиця 2. Аналіз трафіку сайтів АТ КБ "Приватбанк" та АТ "Ощадбанк"

Напрями трафіку	АТ КБ «Приватбанк»	АТ «Ощадбанк»
Прямий	35,15%	54,25%
Реферальний	47,78%	14,42%
Найпопулярніші сайти – реферали	privat24.ua (60,27%), next.privat24.ua (11,99%), secure.secure3d.net (2,23%), secure.wayforpay.com (1,41%), portmone.com.ua (1,35%)	liqpay.ua (11,78%), portmone.com.ua (8,82%), скажись.info (8,01%), easyway.ua (5,95%), secure.secure3d.net (5,29%)
Пошук за ключовими словами	14,02%	28,15%
Найпопулярніші ключові слова	Приват24 (16,29%), приватбанк (5,55%), приват24 для бізнесу (3,66%), приват для бізнесу (2,18%)	Ощад 24 (20,14%), ощадбанк (16,16%), ощад24 (4,53%), ощадбанк 24 вхід в кабінет (2,61%), ощадбанк 24 (2,14%)
Соціальні мережі	1,34%	1,78%
Найпопулярніші соціальні мережі	Youtube (58%), Facebook (20%), Instagram (3%)	Youtube (53%), Facebook (21%), ВКонтакте (14%), WhatsApp Webapp (1%)
Поштова розсилка	1,65%	1,0%
Медійна реклама	0,06%	0,01%
Сайти, де розміщена реклама	go.lnkam.com, googest.ru, shop.avdtrade.com.ua, webmail.meta.ua, privat24.ua	youtube.com
Основні інтереси аудиторії	Комп'ютери, техніка, електроніка, новини, ЗМІ, ігри, фінансове планування та управління, програмування та програмне забезпечення	Новини, ЗМІ, фінансове планування та управління, комп'ютери, техніка, електроніка, телефільми, трансляції

Джерело: складено автором на основі [10].

Таблиця 3. Інформація про активність комерційних банків України у соціальних мережах станом на 13.03.2021 р.

Банки	Кількість підписників у соціальних мережах, тис. осіб					
	Facebook	Instagram	Twitter	Youtube	Tiktok	Telegram
1. Банки з державною часткою						
АТ КБ «Приватбанк»	153,8	138	127,9	-	-	-
АТ «Ощадбанк»	217,5	42,1	0,9	8,65	136,8	-
АТ «Укресімбанк»	2,6	-	-	-	-	6,7
АБ «Укргазбанк»	103,2	-	1,3	-	-	5
2. Банки іноземних банківських груп						
АТ «Райффайзен Банк Аваль»	80,1	16,2	0,4	Немає даних	-	1,9
АТ «ОТП БАНК»	-	1,7	-	1,54	-	Немає даних
АТ «АЛЬФА-БАНК»	54	15,7	2,5	11,9	-	8,6
АТ «УКРСИББАНК»	92,2	-	1,5	3,16	-	-
АТ «КРЕДОБАНК»	25	1,2	0,2	0,5	-	-
АТ «КРЕДІ АГРИКОЛЬ БАНК»	42,8	10,3	-	1,1	-	-
АТ «ПРАВЕКС БАНК»	17,3	0,5	-	0,05	-	-
АТ «Ідея Банк»	59,6	0,1	-	0,3	-	-
АТ «ПРОКРЕДИТ БАНК»	-	-	-	-	-	-
3. Банки з приватним капіталом						
АТ «ПУМБ»	140,1	12,4	2,8	4,02	-	Немає даних
АТ «УНІВЕРСАЛ БАНК»	14,4	-	-	-	-	-

Джерело: складено автором на основі власних досліджень з офіційних сайтів банків у соціальних мережах Facebook, Instagram, Twitter, Youtube та Tiktok [14—28].

інформації, що свідчить про хорошу структурованість сайтів та навігацію.

Проведені дослідження засвідчили, що найвищий трафік АТ "Райффайзен Банк Аваль" забезпечують прямий перехід (69,27 %) та пошук за ключовими словами (22,42 %). Аналогічна ситуація для сайту АТ "ПУМБ" — прямий перехід (60,69 %) та пошук за ключовими словами (29,77 %). Відсутнім є трафік від поштової розсилки (3,75 % та 5,05 % відповідно) [10].

Для сайтів АТ "Райффайзен Банк Аваль" та АТ "ПУМБ" достатньо низьким є реферальний трафік (1,04 % та 2,47 %), причому найпопулярнішими сайтами-рефералами є інформаційні сайти, трафік від соціальних мереж (3 % та 1,27 % відповідно) та трафік від медійної реклами (0,52 % та 0,741 % відповідно).

Значно меншу відвідуваність мають сайти АТ "УНІВЕРСАЛ БАНК", АТ "ОТП БАНК" та АТ "Ідея Банк" (у середньому 315,99 тис. разів, 212,26 тис. разів та 118,12 тис. разів протягом місяця відповідно). Відвідуваність сайтів цих банків характеризуються відносно високою частотою відмов — 64,09 %, 67,27 % та 63,81 % відповідно, при цьому середня тривалість перебування відвідувачів на сайті становить 2,78 хв, 1,86 хв та 1,99 хв відповідно. Це свідчить про те, що більшість відвідувачів не змогли знайти необхідну інформацію та відмовилися від подальших пошуків. Найвищий трафік сайту АТ "УНІВЕРСАЛ БАНК" забезпечують пошук за ключовими словами (55,19 %) та прямий перехід (29,31 %). Для цього банку відсутнім є трафік від поштової розсилки (8,7 %) та сайтів-рефералів (5,03 %), проте достатньо низьким є трафік від соціальних мереж (1,21 %) та відсутній трафік від медійної реклами. Найвищий трафік сайту АТ "ОТП БАНК" також забезпечують пошук за ключовими словами (65,39 %) та прямий перехід

(23,6 %). Для досліджуваної банківської установи відсутнім є трафік від сайтів-рефералів (7,36 %), проте достатньо низьким є трафік від соціальних мереж (2,39 %), від медійної реклами (0,72 %) та відсутній трафік від поштової розсилки. Найвищий трафік сайту АТ "Ідея Банк", аналогічно до попередніх банків, також забезпечують пошук за ключовими словами (45,39 %) та прямий перехід (34,82 %). Для даної банківської установи відсутнім є трафік від сайтів-рефералів (9,47 %) та від медійної реклами (6,49 %), проте достатньо низьким є трафік від соціальних мереж (2,76 %) та відсутній трафік від поштової розсилки.

Отже, проведені дослідження свідчать, що основними проблемами сайтів вітчизняних банківських установ є: високий показник відмов; неефективне використання медійної реклами та поштової розсилки; недостатня активність у соціальних мережах; неефективне формування партнерських програм в Інтернеті для стимулювання реферального трафіку.

Високий показник відмов на сайтах банківських установ може свідчити про те, що ці сайти не забезпечують користувачів достатнім позитивним досвідом і не містять цінної інформації, яка б спонукала їх до подальшого вивчення сайту. Зменшити кількість відмов на сайтах банківських установ допоможуть наступні заходи [11]:

- збільшення швидкості завантаження;
- зменшення використання спливаючих вікон;
- покращення навігації (юзабіліті). Для цього доцільно використати сервіс AskUsers, щоб зменшити кількість відволікаючих чинників на сторінках сайту;
- підвищення мобільності (адаптивності) сайту;
- покращання дизайну сайту;
- покращання читабельності текстів;
- збереження актуальності контенту на сайті;

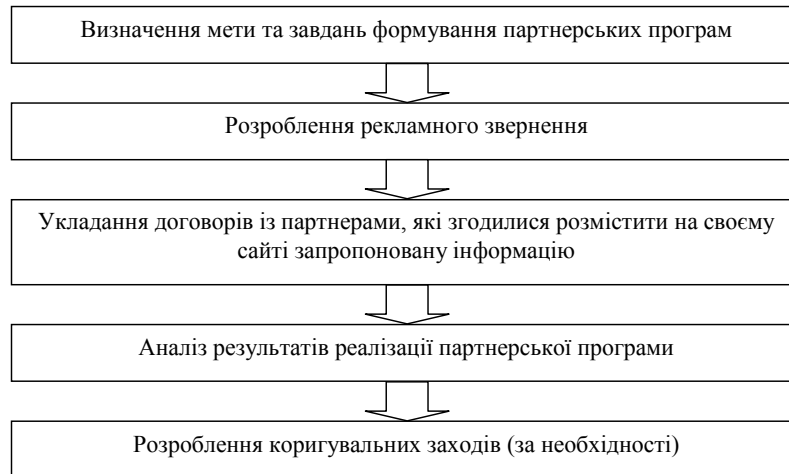

Рис. 1. Алгоритм формування партнерської програми банківської установи

Джерело: розроблено автором.

- оптимізація внутрішніх посилань;
- визначення та усунення непрацюючих посилань;
- відкриття посилань в новому вікні;
- оптимальне використання рекламних звернень;
- оптимізація внутрішнього пошуку;
- створення довіри до сайту.

Для формування ефективної медійної реклами вітчизняним банківським установам необхідно враховувати сучасні тенденції медійного ринку, зокрема у 2000 р. концентрація уваги становила 12 с, у 2013 р. — 8 с, а останніми роками молодь (до 22 років) в середньому концентрує увагу 2,8 с [12]. Приймаючи рішення про вибір засобів розміщення рекламних звернень комерційним банкам України необхідно враховувати чисельність їх аудиторії. Зокрема, у грудні 2020 р. відбулося суттєве зростання рівня охоплення новинних ресурсів порівняно з аналогічним періодом 2019 р. Водночас портал Pravda.com.ua збільшив свою аудиторію з 16,4% до 23,5%, Unian.net збільшив з 18,7% до

22,5%, у той же час як портал Tsn.ua скоротив свою аудиторію з 24,8% до 17,8% [13]. Особливу увагу банківським установам необхідно звернути на інформаційні сайти, а саме: Ukr.net, Sinoptik.ua, Pravda.com.ua, 24tv.ua, Unian.net, які користуються популярністю у користувачів та дозволяють охопити значну кількість існуючих та потенційних клієнтів банків. Також вітчизняним банкам доцільно розміщувати рекламу на сайтах популярних маркетплейсів (Rozetka.com.ua, Prom.ua, Olx.ua тощо) для залучення клієнтів як фізичних, так і юридичних осіб.

Попри те, що поштова розсилка не є новим методом взаємодії із клієнтами, цей засіб залишається ефективним при умовах правильного використання.

Сьогодні, коли комерційні банки прагнуть оптимізувати витрати, для них особливо актуальності набувають маркетингові комунікації, які не потребують від них залучення значних фінансових ресурсів. Відгуки у соціальних мережах є важливими для клієнтів при виборі ними банківських установ. За допомогою соціальних мереж комерційні банки можуть відслідковувати і реакцію клієнтів на свої продукти, відслідковувати негативні відгуки про свою діяльність та оперативно на них реагувати.

У таблиці 3 подано інформацію про кількість підписників окремих комерційних банків України у соціальних мережах.

Серед аналізованих банківських установ у соціальних мережах найактивніше проводять роботу АТ КБ "Приватбанк", АТ "Ощадбанк", АТ "ПУМБ". У найбільшій кількості соціальних мереж (Facebook, Instagram, Twitter, Youtube та Tiktok) присутній лише АТ "Ощадбанк". Крім того, у такій соціальній мережі як Tiktok присутній лише АТ "Ощадбанк". Оскільки користувачі багато часу проводять у соціальних мережах, то останні мають значний соціальний вплив на їх життя та поведінку. На початку 2020 р. до найбільш популярних соціальних мереж в Україні належали Facebook (його відзначили 58% опитаних), YouTube (41% опитаних), Instagram (28% опитаних) та Telegram (14% опитаних) [29]. Другою за популярністю соціальною мережею в Україні є Instagram, серед активних користувачів

Таблиця 4. Рекомендовані учасники партнерських програм банківських установ

Види підприємств та організацій	Рекомендовані учасники
Страхові компанії	ARX, СК «Українська страхова група», СК «Арсенал Страхування», СК «Інго Україна», СК «Універсальна», СК «Уніка», СК «Княжа», СК PZU Україна, СГ «ТАС», СК «Просто-Страхування» тощо
Маркетплейси та Інтернет-магазини	Rozetka, Prom.ua, Olx.ua, Allo, Comfy, MakeUP, Citrus, Kasta тощо
Приватні медичні центри	Добробут, Медиком, Борис, Медбуд, Медісвіт, Оберіг, Оксфорд Медікал, Здорова сім'я, АЦМД-Медоке тощо
Будівельні компанії	БК «Інтергал-Буд», БІК «Орлан-Інвест Груп», ТОВ «Сітіконсалт Девелопмент», Асоціація «Буд Девелопмент», ТОВ «Столиця Груп», ТОВ «Д-І-М» тощо
Туристичні оператори	TEZ TOUR, Pegas Touristik, Coral Travel, Join UP!, Kompas, TUI, ALF, Anex Tour тощо
Автосалони	«Авто-Альянс», AUTOPARK, «М Моторс», Автомобільний Дім «Україна-Мерседес Бенц», «Автопланета-Моторс», «Ніко Центр Київ», «Віннер Автомобілів Volvo», «Автоцентр-Україна» тощо

Джерело: розроблено автором.

Таблиця 5. Рекомендовані заходи системи інтегрованих маркетингових комунікацій комерційних банків

Проблеми інформаційного забезпечення	Напрями їх вирішення
Високий показник відмов при перегляді сайтів	Збільшення швидкості завантаження, зменшення використання спливаючих вікон, покращення навігації на сайті, підвищення мобільності сайту, покращання його дизайну, збереження актуальності контенту, усунення непрацюючих посилань, відкриття посилань в новому вікні, оптимальне використання рекламних звернень, забезпечення захищеності даних клієнтів
Неефективне використання медійної реклами	Привертання уваги клієнтів у перші 3 с ролика (при оптимальній тривалості 15 с), додавання субтитрів до нього, створення рекламних звернень вертикального формату, створення різнопланових рекламних оголошень, використання нових форм, різних форматів, розміщення рекламних звернень на інформаційних ресурсах та сторінках маркетплейсів
Неефективне використання поштової розсилки	Залучення уваги за допомогою актуалізації теми, використання листів розміром 2-3 абзаци, розміщення кнопки відписки та посилань на соціальні мережі, формування актуальних списків розсилки, персоналізація електронних листів, використання для розсилки різних днів тижня
Недостатня активність у соціальних мережах	Збільшення присутності банківських установ у наявних соціальних мережах, активізація роботи у них через побудову бренд-спільнот та роботи з блогосферою, проведення заходів персонального брендингу для керівного складу, організацію заходів вірусного маркетингу та репутаційного менеджменту, розширення діяльності на соціальні мережі, активними користувачами яких є підлітки, організація збирання інформації про користувачів соціальних мереж стосовно відношення до даного банку та їх реакції на певні його заходи
Неефективне формування партнерських програм в Інтернеті	Вибір партнерів, враховуючи кількість користувачів їх сайту, рейтинги сайту, геолокацію, варіанти просування, що пропонують партнери, варіанти оплати, інших учасників партнерської програми

Джерело: розроблено автором.

якої переважають жінки віком 18—24 роки (у світі їх на 13 % більше ніж чоловіків). Крім цього, більше 50% користувачів цієї мережі — це молоді люди віком до 34 років, серед яких значна частина підлітків.

Сьогодні серед підлітків зростає також популярність китайської соціальної мережі TikTok, яка є поєднанням основних функцій мережі Instagram та Vine. Протягом 2018 р. цій додаток за кількістю завантажень обігнав такі популярні соціальні мережі як Facebook, Instagram, Twitter, Youtube. У серпні 2019 р. зазначена мережа налічувала понад 500 млн активних користувачів, більшість з яких — це молоді особи віком 16—24 роки [30]. Станом на квітень 2020 р. кількість активних користувачів мережі TikTok вже перевищила 800 млн, серед них переважає молодь. Рекламні можливості даної соціальної мережі не поступаються мережі Instagram. Присутність у даній соціальній мережі є стратегічно важливою для кожного комерційного банку, оскільки підлітки у недалекому майбутньому можуть стати важливими клієнтами банку як фізичні особи чи як представники юридичних осіб.

Підвищити ефективність функціонування комерційних банків у соціальних мережах можна через використання ними різноманітних методів [31, с. 39—40]. Сьогодні найбільш ефективними інструментами у соціальних мережах є робота комерційного банку з блогосферою та заходи репутаційного менеджменту.

Під час формування партнерських програм банківських установ їх діяльність має бути спрямована на ті підприємства та організації, сайти яких можуть бути корисними для розміщення інформації зазначеного банку. Партнерська програма це — різновид просування, суть якої полягає в домовленості з порталами, які розміщують на своїх сторінках інформацію, натомість отримуючи певну вигоду для себе. Алгоритм формування партнерської програми банківської установи наведено на рисунку 1.

Для банківських установ до партнерських програм доцільно залучати різноманітні підприємства та організації (табл. 4).

У таблиці 5 наведено узагальнені рекомендовані напрями удосконалення системи інтегрованих маркетингових комунікацій комерційних банків.

Удосконалення маркетингових Інтернет-комунікацій банків з використанням інтегрованого підходу дозволить підвищити ефективність їх просування на ринку, що одночасно позитивно вплине на зростання клієнтської бази банківських установ та їх фінансових показників діяльності.

ВИСНОВКИ

В умовах сьогодення для клієнтів важливим джерелом інформації про банки та їх продукти є інформація, яка подається про них в Інтернеті. Сьогодні значну роль у інформуванні клієнтів про банки відіграють їх сайти. У роботі проаналізовано трафік сайтів великих комерційних банків, як-от: АТ КБ "Приватбанк", АТ "Ощадбанк", АТ "Укрексімбанк", АТ "Райффайзен Банк Аваль", АТ "ОТП БАНК", АТ "АЛЬФА-БАНК", АТ "УКРСИББАНК", АТ "КРЕДО-БАНК", АТ "КРЕДІ АГРИКОЛЬ БАНК", АТ "Ідея Банк", АТ "ПРОКРЕДИТ БАНК", АБ "Укргазбанк", АТ "ПУМБ", АТ "УНІВЕРСАЛ БАНК". Проведені дослідження свідчать, що основними проблемами неефективного функціонування сайтів вітчизняних банківських установ є: високий показник відмов, неефективне використання медійної реклами та поштової розсилки, недостатня активність у соціальних мережах, неефективне формування партнерських програм в Інтернеті для стимулювання реферального трафіку. Високий показник відмов на сайтах банківських установ може свідчити про те, що ці сайти не забезпечують користувачів достатнім позитивним досвідом і не містять цінної інформації, яка б спонукала їх до подальшого вивчення сайту. Зменшенню цього показника сприятиме збільшення швидкості завантаження сайту, зменшення використання спливаючих вікон, покращення навігації на сайті, підвищення мобільності сайту, покращання його дизайну, збереження актуальності контенту, визначення та усунення непрацюючих посилань, відкриття посилань в новому вікні, оптимальне використання рекламних звернень, забезпечення захищеності даних клієнтів. Підвищити ефективність використання медійної реклами банківських установ можна через привертання уваги клієнтів у перші

З с ролика, додаванням субтитрів до нього, створенням рекламних звернень вертикального формату та різномановних рекламних оголошень, використанням нових форм та форматів, розміщення рекламних звернень на інформаційних ресурсах та сторінках маркетплейсів. Підвищити ефективність поштової розсилки банківських установ в Інтернеті можна через залучення уваги до неї за допомогою актуалізації теми, використання невеликих листів, розміщення кнопки відписки та посилань на соціальні мережі, формування актуальних списків розсилки, персоналізації електронних листів, використання для розсилки різних днів тижня. Проведений аналіз свідчить і про необхідність активізації діяльності банків у соціальних мережах через збільшення присутності банківських установ у наявних соціальних мережах, активізацію роботи у них через побудову бренд-спільнот та роботи з блогосферою, проведення заходів персонального брендингу для керівного складу, організацію заходів вірусного маркетингу та репутаційного менеджменту, розширення діяльності на інші соціальні мережі, активними користувачами яких є підлітки, організацію збирання інформації про користувачів соціальних мереж стосовно відношення до зазначеного банку та їх реакції на певні його заходи. У межах використання банківськими установами інструментів цифрового маркетингу важливим є формування партнерських програм банків в Інтернеті, що повинні бути спрямованими на обґрунтований вибір партнерів, враховуючи кількість користувачів їх сайту, рейтинги сайту, його геолокацію, варіанти просування та оплати, що пропонують партнери.

Література:

- Демко М. Я. Сегменторієнтований підхід: маркетингові комунікації банків та їх вплив. Економіка та держава. 2021. № 3. С. 131—137. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.3.131
- Окландер М.А., Литовченко І.Л., Ботушан М.І. Маркетингові комунікації промислових підприємств в умовах інформаційної економіки: монографія. Одеса: Астропринт, 2011. 232 с. URL: <http://oklander.info/?p=342> (дата звернення 11.03.2021).
- Косар Н.С., Паньківська Ю.М., Кузьо Н.Є. Тенденції розвитку маркетингової збутової та комунікаційної політики в умовах активного розвитку інформаційних технологій. Інфраструктура ринку [Електронний ресурс]. 2019. № 31. С. 281—288. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/31_2019_ukr/44.pdf (дата звернення 11.03.2021).
- Мороз Л.А., Косар Н.С., Кузьо Н.Є. Інтернет-реклама в Україні: особливості, виклики, перспективи розвитку. Науковий Вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. 2018. Вип. 29. Ч. 1. Херсон: Видавничий дім "Гельветика". С. 176—181.
- Маслова Н.О., Хоменко Б.А. Особливості комунікаційної політики банків України. Підприємництво та інновації. 2016. Вип. 2. С. 108—117.
- Соколюк К.Ю., Ліпковська К.А., Березюк В.О. Значення і вплив сучасних інформаційних технологій на розвиток банківського маркетингу. Інфраструктура ринку. Випуск 30. 2019. С. 225—229.
- Веселова М.Ю. Нові тенденції маркетингової діяльності комерційних банків: зарубіжний досвід. Сталій розвиток економіки. Міжнародний науково-виробничий журнал. 2014. № 3. С. 217—222.
- Коць О.А. Бондаренко Л.П. Особливості роботи українських банків у соціальних мережах. Актуальні проблеми економіки. 2017. № 3 (189). С. 316—324.
- Naveed Ahmad, Rana Tahir Naveed, Miklas Scholz, Muhammad Irfan, Muhammad Usman and Ilyas Ahmad. (2021) CSR Communication through Social Media: A Litmus Test for Banking Consumers Loyalty. Sustainability, 13. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/13/4/2319>. DOI: 10.3390/su13042319 (дата звернення 11.03.2021).
- Cerovic SimilarWeb. URL: <https://www.similarweb.com> (дата звернення 12.03.2021).
- 21 спосіб зменшити показник відмов на вашому сайті. URL: <https://hostpro.ua/blog/ua/21-sposib-zmenshiti-pokaznik-vidmov-na-vashomu-sajti/> (дата звернення 12.03.2021).
- Малинка В. Критерії ефективної реклами в соц-мережах. Головне з виступу представниці Facebook на iForum. URL: <https://detector.media/infospace/article/167620/2019-05-27-kryterii-efektyvnoi-reklamy-v-sotsmerezakh-golovne-z-vystupu-predstavnytsi-facebook-na-iforum> (дата звернення 12.03.2021).
- Рейтинг популярних сайтів за грудень 2019-2020. URL: <https://tns-ua.com/news/rejting-populyarnih-saytiv-za-gruden-2019-2020> (дата звернення 12.03.2021).
- Офіційний сайт АТ КБ "Приватбанк". URL: <https://privatbank.ua/> (дата звернення 13.03.2021).
- Офіційний сайт АТ "Ощадбанк". URL: <https://www.oschadbank.ua/ua> (дата звернення 13.03.2021).
- Офіційний сайт АТ "Укрексімбанк". URL: <https://www.eximb.com/> (дата звернення 13.03.2021).
- Офіційний сайт АБ "Укргазбанк". URL: <https://www.ukrgasbank.com/> (дата звернення 13.03.2021).
- Офіційний сайт АТ "Райффайзен Банк Аваль". URL: <https://www.aval.ua/> (дата звернення 13.03.2021).
- Офіційний сайт АТ "ОТП БАНК". URL: <https://www.otpbank.com.ua/> (дата звернення 13.03.2021).
- Офіційний сайт АТ "АЛЬФА-БАНК". URL: <https://alfabank.ua/> (дата звернення 13.03.2021).
- Офіційний сайт АТ "УКРСИББАНК". URL: <https://my.ukrsibbank.com/ua/personal/> (дата звернення 13.03.2021).
- Офіційний сайт АТ "КРЕДОБАНК". URL: <https://kredobank.com.ua/> (дата звернення 13.03.2021).
- Офіційний сайт АТ "КРЕДІ АГРИКОЛЬ БАНК". URL: <https://credit-agricole.ua/> (дата звернення 13.03.2021).
- Офіційний сайт АТ "ПРАВЕКС БАНК". URL: <https://www.pravex.com.ua/> (дата звернення 13.03.2021).
- Офіційний сайт АТ "Ідея Банк". URL: <https://ideabank.ua/uk> (дата звернення 13.03.2021).
- Офіційний сайт АТ "ПРОКРЕДИТ БАНК". URL: <https://www.procreditbank.com.ua/> (дата звернення 13.03.2021).
- Офіційний сайт АТ "ПУМБ". URL: <https://www.pumb.ua/> (дата звернення 13.03.2021).
- Офіційний сайт АТ "УНІВЕРСАЛ БАНК". URL: <https://www.universalbank.com.ua/> (дата звернення 13.03.2021).
- Українці назвали найпопулярніші соціальні мережі. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/ukraintsynazvali-samye-populyarnye-sotsialnye-1582734412.html> (дата звернення 13.03.2021).

30. Комлев М. Соцмережа Tiktok захоплює світ. Як вона працює та на що впливає? URL: <https://slukh.media/texts/what-about-tik-tok/> (дата звернення 13.03.2021).

31. Башинська І.О. Маркетингові комунікації підприємства у соціальних мережах. Економічні науки. Сер.: Економіка та менеджмент. 2012. Вип. 9 (1.1). С. 36—41. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnem_2012_9\(1\)_7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnem_2012_9(1)_7) (дата звернення 13.03.2021).

References:

1. Demko, M.Ya. (2021), "Segment-oriented approach: marketing communications of banks and their impact", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 3, pp. 131—137. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.3.131.

2. Oklander, M.A. Lytovchenko, I.L. and Botushan, M.I. (2011), "Marketynhovi komunikatsii promyslovykh pidpriemstv v umovakh informatsijnoi ekonomiky" [Marketing communications of industrial enterprises in conditions the information economy], *Astropynt*, Odesa, Ukraine, available at: <http://oklander.info/?p=342> (Accessed 11 March 2021).

3. Kosar, N.S. Pan'kivs'ka, Yu.M. and Kuz'o, N.Ye. (2019), "Trends of development of marketing sales and communication policy in the conditions of active information technologies development", *Infrastruktura rynku*, [Online], vol. 31, pp. 281—288, available at: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/31_2019_ukr/44.pdf (Accessed 11 March 2021).

4. Moroz, L.A. Kosar, N.S. and Kuz'o, N.Ye. (2018), "Internet advertising in Ukraine: features, challenges, prospects of development", *Naukovyj Visnyk Kherson's'koho derzhavnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky*, vol. 29, no. 1, pp. 176—181.

5. Maslova, N.O. and Khomenko, B.A. (2016), "Features communication policy of the bank of Ukraine", *Pidpriemnytstvo ta innovatsii*, vol. 2, pp. 108—117.

6. Sokoliuk, K.Yu. Lipkovs'ka, K.A. and Bereziuk, V.O. (2019), "Meaning and impact of current informational technologies for development of banking marketing", *Infrastruktura rynku*, vol. 30, pp. 225—229.

7. Veselova, M.Yu. (2014), "New tendencies of the marketing activity of commercial banks: foreign experience", *Stalyj rozvytok ekonomiky*, vol. 3, pp. 217—222.

8. Kots, O.O. and Bondarenko, L.P. (2017), "Specifics of ukrainian banks activity in social networks", *Aktualni problemy ekonomiky*, vol. 3 (189), pp. 316—324.

9. Naveed Ahmad, Rana Tahir Naveed, Miklas Scholz, Muhammad Irfan, Muhammad Usman and Ilyas Ahmad (2021), "CSR Communication through Social Media: A Litmus Test for Banking Consumers Loyalty", *Sustainability*, vol. 13, available at: <https://www.mdpi.com/2071-1050/13/4/2319>. DOI: 10.3390/su13042319 (Accessed 11 March 2021).

10. Service SimilarWeb (2021), available at: <https://www.similarweb.com> (Accessed 12 March 2021).

11. Hostpro (2020), "21 ways to reduce the bounce rate on your site", available at: <https://hostpro.ua/blog/ua/21-sposib-zmenshiti-pokaznik-vidmov-na-vashomu-sajti> (Accessed 12 March 2021).

12. Malynka, V. (2019), "Criteria for effective advertising on social networks. The main thing from the speech of the representative Facebook on iForum", available at: <https://detector.media/infospace/article/167620/2019-05-27-kryterii-efektyvnoi-reklamy-v-sotsmerezakh>

[golovne-z-vystupu-predstavnytsi-facebook-na-iforum](https://detector.media/infospace/article/167620/2019-05-27-kryterii-efektyvnoi-reklamy-v-sotsmerezakh) (Accessed 12 March 2021).

13. Tns-ua (2021), "Ranking of popular sites for December 2019—2020", available at: <https://tns-ua.com/news/rejting-populyarnih-saytiv-za-gruden-2019-2020> (Accessed 12 March 2021).

14. Official website JSC CB "PrivatBank" (2021), available at: <https://privatbank.ua/> (Accessed 13 March 2021).

15. Official website JSC "Oschadbank" (2021), available at: <https://www.oschadbank.ua/ua> (Accessed 13 March 2021).

16. Official website JSC "Ukreximbank" (2021), available at: <https://www.eximb.com/> (Accessed 13 March 2021).

17. Official website JSB "UKRGASBANK" (2021), available at: <https://www.ukrgasbank.com/> (Accessed 13 March 2021).

18. Official website JSC "Raiffeisen Bank Aval" (2021), available at: <https://www.aval.ua/> (Accessed 13 March 2021).

19. Official website JSC "OTP BANK" (2021), available at: <https://www.otpbank.com.ua/> (Accessed 13 March 2021).

20. Official website JSC "ALFA-BANK" (2021), available at: <https://alfabank.ua/> (Accessed 13 March 2021).

21. Official website JSC "UKRSIBBANK" (2021), available at: <https://my.ukrsibbank.com.ua/personal/> (Accessed 13 March 2021).

22. Official website JSC "KREDOBANK" (2021), available at: <https://kredobank.com.ua/> (Accessed 13 March 2021).

23. Official website JSC "CREDIT AGRICOLE BANK" (2021), available at: <https://credit-agricole.ua/> (Accessed 13 March 2021).

24. Official website JSC "PRAVEX BANK" (2021), available at: <https://www.pravex.com.ua/> (Accessed 13 March 2021).

25. Official website JSC "Idea Bank" (2021), available at: <https://ideabank.ua/uk> (Accessed 13 March 2021).

26. Official website JSC "ProCredit Bank" (2021), available at: <https://www.procreditbank.com.ua/> (Accessed 13 March 2021).

27. Official website JSC "FUIB" (2021), available at: <https://www.pumb.ua/> (Accessed 13 March 2021).

28. Official website JSC "UNIVERSAL BANK" (2021), available at: <https://www.universalbank.com.ua/> (Accessed 13 March 2021).

29. RBK-Ukraine (2020), "Ukrainians named the most popular social networks", available at: <https://www.rbc.ua/ukr/news/ukraintsy-nazvali-samye-populyarnye-sotsialnye-1582734412.html> (Accessed 13 March 2021).

30. Komliev, M. (2021), "Tiktok social network captures the world. How does it work and what does it affect?", available at: <https://slukh.media/texts/what-about-tik-tok> (Accessed 13 March 2021).

31. Bashyns'ka, I. O. (2012), "Marketing communications of enterprise in social networks". *Ekonomichni nauky. Ser.: Ekonomika ta menedzhment*, vol. 9 (1.1), pp. 36—41. available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnem_2012_9\(1\)_7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnem_2012_9(1)_7) (Accessed 13 March 2021).

Стаття надійшла до редакції 12.04.2021 р.

С. А. Дяченко,
 д. держ. упр., доцент кафедри економічної політики та врядування,
 Національна академія державного управління при Президентові України
 ORCID ID: 0000-0002-5905-4607

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.8.63

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОГНОЗИ

S. Diachenko,
 Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor of the Department of Economic Policy
 and Governance, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

ANALYSIS OF THE DEVELOPMENT OF THE INSTITUTE OF LOCAL BUDGETS IN UKRAINE: TRENDS AND FORECASTS

У статті проведено аналіз розвитку інституту місцевих бюджетів як основного фінансового інституту місцевого самоврядування, за умов реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні з 2015 по 2020 рр. Виявлено тенденцію до зростання власних доходів загального фонду місцевих бюджетів протягом 2015—2020 рр. Водночас у 2020 р. відзначено суттєве скорочення доходів загального фонду місцевих бюджетів в результаті карантинних заходів, запроваджених у зв'язку з пандемією коронавірусу COVID-19. Відмічено позитивну динаміку частки власних доходів місцевих бюджетів поряд зі скороченням частки трансфертів з державного бюджету до місцевих у 2019—2020 рр. Проаналізовано доходи загального і спеціального фондів місцевих бюджетів України, визначено частку місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету України у 2020 р. Досліджено зміну структури надходжень місцевих бюджетів протягом періоду децентралізації державного управління у розрізі регіонів. Проаналізовано темпи зростання та структуру трансфертів з державного бюджету до місцевих у 2015—2020 рр. Розроблено авторський трирічний прогноз виконання загального фонду місцевих бюджетів (до 2023 р. включно). Обґрунтовано важливість планомірного збільшення частки власних ресурсів у структурі доходів місцевих бюджетів, що супроводжується зростанням суми власних надходжень загального фонду місцевих бюджетів та скороченням трансфертів з державного бюджету до місцевих.

The article analyzes the development of the institution of local budgets as the main financial institution of local self-government, in terms of reforming local self-government and territorial organization of power in Ukraine from 2015 to 2020. There is a tendency to increase own revenues of the general fund of local budgets during 2015—2020. At the same time, in 2020 there was a significant reduction in the revenues of the general fund of local budgets as a result of quarantine measures introduced in connection with the COVID-19 coronavirus pandemic. The positive dynamics of the share of own revenues of local budgets was noted, along with the reduction of the share of transfers from the state budget to local ones in 2019—2020. It is noted that this trend indicates the right direction of financial decentralization in Ukraine. The revenues of the general and special funds of local budgets of Ukraine are analyzed, the share of local budgets in the revenues of the consolidated budget of Ukraine in 2020 is determined. The change in the structure of local budget revenues during the period of decentralization of public administration by region is studied. It is established that the

main share of revenues is personal income taxes. The results of the analysis indicate a significant resource differentiation of the territories of Ukraine. The growth rates and structure of transfers from the state budget to local ones for the period from 2015 to 2020 are analyzed. The author's three-year forecast of execution of the general fund of local budgets (till 2023 inclusive) is developed. The importance of a systematic increase in the share of own resources in the structure of local budget revenues, which is accompanied by an increase in the amount of own revenues of the general fund of local budgets and a reduction in transfers from the state budget to local ones, is substantiated. Such dynamics testifies to positive changes on the way to the formation of financial autonomy of local self-government bodies. It is noted that now the task is to correct the identified shortcomings in the functioning of the institution of local budgets in Ukraine and the introduction of new tools to ensure the progressive development of local and regional economy.

Ключові слова: інститут місцевих бюджетів, власні доходи місцевих бюджетів, децентралізація державного управління, місцеве самоврядування, місцеві податки, прогноз виконання місцевих бюджетів, субвенція, міжбюджетні трансферти, фінансові ресурси громад.

Key words: institute of local budgets, own revenues of local budgets, decentralization of public administration, local self-government, local taxes, forecast of execution of local budgets, subvention, interbudgetary transfers, financial resources of communities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Формування фінансових інститутів місцевого самоврядування базується перш за все на структурі фінансових ресурсів, які належать територіальним громадам і фінансових інструментах, що можуть бути ними використані для формування фондів коштів і придбання чи створення майна для відповідних громад. Поряд з іншими фінансовими інститутами місцевого самоврядування інститут місцевих бюджетів визначається як основний, на базі якого формуються всі фінансові ресурси. У кінці 2020 р. завершився процес об'єднання територіальних громад в Україні, водночас одним із актуальних питань залишається фінансове забезпечення їх функціонування, оскільки зберігається значна ресурсна диференціація територій. Це відповідним чином позначається на якості та обсягах публічних послуг. Цільовою метою бюджетної децентралізації є забезпечення зростання фінансового потенціалу територій та максимально можливого вирівнювання міжтериторіальних диспропорцій у фінансових аспектах. Наразі постає завдання дослідження, аналіз та виправлення ідентифікованих недоліків, зокрема бюджетних дисбалансів, і запровадження новітніх інструментів забезпечення прогресивного розвитку місцевої та регіональної економіки України, усунення асиметрії їх розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Дослідженню проблем зміцнення ресурсної бази місцевого самоврядування в Україні, формуванню його основних фінансових інститутів присвячені праці про-

відних науковців: Бодрова В., Варналія З., Гончарук Н., Горника В., Двігун А., Дегтяра А., Діденко Н., Дмитренко Г., Жаліла Я., Івашової Л., Ковбасюка Ю., Кравченка В., Миколайчука М., Рожка О., Романюка С., Удовиченка В. та інших вчених. Разом з тим, комплексне дослідження розвитку інституту місцевих бюджетів в Україні, з урахуванням сучасних тенденцій та нових викликів, потребує подальшого наукового пошуку.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є виявлення тенденцій формування та розвитку інституту місцевих бюджетів в Україні задля подолання бюджетних дисбалансів в умовах поглиблення процесів децентралізації державного управління.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

За підсумками аналізу інституту місцевих бюджетів в Україні, як основного фінансового інституту місцевого самоврядування, на базі якого формуються всі фінансові ресурси, протягом періоду впровадження реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади [7] спостерігається тенденція до зростання власних доходів загального фонду місцевих бюджетів. Так, у таблиці 1 наведено дані власних доходів загального фонду місцевих бюджетів і трансфертів з державного до місцевих бюджетів, а також вказана частка трансфертів у власних доходах загального фонду місцевих бюджетів за період 2015—2020 рр.

Таким чином, протягом періоду децентралізації державного управління в Україні спостерігається постійна тенденція до зростання власних доходів загального фонду місцевих бюджетів — середньорічний темп зростання показника протягом 2015—2020 рр. становить 24,55% (рис. 1).

Відмічається позитивна динаміка частки власних доходів місцевих бюджетів у ВВП (з 5,0% у 2015 р. до

Таблиця 1. Показники доходів загального фонду місцевих бюджетів за період 2015–2020 рр.

Роки	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Власні доходи загального фонду місцевих бюджетів (без урахування трансфертів), млрд грн	99,8	146,6	191,9	233,9	275,0	290,1
Трансферти з державного бюджету місцевим бюджетам, млрд грн	174,2	196,0	272,9	285,5	245,5	135,8
Разом доходи загального фонду місцевих бюджетів, млрд грн	274,0	342,6	464,8	519,4	520,5	426,0
Частка трансфертів з державного бюджету до місцевих у доходах загального фонду місцевих бюджетів, %	63,6	57,2	58,7	55,0	47,2	31,9

Джерело: складено автором за [1–3; 5–6; 9].

6,9% у 2020 р.), а також надходжень у розрахунку на одного мешканця (з 2,3 тис. грн у 2015 р. до 6,9 тис. грн у 2020 р.). Середньорічний темп зростання першого показника протягом досліджуваного періоду складає 6,9%, а другого — 25,3%. Власні доходи загального фонду місцевих бюджетів зростають, а трансферти з державного бюджету до місцевих у 2019 та 2020 рр., порівняно з попередніми роками, скорочуються. Отже, можна констатувати, що реформатування системи міжбюджетних трансфертів в Україні вже дало свої певні результати.

Попри те, що у 2019 р. дохідна частина місцевих бюджетів майже не зменшилась, порівняно з 2018 р., у 2020 р. рівень показника значно нижчий за попередні два роки, що спричинено загальним стискуванням економіки України у результаті пандемії коронавірусу COVID-19. За підсумками 2020 р. надходження до загального фонду місцевих бюджетів України (без урахування міжбюджетних трансфертів) склали 290,1 млрд грн, що становить 99,0% від затвердженого річного плану з урахуванням змін (293,2 млрд грн). У порівнянні з 2019 р., номінальне зростання надходжень становить 14,9 млрд грн або +5,4%, тоді як за підсумками 2019 р.

приріст доходів відносно 2018 р. становив +41,1 млрд грн. Це можна пояснити тим, що на обсяг надходжень до місцевих бюджетів у 2020 р. суттєво вплинули карантинні заходи, запроваджені у зв'язку з пандемією коронавірусу COVID-19. В 2020 р. у квітні-травні спостерігалось суттєве зменшення надходжень, після чого у червні-липні позитивна динаміка поступово відновилася і протягом жовтня-грудня середній показник приросту доходів склав 10,7% [4; 9].

Протягом 2020 р. до місцевих бюджетів України надійшло 471,5 млрд грн, зокрема: доходи загального фонду склали 426,0 млрд грн; спеціального — 45,5 млрд грн. У 2020 р. частка доходів місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету України складала 34,2%, тоді як у 2019 р. аналогічний показник становив 43,5%. Без урахування трансфертів з державного бюджету, обсяг надходжень до місцевих бюджетів склав 311,1 млрд грн, що становить 22,6% від обсягу доходів зведеного бюджету, а в 2019 р. аналогічний показник становив 23,3%. Частка місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету України в 2020 р., в порівнянні з попереднім роком, суттєво знизилася (на 9,3%), що свідчить про зростання концентрації фінансових ресурсів на центральному рівні [9].

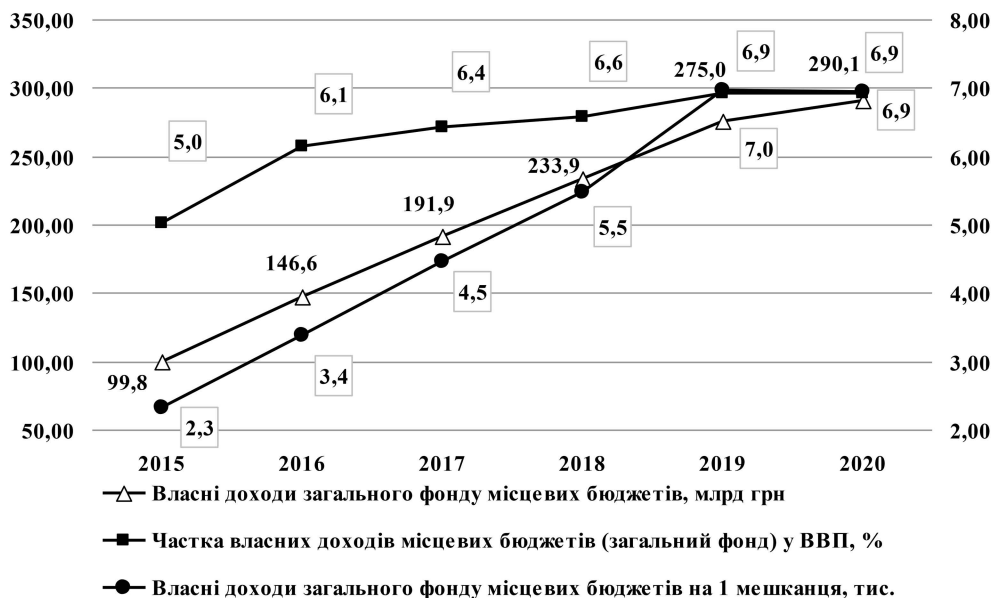

Рис. 1. Власні доходи загального фонду місцевих бюджетів за 2015–2020 рр., млрд грн

Джерело: складено автором за [1–3; 5–6; 9].

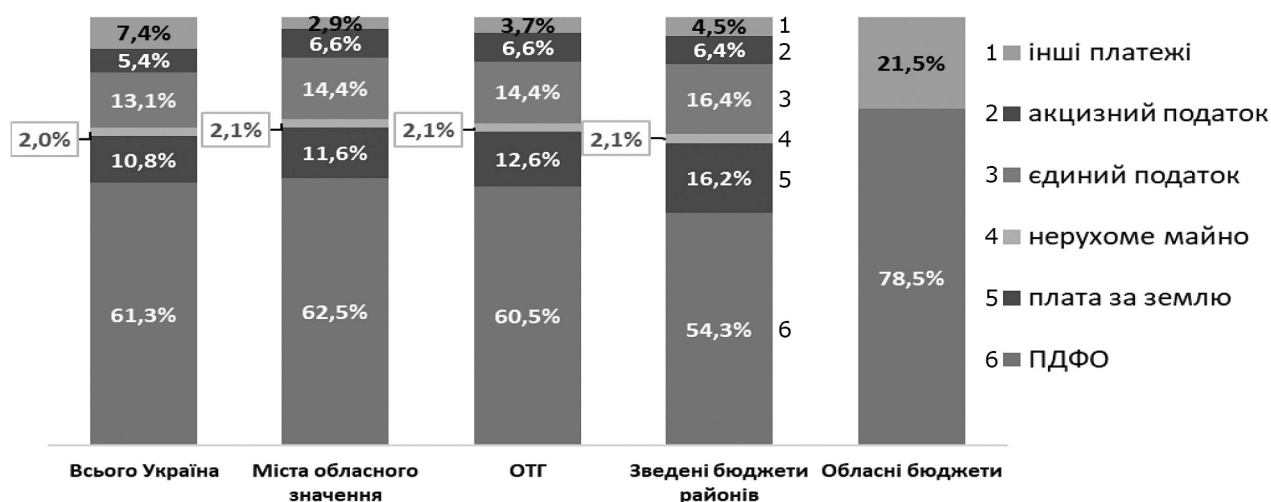

Рис. 2. Структура доходів місцевих бюджетів України за 2020 рік

Джерело: [9].

У порівнянні із затвердженим планом на 2020 р. місцеві бюджети виконано на 98,2%, зокрема: виконання доходів загального фонду склало 98,6%, виконання спеціального фонду — 97,3%. Зменшення загальних доходів місцевих бюджетів відбулося за рахунок скорочення трансфертів з державного бюджету. У 2020 р. до загального фонду місцевих бюджетів надійшло 135,9 млрд грн трансфертів, що на 109,7 млрд грн (на 44,7%) менше 2019 р. Зокрема, це пов'язано з тим, що у 2020 р. з місцевих бюджетів не здійснювалися окремі видатки, пов'язані з реалізацією державних програм соціального захисту, обсяг яких у 2019 р. склав 78,3 млрд грн. Протягом 2017—2020 рр. частка субвенцій у структурі доходів місцевих бюджетів зменшилася з 49,9% до 29,4% [1; 9].

У структурі надходжень місцевих бюджетів основну частку складають податки на доходи фізичних осіб (від 53,73% у 2015 р. до 61,3% у 2020 р.). Крім того, саме ПДФО забезпечує найбільший приріст надходжень місцевих бюджетів. У порівнянні з 2019 р. надходження податку зросли на 12,3 млрд грн, або на 7,4%. У розрізі регіонів протягом 2018—2020 рр. частка ПДФО у прирості загального фонду місцевих бюджетів коливається в межах 51,12—84,98% у 2018 р., 56,11—81,73% у 2019 р. та 0—100% у першому півріччі 2020 р. У Волинській, Дніпропетровській, Донецькій, Закарпатській, Полтавській, Харківській та Чернівецькій областях за перше півріччя 2020 р. відзначається зменшення загального фонду місцевих бюджетів у порівнянні з відповідним періодом 2019 р. У 2018 р. дев'ять регіонів мали темп зростання загального фонду місце-

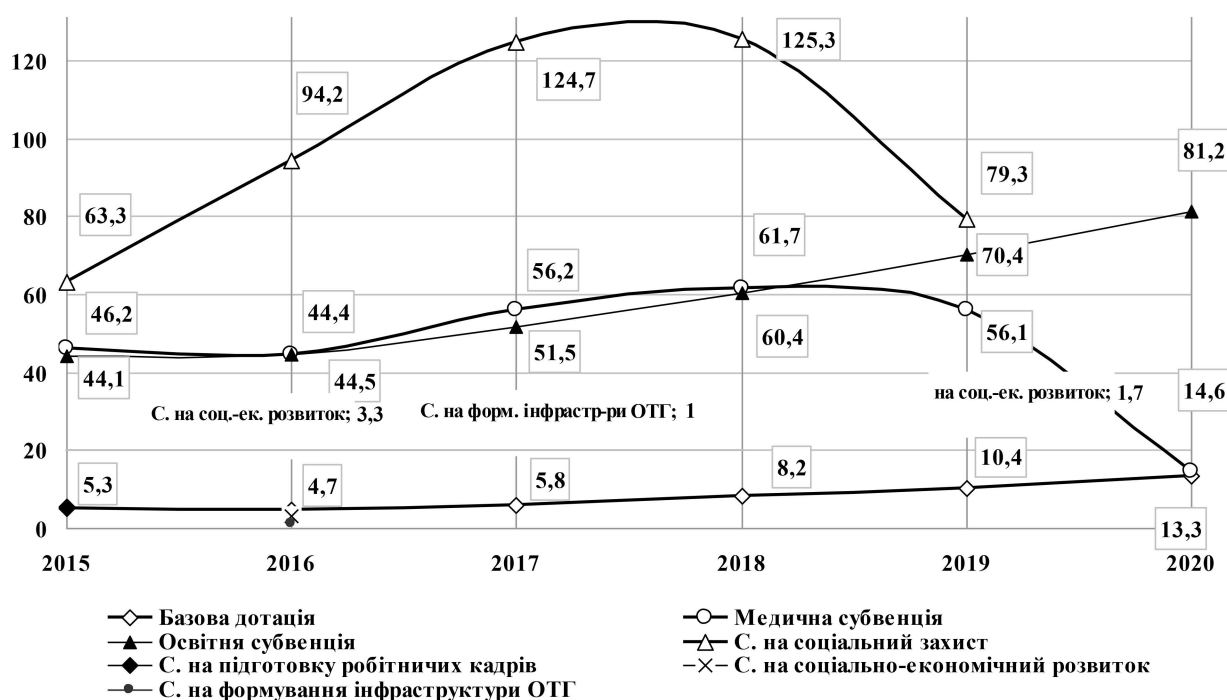

Рис. 3. Трансфери з державного бюджету до місцевих бюджетів за 2015—2020 рр., млрд грн

Джерело: складено автором за [1—3; 5; 6; 9].

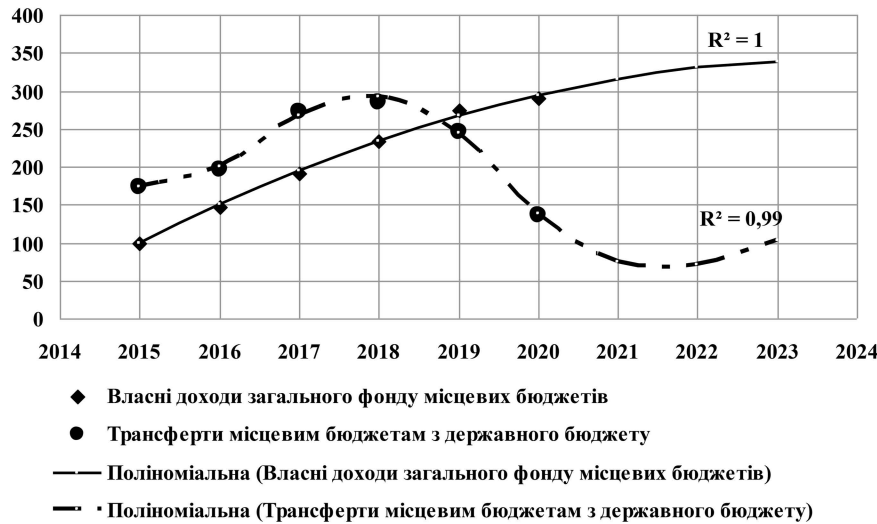

Рис. 4. Доходи загального фонду місцевих бюджетів протягом 2015–2023 рр., млрд грн (прогноз)

Джерело: розраховано автором за [1—3; 5; 6; 9].

вих бюджетів вище середнього рівня по Україні, а у першому півріччі 2020 р. — одинадцять регіонів, а саме: Волинська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Тернопільська, Харківська, Чернігівська області та м. Київ. За підсумками 2020 р. серед регіонів України найбільша частка доходів загального фонду місцевих бюджетів сконцентрована в Києві (16,1% від загального обсягу) та у Дніпропетровській (10,4%) і Харківській (7,2%) областях [1; 2; 6; 9].

У 2020 р. місцевими бюджетами було отримано плати за землю (земельного податку та орендної плати) 31,5 млрд грн, що на 4,2% (на 1,4 млрд грн) менше від надходжень, отриманих за підсумками 2019 р. (у 2019 р. відносно 2018 р. надходження зросли на 20,2%). У структурі доходів загального фонду місцевих бюджетів плата за землю займає 10,8% (рис. 2).

Значна частка у структурі місцевих бюджетів належить надходженням єдиного податку. Його сума у 2020 р. склала 38 млрд грн, що на 7,8% (на 2,8 млрд грн) перевищує надходження минулого року і становить 13,1% від усієї суми доходів загального фонду місцевих бюджетів. Надходження акцизного податку до місцевих бюджетів за підсумками 2020 р. склали 15,6 млрд грн акцизного податку (+1,8 млрд грн або +13,4%) (рис. 2).

Середньорічний темп зростання трансфертів з державного бюджету місцевим протягом 2015—2020 рр. складає 99,5%. При цьому протягом 2015—2018 рр. зростання суми міжбюджетних трансфертів (з державного бюджету до місцевих) становило в середньому 118,8% щороку (табл. 1). Відповідні тенденції, як справедливо зазначає профе-

сор О.Д. Рожко, "... засвідчують, що обсяг власних фінансових ресурсів місцевих бюджетів є недостатнім для ефективного виконання владних повноважень та фінансуванні надання бюджетних послуг у належному обсязі та якості, що збільшує залежність місцевих бюд-

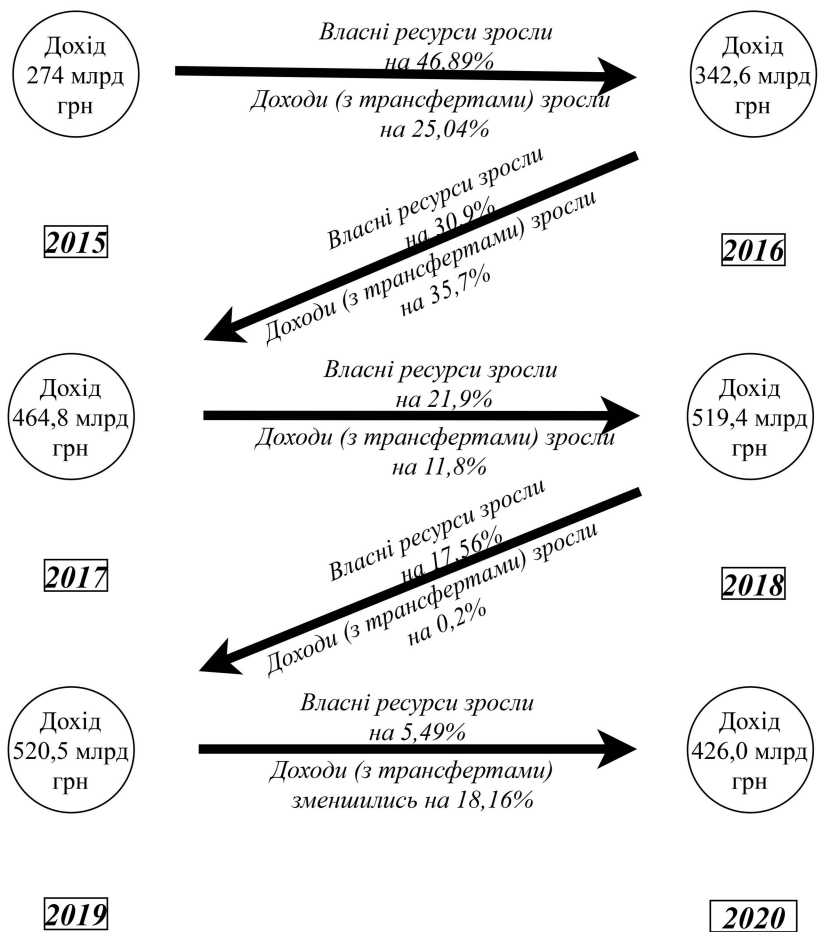

Рис. 5. Зміна доходів загального фонду місцевих бюджетів протягом періоду децентралізації державного управління

Джерело: розраховано автором за [1—3; 5; 6; 9].

жетів від державного бюджету та підвищує рівень централізації бюджетної системи. Це сигналізує про незбалансованість розподілу повноважень між рівнями державної та місцевої влади і недосконалість організації системи міжбюджетних відносин, а також про необхідність подальшого нарощування дохідної частини місцевих бюджетів" [8, с. 166]. Водночас варто зазначити, що протягом 2019—2020 рр. сума трансфертів з державного до місцевих бюджетів почала зменшуватись (середньорічний темп зростання 70,6%) (табл. 1). Наведені дані свідчать про те, що бюджетна децентралізація в Україні поступово виходить на правильну траєкторію свого розвитку.

Протягом 2015—2019 рр. найбільшу частку в структурі трансфертів з державного бюджету складала субвенція на соціальний захист (32,3—48,0%), а друге місце поділяли медична субвенція та освітня субвенція (18,9—28,7%). У 2020 р. на освітню субвенцію припало 59,8% трансфертів, на медичну — 10,8%, а на базову — 9,8% (рис. 3).

Звісно, що волатильність державної трансфертної політики відносно місцевих бюджетів певною мірою перешкоджає формуванню якісної і прогнозованої бюджетної політики. Це позначається на складності середньострокового планування соціально-економічного розвитку територій та недостатній ефективності використання коштів. Водночас прогнозування є важливою складовою в системі організації місцевих фінансів з метою уникнення бюджетних дисбалансів. Тому вважаємо за доцільне розробити трирічний прогноз виконання загального фонду місцевих бюджетів на основі даних за 2015—2020 рр. (рис. 4). Динаміці власних доходів загального фонду місцевих бюджетів у найбільшій мірі відповідає поліноміальна лінія тренду другого ступеня ($R^2=1$). Динаміці трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам у найбільшій мірі відповідає поліноміальна лінія тренду четвертого ступеня ($R^2=0,99$).

Отже, згідно з лініями тренду, у 2021 р. очікуються надходження до місцевих бюджетів на суму 390,3 млрд грн, з яких 80,8% припадатиме на власні доходи загального фонду місцевих бюджетів, у 2022 р. — 402,0 млрд грн (330,8 млрд грн власних доходів місцевих бюджетів та 71,2 млрд грн трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам), у 2023 р. — 440,8 млрд грн, з яких 338,1 млрд грн становитимуть власні доходи місцевих бюджетів.

Загалом, варто зазначити, що доходи загального фонду місцевих бюджетів в Україні протягом періоду децентралізації державного управління зросли (рис. 5). У 2020 р. обсяг доходів загального фонду місцевих бюджетів в Україні досяг рівня, який на 55,5% перевищує рівень 2015 р. Важливим є планомірне збільшення частки власних ресурсів у структурі доходів місцевих бюджетів, що супроводжується зростанням суми власних надходжень загального фонду місцевих бюджетів (протягом всього досліджуваного періоду), та скороченням трансфертів з державного бюджету до місцевих, починаючи з 2019 р.

Найбільший розрив між темпом зростання власних доходів загального фонду місцевих бюджетів та темпом зростання/скорочення трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам відзначається у 2016 р.

(34,4%), 2019 р. (31,6%) та 2020 р. (50,2%), що вказує на позитивні зрушення у напрямі становлення фінансової автономії органів місцевого самоврядування в Україні.

Водночас виконання місцевих бюджетів корелюється із загальними тенденціями в економіці України такими, як: незначне номінальне зростання доходів, соціально орієнтовані статті видатків, забезпечення виконання основних соціальних зобов'язань держави, продовження секторальних реформ у сфері адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування [9]. Пандемія та карантинні заходи стали основним викликом для результативності процесів децентралізації, сьогоденна криза посилює деякі існуючі ризики та додає нові [4].

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Процеси, започатковані 2014 р. в Україні щодо децентралізації державного управління [7], свідчать про укріплення інституту місцевих бюджетів. Підтвердженням зазначеного є статистичні дані виконання власних доходів місцевих бюджетів, які за період 2015—2020 рр. збільшились майже в тричі (зі 120,5 до 311,3 млрд грн). Позитивним зрушенням бюджетної децентралізації є скорочення частки трансфертів у доходах місцевих бюджетів, що свідчить про зміцнення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування. Зміна механізму вирівнювання дохідної спроможності місцевих бюджетів дала можливість певною мірою зменшити диспропорції в їх доходах за податком на прибуток підприємств і податком на доходи фізичних осіб.

Зважаючи на те, що виконання місцевих бюджетів є показником, який характеризує потенціал відповідної території та її поточний соціально-економічний розвиток, децентралізаційні процеси сприяють підвищенню рівня життя населення, а також формуванню середовища, в якому можливим є динамічний розвиток як людських ресурсів, так і локальної економічної системи. Зрозуміло, що стан формування та використання місцевих бюджетів істотно залежить від вирішення проблем збалансованості бюджетів. З огляду на це, вирішення проблем покращення збалансування місцевих бюджетів є вкрай актуальним та найбільш відповідальним етапом розвитку інституту місцевих бюджетів в Україні. Також перспективним напрямом є перегляд парадигми бюджетного вирівнювання та запровадження парадигми бюджетного стимулювання, що дозволить розширити фінансові можливості органів місцевого самоврядування, зокрема не тільки збільшити обсяги надходжень до місцевих бюджетів, а й наділити їх більшим колом повноважень і відповідальності, що сприятиме фінансовій стабільності.

Література:

1. Баланси бюджетів за 2018—2020 роки. Основні показники місцевих бюджетів. Open Budget: вебпортал. URL: <https://openbudget.gov.ua/?budgetType=LOCAL> (дата звернення: 12.04.2021).

2. Виконання Державного бюджету України за 2015—2020 роки. Державна казначейська служба України: офіц. вебсайт. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu> (дата звернення: 12.04.2021).

3. Виконання доходів місцевих бюджетів за 2015—2020 роки. Міністерство фінансів України: офіц. вебсайт. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhativ> (дата звернення: 12.04.2021).

4. Двігун А. О. Коронакриза: нові можливості громад та виклики для децентралізації? The 10th International scientific and practical conference "Scientific achievements of modern society" (May 27—29, 2020) Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 2020. 1075 p. С. 408—413.

5. Державна політика, законодавчі напрацювання, проміжні результати першого етапу децентралізації влади в Україні. Децентралізація: офіц. вебпортал. URL: <https://decentralization.gov.ua/about> (дата звернення: 12.04.2021).

6. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні: наук. доп. / за наук. ред. Я.А. Жаліла. Київ: НІСД, 2020. 153 с.

7. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01 квіт. 2014 р. № 333-р. Верховна Рада України: офіц. вебсайт. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> (дата звернення: 12.04.2021).

8. Рожко О.Д. Прагматика процесів бюджетної децентралізації та удосконалення підходу до оцінювання ефективності фінансової еквалізації. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Сер. Економіка. 2016. Вип. 3 (31). С. 165—173.

9. Як виконувалися місцеві бюджети у 2020 році — експертний аналіз. Децентралізація: офіц. вебпортал. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13249> (дата звернення: 12.04.2021).

References:

1. Open Budget (2021), "Budget balances for 2018-2020. The main indicators of local budgets", available at: <https://openbudget.gov.ua/?budgetType=LOCAL> (Accessed 12 April 2021).

2. The State Treasury Service of Ukraine (2021), "Execution of the State Budget of Ukraine for 2015—2020", available at: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu> (Accessed 12 April 2021).

3. Ministry of Finance of Ukraine (2021), "Execution of local budget revenues for 2015—2020", available at: <https://www.mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhativ> (Accessed 12 April 2021).

4. Dvighun, A.O. (2020), "Coronary crisis: new opportunities for communities and challenges for decentralization", The 10th International scientific and practical conference "Scientific achievements of modern society", Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. May 27-29, pp. 408—413.

5. Decentralisation (2021), "State Policy, Legislative Groundwork, and Provisional Results of the First Stage

of Decentralisation of Power in Ukraine", available at: <https://decentralization.gov.ua/about> (Accessed 12 April 2021).

6. Zhalilo, Ya.A. (2020), Detsentralizatsiia i formuvannia polityky rehional'noho rozvytku v Ukraini [Decentralization and formation of regional development policy in Ukraine], NISD, Kyiv, Ukraine.

7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), Resolution "On approval of the Concept of reforming local self-government and territorial organization of power in Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> (Accessed 12 April 2021).

8. Rozhko, O. D. (2016), "Pragmatics of budget decentralization processes and improving the approach to assessing the effectiveness of financial equalization", Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu "Ostroz'ka akademiiia". Ser. Ekonomika, vol. 3 (31), pp. 165—173.

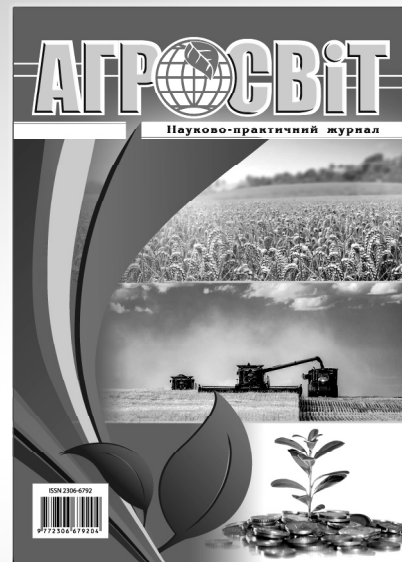
9. Decentralisation (2021), "How local budgets were executed in 2020 — the expert analysis", available at: <https://decentralization.gov.ua/news/13249> (Accessed 12 April 2021). (data zvernennia: 12.04.2021).

Стаття надійшла до редакції 14.04.2021 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

О. І. Васильєва,
д. держ. упр., професор, професор кафедри публічного управління та публічної служби,
Національна академія державного управління при Президентові України
ORCID ID: 0000-0003-1812-4557
О. І. Омелчук,
аспірант кафедри публічного управління та публічної служби,
Національна академія державного управління при Президентові України
ORCID ID: 0000-0002-2703-1291

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.8.70

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОЇ СПРОМОЖНОСТІ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

O. Vasylieva,
Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Public Administration
and Public Service, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Ukraine
O. Omelchuk,
Postgraduate student of the Department of Public Administration and Public Service,
National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

METHODOLOGICAL ASPECTS OF ENSURING LEGAL CAPACITY UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES IN UKRAINE

В основі спроможної громади, здатної гарантувати захист і дотримання прав та інтересів її жителів, лежить принцип верховенства права, і тому посилення правової спроможності є одним з головних завдань громади. Забезпечення та зміцнення правової спроможності розглядається у статті як процес підвищення здатності органів місцевого самоврядування у своїй діяльності діяти у межах закону та прав і потреб жителів громад, а також здатності самих жителів громади користуватися своїми громадянськими правами.

У статті розглянуто та проаналізовано теоретико-методичні підходи до визначення правової спроможності об'єднаних територіальних громад в Україні (далі — ОТГ) в умовах реформи децентралізації. Здійснено огляд тлумачення поняття "правова спроможність ОТГ". Проаналізовано взаємозв'язок між правовою спроможністю громади та її загальною спроможністю. Визначено правову спроможність як одну з ключових складових спроможності громади.

Основними механізмами забезпечення правової спроможності громад визначено: посилення нормотворчої правової спроможності (*rights enhancement*), підвищення правової обізнаності (*rights awareness*), реалізація правових можливостей (*rights enablement*) та можливості захисту прав (*rights enforcement*).

Здійснено огляд ключових аспектів правової спроможності, зокрема компетенцій та відповідальності владних органів та посадових осіб місцевого самоврядування, принципів законності нормативно-правових актів місцевого значення та можливості їх оскарження. Встановлено клю-

чові вимоги до діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування, зокрема: відповідність потребам законодавству, цілям стратегічного планування розвитку громад, дотримання прав та інтересів (потреб) жителів громад та інших суб'єктів життєдіяльності та господарювання у громадах.

Практичною базою дослідження є правові аспекти діяльності органів місцевого самоврядування та жителів громад, а також їх взаємовідносин з приводу забезпечення цілей місцевого розвитку.

The principle of the rule of law is the basis of a prosperous community with a democratic system, able to guarantee the protection and observance of the rights and interests of the inhabitants of the community, and therefore, strengthening legal capacity is one of the main tasks of the community. Ensuring and strengthening legal capacity is considered in the article as a process of increasing the ability of local governments to act within the law and the rights and needs of community residents, as well as the ability of community residents to exercise their civil rights.

The article considers and analyzes the theoretical and methodological approaches to determining and ensuring the legal capacity of united territorial communities in Ukraine in the context of decentralization reform. The interpretation of the concept of "legal capacity" is reviewed. The relationship between the legal capacity of a community and its overall capacity is analyzed. The legal capacity of the community is identified as one of the key components of the capacity of the community.

The main mechanisms for ensuring the capacity of communities are: strengthening legal capacity (rights enhancement), raising legal awareness (rights awareness), realization of legal opportunities (rights enablement) and opportunities for protection of rights (rights enforcement).

A review of key aspects of legal capacity, including the competencies and responsibilities of local authorities and local government officials, the principles of legality of regulations of local importance and the possibility of appealing them. The key requirements for the activities of bodies and officials of local self-government are established, in particular: compliance with the needs of legislation, goals of strategic planning of community development, observance of rights and interests (needs) of community residents and other subjects of life and management in communities.

The practical basis of the research is the legal aspects of the activities of local governments and communities, as well as their relationship to ensure local development goals.

Ключові слова: правова спроможність, правова спроможність громади, нормотворча правова спроможність, правовий захист, механізми забезпечення правової спроможності, зміцнення правової спроможності.

Key words: legal capacity, legal capacity of the community, rule-making legal capacity, legal protection, mechanisms for ensuring legal capacity, strengthening legal capacity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ, ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Дослідження методологічних аспектів правової спроможності громади є актуальним питанням з огляду на початковий етап становлення об'єднаних територіальних громад в Україні. Сутність сучасної політики державного рівня та реформи децентралізації полягає у створенні системи спроможних громад, повноважних та здатних забезпечувати себе та розвиватись. Загальна спроможність складається з таких складових: спроможність ресурсна (економічна), інституційна, демографічна та правова. І саме правова спроможність здатна гарантувати можливість розвитку громади та законну реалізацію її потенціалу.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті в контексті дослідження методологічних аспектів забезпечення правової спроможності громад є систематизація основних засад правової спроможності та механізмів її забезпечення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНИШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Проблематика правової спроможності громад в Україні вивчається, здебільшого, з огляду на потребу у забезпеченні законності нормативно-правових актів місцевого самоврядування та законності процедур

місцевої політики (рішень, актів владних органів та посадових осіб місцевого самоврядування), але мало вивчається саме проблематика забезпечення прав та інтересів (потреб) жителів громад. Проблема посилення правової спроможності місцевих громад як законність та відповідність місцевої політики інтересам жителів громади надзвичайно мало досліджується і у наукових вітчизняних джерелах, але значні результати її вирішення досягаються завдяки діяльності міжнародних фондів та програм, зокрема. Програми розвитку ООН, фонду "Відродження", тощо, які діють в Україні протягом останніх років.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Впровадження реформи місцевого самоврядування в Україні та створення об'єднаних територіальних громад заклали основу для децентралізації, а саме забезпечили передачу владних повноважень органами центральної виконавчої влади — органам місцевого самоврядування. Децентралізація забезпечує право громади мати повноваження і бути спроможними їх реалізовувати. Спроможні ОТГ — це ті громади, які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема, делегованих повноважень — у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту та власних повноважень — у сфері житлово-комунального господарства, благоустрою тощо. Спроможні територіальні громади мають забезпечити надання всіх необхідних громадянам публічних послуг, забезпечити правомірність усіх процедур місцевої політики та гарантувати захист прав та інтересів жителів громади.

Україна є правовою державою, місцеве самоврядування в якій визнається правом і спроможністю територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [7]. І якщо право визначено законом, то питання забезпечення спроможності потребує спеціальної уваги у контексті дослідження методологічних засад забезпечення такої спроможності та дотримання правових принципів. Теорія принципів права перебуває сьогодні у стадії становлення й пошуку, формується як складний синтез опосередкування та осмислення багатьох проблем, пов'язаних з політичними, економічними, духовними та іншими процесами, і відбиває рух суспільства і держави до громадянського суспільства і правової держави [5, с. 29]. Відповідальність органів місцевого самоврядування і посадових осіб місцевого самоврядування реалізується, по-перше, як позитивна відповідальність, тобто згідно з Конституцією та Закону "Про місцеве самоврядування в Україні", відповідальна діяльність за рішення питань місцевого значення, по-друге, як негативна відповідальність — відповідальність органів місцевого самоврядування і посадових осіб місцевого самоврядування перед населенням у результаті втрати його довіри, перед державою у випадку порушення Конституції України, інших правових актів і перед фізичними та юридичними особами в порядку, встановленому законодавством України. Таким чином, особливо актуальним сьогодні є корінне перетворення владної системи і політики (державної та місцевої) в усіх сферах суспільного життя, зокрема шляхом створення системи само-

управління на різних рівнях соціуму та механізму відповідальності органів та посадових осіб в Україні [3, 135—147].

Відповідальність органів місцевого самоврядування та посадових осіб місцевого самоврядування перед жителями громади в результаті втрати довіри передбачає можливість відкликання посадової особи місцевого самоврядування, яка не виправдала довіри виборців. Порядок і умови відповідальності зазначених органів і посадових осіб визначаються законодавством, але їх можливо і варто конкретизувати у статутах територіальних громад. Також органи місцевого самоврядування наділені господарською компетенцією і є учасниками інституційно-господарських зобов'язань відповідно до Господарського кодексу України, а тому спори про захист та поновлення порушених прав суб'єктів господарювання та відшкодування їм шкоди внаслідок рішень чи бездіяльності органів, посадових або службових осіб місцевого самоврядування при здійсненні ними своїх повноважень вирішуються в судовому порядку, і при цьому жителі громад мають бути переконані, що механізми судового захисту відповідають принципам справедливості та захисту їх інтересів.

Механізм оскарження дій і рішень органів місцевого самоврядування та посадових осіб місцевого самоврядування є важливою гарантією правопорядку на рівні місцевого самоврядування, а відтак і правової спроможності громади. Відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України та відповідно до положень Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" [8], до адміністративних справ захисту прав жителів громад можуть бути віднесені справи, зокрема: про порушення права громадянина на місцеве самоврядування; про поновлення права громадянина на місцеве самоврядування, що позбавлений можливості повністю або частково здійснювати його згідно із законом або нормативним актом; про скасування незаконно покладеного будь-якого обов'язку або незаконного притягнення до будь-якої відповідальності громадянина на підставі актів органів місцевого самоврядування. Акти органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб з підстав невідповідності Конституції або Законам України визнаються незаконними в судовому порядку. Принципи юридичної відповідальності органів і посадових осіб місцевого самоврядування є основними засадами виникнення, становлення і функціонування багатьох соціально-правових явищ у сфері місцевого самоврядування [3, с. 135—147].

Важливим чинником правової спроможності громади є і правомірність нормативно-правових актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Правові норми місцевого значення мають не лише відповідати інтересам розвитку громади (цілям стратегічного плану розвитку громади), а й правовим нормам загальноукраїнського значення. Правові норми місцевого самоврядування є результатом свідомої творчості законодавця (місцевої ради, голови громади, виконавчого комітету, тощо). Так, як і процедури місцевої політики (прийняття рішень, проведення засідань, громадських слухань та інших публічних процедур), правові норми мають бути чітко узгодженими із законодавством та із

очікуваннями та потребами жителів громади та усіх суб'єктів політики та господарювання у громаді.

Відповідно до частини другої ст. 3 Конституції України утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Місцеве ж самоврядування своїм головним обов'язком має забезпечення прав та потреб жителів громад не лише у делегованих державою повноваженнях, а й у власних. Зазначене визначає зміст і спрямованість діяльності держави та усіх органів місцевого самоврядування щодо дотримання прав і свобод жителів усіх громад в Україні. Сутність змісту та спрямованості державної влади та місцевого самоврядування визначає їх діяльність як професійну діяльність осіб, які займають посади в державних та органах місцевого самоврядування та їх апаратах щодо практичного виконання завдань і функцій держави та місцевого самоврядування одержують заробітну плату за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів. Так, місцеве самоврядування в Україні здійснюється за принципом поєднання місцевих і державних інтересів (власних та делегованих повноважень). При встановленні умов і порядку здійснення владних повноважень, важливе значення має саме основа — потреби місцевого розвитку та правомірність усіх владних рішень та діянь, оскільки спроможною у правовому вимірі може бути лише та громада, жителі якої у повній мірі почувуються захищеними та впевненими, що місцева політика здійснюється на користь кожного з них, громади в цілому та відповідає принципам справедливості, рівності (відсутності вибіркової у застосуванні місцевих правил та встановлення відповідальності).

Посилення правової спроможності (legal empowerment) — це "процес підвищення здатності звичайних людей користуватися своїми громадянськими правами та правами людини як індивіди і члени громади" [2]. В основі цього процесу лежить принцип, за яким правові системи та процедури місцевої політики якісно відображають потреби громади, а жителі громади можуть та здатні ефективно використовувати свої права. Так, права жителів громад визначені та гарантуються законом, але сама лише декларація про таке визнання не гарантує, що кожен матиме доступ до засобів правового захисту у пошуках справедливості. Натомість, посилення правової спроможності сприяє тому, щоб "вразливі верстви населення використовували свої права, правові послуги, системи та реформи, часто у поєднанні з іншими засобами, задля зменшення бідності, посилення впливу на діяльність держави та її послуги та в інший спосіб зміцнення свободи людини" [6, с. 105].

З метою ефективного посилення правової спроможності необхідно допомагати вразливим групам і створювати для них можливості, аби вони вчилися користуватися та обговорювати правові та адміністративні системи з метою пошуку конкретних справедливих шляхів розв'язання своїх щоденних проблем. Посилення правової спроможності покликане допомогти людям отримати необхідні можливості для самостійного пошуку справедливості/ доступу до правосуддя. Отже, основними механізмами забезпечення спроможності громад є:

1. Посилення правоспроможності (rights enhancement) (реформування законодавства створення

умов, за яких всі верстви населення зможуть впливати на розвиток місцевої політики).

2. Підвищення правової обізнаності (rights awareness) (громадянська освіта як інструмент для посилення спроможності — створення умов, за яких жителі громад розуміють свої права і знають шляхи їх реалізації на практиці).

3. Реалізація правових можливостей (rights enablement) (створення рівних можливостей: створення умов, за яких малозабезпечені громадяни зможуть долати бюрократичні бар'єри та фінансові перешкоди, що обмежують їх доступ до економічних можливостей та розвитку добробуту).

4. Можливості захисту прав (rights enforcement) (захист прав — гарантування того, що жителі громад зможуть захищати свої права і отримати доступ до можливостей та ресурсів за допомогою доступних та справедливих механізмів реалізації прав, договорів та вирішення спорів) [9].

Важливими інструментами забезпечення та зміцнення правової спроможності громад є також програми громадянської освіти для населення, механізми медіації та альтернативного вирішення спорів, а також судові механізми та інформаційно-роз'яснювальні кампанії. За оцінкою ООН, близько чотирьох мільярдів людей в усьому світі не мають необхідної правової допомоги, через що вони постійно стикаються із загрозами експлуатації, насильства та бідності. Дієве посилення правової спроможності допомагає вирішити цю проблему шляхом подолання перешкод у доступі до правосуддя та заохочення людей до здобуття навичок, необхідних для отримання ресурсів та можливостей за допомогою використання юридичних та адміністративних процедур. Завдяки посиленню спроможності жителів громад до активних дій з метою покращення свого життя ми можемо зробити внесок у подолання корупції, вдосконалення належного врядування.

Ініціативи з посилення правової спроможності успішно реалізуються в усіх куточках світу і дають цілком конкретні (вимірювані) та стійкі (сталі) результати не залежно від типу суспільства та/або рівня економічного, політичного чи соціального розвитку [8]. Лише територіальні громади із забезпеченою правовою спроможністю здатні розвиватись, забезпечувати правовий захист та дотримання прав та інтересів жителів громад. Прем'єр-міністр Великобританії Девід Кемерон порівнює посилення правової спроможності із "золотою ниткою", що з'єднує усі основні елементи успішних економік світу: верховенство права, відсутність конфліктів і корупції, наявність майнових прав та сильних інституцій [4, 3]. Існуюче правове середовище в Україні створює чудові можливості для нових ініціатив для посилення розвитку системи безоплатної правової допомоги. Хоча система безоплатної правової допомоги в Україні допомагає вразливим верствам захищати свої права та отримувати доступ до ресурсів, послуг та можливостей, посилення правової спроможності необхідне для гарантування того, що люди мають необхідні знання і навички для захисту своїх прав та використовують наявні правові можливості для цього [1].

ВИСНОВКИ

Правова спроможність громади — важлива невід’ємна частина загальної спроможності, за якої громада здатна виконувати делеговані та власні повноваження з метою забезпечення прав і інтересів (потреб) усіх жителів громади (в тому числі, й інших суб’єктів правовідносин у громаді — її життєдіяльності та господарювання). Сутність поняття правової спроможності — це стан, з якого нормативно-правові акти, процедури та місцеві політики відповідають законодавству, інтересам розвитку громади у цілому та її жителів зокрема, а також за стан, за якого усі жителі громади, навіть з найбільш маргіналізованих, неблагополучних соціальних груп, здатні самостійно використовувати право для пошуку конкретних шляхів розв’язання своїх щоденних правових проблем, посилення відповідальності й підзвітності влади. Механізми, спрямовані на забезпечення та зміцнення правової спроможності, гарантують зацікавленість жителів громади та інших її суб’єктів залишатись жити та працювати у громаді, сплачувати тут податки та забезпечувати її життєдіяльність. А у правовідносинах "місцева влада — жителі громади", жителі як основні споживачі публічних послуг, які надає влада, завдяки підвищенню правової обізнаності здатні розуміти, оцінювати та безпосередньо використовувати правові й адміністративні процедури, політики, можливості для захисту своїх прав. А відтак забезпечення правової спроможності є запорукою розвитку громади та становлення цивілізованої правової держави.

Література:

1. Галіахметов І.А., Кожушко С.І. "Основні засади та принципи відповідальності органів і посадових осіб місцевого самоврядування: муніципально-правовий аспект". Питання юридичної теорії і практики // "Вісник Вищої ради юстиції". Вип. 2 (6). 2011. С. 140.
2. Колодій А.М. Принципи права України: монографія. К.: Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
3. Черчатий О. Механізми зростання правової спроможності територіальних громад: досвід Полтавщини // Державне управління та місцеве самоврядування. Вип. 3 (34). 2017. С. 158—164.
4. George Soros. "Legal Empowerment, Justice, and Development" Justice Initiatives: Open Society Initiatives. 2013.
5. Justine Greening. Why Support Legal Empowerment. 2013. Justice Initiatives: Open Society Initiatives, 3.
6. Stephen Golub. The Commission on Legal Empowerment of the Poor: One Big Step Forward and a Few Steps Back for Development Policy and Practice. Hague Journal on the Rule of Law 1:1. 2009. 105.
7. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254/96-ВР.
8. Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР
9. Громадський простір. URL: https://www.prostir.ua/wp-content/uploads/2016/07/Info_legal_empowerment_final.docx

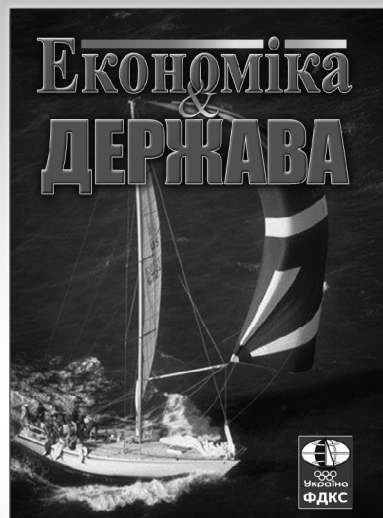
References:

1. Cherchaty, O. (2017), "Mechanisms of growth of legal capacity of territorial communities: experience of Poltava region", *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, vol. 3 (34), pp.158—164.

2. Soros, G. (2013), "Legal Empowerment, Justice, and Development", *Justice Initiatives: Open Society Initiatives*
3. Haliakhmetov, I.A. and Kozhushko, S.I. (2011), "Basic principles and principles of responsibility of bodies and officials of local self-government: municipal-legal aspect", *Pytannia iurydychnoi teorii i praktyky Visnyk Vyschoi rady iustytysii*, vol. 2 (6), pp. 140.
4. Greening, J. (2013), "Why Support Legal Empowerment", *Justice Initiatives: Open Society Initiatives*, vol. 3.
5. Kolodij, A.M. (1998), *Pryntsypy prava Ukrainy [Principles of law of Ukraine]*, Yurinkom Inter, Kyiv, Ukraine.
6. Golub, S. (2009), "The Commission on Legal Empowerment of the Poor: One Big Step Forward and a Few Steps Back for Development Policy and Practice", *Hague Journal on the Rule of Law*, vol. 1:1, p. 105.
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "Constitution of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96/80> (Accessed 05 april 2021).
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (1997), law "On local self-government", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97> (Accessed 05 april 2021).
9. Hromads'kyj Prostir (2016) "Strengthening the legal capacity of communities", available at: https://www.prostir.ua/wp-content/uploads/2016/07/Info_legal_empowerment_final.docx (Accessed 05 april 2021).

Стаття надійшла до редакції 08.04.2021 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

**наукове фахове видання України
з ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ
(Категорія «Б»)**

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності — **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 351.83

А. В. Коломоєць,
к. мед. н., слухач магістратури кафедри управління охороною здоров'я та публічного
адміністрування, Національний університет охорони здоров'я України імені П. А. Шупика
ORCID ID: 0000-0002-1205-9419
О. І. Пархоменко-Куцевіл,
д. держ. упр., професор, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID ID: 0000-0002-0758-346X

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.8.75

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ВИРІШЕННЯМ КОЛЕКТИВНИХ ТРУДОВИХ СПОРІВ

A. Kolomojets,
PhD in Medical Sciences, Master's student of the Department of Management Healthcare
and Public Administration, Shupyk National Healthcare University of Ukraine, Kyiv, Ukraine
O. Parkhomenko-Kutsevil,
Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Head of the Department
of Public Administration, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

STATE MANAGEMENT OF THE RESOLUTION OF COLLECTIVE LABOR DISPUTES

Стаття розкриває суть правового розуміння колективного трудового спору як нормативної процедури врахування розбіжностей між сторонами. Надано характеристику правового механізму, що регулює порядок вирішення трудових спорів, способи врегулювання трудових конфліктів. Наголошено, що ефективне врегулювання колективних трудових спорів допоможе мінімізувати соціальну напругу в суспільстві та покращити добробут населення. Зазначається, що вітчизняне законодавство досі не визначає правового розуміння колективних трудових спорів як нормативної процедури врахування розбіжностей між сторонами. Сучасне визначення цієї категорії ототожнює її з темою колективних спорів — невирішеними розбіжностями між працівниками та роботодавцями. Також зазначається, що нині закон не встановлює порядок вирішення спорів між сторонами соціальних та виробничих відносин у разі банкрутства або неплатоспроможності суб'єкта господарювання, і в цьому випадку законодавчі норми не встановлюють сукупності обов'язкових дій обох сторін. Надано огляд розвитку процесу врегулювання трудових спорів в Україні, окреслено характерні риси сучасного етапу розвитку управління колективними трудовими спорами. Озвучено переваги та перспективи, а також проблеми створення вітчизняної системи трудового арбітражу, наведено особливості зарубіжної практики арбітражного врегулювання колективних трудових спорів, зазначено особливості механізму та особливості використання допоміжних суб'єктів при досягненні домовленостей та їх реалізації. Окреслено особливості регулювання страйків, розкрито основні напрями та особливості практики колективного вирішення трудових спорів. Приділено увагу необхідності вдосконалення регуляторної бази щодо проведення колективних переговорів як важливого інструменту досудового врегулювання колективних спорів. Проаналізовано наявні можливості вдосконалення законодавства при вирішенні колективних трудових спорів, запропоновано зміни до чинного законодавства, які оптимізують процес перегляду та вирішення колективного трудового спору та можуть стати частиною реальної реформи системи охорони праці в Україні.

The article reveals the essence of the legal understanding of collective labor dispute as a normative procedure for taking into account differences between the parties. The characteristic of the legal mechanism regulating the order of the decision of labor disputes, ways of settlement of labor conflicts is given. It is emphasized that the effective settlement of collective labor disputes will help minimize

social tensions in society and improve the welfare of the population. It is noted that domestic legislation still does not define the legal understanding of collective labor disputes as a normative procedure for taking into account differences between the parties. The modern definition of this category identifies it with the topic of collective disputes — unresolved differences between employees and employers. It is also noted that currently the law does not establish a procedure for resolving disputes between the parties of social and industrial relations in case of bankruptcy or insolvency of the business entity, and in this case the law does not establish a set of mandatory actions of both parties. An overview of the development of the process of settling labor disputes in Ukraine, outlines the characteristics of the current stage of development of collective labor dispute management. The advantages and prospects, as well as the problems of creating a domestic system of labor arbitration are voiced, the peculiarities of foreign practice of arbitration of collective labor disputes are given, the peculiarities of the mechanism and peculiarities of using auxiliary subjects in reaching agreements and their implementation are indicated. The peculiarities of the regulation of strikes are outlined, the main directions and peculiarities of the practice of collective settlement of labor disputes are revealed. Attention is paid to the need to improve the regulatory framework for collective bargaining as an important tool for pre-trial settlement of collective disputes. The available opportunities to improve the legislation in resolving collective labor disputes are analyzed, changes to the current legislation are proposed, which optimize the process of reviewing and resolving collective labor disputes and may become part of the real reform of the labor protection system in Ukraine.

Ключові слова: трудове право, правове регулювання, колективний трудовий спір, страйк, механізм державного управління, трудовий колектив, колективний договір, працівник, роботодавець, арбітражний комітет.

Key words: labor law, legal regulation, collective labor dispute, strike, mechanism of public administration, labor collective, collective agreement, employee, employer, arbitration committee.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Складна соціально-економічна ситуація в Україні неминує призводити до конфліктів між учасниками виробничих відносин та їх колективними утвореннями. Зовнішнім вираженням цих процесів є трудові спори на різних рівнях соціальних відносин.

Сприяти узгодженню економічних інтересів та забезпеченню суспільної рівноваги, покликані встановлені державою правові норми, що мають на меті скеровувати конфліктні відносини в правове поле та відкривати перспективи для уникнення непорозумінь між сторонами конфлікту.

Актуальність теми визначається необхідністю об'єктивного вивчення існуючих правових теорій регулювання трудових відносин та їх реалізації в Україні. Водночас українська наукова школа лише починає розвиватись і намагається вирішити теоретичні проблеми комплексної характеристики явища "колективний трудовий спір", виявляє особливостей та тенденцій розвитку цього явища, а також розробляє конкретні практичні рекомендації щодо вирішення та управління конфліктами в галузі трудового права.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є вивчення змісту правових теорій, що регулюють трудові відносини, та визначення їх обумовленості та наступності шляхом обґрунтування шляхів вдосконалення законодавчого процесу для вирішення колективних трудових спорів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема створення ефективної системи державного управління колективними трудовими спорами є актуальною для країн, у яких в минулому відбувся перехід від тоталітарної до демократичної нормативно-правової держави.

Аналіз законодавчого врегулювання питань, що стосуються колективних трудових спорів, показує, що нормативне визначення механізму врегулювання колективних трудових спорів в Україні було започатковано прийняттям у 1998 році Закону України "Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)". Це акт визначає правила примирення та арбітражу, обставини законності страйків.

Проблеми вирішення колективних трудових спорів досліджували відомі вітчизняні та зарубіжні вчені. Теоретичні конфліктні питання найчастіше розглядалися у працях зарубіжних вчених Г. Зиммеля, К. Маркса, Р. Дарендорфа, Л. Козера, К. Боулдінга та інших.

Перехід від адміністративної системи управління, в якій конфлікти в суспільстві переважно приховувались, до демократичної держави, в якій конфлікти вирішуються цивілізовано відповідно до чинних правових положень спонукало увагу українських науковців. Проблемам трудових спорів присвячені праці Є. Бабосова, І. Бекешкіної, Ф. Бородкіна, Г. Козирєва, Н. Коряк, Н. Гришиної, Л. Дмитрієва, В. Руденка, Є. Уткіна та інших. Залишаються невирішені теоретичні та практичні питання, пов'язані

Рис. 1. Суть державного управління колективними трудовими спорами

Джерело: сформовано автором на основі [2].

зі створенням державного механізму управління процесом розв'язання колективних трудових спорів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Колективні трудові спори є складним соціально-економічним явищем. Вони залишаються найважливішими елементами, що характеризують розвиток соціальних і трудових відносин між роботодавцями, робітниками та державою. Великий масштаб колективних трудових конфліктів та значна кількість таких спорів, необхідність їх прогнозування, попередження та ефективного вирішення вимагають створення спеціального механізму державного управління колективними трудовими спорами.

Існують певні труднощі, пов'язані з тим, що нині в Україні розробляється теорія як створення механізму державного управління, так і вирішення практичних проблем окремих його елементів. Актуальність цієї проблеми зростає внаслідок того, що в Україні наукова школа описує явища "колективного трудового спору" з метою виявлення його особливостей та тенденцій.

Загальна тенденція зрозуміла — це перехід від державної системи "вирішення спору" до системи управління конфліктами. Тому механізм взаємодії державних органів зі сторонами соціально-трудових відносин слід розглядати як пошук рішення у трудовому конфлікті з метою його запобігання та врегулювання.

У найширшому розумінні державне управління колективними трудовими спорами — це система цілеспрямованої діяльності, що здійснюється на основі певних принципів з метою забезпечення досягнення оптимального функціонування та розвитку соціальних та виробничих відносин. У вузькому розумінні державне управління колективними трудовими спорами — це діяльність спеціалізованих державних установ з управління колективними трудовими спорами (рис. 1).

Характерною рисою сучасного етапу розвитку управління колективними трудовими спорами в Україні є перехід від стихійного виникнення та розвитку конфліктів до цивілізованої взаємодії, прийняття рішень у межах встановлених правових та організаційних механізмів. Аналіз законодавчого врегулювання питань, що стосуються колективних трудових спорів, показує, що нормативне визначення механізму вирішення колективних трудових спорів в Україні було започатковане прийняттям Закону України "Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)" у 1998 р. [1]. Цим актом визначено норми з проведення примирної та арбітражної (третейської) процедури і обставини законності проведення страйків.

Цей важливий законодавчий акт, а також деякі положення Закону України "Про колективні договори та угоди", наразі не передбачає усієї системи процедур врегулювання колективних трудових спорів. За порушення законодавства встановлюються лише адміністративні та дисциплінарні стягнення, які стосуються порушення умови участі в колективних переговорах. Вітчизняна практика продемонструвала необхідність перегляду їх змісту, встановлення дієвих правових умов для врегулювання суперечок, що виникають, у тому числі з урахуванням міжнародно-правових вимог та рекомендацій, а також прийнятих для національної системи міжнародних нормативних актів [2].

Слід зазначити, що механізм врегулювання трудових спорів в Україні розвивався досить нерівномірно. З прийняттям Кодексу законів про працю СРСР у 1922 р. [4]. Врегулювання трудових спорів передбачалося через орган примирно-третейського розгляду (конфліктні комісії, примирні камери і третейські суди), а там, де не було організовано спеціальних органів — у народному суді. Зазначимо, що такий підхід був ефективним для

вирішення спорів трудового характеру.

Розробка проекту Трудового кодексу України під № 1108 [5] та прийняття його Верховною Радою України в першому читанні породила ряд теоретичних проблем, деякі з яких є суперечливими та дискусійними, такими, що безпосередньо впливають на розробку правового механізму врегулювання виробничих спорів. Однією з цих проблем є визначення категорій та класифікація виробничих спорів.

Згідно з Юридичною енциклопедією трудові спори — це неврегульовані розбіжності, що виникають між працівниками та роботодавцями або між робітником та роботодавцем з приводу застосування законів, інших нормативно-правових актів про працю та за приводу умов трудових договорів, або при встановленні або зміні умов праці, укладення колективних договорів [6].

В.В. Лазор вказує, що трудові спори є такими розбіжностями, які виникають між працівником (працівниками) та роботодавцем через порушення чинного трудового законодавства, колективних договорів та контрактів і, передані на розгляд органу відповідної юрисдикції. Також зазначає, що трудові спори можуть бути позовного та не позовного характеру [7].

Однак слід зазначити, що класифікація або розподіл спорів на позовні та не позовні вимоги є не зовсім коректним, оскільки підставою для класифікації в цьому випадку є не правова природа походження спору, а спосіб захисту порушеного права. Тобто порушене право відновлюється шляхом подання позову до органу відповідної юрисдикції. У разі, коли виникнення трудового спору (конфлікту) пов'язане з переслідуванням інтересів, наприклад, укладення колективного договору, угоди трудові конфлікти називають економічними спорами (табл. 1).

Варто зазначити, що такий вид класифікації є досить умовним, оскільки в колективних трудових спорах (конфліктах) їх вирішення є примирно-третейський. Також не враховує існуючі соціально-економічні умови праці та життя, недотримання трудового законодавства правовим механізмом, умовами укладення або зміною колективного договору та специфіки його виконання.

Положеннями ст. 21 Конституції України [9] передбачено, що всі люди є вільними та рівними у своїй гідності та правах. Вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) у суді, як зазначалося вище, відповідно до чинного законодавства України можливе лише у випадку заборони страйків. Тому, звичайно, виникає висновок: щоб захистити своє порушене право, потрібно страйкувати. У зв'язку з цим можна стверджувати, що порушене право трудового колективу захищається і поновлюється в примусовому порядку.

Слід зазначити, що чинне законодавство та проект Трудового кодексу України передбачають розгляд таких спорів судами. Це відповідає конституційному положенню про те, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають між сторонами.

Ми вважаємо, що необхідно створити трудові суди, які повинні мати право розглядати колективні трудові спори, що виникають у зв'язку з порушенням прав працівників. Вирішення колективних трудових спорів економічного характеру повинно відбуватись у примирно-третейських органах, а в разі заборони страйків — у суді.

Таблиця 1. Класифікація колективних трудових спорів

№ п/п	Ознака класифікації	Види колективних трудових спорів
1.	За суб'єктами (сторонами) спору	Між працівниками та роботодавцями Між робітником та роботодавцем
2.	За сферою виникнення	Розбіжності, що виникають з приводу застосування законів, інших нормативно-правових актів про працю Розбіжності, що виникають з приводу умов трудових договорів Розбіжності, що виникають при встановленні або зміні умов праці Розбіжності, що виникають з приводу реалізації процедури укладання колективних договорів
3.	За способом врегулювання	Договірний Примирно-третейський Судовий
4.	Відповідно до предмету спору	Конфлікт інтересів (економічний спір) Юридичний конфлікт (юридичний спір)

Джерело: сформовано автором на основі [7; 8].

Доцільно звернути увагу на наявність проблем у чинному законодавстві по порядку вирішення колективних трудових спорів (конфліктів), а також на недосконалість чинного законодавства про працю (наявність прогалин у праві, невизначених формулювань, що призводять до різного тлумачення). Відзначається і невідповідність чинного законодавства про працю новим соціальним та економічним відносинам.

Отже, до основних недоліків та невирішених проблем насамперед належать розбіжності у розумінні трудового конфлікту. За основу необхідно взяти трактування, що подано в юридичному словнику [6]. Колективний трудовий спір (конфлікт) — це розбіжності, що виникають між сторонами соціальних та трудових відносин щодо:

- а) створення нових або зміни умов праці і трудово-го побуту;
- б) укладення або змін змісту, процесу виконання колективного договору, угод;
- в) невиконання вимог трудового законодавства.

Зміст самих вимог трудового спору можуть бути не лише соціально-економічними, а й професійними та профспілковими (вимоги щодо вдосконалення прав профспілок та їх керівників). У разі оновлення законодавчої бази логічно припустити, що процес врегулювання колективних трудових спорів, як метод врегулювання відмінностей між сторонами, є органічною частиною процесу колективних переговорів і, за великим рахунком, стає окремою сферою процесуального регулювання. Тому необхідно дотримуватися єдиних підходів до визначення колективних переговорів (і, можливо, спорів) на всіх рівнях, а також чіткішого розподілу повноважень сторін та інших учасників та застосування загальних принципів побудови відносин між ними.

На жаль, українське законодавство не визначає правове розуміння колективних трудових спорів як нормативно-врегульовану процедуру врахування розбіжностей між сторонами, що є вихідною тезою для дії правового механізму її реалізації. Поточне визначення цієї категорії насправді ототожнює її з темою колективного спору — невирішеними розбіжностями між працівниками та роботодавцями. Лише чітке розмежування

правових характеристик колективного трудового спору дасть можливість визначити межі правовідносин при розгляді та вирішенні спору, врегулювати повноваження та поведінку учасників цих відносин на всіх стадіях. Встановлення чітко визначених рівнів колективних трудових спорів є важливою проблемою. Правильність їх визначення забезпечить виникнення можливих помилок у оцінці масштабу трудових спорів. Це дозволить суттєво зменшити масштаби конфлікту і звести галузеві та територіальні конфлікти лише до виробничих.

Доцільно розуміти рівні колективного трудового спору на відміну існуючої (на територіальному рівні колективний трудовий спір може виникати на підприємстві в одній або декількох адміністративно-територіальних одиницях) у такій редакції: — "на територіальному рівні колективні трудові спори можуть виникати в кількох підприємствах, які розташовані в одній адміністративно-територіальній одиниці і в яких працівники або їх законні представники мають однакові вимоги". Також пропонується інше визначення колективного трудового спору галузевого рівня: "На галузевому рівні колективний трудовий спір виникає на кількох підприємствах однієї галузі, де наймані працівники чи їхні законні представники ставлять однакові вимоги" [7].

У законодавстві чітко не визначеним залишається відповідна обставина, яка ініціює низку обов'язкових дій сторонами спору. З тексту статті 11 Закону України "Про колективні договори і угоди" [3] формальна ознака спору визначається сторонами для переговорів у протоколі розбіжностей, згідно з яким наступні етапи врегулювання спору відбуваються протягом трьох днів: консультації, створення примирної комісії тощо. А стаття 6 Закону України "Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)" [10] поширює цей момент на кілька обставин. Однак основне питання не передбачене законом, а саме те, що робити іншій стороні після виникнення цих обставин. Крім того, стаття 8 цього Закону стверджує, що одна зі сторін може або повинна виступити з ініціативою щодо створення примирної комісії, при цьому не окреслює логічну послідовність подій.

Розуміння правової природи спору як вимоги дотримання сторонами процедури дозволить передбачити послідовність обов'язкових дій для сторін цих відносин, з відповідними юридичними наслідками та вибором найбільш ефективних способів розв'язання конфліктів, закріплення процедури діяльності примирних органів, у тому числі уповноважених приймати обов'язкові до виконання рішення, а також забезпечення такого виконання. Враховуючи особливості предмету колективного трудового спору, що включає питання економічного (встановлення або зміна умов праці) та юридичного (недотримання вже встановлених умов, законодавства) характеру, необхідно знівелювати відмінності механізму їхнього врегулювання.

Окремим питанням колективних трудових спорів є процедура за участю незалежного посередника. Однак процедура залучення незалежного посередника до погоджувальних процедур повинна бути додатково розроблена на законодавчому рівні. Присвячені цим питанням законодавчі норми на практиці виявились недостатніми. Було б доцільно закріпити детальні умови

участі посередника в погоджувальних процедурах на рівні закону, але з відповідними роз'ясненнями для дотримання принципу вільного вибору сторін [11].

З огляду на суспільний інтерес до запобігання та врегулювання колективних спорів, участь посередника є об'єктивною потребою, проте форма такої участі повинна відповідати основним принципам процесу колективних переговорів. Відповідно до статті 8 Конвенції МОП N 154 "Про сприяння колективним переговорам" (1981), [12] заходи щодо сприяння колективним переговорам повинні бути розроблені або застосовуватися таким чином, щоб не обмежувати свободу переговорів, а отже, і волю учасників переговорів.

Вітчизняне законодавство закріплює цей принцип. Однак Розпорядження про порядок арбітражного провадження з врегулювання колективних трудових спорів (конфліктів), яке було затверджено рішенням № 92 Національної служби посередництва та арбітражу від 24 квітня 2001 року [13], передбачає, що посередник буде здійснювати свої повноваження з моменту отримання письмової довіреності від органу НСПП, яку він повідомляє сторонам колективного трудового спору (конфлікту).

Порядок залучення незалежного посередника до роботи арбітражної комісії для врегулювання колективного трудового спору (конфлікту) визначається Положенням про посередника, затверджене наказом Національної служби посередництва і примирення від 11.11.99 р. № 106 [14]. Тому і умови призначення незалежного посередника змінені [14].

Практика колективного вирішення трудових спорів вказує на необхідність розширення повноваження та ролі трудового арбітражу на законодавчому рівні. Слід перейти від рекомендаційного процесу до арбітражу, рішення якого є обов'язковим. Однак це положення має доповнюватися правом сторін оскаржувати таке рішення. Створення обов'язкової системи трудового арбітражу є кроком до його подальшої професіоналізації.

Трудовий арбітраж повинен отримати повноваження щодо контролю за виконанням його рішень. Робота арбітражу не повинна вважатися завершеною, поки сторони не виконають свої рішення. Арбітраж також повинен мати можливість розпочати виконавче провадження державною виконавчою службою. В чинному законодавстві необхідно суттєво розширити формулювання терміна "страйк", враховуючи характеристики та особливості різних його видів та форм. Слід відрізнити страйк від масових акцій протесту, які можуть бути спрямовані на задоволення вимог, не пов'язаних з виробничими відносинами, вирішення екологічних та соціальних проблем.

Будь-яке припинення роботи, навіть якщо воно короткочасне та обмежене, може вважатися страйком. Страйки також можуть бути:

- з повним припиненням роботи;
- з частковим припиненням роботи;
- працівник страйкує, якщо робота не припиняється (робота може повільно відновлюватися);
- страйк, якщо робота триває "точно за правилами";
- страйк, при якому правила роботи застосовуються зі змінами.

Страйк здійснюється і групою осіб, які організовують та навмисно здійснюють вплив на виробничий процес суб'єктом (суб'єктами), який тимчасово або повністю відмовляється брати участь у роботі (відсутність на роботі, невиконання своїх обов'язків) з метою задоволення вимог для задоволення колективного трудового спору.

Тимчасова зупинка роботи (локдаун) в українському законодавстві передбачає звільнення працівників з ініціативи роботодавця у зв'язку з колективним трудовим спором (конфліктом) та страйком, а також ліквідацію або реструктуризацію організації, філії, представництва.

Законодавство повинно закріпити право власника або уповноваженого ним органу звільняти працівників, які брали участь у страйку, визнаному судом незаконним, або без реєстрації в установленому порядку, або у разі грубого порушення існуючої процедури звільнення, передбаченої колективним трудовим договором.

Законодавчі акти повинні визначати чітко та зрозуміло умови визнання страйку незаконним та наслідки для працівників, які беруть участь у незаконному страйку. Відсутність працівника на роботі під час участі у страйку, поки суд не визнає її незаконною, є відсутністю з поважних причин. Однак, якщо працівник страйкує після того, як суд визнав страйк незаконним, така відсутність є прогулом.

Специфіка судового врегулювання трудових спорів, включаючи колективні, регулюється законодавством в інших країнах і відпрацьовується через багаторічний досвід.

Дослідження західноєвропейського законодавства показує, що система трудового правосуддя в Німеччині функціонує з 1920-х років і є абсолютно незалежною гілкою судової влади. Найважливішою особливістю трудових судів є рівне представництво працівників та роботодавців у суді з професійним суддею — спеціалістом з трудового права. Зокрема, він відповідає за розгляд претензій сторін колективного договору, визнання та тлумачення певних умов останнього.

На Заході прийнято поділяти трудові спори на чотири основні типи за суб'єктом складом та предметом: колективні та індивідуальні, конфлікти інтересів (економічні) та юридичні конфлікти (юридичні). Конфлікт інтересів виникає у зв'язку з вимогами щодо створення нових або зміни існуючих умов праці; юридичні суперечки стосуються тлумачення або застосування стандартів, встановлених законом, колективними договорами чи іншими правовими актами.

Найбільш популярним у країнах Європи є два шляхи вирішення трудових спорів: розслідування спору в судових чи адміністративних органах, а також посередництво та арбітраж. Діє єдиний принцип — суперечки про колективні спори зазвичай розглядаються в контексті посередницького та арбітражного провадження, оскільки такі суперечки, як правило, пов'язані із створенням нових правових норм. Наприклад, у Сполучених Штатах для вирішення колективних економічних та індивідуальних юридичних спорів застосовується арбітражний метод, а для вирішення колективних юридичних спорів — судові та адміністративні процедури.

У Великобританії арбітражний метод та судовий процес застосовуються до всіх видів виробничих спорів; у Франції колективні економіко-правові поточні спори вирішуються посередництвом та арбітражем.

Цивільно-процесуальний кодекс України визначає ряд конкретних вимог до розгляду окремих трудових спорів, проте відповідні вимоги до організації суду при розгляді всіх видів трудових спорів у вітчизняній правовій системі потребують суттєвого уточнення.

ВИСНОВКИ

Отже, проведений аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду у сфері нормативного врегулювання колективних трудових спорів показав, що на сьогодні є потреба у посиленні відповідальності за порушення законодавства про соціальне партнерство та процесу вирішення колективних трудових спорів. Сторони трудових відносин (роботодавець та трудовий колектив) повинні нести відповідальність за невиконання укладених домовленостей. Також необхідно запровадити адміністративну відповідальність за відмову брати участь або за виключення роботодавців та працівників від участі в мирних процедурах. Зазначені недоліки викликають недовіру працівників та профспілок до цього важливого інструменту регулювання соціально трудових відносин.

На основі аналізу можливостей вдосконалення законодавства з вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) доречно звернути увагу на необхідність і продовжувати працювати над удосконаленням законодавчого механізму в вирішенні трудових спорів. Це забезпечить більш якісний соціальний та економічний захист учасників соціально-трудових відносин та наблизить законодавство України до міжнародних стандартів.

Основною причиною появи колективних трудових спорів в сучасних умовах є наявність заборгованості із заробітної плати та несвоєчасної її виплати. Зменшення кількості колективних трудових спорів та страйків може сприяти стабільному вдосконаленню макроекономічних показників вітчизняної економіки та розвитку бізнесу, стимулюванню розвитку виробництва, оптимізації організаційно-правових форм господарювання, посиленню інноваційної та інвестиційної політики, посиленню відповідальності осіб, винних у виникненні спорів та конфліктів. Удосконалення процесу перегляду та вирішення колективних трудових спорів стане вагомим складовою реального реформування системи захисту трудових прав в Україні, що сприятиме підвищенню ефективності застосування норм законодавства у цій сфері.

Література:

1. Положення про порядок формування і ведення Списку посередників. Наказ Національної служби посередництва і примирення. №27 від 04.04.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0027299-00#Text>
2. Лазор В.В. Правове регулювання трудових спорів, конфліктів і порядок їх вирішення на сучасному етапі. Луганськ, 2004. 350 с.
3. Про колективні договори і угоди. Закону України від 01.07.1993 № 3356-XII. URL: <https://zakon-rada.gov.ua/laws/show/3356-12#Text>

4. Кодекс законів про працю УРСР. Державне видавництво політичної літератури при РНК УРСР. 1940. 323 с.

5. Проект трудового кодексу України від 04.12.2007 № 1108 URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF0US00X.html

6. Юридична енциклопедія в 6 томах. За ред. Ю.С. Шемшученко. Київ: В-во: "Українська енциклопедія" імені М. П. Бажана, 2004. 765 с.

7. Лазор В. Поняття трудових спорів, конфліктів та їх позовний і непозовний характер. Право України. 2002. № 7. С. 90—95.

8. Зюнькін А.Г., Беззубко Л.В. Вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): шляхи законодавчого вдосконалення. Національний вісник національної академії внутрішніх справ України. 2005. № 2. С. 99—104.

9. Конституція України. Харків: Право, 2016. 82 с.

10. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів). Закон України від 03.03.1998. № 137/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-%D0%B2%D1%80#Text>

11. Стадник М. П. Правове регулювання вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.05 / Трудове право; право соціального забезпечення. Київ, 1998. 16 с.

12. Про сприяння колективним переговорам 1981 року. Конвенція МОП № 154. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_006#Text

13. Положення про порядок проведення примирних процедур по вирішенню колективних трудових спорів (конфліктів) затвердженого наказом Національної служби посередництва і примирення від 24 квітня 2001 р. № 92 (із внесеними змінами згідно Наказом НСПП № 38 від 23.01.2002 р. № 19 від 22.01.2003 р.).

14. Про затвердження Положення про посередника. Наказ Національної служби посередництва і примирення від 18.11.2008. № 133. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0133299-08#Text>

References:

1. National Mediation and Conciliation Service (2000), Order "Regulations on the procedure for forming and maintaining the List of Intermediaries", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0027299-00#Text> (Accessed 05 April 2021).

2. Lazor, V.V. (2004), *Pravove rehulivannia trudovykh sporiv, konfliktiv i poriadok yikh vyrishennia na suchasnomu etapi* [Legal regulation of labor disputes, conflicts and the order of their resolution at the present stage], Luhansk, Ukraine.

3. Verkhovna Rada of Ukraine (1993), Law of Ukraine "On collective agreements and contracts" available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12#Text> (Accessed 05 April 2021).

4. RNK USSR (1940), *Kodeks zakoniv pro pratsiu URSR* [Code of Labor Laws of the USSR], Derzhavne vydavnytstvo politychnoi literatury pry RNK USSR, Kyiv, Ukraine.

5. Verkhovna Rada of Ukraine (2007), "Draft Labor Code of Ukraine", available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF0US00X.html (Accessed 05 April 2021).

6. Shemshuchenko, Yu. S. 2004 (), *lurydychna entsyklopediia v 6 tomakh* [Legal encyclopedia in 6 volumes], *Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana*, Kyiv, Ukraine.

7. Lazor, V. (2002), "The concept of labor disputes, conflicts and their claim and non-claim nature", *Pravo Ukrainy*, vol. 7, pp. 90—95.

8. Ziunkin, A.H. and Bezzubko, L.V. (2005), "Resolution of collective labor disputes (conflicts): ways of legislative improvement", *Natsionalnyi visnyk natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav Ukrainy*, vol. 2, pp. 99—104.

9. Verkhovna Rada of Ukraine (2016), *Konstytutsiia Ukrainy* [The Constitution of Ukraine], Pravo, Kharkiv, Ukraine.

10. Verkhovna Rada of Ukraine (1998), Law of Ukraine "On the procedure for resolving collective labor disputes (conflicts)", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 05 April 2021).

11. Stadnyk, M.P. (1998), "Legal regulation of collective labor disputes (conflicts)", Abstract of Ph.D. dissertation, Labor law; social security law, Kyiv, Ukraine.

12. ILO (1981), Convention "On the promotion of collective bargaining in 1981", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_006#Text (Accessed 05 April 2021).

13. National Mediation and Conciliation (2003), Order "Regulations on the procedure for conciliation procedures for resolving collective labor disputes (conflicts)", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0092299-01#Text> (Accessed 05 April 2021).

14. National Mediation and Reconciliation Service (2018), Order "On approval of the Regulations on the mediator", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0133299-08#Text> (Accessed 05 April 2021).

Стаття надійшла до редакції 08.04.2021 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73

Н. Ю. Подольчак,
д. е. н., професор, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: 0000-0002-0284-9601
В. Я. Карковська,
д. держ. упр., доцент, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: 0000-0003-0178-4137
Я. В. Левицька,
аспірант кафедри адміністративного та фінансового менеджменту,
Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: 0000-0001-7133-7602

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.8.82

ЕКОСИСТЕМИ РОЗВИТКУ СТАРТАПІВ ЯК ПРИНЦИП ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

N. Podolchak,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Lviv Polytechnic National University
V. Karkovska,
Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Lviv Polytechnic National University
Y. Levytska,
Postgraduate student of the Department of Administrative and Financial Management, Lviv Polytechnic National University

ECOSYSTEMS FOR STARTUP DEVELOPMENT AS A PRINCIPLE FOR IMPLEMENTING STATE INNOVATION POLICY

У статті розглянуто особливості успішності стартапів та вплив організацій, які функціонують при державних структурах, на розвиток стартап-руху в Україні. Стартап є першим необхідним етапом життєвого циклу інновацій. Активно працююча система підтримки стартапів є основою активізації інновацій діяльності, зростання обсягів інноваційних продуктів, експорту високотехнологічних товарів. Розробка стартап проектів широко поширена за кордоном. Встановлено, що особливістю цих успішних проектів є те, що вони приносять чималі прибутки, а також підіймають рівень економіки у своїх країнах. Доведено, що в Україні розвиток стартапів також набирає швидких обертів. Зазначено, що важливим є дослідження питання успішного запуску та реалізації стартапу через структури, які сприяють їхньому розвитку. Крім того, очевидним є і те, що такі проекти потребують різноманітних екосистем підтримки, які б могли запропонувати безліч функціональних можливостей для оцінки ефективності стартапів. У статті сформовано методологічну модель основних характеристик успішності стартапу. Реалізація якої передбачає такі кроки: узагальнення поняття "стартап", визначення стадій життєвого циклу стартапу, систематизація ключових складових успішно реалізованих стартапів та аналізування можливостей вітчизняних організацій, які функціонують в державних структурах. Відповідно модель стартапу як ефективна модель побудови бізнесу та розвитку інновацій може успішно використовуватися в українській практиці для проектів сталого підприємництва. Використано передумови успішності реалізації стартапу, а саме: відповідність продукту ринку (грунтовні маркетингові дослідження, пошук відповідної цільової аудиторії, попит на запропонований продукт); цілеспрямованість та сконцентрованість (приділення уваги бізнес-процесам і проблемам компанії, органічність усієї компанії, розробка план розвитку стартапу, командне рішення проблем); швидкі темпи зростання бізнесу (зростання спонукає до ще більшого зростання, що сприяє залученню інвестицій в стартап, збільшує команду і прибуток. Наявність організацій, які функціонують у закладах освіти, дозволяє використовувати світові тренди розвитку інновацій, що сприяє модернізації та популяризації вітчизняних наукових досягнень.

The article considers the peculiarities of the success of startups and the influence of organizations operating in government agencies on the development of the startup movement in Ukraine. A startup is the first necessary stage of the innovation life cycle. An active support system for startups is the basis for intensifying innovation, increasing the volume of innovative products, exports of high-tech goods. Development of startup projects is widespread abroad. It is established that the peculiarity of these successful projects is that they bring considerable profits, as well as raise the level of the economy in

their countries. It is proved that in Ukraine the development of startups is also gaining momentum. It is noted that it is important to study the issue of successful launch and implementation of startups through structures that promote their development. In addition, it is clear that such projects require a variety of support ecosystems that could offer many functionalities to assess the effectiveness of startups. The methodological model of the main characteristics of startup success is formed in the article. Its implementation involves the following steps: generalization of the concept of "startup", the definition of stages of the life cycle of a startup, systematization of key components of successfully implemented startups and analysis of the capabilities of domestic organizations operating in government agencies. Accordingly, the startup model as an effective model of building a business and developing innovation can be successfully used in Ukrainian practice for sustainable entrepreneurship projects. Prerequisites for the success of the startup, namely: compliance of the market product (thorough marketing research, search for the appropriate target audience, demand for the proposed product); purposefulness and concentration (paying attention to business processes and problems of the company, organicity of the whole company, development of a startup development plan, team problem solving); rapid growth of business (growth encourages even greater growth, which helps to attract investment in the startup, increases the team and profits). The presence of organizations operating in educational institutions allows you to use global trends in innovation, which contributes to the modernization and promotion of domestic scientific achievements.

*Ключові слова: державна інноваційна політика, стартап, життєвий цикл стартапу, екосистема.
Key words: state innovation policy, startup, startup life cycle, ecosystem.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні в українському бізнес-просторі тема стартапів дуже популярна. Експерти і підприємці постійно розповідають про їх необхідність і важливу роль у розвитку нашої держави. Але, на жаль, у потоці стартап-ідей та інноваційних проєктів досить складно забезпечити умови для їхнього розвитку.

Стартап є першим необхідним етапом життєвого циклу інновацій. Активно працююча система підтримки стартапів є основою активізації інновацій діяльності, зростання обсягів інноваційних продуктів, експорту високотехнологічних товарів [9]. Щороку у всьому світі з'являється безліч молодих компаній з високим потенціалом зростання, заснованому на інноваційному продукті і стратегії отримання прибутку з інновацій. Їх прийнято називати стартап-компаніями чи просто стартапами [4].

Для створення успішного стартапу потрібен певний набір інструментів, певна система. Основні елементи стартапу — ідея, причому оригінальна, і краще не одна; команда, що складається з амбітних, мотивованих людей, здатних генерувати унікальні ідеї; зовнішнє джерело інвестиції, оскільки зазвичай у стартаперів воно відсутнє; а також професіоналізм, знання, досвід і рішучість для реалізації найсмисливіших ідей.

Невирішені частини загальної проблеми: Розробка стартап проєктів широко поширена за кордоном. Особливістю цих успішних проєктів є те, що вони приносять чималі прибутки, а також підіймають рівень економіки у своїх країнах. В Україні розвиток стартапів також набирає швидких обертів. Однак загально відомим є той факт, що 97% стартапів банкрутують. Тому важливим є дослідження можливостей для розвитку стартапів у рамках реалізації державної інноваційної політики. Зокрема, забезпечення принципу інтеграції наукової, науково-технічної діяльності та освіти та підтримки конкуренції у сфері науки, техніки та інноваційної діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У вітчизняних наукових джерелах конкретне визначення такого поняття поки що відсутнє. Слово "стартап" походить від англійського поняття start up — "запускати" і означає щойно створену або ще знаходиться у процесі створення компанію. Однак є безліч визначень від практиків, які безпосередньо перетворили стартапи у прибутковий бізнес.

У кожному із вищезазначених визначень поняття стартапу науковці окреслюють новизну ідеї, короткий термін виходу на ринок та обмеженість ресурсів тощо [3]. Тому доцільно виокремити основні характеристики стартапу, зокрема це: нова структура; ініціативна команда (оптимальна кількість 5 осіб); креативна ідея; періодичність існування; брак ресурсів; ризиковість тощо [6].

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є проаналізувати роль стартап-екосистем як виконання принципів державної інноваційної політики. Дослідження передбачає такі кроки: узагальнення поняття "стартап", визначення стадій життєвого циклу стартапу, систематизація ключових складових успішно реалізованих стартапів та аналізування можливостей вітчизняних структур, які формують стартап-екосистему.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Метою інноваційної політики провідних країн світу є сприяння розвитку науки й техніки, підвищення інноваційної активності, що забезпечує конкурентоспроможність національної продукції на світовому ринку, обороноздатність країни, покращує екологічну ситуацію, а також сприяє розвитку венчурного довгострокового бізнесу [7].

Одним із векторів розвитку науки і техніки та підвищення інноваційної активності в рамках державної інно-

ваційної політи є сприяння створенню екосистем розвитку стартапів, як одній із сучасних форм інновацій.

Кожному стартапу, який з'являється на ринку, як і будь-якому продукту чи фірмі, судилося пройти кілька етапів життєвого циклу від "початкового" до "заключного" — з моменту виведення стартапу на ринок до моменту виходу інвестора [3]. Тривалість ринкового періоду, багато в чому залежить від ефективної маркетингової підтримки стартапу, сутність якої має відповідати особливостям кожного етапу. Розгляду характеристик на різних етапах життєвого циклу стартапу є таким:

1. Creation (творення). На даному етапі відбувається пошук ідеї і розробка технічних способів її реалізації. Ініціативна група проводить аналіз ринку, розробляє бізнес-план, технічні завдання. Наступним кроком є створення прототипу продукту, тестування його версій, вивчення попиту та пошук джерел фінансування. Якщо не вдається знайти інвестора, проєкт "занепадає". На жаль, з більшістю стартапів так і трапляється.

2. Launch of (запуск). Ця стадія може реалізуватися лише за умови наявності інвестора. Що дасть можливість запустити продукт на ринок. Важливість цього етапу є беззаперечна конкурентоспроможності продукту. Тому від творців стартапу вимагається реалізація таких особливостей: завзятість, витривалість, інтуїтивність, творче мислення, підприємницький хист. І миттєва здатність удосконалення продукту як у технічних, так і бізнесових характеристиках. Оскільки на цьому етапі проєкт знаходиться в зоні найвищого ризику.

3. Growth (Зростання). Стадія характеризується успішністю запуску проєкту (продукту) на ринку, а саме: попитом продукції на ринку, часткою на ринку, прибутком.

4. Expansion (розширення). Одним із результатів цього етапу життєвого циклу є ефективна реалізація бізнес-плану. Збільшення частки ринку шляхом залучення нових споживачів, виходу на нові територіальні ринки або нових застосувань товару, доходи поступово зростають тощо.

5. Exit (Вихід). Коли компанія досягає піку свого розвитку, інвестори, які здійснили фінансування проєкту, відмовляються від своєї частки в цьому бізнесі і продають її великим гравцям. Цей крок приносить їм гарний прибуток. Втім, окремі інвестори зберігають свою частку і використовують її в якості джерела постійного доходу. Інша альтернатива цієї стадії — це банкрутство компанії і припинення бізнесу. Зазвичай ця стадія життєвого

Стартап — це

Процес	Структура
Для реалізації абсолютно нових бізнес ідей за короткі терміни з мінімальною кількістю фінансових ресурсів	Нещодавно створена компанія (можливо, ще не зареєстрована офіційно, але планує стати офіційною), що будує свій бізнес на основі інновацій або інноваційних технологій, не вийшла на ринок або почала на нього виходити і що володіє обмеженими ресурсами
Виходу на ринок новоствореної компанії за короткі терміни і, як правило, при мінімальних вкладеннях з інноваційним проєктом	Організація, створена за короткі терміни для реалізації нетипового проєкту, що відрізняється новизною
	Тимчасова структура, що займається пошуком прибуткової відновлювальної і масштабованої бізнес-моделі
	Короткостроковий проєкт, який реалізує бізнес-ідею відповідно до сучасних потреб суспільства. Тобто це проєкт, метою якого є швидкий розвиток і отримання прибутку в конкретний момент часу

Рис. 1. Узагальнення поняття "стартап"

Джерело: [2; 8; 6; 1; 3].

циклу описує фінансування стартапу. Однак варто цей етап охарактеризувати як вихідний (заключний) для стартапу як продукту. Особливістю цього є те, що цей етап буде описувати процес переходу стартап-продукту в категорію масового виробництва. Також етап "Виходу" притаманна така особливість, що він може передувати створенню нового стартапу (продукту). Таким чином, підтверджуватиметься циклічність стадій життєвого циклу стартапу.

Найпопулярнішою галуззю в якій створюються стартапи є інформаційні технології (ІТ). Підтвердженням цього є дані глобального рейтингу ІТ-стартапів, який визначає місце стартапу в світі за кількістю запитів в Інтернеті. Аналіз глобального рейтингу зареєстрованих ІТ-стартапів на сервісі Startup Ranking показує, що найуспішніші стартапи створюють у США.

На рисунку 2 наведено кількість стартапів із топ-100 по країнах світу за важливістю стартапу в Інтернеті та його соціальний вплив. Максимальна оцінка рейтингу — 100 000 балів. Майже кожен другий стартап в рейтингу ТОП-100 належить США. Всі стартапи Топ-100 отрима-

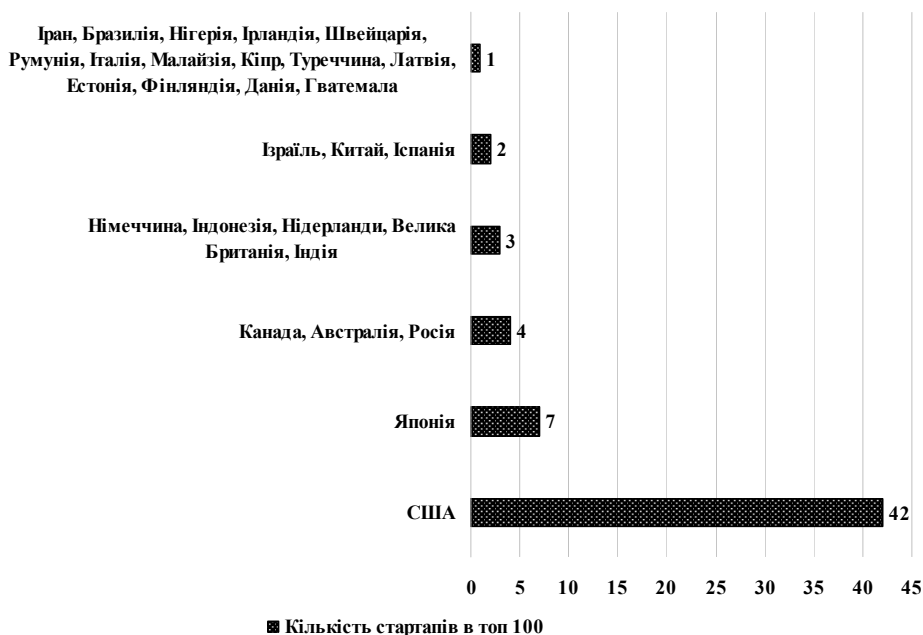

Рис. 2. Частка стартапів із Топ-100 за країнами

Джерело: [11].

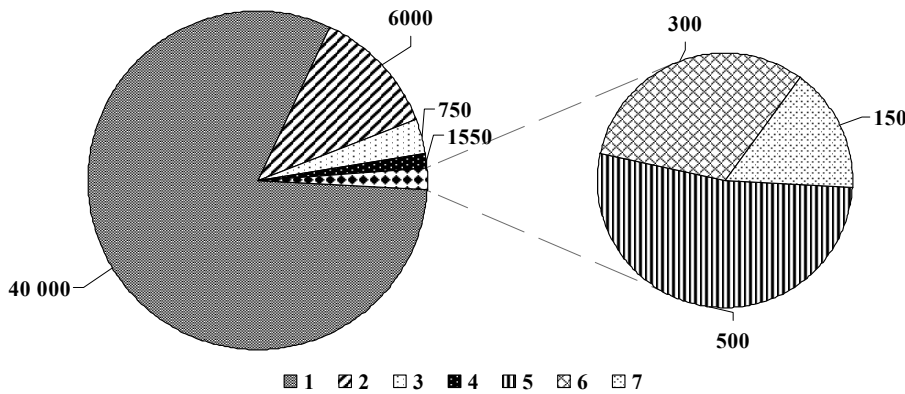

Рис. 3. Кількість зареєстрованих ІТ-стартапів за країнами*

*Примітка: 1 — США, 2 — Індія, Велика Британія, 3 — Канада, Франція, Індонезія, Німеччина, Австралія, Іспанія, Бразилія, 4 — Італія, Нідерланди, Ізраїль, Сінгапур, Перу, Швейцарія, Нігерія, Швеція, 5 — Росія, Китай, Японія, Бельгія, Єгипет, Бельгія, Мексика, Колумбія, Фінляндія, Аргентина, Польща, 6 — Азербайджан, Іран, Румунія, Малайзія, Філіппіни, Україна, Норвегія, Кенія, Австрія, Угорщина, Північна Корея, ОАЕ, Шрі-Ланка, Ірландія, Данія, Португалія, Чилі, ПАР, Туреччина, 7 — Пакистан, Естонія, Нова Зеландія, Греція, Болгарія, Чехія, Таїланд, В'єтнам, Тайвань.

Джерело: [11].

ли оцінку більше 88 000 балів. Якщо проаналізувати кількість зареєстрованих стартапів по-країнах (рис. 3), то тут США теж лідирує. На 2019 рік у рейтингу представлено близько 100 тис. стартапів із 137 країн світу.

Якщо порівняти Топ-100 стартапів за географічним принципом із кількістю зареєстрованих по країнах, то у США на 1000 зареєстрованих з ІТ-стартапів лише один має найбільший соціальний вплив. У Японії на 550 зареєстрованих ІТ-стартапів кожен 80-ий потрапляє у Топ-100. На третьому місці в рейтингу Топ-100 розташовані країни Канада, Австралія та Росія з кількістю зареєстрованих стартапів 2400, 1540 та 580 з яких кожен 600-тий, 400-тий та 145-тий проект має найбільший соціальний вплив відповідно. В останню групу країн в Топ-100 середнім значенням 100 зареєстрованих проектів входять країни із одним соціально впливовим стартапом.

До світового рейтингу ІТ стартапів сервісу Startup Ranking потрапили понад 250 національних розробок. У щорічному рейтингу найбільш сприятливих країн для розвитку стартапів Україна посіла 43 місце із 62 проаналізованих та за п'ятьма показниками: інвестиції в людський капітал, дослідження та розробки (НДДКР), підприємницька інфраструктура, технічна робоча сила та динаміка політики.

Україна вже зарекомендувала себе як країна, яка може дати світу якісний і потрібний продукт. Однак сьогодні спостерігається така тенденція, що всі успішні українські стартапи лише створюються в Україні, тобто ідею продукують українці, а реалізують проект з подальшим розвитком, виробництвом та робочими місцями за кордоном.

Найбільш відомим українським стартапом вважається Petcube [12]. Тепер уже компанія займається виробництвом гаджетів для власників домашніх тварин. Перший продукт — пристрій, що через мобільний додаток дозволяє дистанційно стежити, розмовляти і грати у лазерні ігри із домашнім улюбленцем. Профінансований проект був через краудфандингову платформу Kickstarter, де за тиждень стартап зібрав необхідну суму для випуску першої серії гаджетів. Для того, щоб запус-

тити успішне виробництво компанії знадобилося 2 роки, за 4 роки проект розширив лінію продуктів із додатковими можливостями. На сьогодні представництва компанії є у Сан-Франциско, Києві та Шеньчжені і це перетворився в успішний бізнес. Passiv Dom [15] — це технологічний стартап, який створює автономні модульні будинки за допомогою 3-D принтера, які використовують лише альтернативну енергію для забезпечення всіх потреб. Це перший в світі подібний винахід, оскільки клієнти даного продукту зосереджені в США, то і запуск виробництва розпочали там. Поки що стартап знаходиться на стадії розширення. Grammarly [14] — проект який заснований ще десять років тому і на сьогодні оцінюється в

1 млрд. доларів. Це онлайн-сервіс для перевірки правопису тексту англійською мовою, а також для граматичної та стилістичної його зміни. Зараз послугами сервісу користується 20 мільйонів людей. Kwambio [16] — розробка 3D принтера для друку дизайнерських аксесуарів. Через потреби ринку, офіси компанії є у США, Великій Британії та Україні. LaMetric [13] — розумний годинник, розроблений для відображення інформації з Інтернету (погода, новини, курс валют, температура тощо). На Kickstarter проект зібрав необхідну суму за рекордний час — два дні. За 6 років існування компанії, виробництво відкрили в Китаї, а годинники успішно реалізуються в США та інших.

Описані життєві цикли відомих стартапів розроблених українськими фахівцями показують, що для того щоб стартап перетворився на прибутковий бізнес необхідно знайти відповідну нішу на ринку з високим попитом на продукт.

На основі життєвого циклу реалізації успішного стартапу можна зазначити, що для запуску та масштабованості виробництва стартапу, необхідна інвестиційна підтримка. Також для кожного стартапу період інвестиційної підтримки триває від 4 до 10 років, після цього періоду успішний стартап виходить із поняття категорії "стартапу" і трансформується у бізнес.

Однак, як свідчить проведений аналіз стадій життєвого циклу, реалізація стартапу на кожній із стадій супроводжується низкою проблем, тому доцільно розглянути ці проблеми детальніше.

До проблем вітчизняного ринку розвитку стартап-проектів слід віднести відсутність підтримки потенційних інвесторів і держави та наявність висококваліфікованих кадрів. Вітчизняні підприємці, як потенційні інвестори, не зацікавлені вкладати кошти в розвиток нових проектів з довгостроковим прибутком. Оскільки вважають їх не досить прибутковими та ризикованими [10].

Попри здавалося б велику кількість інформації, галузевих зустрічей, освітніх заходів підтримки, засновники стартапів продовжують легковажно відноситись до можливості залучення інвесторів. Зовнішнє фінансуван-

ня вдається залучити одиницям. Можливо, це відбувається тому, що засновники на ранніх стадіях настільки вірять в унікальність своєї ідеї, що не можуть правильно оцінити свою компанію: інвестори в Україні не готові фінансувати стартапи, які не показують сталого розвитку та реальних бізнес-результатів. Тому стартаперам слід спочатку проводити ґрунтовні дослідження про те, яким проектом потрібно бути, щоб отримати гроші венчурного інвестора.

Після змін у політичному та економічному просторі України змінилося і ставлення до інновацій. Набрала популярності програма креативного підприємництва серед молоді, зокрема, серед студентів. Це сприяло створенню стартап-шкіл та інкубаторів у закладах освіти України, які дозволяють у рамках освітнього процесу стати частиною стартап-руху та розвивати власні інноваційні ідеї. Станом на 2021 рік такі осередки існують у Києві, Харкові, Львові, Одесі.

Організації, які проводять активну діяльність у розвитку стартап-екосистем при університетах, є:

- "Tech Startup School" Національного університету "Львівська політехніка";
- Центр підприємництва при Львівській бізнес-школі УКУ;
- "Sikorsky Challenge" Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут".

Стартап-екосистеми при університетах стають елементом реалізації державної інноваційної політики, оскільки це новий шлях підтримки наукових розробок та можливість їхнього виходу на ринок.

Метою створення організацій, які сприяють розвитку стартапів у закладах освіти є активізація інноваційної діяльності, розвиток стартап проектів, трансферу технологій у бізнес, адаптації та підготовки студентів та науковців до підприємницької та бізнес-діяльності [5].

Забезпечення діяльності таких центрів здійснюється через створення комфортного інноваційного середовища для продукування та реалізації креативних ідей та успішних стартапів, щоб допомогти новаторам під керівництвом бізнес-тренерів та менторів пройти шлях від ідеї стартапу до побудови бізнес-моделі, пошуку інвестицій та комерціалізації інноваційного проекту.

До напрямів діяльності організацій при університетах відносяться:

- моніторинг ринку та ідентифікування основних ринкових трендів у сфері інновацій та виробництва;
- проведення дослідження поведінки споживачів та виявлення актуальних споживчих потреб;
- сприяння в розробці ринкових прототипів;
- проведення тематичних змагань бізнес-ідей та проектів;
- розвиток студентських інноваційних проектів;
- відкриття та організування роботи спеціалізованих лабораторій та просторів інноваційного розвитку;
- пошук інвесторів та спонсорів для реалізації інноваційних проектів;
- вирішення актуальних наукових і науково-технічних проблем економіки;
- співпраця з підприємствами, закладами вищої освіти, установами, компаніями;
- проведення аналізу тенденцій ринку інноваційних проектів та стартапів;

— експертне оцінювання інноваційних проектів та стартапів.

Наведений перелік напрямів діяльності свідчить про наявну підтримку розвитку вітчизняного ринку успішних стартапів через актуалізацію наукових досягнень. Отриманні знання та досвід знаходять найбільшу цінність і придатність, коли вони відточені на практиці реальних кейсів. Досвід і реальні життєві ситуації найкраще сприймаються і мають цінність. Використання можливостей організацій, які функціонують у державних структурах, дозволяє академічному середовищу долучитися до актуальних моделей розвитку інновацій.

ВИСНОВКИ

Держава повинна підтримати розвиток перспективного ринку стартапів. Завдання держави — зробити так, щоб ця частина тіньової економіки перейшла на світлу сторону і працювала на країну, в тому числі на розвиток нової економіки, рушійною силою якої якраз служать стартапи.

Попри труднощі, вже є позитивний успішний досвід реалізації українських стартапів як на національному, так і на міжнародному інвестиційних ринках. Відповідно модель стартапу як ефективна модель впровадження інновацій може успішно використовуватися в українській практиці для проектів сталого підприємництва. Таким чином, можна виокремити наступні передумови успішності реалізації стартапу:

- відповідність продукту ринку (ґрунтовні маркетингові дослідження, пошук відповідної цільової аудиторії, попит на запропонований продукт);
- цілеспрямованість та сконцентованість (приділення уваги бізнес-процесам і проблемам компанії, органічність усієї компанії, розробка план розвитку стартапу, командне рішення проблем);
- швидкі темпи зростання бізнесу (зростання спонукає до ще більшого зростання, що сприяє залученню інвестицій в стартап, збільшує команду і прибуток. Стартові критерії оцінки успішності не повинні задовольняти граничні однорозрядні темпи зростання після декількох місяців реалізації. Якщо зростання не відбудеться через певний зазначений час, то зростання не відбудеться взагалі. Швидке зростання на ранньому етапі є вірною ознакою майбутнього успіху);

— універсальність стартап-команди (здатність змінювати продукти, пристосовуватися до різних умов, впроваджувати новий підхід до маркетингу, бути мобільними, універсальність команди — забезпечує успішність стартапу).

Попри те, скільки стартапів провалюються, керуючись потрібними принципами, стартап-команда може досягнути успіху. Передбачити все неможливо, тому дуже важливо зберігати командний дух, віру в успіх і бути гнучкими і готовими до змін. Особливо це стосується стартапів, які розвиваються в університетській екосистемі.

Література:

1. Александровна А., Що таке стартап. 2018. Binar. Option.com. URL: <https://uk.binaroption.com/stati/590-chto-takoe-startap-prostymi-slovami>
2. Баб'ячок Р.І., Кульчицький І.І. Основні тенденції розвитку стартапів в Україні — проблеми, перешкоди і

можливості. URL: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Osnovni-tendentsiyi-rozvytku-startapiv-v-Ukrayini-1-1.pdf>

3. Бланк С., Дорф Б. Священна книга стартапера. Як збудувати успішний стартап / пер. Наталія Валевська. К.: Наш Формат, 2018. ISBN 978-617-7552-67-2

4. Dannenberg P., Diez J. R., Schiller D. Spaces for integration or a divide? New-generation growth corridors and their integration in global value chains in the Global South. *Zeitschrift fur Wirtschaftsgeographie*. 2018. Vol. 62. Online erschienen. [DOI: <https://doi.org/10.1515/zfw-2017-0034>]

5. Інформаційний портал Національного університету "Львівська політехніка": Команда від Tech Startup School перемогла на всеукраїнському відборі конкурсу Big Idea Challenge. 2019. URL: <http://lp.edu.ua/news/2019/komanda-startap-shkoly-universytetu-peremogla-na-vseukrayinskomu-vidbori-big-idea>

6. Касич А.О., Джура А.М. Стартапи як форма підприємницької діяльності: поняття, значення, зарубіжний досвід. *Інвестиції: практика та досвід*. № 2. 2019. С. 24—31.

7. Краснокутська Н.В. Інноваційний менеджмент: навч. посібник. К.: КНЕУ, 2003. — 504 с.

8. Мрихіна О.Б., Стояновський А.Р., Міркунова Т.І. Перспективи стартап-компаній у контексті конкурентоспроможного розвитку українського ринку високих технологій. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 9. С. 215—225.

9. Панков А.В. Особливості ведення інноваційної діяльності в умовах впровадження парадигми відкритих інновацій. *Актуальні проблеми економіки*. 2013. № 9 (147). С. 113—118.

10. Подольчак Н.Ю., Прокопишин-Рашкевич Л.М., Карковська В.Я. Вплив коучингу на розвиток лідерських умінь менеджера. *Науковий вісник Національного гірничого університету*. 2019. № 4. С. 107—113.

11. Startup Ranking. Countres Ranking. URL: <http://www.startupranking.com/countries>

12. Історія успіху Petcube. URL: <https://www.thevillage.com.ua/village/business/buisness-interview/287145-interv-yu-zi-spivvlasnikami-petcube-pro-nove-pokolinnya-gadzhativ-i-maybutne-domashnih-tvarin>

13. Історія успіху Lametric. URL: <https://mc.today/chasy-lametric-sobrali-na-kickstarter-370-tys-i-prodayutsya-na-amazon-istoriya-sozdatelya-nazara-bilousa>

14. Історія успіху Grammarly. URL: https://24tv.ua/techno/ru/grammarly_kak_rabotaet_kak_ustanovit_perevodchik_grammarly_istorija_n1218031

15. Історія успіху Passiv Dom. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28997630.html>

16. Історія успіху Kwamboy. URL: <https://shotam.info/vid-hlechykiv-na-3d-prynteri-do-druku-liudskikh-kistok-istoriia-startapu-kwambio-z-odesy>

References:

1. Binar.Option.Com (2018), "What is a startup", available at: <https://uk.binaroption.com/stati/590-chto-takoe-startap-prostymi-slovami> (Accessed: 30 March 2021).

2. Bab'iachok, R. I. and Kul'chyts'kyj, I. I. (2018), "The main trends in the development of startups in Ukraine are problems, obstacles and opportunities", *Analitichnyj material*, [Online],

available at: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Osnovni-tendentsiyi-rozvytku-startapiv-v-Ukrayini-1-1.pdf> (Accessed: 23 March 2021).

3. Blank, C. and Dorf, B. (2018), *Sviaschenna knyha startapera. Yak zbuduvaty uspishnyj startap* [The holy book of the startup. How to build a successful startup], Nash Format, Kyiv, Ukraine.

4. Dannenberg, P. Diez, J. R. and Schiller, D. (2018), "Spaces for integration or a divide? New-generation growth corridors and their integration in global value chains in the Global South", *Zeitschrift fur Wirtschaftsgeographie*, [Online], vol. 62, pp 131—151.: DOI: <https://doi.org/10.1515/zfw-2017-0034>.

5. The official site Lviv Polytechnic National University (2019), "The team of University StartUp School won at the All-Ukrainian competition Big Idea Challenge", available at: <http://lp.edu.ua/news/2019/komanda-startap-shkoly-universytetu-peremogla-na-vseukrayinskomu-vidbori-big-idea> (Accessed: 20 March 2021).

6. Kasych, A.O. and Dzhura, A. M. (2019), "Startups as a form of entrepreneurial activity: concept, meaning, foreign experience", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 2, pp. 24—31.

7. Krasnokutska, N. V. (2003), *Innovatsiinyi menedzhment* [Innovation management], KNEU, Kyiv, Ukraine.

8. Mrykhina, O. B. Stoianovs'kyj, A. R. and Mirkunova, T. I. (2015), "Prospects of startup companies in the context of competitive development of the Ukrainian high-tech market", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 9, pp. 215—225.

9. Pankov, A.V. (2013), "Peculiarities of conducting innovative activity in the conditions of introduction of the paradigm of open innovations", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 9 (147), pp. 113—118.

10. Podol'chak, N. Yu. Prokopyshyn-Rashkevych, L. M. and Karkovs'ka, V. Ya. (2019), "The impact of coaching on the development of leadership skills of the manager", *Naukovyj visnyk Natsional'noho hirnychoho universytetu*, vol. 4, pp. 107—113.

11. Startup Ranking (2020), "Countries Ranking", available at: <http://www.startupranking.com/countries> (Accessed: 05 March 2021).

12. The Village (2019), "Petcube success story", available at: <https://www.thevillage.com.ua/village/business/buisness-interview/287145-interv-yu-zi-spivvlasnikami-petcube-pro-nove-pokolinnya-gadzhativ-i-maybutne-domashnih-tvarin> (Accessed: 05 March 2021).

13. Mc Today (2019), "LaMetric success story", available at: <https://mc.today/chasy-lametric-sobrali-na-kickstarter-370-tys-i-prodayutsya-na-amazon-istoriya-sozdatelya-nazara-bilousa> (Accessed: 10 March 2021).

14. 24 Techno (2019), "Grammarly success story", available at: https://24tv.ua/techno/ru/grammarly_kak_rabotaet_kak_ustanovit_perevodchik_grammarly_istorija_n1218031 Accessed: 12 March 2021).

15. Radiosvoboda (2018), "Passiv Dom success story", available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/28997630.html> (Accessed: 12 March 2021).

16. Sho Tam (2019), "Kwamboy success story", available at: <https://shotam.info/vid-hlechykiv-na-3d-prynteri-do-druku-liudskikh-kistok-istoriia-startapu-kwambio-z-odesy> (Accessed: 30 March 2021).

Стаття надійшла до редакції 07.04.2021 р.

O. Sorokivska,

*Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of management and administration,
Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ternopil*

ORCID ID: 0000-0001-8549-2910

T. Kuzhda,

*PhD in Economics, Associate Professor of the Department of management and administration,
Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ternopil*

ORCID ID: 0000-0002-5962-0795

I. Lutsyktiv,

*PhD in Economics, Associate Professor of the Department of management and administration,
Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ternopil*

ORCID ID: 0000-0003-1307-3391

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.8.88

METHODOLOGY FOR EVALUATION ADMINISTRATIVE SERVICE CENTERS PERFORMANCE AND THEIR EMPLOYEES IN UKRAINE (BY USING DATA OF TERNOPIL REGION)

О. А. Сороківська,

д. е. н., професор кафедри менеджменту та адміністрування,

Тернопільський національний технічний університет імені І. Пулюя, м. Тернопіль

Т. І. Кужда,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту та адміністрування,

Тернопільський національний технічний університет імені І. Пулюя, м. Тернопіль

І. В. Луциків,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту та адміністрування,

Тернопільський національний технічний університет імені І. Пулюя, м. Тернопіль

МЕТОДОЛОГІЯ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЦЕНТРІВ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ ТА ЇХ ПРАЦІВНИКІВ В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

The purpose of this article is to develop and present the applied aspects of the evaluation methodology of the Administrative Service Centres performance and their employees and reveal some positive trends and some problematic moments of centres work. The main feature of proposed evaluation methodology is to study the Administrative Service Centre's activity for compliance with the requirements of the Law of Ukraine "On Administrative Services", regulatory documents, best practices and concept of an integrated office for provision of administrative services. The methodology describes the results of an online survey conducted by the authors on the impact of the implemented practical measures on Administrative Service Centers' efficiency in various aspects.

The actual state of quality/quantity of public service provision in Ternopil region have been examined and the results of peer-review and recommendations were sent to the officials of each cities and united territorial communities to get acquainted with the information, make rational managerial decisions and implement appropriate measures. The key criteria covering the most important areas of the Administrative Service Centre's activity and staff involved in administrative service delivery have been pointed out and evaluated in the study.

The article presents the practical significance of the proposed methodology for community development and highlights the practical benefits of the methodology for participants of providing,

regulating and receiving administrative services including the Administrative Service Centres Management, Administrative Service Centre employees, experts, local governments, and service users.

Some positive trends and problematic moments in the administrative services provision have been revealed and some recommendations for improving the Administrative Service Centre work have been developed. The evaluation results will serve to monitor and systematize all key aspects of Administrative Service Centres work at the regional level and analyze growth rates in Centre' performance over time.

Метою статті є розроблення та представлення практичних аспектів методології оцінювання діяльності Центрів надання адміністративних послуг та їх працівників, а також з'ясування позитивних аспектів та проблематичних ситуацій у їхній діяльності. Особливістю запропонованої методології оцінювання діяльності ЦНАП є фіксування їхнього стану на відповідність вимогам Закону України "Про адміністративні послуги", нормативним документам і найкращим практикам та концепції інтегрованого офісу з надання адміністративних послуг. Представлена у статті методологія описує результати онлайн-опитування проведеного авторами про вплив впроваджених практичних заходів на діяльність Центрів надання адміністративних послуг у різних аспектах.

Досліджено реальний стан обсягу та якості надання адміністративних послуг у Тернопільській області, а результати експертного оцінювання та відповідні рекомендації було надіслано керівництву кожного із досліджуваних міст та об'єднаних територіальних громад для ознайомлення, ухвалення необхідних управлінських рішень і впровадження відповідних заходів. У статті виокремлено та оцінено ключові критерії, які охоплюють найважливіші сфери діяльності Центру надання адміністративних послуг та персоналу, залученого до надання адміністративних послуг.

У статті представлено практичне значення запропонованої методології для розвитку громади та висвітлено практичні переваги методології для усіх учасників процесів надання, регулювання та отримання адміністративних послуг, включаючи керівництва та працівників Центрів надання адміністративних послуг, експертів, органів місцевого самоврядування та користувачів публічних послуг.

Наведено позитивні тенденції та проблемні питання діяльності, а також підготовлено адресні рекомендації щодо поліпшення роботи ЦНАП для кожного з досліджуваних міст і ОТГ. Результати проведеного оцінювання дозволили узагальнити та систематизувати ключові аспекти діяльності ЦНАПів на рівні регіону, розробити ряд рекомендацій і практичних заходів для удосконалення їх подальшого розвитку.

Key words: Administrative Service Centres, administrative service quality, service delivery, service refusals, and evaluation results.

Ключові слова: Центр надання адміністративних послуг, якість адміністративних послуг, процес надання послуг, відмова у наданні послуги, результати експертного оцінювання.

FORMULATION OF THE PROBLEM

Ukraine has set out to decentralize and reform its administrative system. Therefore, one of the critical priorities of decentralization reform aims to create, develop, and improve administrative services and form an optimal Administrative Service Centres network. Also, the extension of Administrative Service Centres network facilitates the transfer of more authority to local governments to provide a broader range of public services, prepare suitable premises and form an appropriate service delivery infrastructure, in particular in the newly formed United Territorial Communities, thereby bringing administrative services closer to customer' needs. The Ministry of Economic Development and Trade and the Ministry of Regional Development, Building and Housing and Communal Services of Ukraine informing the state

policy for Administrative Services Centres development is crucial in this process.

It should be noted that local governments are the most responsible for creating appropriate Administrative Services Centres and ensuring an effective decentralization process. The positive result of decentralization and citizens' satisfaction with public services quality depends on the right vision and practical cooperation between local self-government authorities and community. Sufficient work of the Administrative Service Centres should be based on standard approaches and specific criteria, such as: providing the top list of public services, accessibility and quality of public services, approved documents, trained staff, bringing administrative services closer to customer' needs through the opening territorial units and remote jobs.

Table 1. Contest evaluation form sample "The best Administrative Services Centre"

№	Criteria (indicator)	Score range
1	Compliance of the Administrative Service Centre' premises with established standards	1-5
2	The actual number of administrators in the Administrative Service Centre	1-5
3	Number of administrative services provided per administrator per year	1-5
4	Availability of infrastructure for disabled people (ramp, call button, toilet, etc.)	1-5
5	Technologically-advanced administrator' workplaces (computer, photocopier, printer, etc.)	1-5
6	Number of administrative service types provided by the Administrative Service Centre and regulated by relevant legislation	1-5
7	Free public access to bylaws, regulations, work schedules, information cards for receiving administrative services and information stands	1-5
8	Number of requests to the Administrative Service Centre / administrative services provided	1-5
9	The content of the Administrative Service Centre web-site / webpage covering full information about its activities	1-5
10	Provision of related services, in particular, making a payment for this services (cash, non-cash, payment terminal)	1-5
11	Feedback from the public, business entities and representatives of the administrative service providers on the work of the Administrative Service Centre registered in the established order during the previous calendar year before the date of the competition (complaints and suggestion box, positive feedback)	1-5
12	The use of innovations in the Administrative Service Centre ensuring effective work	1-5
13	Has the Administrative Service Centre received assistance from local or international technical assistance programs for the modernization or creation of the Administrative Service Centre? If yes, in which ones? (EU / UNDP, U-LEAD with Europe, GIZ, DOBRE, Transparent Office)	1-5
14	Has the Administrative Service Centre previously participated in competitions? If yes, in which ones and what exact place did Centre win?	1-5
Total Score (maximum)		70

Today, there are plenty of Administrative Services Centres in the Ternopil region in cities of oblast and rayon significance and newly established united territorial communities. Although many local governments have already passed a stage for establishing the Administrative Services Centres, the need for improvement many of them remain very urgent.

To examine the quality of administrative services and Administrative Services Centres activity, it is necessary to evaluate them periodically. It is essential for the evaluation to be systematic, based on a proven methodology, covered several evaluation tools and involved all stakeholders: community activists, NGOs, local, district and regional authorities, and independent experts. The practical evaluation will provide more objective information on the quality of public service provision. This evaluation is vital for prompt decision-making to realistically improve, and bring public services quality to match customer needs.

LITERATURE REVIEW

In different countries, the methodological approaches for assessing local government performance concern local government's key features (how they contribute to democracy, public participation and improved service delivery), the legal framework and supervisory arrangements, and finances including local government expenditure and revenue sources.

When it comes to evaluating local governments' activities in Poland, it should be noted that various scholars have devoted their articles to different aspects of such evaluation. Some of them have presented the most

important economic and social aspects of combining local government units and the empirical research results concerning respondents' opinions both on positive and negative aspects of the merger of the Commune and the City [3; 4; 7]. The others have explored the spatial range of local governments and how geographical distance may affect governance and public service delivery [6], the market-based mechanism in public service delivery in local government in Poland [11], a digital transformation of public service delivery in Central and Eastern Europe [1; 2; 9].

As for Ukrainian scholars, some of them have developed the methodological framework for ensuring the provision of administrative services quality including the evaluation with the main steps: forming the requirements to the quality of administrative services provision; defining criteria for assessing the quality of service provision; selecting assessing tools for the quality of services and service providers' activity [8]; the others have offered a methodology for monitoring the Administrative Service Centers work that is mainly focused on criteria analysis of the Administrative service centres work [10]. Some of the Ukrainian scholars have systematized their research results in the following areas: the general issues of reforming the administrative services; topical

issues of establishing the Administrative Service Centers; public monitoring of the Administrative Service Centers; sociological surveying of the quality of administrative services; developing the ways for improving administrative services in Ukraine [12].

It should be singled out the methodology proposed by a team of Ukrainian scientists to evaluate service quality and administrative service centres activity involving several consistent and interrelated steps: defining requirements for the quality of administrative services; forming criteria for assessing the quality of services and standards for its provision; creating tools to evaluate the quality of service quality and Administrative Service Centers activity; developing assessment and recording methods; planning and evaluation; analyzing and reporting on evaluation results [5] and others).

Summarizing the study of scientific works, we have concluded that the evaluation methodology for assessing the Administrative Service Centres performance should consider specific features of the service centres and the information on how long they have been functioning. Therefore, we believe that the evaluation methodology should be refined and complemented due to changes in the internal and external environment.

PURPOSE

The purpose of the article is to present the applied aspects of the Administrative Service Centres performance and their employees' evaluation methodology and reveal some positive trends and some challenging moments of centres work.

RESULTS & DISCUSSION

Administrative reform in Ukraine today sets out new requirements for evaluating the Administrative Services Centres activity in the United Territorial Communities, at the level of cities of oblast and rayon importance and district state administrations. The article explores the Administrative Services Centres of cities of oblast importance (Berezhany, Chortkiv and Ternopil); Administrative Services Centres of the united territorial communities (in Shumsk, Pidvolochysk, Skalat, Velyki Hai and Velyki Dederkaly); the Administrative Services Centres of district state administrations of cities of rayon importance (Berezhany, Borshchiv, Buchach, Zalizhchyky, Zbarazh, Zboriv, Kozova, Kremenets, Lanivtsi, Terebovlya and Chortkiv).

The article aims to evaluate the Administrative Services Centres activity by the expert evaluation methods and examine the actual state of quality/quantity of public service provision. Peer-review and related recommendations were sent to the officials of each city and united territorial communities to get acquainted with the information, make rational managerial decisions, and implement appropriate measures.

The purpose of evaluating the Administrative Service Centres is to study its activity for compliance with the requirements of the Law of Ukraine "On Administrative Services", regulatory documents and best practices and concept of an integrated office for the provision of administrative services. It should be noted that an expert evaluation of the Administrative Service Centres activity in cities and the United Territorial Communities in Ternopil Oblast using a questionnaire developed by experts of the Ternopil regional state administration was conducted in 2019. The peer-review period covered April — August 2019. The questionnaire contained a range of evaluation criteria based on legislative, regulatory requirements and best practices of the Administrative Service Centres activity and an estimate (score) for each measures depending on its importance. These criteria covered the most critical areas of the Administrative Service Centres activity. The total questionnaire contained 14 measures, where 5 points were the maximum score of each standard. A sample evaluation form is given in table 1.

A questionnaire was also developed to identify the best Administrative Service Centre administrator during the assessment. This questionnaire covered six criteria, where 5 points are the maximum score for each measure. A sample evaluation form is given in table 2.

The experts have studied each Administrative Service Centres' information and documentation from open sources (primarily web resources). Local governments provided additional information at the expert requests.

The experts personally have examined the working conditions in the Administrative Service Centres, inspected premises (in terms of convenience for visitors, particularly for individuals with special needs), communicated with representatives of the

Table 2. Contest evaluation form sample "The best Administrative Service Centre' administrator"

№	Criteria (indicator)	Score range
1	Administrator's working period in the Administrative Service Centre on the day of the competition announcement	1–5
2	Number of administrative services provided by the given administrator for the previous year before the competition date	1–5
3	Timeliness of services (the average number of delays per month)	1–5
4	Number of administrative services refusal delivery (monthly average)	1–5
5	Number of complaints (monthly average)	1–5
6	Number of certificates, honours, rewards, positive feedback from Administrative Service Centre' visitors	1–5
Total Score (maximum)		30

Administrative Service Centres, and observed staff work. The regulatory documents governing the Administrative Service Centre work have been investigated, including the list of public services, completeness of information on the web-site, knowledge and technological cards of administrative services. The information obtained from the processing and interpreting input data, reviews of the Administrative Service Centre infrastructure and communications with officials, were recorded and evaluated appropriately. The experts have prepared relevant reports outlining the positive trends and problematic issues and targeted recommendations for improving the Administrative Service Centres work and the united territorial community in every monitored city.

Table 3. Contest evaluation form sample "The best Administrative Service Centre' administrator"

№	Participant	The impact of study results
1	Administrative Service Centres Management	Obtaining expert recommendations and specific proposals for Administrative Service Centres development, highlighting positive trends and issues, making critical managerial decisions and developing Roadmap with development prospects, introducing an annual analysis of comments and suggestions on services quality
2	Administrative Service Centre employees	Obtaining the expert results of staff activity evaluation, identifying key indicators which is necessary to increase the efficiency of their work, receiving moral and material incentives as rewards for the best employees
3	Experts	Obtaining access to «field data», combining theoretical approaches with essential information, getting more opportunities to fully understand the Administrative Service Centre activities in the Ternopil region, and a possibility to conduct analytical calculations and test some theoretical methods.
4	Local governments	The use of expert consultations to increase the Administrative Service Centres efficiency in a particular region, gaining more opportunities to learn the experience of the best Centers in Ternopil region and develop specific proposals at the regional level aimed at increasing impact on the implementation of legislative changes in the national context
5	Public authorities	Receiving proposals with changes from local governments, increasing the efficiency of interaction among administrative bodies to increase the level of functionality of Administrative Service Centres in Ternopil region
6	Service users	Increasing the integration of services, the prospects of opening additional territorial divisions and jobs of Administrative Service Centres, improving sites and organizing information, increasing the Administrative Service Centres area and improving infrastructure, introducing the e-pay for services, improving conditions for people with disabilities, increasing the number of requests accepted by one administrator

Table 4. Summary evaluation results of the Administrative Service Centres in 3 cities of regional (oblast) importance in Ternopil region

№	Criteria	Maximum score	Average score (for three cities of regional importance)	% (Actual score / Maximum score * 100%)
1	Compliance of the Administrative Service Centre' premises with established standards (minimum 100 m ² , maximum 513 m ²)	5	2,67	53,33
2	The actual number of administrators in the Administrative Service Centre (maximum - 18 people)	5	4,00	80,00
3	Number of administrative services provided per administrator per year (minimum 700)	5	4,00	80,00
4	Availability of infrastructure for disabled people (ramp, call button, toilet, etc.)	5	1,33	26,67
5	Technologically-advanced administrator's workplaces (computer, photocopier, printer, etc.)	5	5,00	100,00
6	Number of administrative service types provided by the Administrative Service Centre and regulated by relevant legislation (maximum 260)	5	4,00	80,00
7	Free public access to bylaws, regulations, work schedules, information cards for receiving administrative services and information stands	5	5,00	100,00
8	Number of requests to the Administrative Service Centre / administrative services provided (maximum 16000/15000)	5	4,00	80,00
9	The content of the Administrative Service Centre web-site/webpage covering full information about its activities	5	3,00	60,00
10	Provision of related services, in particular, making a payment for these services (cash, non-cash, payment terminal)	5	2,33	46,67
11	Feedback from the public, business entities and representatives of the administrative service providers on the work of the Administrative Service Centres registered in the established order during the previous calendar year before the date of the competition (complaints and suggestion box, positive feedback)	5	3,67	73,33
12	The use of innovations in the Administrative Service Centre ensuring practical work	5	3,67	73,33
13	Has the Administrative Service Centre received assistance from local or international technical assistance programs for the modernization or creation of the Administrative Service Centre? If yes, in which ones? (EU / UNDP, U-LEAD with Europe, GIZ, DOBRE, Transparent Office)	5	1,67	33,33
14	Has the Administrative Service Centre previously participated in competitions? If yes, in which ones and what exact place did Centre win?	5	1,67	33,33
Total score		70	46,00	65,71

During July-August, 2019, the officials of mentioned cities and the united territorial community have conducted self-assessment of the Administrative Service Centres activity using the same methodology as applied in May-June 2019. The questionnaires filled out by officials were processed and analyzed by the experts following the information and documents provided. In this way, the objectivity of public services quality evaluation and Administrative Service Centres assessment was ensured. The purpose of self-assessment was to gain practical skills, better understand certain criteria, and apply them to improve the public services quality and Administrative Service Centres activity. During the questionnaire analysis, the evaluation results by the main criteria of each area were used. Provision of administrative services in mentioned cities and the united territorial communities has been analyzed. The recommendations for improving the public services quality and Administrative Service Centres activity have been given. A comparative analysis of

evaluation results made it possible to identify and evaluate each Administrative Service Centre's trends. The evaluation was carried out in general and in three types of territorial units: 1) cities of regional importance 2) towns of rayon importance and 3) the united territorial community. On the same principle, the evaluation results were presented.

The proposed evaluation methodology has significant practical significance, which is as follows:

1) for the first time a comprehensive study of the Administrative Service Centres was conducted in Ternopil region, which allowed to single out critical indicators of their development in 2018—2019, identify positive trends and issues, as well as give important recommendations for improving their efficiency;

2) the evaluation methodology allowed to combine the results of expert work and self-assessment of Administrative Service Centres in the Ternopil region. This allowed increasing the objectivity and complexity of the

Table 5. Summary evaluation results of the Administrative Service Centres in the united territorial communities in Ternopil region

№	Criteria	Maximum score	Average score (for three cities of regional importance)	% (Actual score / Maximum score * 100%)
1	Compliance of the Administrative Service Centre' premises with established standards (minimum 50 m ² , maximum 350 m ²)	5	3,00	60,00
2	The actual number of administrators in the Administrative Service Centre (maximum - 9 people)	5	3,00	60,00
3	Number of administrative services provided per administrator per year (minimum 400)	5	3,00	60,00
4	Availability of infrastructure for disabled people (ramp, call button, toilet, etc.)	5	4,00	80,00
5	Technologically-advanced administrator's workplaces (computer, photocopier, printer, etc.)	5	5,00	100,00
6	Number of administrative service types provided by the Administrative Service Centre and regulated by relevant legislation (maximum 260)	5	3,00	60,00
7	Free public access to bylaws, regulations, work schedules, information cards for receiving administrative services and information stands	5	5,00	100,00
8	Number of requests to the Administrative Service Centre / administrative services provided (maximum 16000/15000)	5	3,00	60,00
9	The content of the Administrative Service Centre web-site/webpage covering full information about its activities	5	3,20	64,00
10	Provision of related services, in particular, making a payment for these services (cash, non-cash, payment terminal)	5	3,00	60,00
11	Feedback from the public, business entities and representatives of the administrative service providers on the work of the Administrative Service Centre, registered in the established order during the previous calendar year before the date of the competition (complaints and suggestion box, positive feedback)	5	3,00	60,00
12	The use of innovations in the Administrative Service Centre ensuring sufficient work	5	3,20	64,00
13	Has the Administrative Service Centre received assistance from local or international technical assistance programs for the modernization or creation of the Administrative Service Centre? If yes, in which ones? (EU / UNDP, U-LEAD with Europe, GIZ, DOBRE, Transparent Office)	5	4,00	80,00
14	Has the Administrative Service Centre previously participated in competitions? If yes, in which ones and what exact place did Centre win?	5	1,00	20,00
Total score		70	46,40	66,29

study and identifying more criteria for a comprehensive assessment of Administrative Service Centre activity;

3) Experts' involvement made it possible to convert "field data" into quantitative analytical indicators. This allowed us to formulate Roadmaps and a list of recommendations for particular Center for Administrative Services. Thus, the management of the Centers received a real practical effect from working with experts;

4) the transformation of dissimilar data into a "score scale" allowed us to lead indicators with different measurement units and characteristics into a single basis. Thus, the experts provided an opportunity to compare these data and separate Administrative Service Centres with each other.

It was concretized the practical impact of the study on various participants in providing, regulating and receiving administrative services (table 3).

Thus, we can say that every participant of providing, managing, or receiving administrative services have got a real practical effect from the study. Thus, the survey significantly contributed to identifying real affairs and increasing the efficiency of providing services by the Administrative Service Centres in the Ternopil region.

During the assessment of the quality of administrative service delivery in 20 local governments in July-August 2019, both positive trends and problematic issues were identified in almost every one of them. The summary evaluation results of the Administrative Service Centres in three cities of regional (oblast) importance are presented in table 4.

In 2019, the overall average score of public services quality provided by the Administrative Service Centres in three oblast cities (Berezhany, Ternopil and Chortkiv) was 46 out of 70 possible. This is 15,71% above the average. It should be noted that the corresponding scores for each of these Administrative Service Centres varied significantly. It was observed that a score for two cities did not exceed 46, then the substantially higher score (59) was recorded for one of them. The Administrative Service Centers received the highest scores due to the sufficiently high workload for one administrator, the availability of free access to up-to-date information, and participation in international technical assistance programs. The Administrative Service Centres' weaknesses were the insufficient content of web-site or webpage with relevant information on their work and the lack of information on procedures for providing related services, particularly, making cash or non-cash payments for these services.

Table 6. Summary evaluation results of the Administrative Service Centres in twelve rayon state administrations of Ternopil region

№	Criteria	Maximum score	Average score (for 20 rayon state administrations)	% (Actual score / Maximum score * 100%)
1	Compliance of the Administrative Service Centre' premises with established standards (minimum 50 m ² , maximum 102 m ²)	5	2,25	45,00
2	The actual number of administrators in the Administrative Service Centre (maximum of five people)	5	3,50	70,00
3	Number of administrative services provided per administrator per year (minimum 400)	5	3,50	70,00
4	Availability of infrastructure for disabled people (ramp, call button, toilet, etc.)	5	3,58	71,67
5	Technologically-advanced administrator's workplaces (computer, photocopier, printer, etc.)	5	5,00	100,00
6	Number of administrative service types provided by the Administrative Service Centre and regulated by relevant legislation (maximum 260)	5	2,42	48,33
7	Free public access to bylaws, regulations, work schedules, information cards for receiving administrative services and information stands	5	5,00	100,00
8	Number of requests to the Administrative Service Centre / administrative services provided (maximum 16000/15000)	5	2,83	56,67
9	The content of the Administrative Service Centre web-site/webpage covering full information about its activities	5	1,83	36,67
10	Provision of related services, in particular, making a payment for these services (cash, non-cash, payment terminal)	5	2,50	50,00
11	Feedback from the public, business entities and representatives of the administrative service providers on the work of the Administrative Service Centre, registered in the established order during the previous calendar year before the date of the competition (complaints and suggestion box, positive feedback)	5	3,33	66,67
12	The use of innovations in the Administrative Service Centre ensuring sufficient work	5	1,17	23,33
13	Has the Administrative Service Centre received assistance from local or international technical assistance programs for the modernization or creation of the Administrative Service Centre? If yes, in which ones? (EU / UNDP, U-LEAD with Europe, GIZ, DOBRE, Transparent Office)	5	1,42	28,33
14	Has the Administrative Service Centre previously participated in competitions? If yes, in which ones and what exact place did the Centre win?	5	1,00	20,00
Total score		70	39,33	56,19

Summary evaluation results of the Administrative Service Centres in the united territorial communities in Ternopil region are given in table 5.

Therefore, the study results suggest that the overall average score of quality of the public services provided by the Administrative Service Centres of five united territorial communities (in Shumsk, Pidvolochysk, Skalat, Velyki Hai and Velyki Dederkaly) in 2019 was 46,4 out of 70 possible.

This is 16,29% above the average. It should be noted that the corresponding scores for each of these Administrative Service Centres varied significantly. Thus, the lowest score (33) was only for the one united territorial community, while the average scores ranged from 42 to 52 for three united territorial communities. According to the evaluation results, only one of the Administrative Service Centre of the united territorial community scored 59 points, which is 34,3% higher than the average. These main differences in scores between the Administrative Service Centres of the united territorial communities are caused by the different period of its work (some of them are established relatively recently), the non-compliance of Administrative Service Centre' premises with established standards, the relatively small number of public services provided in the newly established administrative centres, the low innovation level and different population in every united territorial community. Major Administrative Service Centres' strengths in the united territorial communities include technologically-advanced administrator's workplaces, infrastructure for disabled people, and free access to up-to-date information.

The highest scores were given to the Administrative Service Centres due to the sufficiently high workload per administrator and free public access to relevant information. The Administrative Service Centres' weaknesses were the insufficient content of web-site or webpage with relevant information on their work and the lack of information on procedures for providing related services, particularly, making cash or non-cash payments for these services. Summary evaluation results of the Administrative Service Centres in twelve rayon state administrations of Ternopil region are given in table 6.

Thus, according to the evaluation of Administrative Service Centres in twelve rayon state administrations, we concluded that the overall average score of public services quality in 2019 was 39,33 out of 70 possible. This is 6,19% above the

average. This indicates that the quality of service provided by the Administrative Service Centres at the level of rayon state administrations is much lower than

Table 7. Summary contest results on "The best administrator" in the cities of oblast importance, the united territorial community and rayon state administrations in Ternopil region (oblast)

№	Criteria	Maximum score	Average score (for four cities of oblast importance)	% (actual score / maximum score * 100%)	Average score (for five united territorial communities)	% (actual score / maximum score * 100%)	Average score (for 15 rayon state administrations)	% (actual score / maximum score * 100%)
1	Administrator's working period in the Administrative Service Centre on the day of competition announcement	5	3,67	73,33	3,00	60,00	3,39	67,78
2	Number of administrative services provided by given administrator for previous year prior to the competition date	5	2,89	57,78	3,00	60,00	2,33	46,67
3	Timeliness of services (average number of delays per month)	5	5,00	100,00	5,00	100,00	5,00	100,00
4	Number of administrative services refusal delivery (monthly average)	5	4,44	88,89	4,60	92,00	4,00	80,00
5	Number of complaints (monthly average)	5	5,00	100,00	5,00	100,00	5,00	100,00
6	Number of certificates, honors, rewards, positive feedback from Administrative Service Centre' visitors	5	1,89	37,78	3,40	68,00	2,33	46,67
Total score		30	22,89	76,30	24,00	80,00	22,06	73,52

in united territorial communities or cities of oblast importance. The most problematic issues of rayon state administrations work were the lack of innovations in the Administrative Service Centres, the low participation in local and international technical assistance programs, and the small number of reviews from the service user and economic entities. In most case, the complaints and suggestions box was either empty or only contained a few mostly positive reviews. The Administrative Service Centres' strengths in the investigated rayon state administrations of Ternopil oblast were a flexible arrangement of administrator' workplaces and up-to-date information placement on the Administrative Service stands Centres.

The distribution of corresponding average scores among the Administrative Service Centres surveyed in rayon state administrations shows that ten received average scores were ranging between 35 and 41. And only two Administrative Service Centres had slightly higher scores, respectively 44 and 49 points.

To identify and motivate the best Administrative Service Centre' employee, the Ternopil Regional State Administration has announced a contest for the best Administrative Service Centre' employee. Table 6 summarizes the total score (maximum and actual scores, and percentage of full score) received by the top 32 Administrative Service Centre' staff for the quality of administrative service delivery under the six main evaluation criteria (Table 7).

The best Administrative Service Centre' employees' evaluation results showed a high level of timeliness in public service delivery, no delays in services delivery, no complaints, and fewer administrative services refusals. Some administrative services refusals were caused by information exchange procedures and requests satisfying between the Administrative Service Centres and other organizations. This is because the Administrative Service Centres is only intermediate in this service chain. There is a different work period of Administrative Service Centres because some of them were established recently, the others have been working no more than three years.

It should be noted that there are some differences concerning the number of administrative services provided. This indicator depends on the settlement's size; several villages joined the united territorial community and number of people servicing by every Administrative Service Centre.

CONCLUSION

Therefore, summarizing the results of assessing the quality of administrative services provision in twenty local self-government bodies of Ternopil oblast in May-August 2019, it is worth pointing out the revealed positive trends and some challenging moments of their work.

Some positive trends include the following:

— the overall average score of administrative services quality provided by the Administrative Service Centres of cities of oblast importance, the united territorial commu-

Table 8. Practical aspects of improving the Administrative Service Centres efficiency due to compliance with the expert recommendations

№	Criteria	Evaluation of positive changes after taking into account the expert assessments and recommendations		
		Administrative Services Centres of cities of oblast importance	Administrative Services Centres of the United Territorial Communities	Administrative Services Centres of district state administrations
1	Compliance of the Administrative Service Centre' premises with established standards	+		+
2	The actual number of administrators in the Administrative Service Centre	+	+	
3	Number of administrative services provided per administrator per year		+	+
4	Availability of infrastructure for disabled people	+		+
5	Technologically-advanced administrator's workplaces	+	+	+
6	Number of administrative service types provided by the Administrative Service Centre and regulated by relevant legislation	+	+	+
7	Free public access to bylaws, regulations, work schedules, information cards for receiving administrative services and information stands	+	+	
8	Number of requests to the Administrative Service Centre		+	+
9	The content of the Administrative Service Centre web-site	+		+
10	Provision of related services, in particular, making a payment for these services	+		+
11	Feedback from the public, business entities and representatives of the administrative service providers on the work of the Administrative Service Centre, registered in the established order during the previous calendar year before the date of the competition	+	+	+
12	The use of innovations in the Administrative Service Centre ensuring practical work	+	+	+
13	Receiving of assistance from local or international technical assistance programs for the modernization or creation of the Administrative Service Centre	+		+
14	Participating in competitions	+	+	

nities, and district state administrations is higher than the average. It means that most Administrative Service Centres operate efficiently and continuously improve their work;

— the Administrative Service Centres received the highest scores for high administrator' workload (number of administrative services provided by administrator), the availability of free access to up-to-date information, and participation in international technical assistance programs;

— the strengths of Administrative Service Centres in the rayon state administrations of Ternopil oblast include the technologically-advanced and flexible arrangement of administrator' workplaces and up-to-date information placement on the stands in the Administrative Service Centres;

— the evaluation results of the best Administrative Service Centre' employees showed a high level of timeliness in public service delivery, no delays in services delivery, no complaints, and fewer administrative services refusals.

Some difficult moments revealed during the evaluation include:

— the corresponding scores for each of these Administrative Service Centres significantly fluctuated. This means that it is too early to talk about a sufficiently adequate and sustainable development of administrative services;

— the weaknesses of the Administrative Service Centres were the insufficient content of web-site or webpage with relevant information on their work, as well as the lack of information on procedures for providing related services, in particular, making cash or non-cash payments for these services;

— there is the general trend that the quality of service provided by the Administrative Service Centres of district state administrations is much lower than in the united territorial communities or cities of oblast importance;

— the most problematic issues of rayon state administrations work were the lack of innovations in Administrative Service Centres, the low participation in local and international technical assistance programs, and the small number of reviews from the service user and economic entities.

The evaluation results will summarize and systematize all critical aspects of Administrative Service Centres work

at the regional level, to develop recommendations and practical measures to improve their further development. The implementation of these practical measures has helped to increase the Administrative Service Centres efficiency in various aspects. This is evidenced by the article's online survey results in April-June 2020 (Table 8).

Thus, we can note that the expert evaluation results and the provided targeted proposals in 2019 became a guideline for improving services quality provided by the Administrative Service Centres in Ternopil region according to specific criteria.

We consider the prospects for further research to be the annual monitoring of the Administrative Service Centres work and their employees by the proposed methodology to use the evaluation criteria and indicators and analyze growth rates in Centres performance over particular periods.

References:

1. Alonso, P. and Lewis, G. (2001), "Public service motivation and job performance: Evidence from the federal sector", *American Review of Public Administration*, vol. 31, pp. 363—380. URL: <https://doi.org/10.1177/02750740122064992>
2. Audette-Chapdelaine, M. (2016), "Sensemaking and the political-administrative interface: the challenges of strategically steering and managing a local public service", *International Review of Administrative Sciences*, vol. 82, pp. 454—471. URL: <https://doi.org/10.1177/0020852315594857>
3. Battaglio, P. and French E. "Public Service Motivation, Public Management Reform, and Organizational Socialization: Testing the Effects of Employment-At-Will and Agency on PSM Among Municipal Employees", *International Review of Administrative Sciences*, vol. 45, pp. 123—147. URL: <https://doi.org/10.1177/00910260-16644623>
4. Brewer, G. Selden, S. and Facer, R. (2000), "Individual conceptions of public service motivation", *Public Administration Review*, vol. 60, pp. 254—264. URL: <https://doi.org/10.1111/0033-3352.00085>
5. Brygilevych, I. (2017), *Diyalnist CzNAP ta ocinka yakosti nadannya administratyvnykh poslug* [Center's for administrative services activities and quality assessment of administrative services], Kyiv, Ukraine, available at: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/15/Posibnik_CNAP.pdf (Accessed 10 April 2021).
6. Rusaw, C. (2007), "Changing Public Organizations: Four Approaches", *International Journal of Public Administration*, vol. 30, pp. 347—361. <https://doi.org/10.1080/01900690601117853>
7. Kazmierczak-Piwko, L. Dubicki, P. and Dybikowska, A. (2019), "Economic and social aspects of the merger of territorial self-government units — Polish experience", *Multidisciplinary Aspects of Production Engineering — MAPE*. Vol. 2 (1), pp. 559—569, available at: <https://content.sciendo.com/view/journals/mape/2/1/article-p559.xml?language=en> (Accessed 10 April 2021).
8. Klimushyn, P. and Spasibov, D. (2018), "The methodological framework for ensuring provision of administrative services quality", *Theory and Practice of*

Public Administration, vol. 1 (60), pp. 1—8, available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2018-1/doc/1/06.pdf> (Accessed 10 April 2021).

9. Novak, J. Purta, M. Marciniak, T. Ignatowicz, K. and Rozenbaum, K. (2018), "The rise of Digital Challengers: How digitization can become the next growth engine for Central and Eastern Europe", available at: https://digitalchallengers.mckinsey.com/files/Rise_of_Digital_Challengers_Perspective_Poland.pdf (Accessed 10 April 2021).

10. Sydorenko, N. (2017), "Methodology for monitoring the work of the administrative service centers: analysis and further areas of improvement", available at: <http://maup.com.ua/assets/files/expert/6/11.pdf> (Accessed 10 April 2021).

11. Trutkowski, C. (2016), "An effective local government office", *Developing personnel competence to build efficient local administration. Foundation in Support of Local Democracy*. Warsaw, available at: <https://rm.coe.int/a-tna-case-study-poland-an-effective-local-government-office-developin/168075fbac> (Accessed 10 April 2021).

12. Tymoshuk V. and Kurinnyj, O. (2015), *Administratyvni poslugy: stan i perspektyvy reformuvannya* [Administrative services: state and prospects of reform], Centr polityko-pravovyx reform, Kyiv, Ukraine, available at: https://cnap.in.ua/wpcontent/uploads/2017/03/%D0%90%D0%9F_%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B8_2015.pdf (Accessed 10 April 2021).

Стаття надійшла до редакції 09.04.2021 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73

О. Б. Ігнатюк,

слухач магістратури кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування,
Національний університет охорони здоров'я України імені П. А. Шупика

ORCID ID: 0000-0001-8136-7418

В. В. Горачук,

д. мед. н., професор кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування,
учений секретар, Національний університет охорони здоров'я України імені П. А. Шупика

ORCID ID: 0000-0002-6076-8711

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.8.98

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В ПРАВОВОМУ ПОЛІ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

О. Ihnatiuk,

Master's student of the Department of Healthcare Management and Public
Administration, Shupyk National Healthcare University of Ukraine Kyiv, Ukraine

V. Horachuk,

Doctor of Medical Sciences, Professor of the Department of Health Management and public
administration, Academic Secretary, Shupyk National Healthcare University of Ukraine Kyiv, Ukraine

BASIC PRINCIPLES OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE LEGAL FIELD OF UKRAINIAN LEGISLATION

У статті досліджуються основні засади публічного адміністрування в правовому полі українського законодавства. Зокрема, здійснено дослідження понятійно-категоріального апарату "публічне адміністрування" та його співвідношення з поняттям "державне управління". Встановлено, що публічне адміністрування є відносно новим інститутом в Україні та вважаємо його відгалуженням від державного управління, що включає здійснення управлінської діяльності громадянами України через представницькі органи, що дещо виходить за межі класичного розуміння державного управління в Україні. Досліджено, що на сучасному етапі державне управління перебуває на стадії реформування, яке передбачає залучення громадськості до здійснення управлінської діяльності, що наочно демонструє його трансформацію на публічне адміністрування. Встановлено, що засади публічного адміністрування формуються на основі принципів публічного адміністрування, які передбачені в Європейському Союзі, а також принципів державного управління, які є класичними для України та закріплені на законодавчому рівні. Доведено, що засади публічного адміністрування в українському законодавстві сформовані як загальнометодичні, як соціально-економічні, як соціально-політичні та поділяються на три групи: загальнотеоретичні: дотримання демократичних принципів, верховенства права, законності, дотримання прав і свобод людини та громадянина, гуманності, соціальності; спеціальні: належне врядування, підзвітність, відкритість, делегування повноважень, прозорість, відповідність інтересам народу, ефективність, адаптивність, об'єктивність; специфічні: принципи регіонального управління, охорони права власності, Національної поліції України, холдингових компаній в Україні та інші. Зазначений перелік засад публічного адміністрування є невичерпним, бо вони проходять трансформацію відповідно до вимог сучасного суспільства та можуть удосконалюватися.

The article examines the basic principles of public administration in the legal field of Ukrainian legislation. In particular, a study of the conceptual and categorical apparatus of "public administration" and its relationship with the concept of "public administration". It is established that

public administration is a relatively new institution in Ukraine and we consider it a branch of public administration, which includes the implementation of management activities by citizens of Ukraine through representative bodies, which goes beyond the classical understanding of public administration in Ukraine. It is investigated that at the present stage the public administration is at the stage of reform, which involves public involvement in the implementation of administrative activities, which clearly demonstrates its transformation into public administration. It is established that the principles of public administration are formed on the basis of the principles of public administration, which are provided in the European Union, as well as the principles of public administration, which are classic for Ukraine and enshrined in law. It is proved that the principles of public administration in Ukrainian legislation are formed as general methodological, socio-economic, socio-political and are divided into three groups: general theoretical: observance of democratic principles, rule of law, legality, observance of human and civil rights and freedoms, humanity, sociality; special: good governance, accountability, openness, delegation of powers, transparency, compliance with the interests of the people, efficiency, adaptability, objectivity; specific: principles of regional management, protection of property rights, the National Police of Ukraine, holding companies in Ukraine and others. This list of principles of public administration is inexhaustible, as they are being transformed in accordance with the requirements of modern society and can be improved.

Ключові слова: державне управління, принципи, публічне адміністрування, управлінська діяльність, управління, засади, адміністрування.

Key words: public administration, principles, public administration, administrative activity, management, principles, administration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Становлення української державності пройшло довгий шлях реформування від 90-х років, коли Україна стала незалежною та змінила курс від централізованої економіки до ринкових відносин, до сьогодні. Європейська інтеграція всіх сфер державного управління визначає напрям їх розвитку з врахуванням зарубіжного досвіду. Публічне адміністрування в демократичній державі повинно здійснюватися на основі принципів та відповідно до поставлених державою цілей. Добре функціонуюча державна адміністрація вимагає професійної державної служби, ефективних процедур розробки політики та законодавства, чітко визначених механізмів підзвітності між установами та громадянами, здатності адміністрації ефективно надавати послуги громадянам, бізнесу та міцна система управління державними фінансами. Тому в умовах постійного розвитку та нинішніх перетворень у сфері державного управління необхідно визначити засади, які будуть основою здійснення ефективного публічного адміністрування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичною основою дослідження поняття публічного адміністрування та його співвідношення з іншими є наукові праці: Кузьменко О.В., Семенчука Т.Б., Аріфходжаєва Т.Б., Задихайла О.А., Колеснікова К.О., Максименюка М.Ю., Чернова С.І., Гайдученко С.О., Шатила О.А. Сутність принципів публічного адміністрування та такі в окремих сферах досліджували: Бугайчук К.Л., Максименюк М.Ю., Bresser-Pereira L.C., Замрій О.М., Шура Н.О. Зазначені наукові праці стали підґрунтям для здійснення даного дослідження та подальшого розвитку дослідження теми.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є формування засад публічного адміністрування з врахуванням сучасних умов євроінтеграції.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вважаємо, що доцільно на початку дослідження встановити сутність публічного адміністрування та його співвідношення з державним управлінням, оскільки зазначена правова категорія є запозиченою у європейських країн та новою для України.

У науковій літературі визначають поняття "публічне адміністрування", використовуючи широкий та вузький підхід. Так, О.В. Кузьменко надає перевагу вузькому визначенню "публічного адміністрування" як діяльності публічної адміністрації щодо задоволення загальних публічних інтересів соціуму [9, с. 21].

Більш широкий підхід у науковців, які вважають, що публічне адміністрування — це:

— механізм, який з одного боку забезпечує надання суспільству послуг щодо законодавства, з іншого боку — реалізацію обраного типу політики, яку втілюють державні службовці, яким було делеговано повноваження під час волевиявлення народу на виборах, як у межах країни, так і закордоном, у всіх напрямках її проваву [12, с. 389].

— процесом реалізації владних функцій органами державної влади та місцевого самоврядування, який забезпечує ефективну взаємодію останніх із представниками громадянського суспільства та створює умови для функціонування влади як публічної категорії [15, с. 264].

— злагоджена законна діяльність публічних органів управління трьох сфер влади, законодавчої, виконавчої та судової, що з усією ієрархією публічно-адмініст-

ративних інститутів спрямована на досягнення ефективного функціонування соціуму задля зміцнення економічної, політичної та соціальної сфери, а також урахування інтересів усіх соціальних груп і прошарків населення та зміцнення на цій основі соціальної злагоди та єдності народу [2, с. 13].

— суспільно-політична влада, основні види якої:

1) влада народу як безпосереднє народовладдя, безпосередня демократія (вибори, референдуми); 2) державна влада — законодавча, виконавча, судова; 3) місцеве самоврядування — місцева публічна влада, що здійснюється, зокрема, територіальними громадами, представницькими органами місцевого самоврядування (радами), виконавчими органами — рад, сільськими, селищними, міськими головами тощо [10, с. 208].

Водночас В.Б. Авер'янов визначає, що державне управління — це регулюючий та організаційний вплив держави на свідомість, діяльність особи і громадянина, суспільні процеси, поведінку, з метою здійснення функцій держави та досягнення цілей, відображених у Конституції та законодавчих актах, через діяльність органів державної влади, наділених необхідною компетенцією шляхом запровадження державної політики, виробленої політичною системою та законодавчо закріпленої [1, с. 103].

О.А. Задихайло стверджує, що сутність понять "державне управління" та "публічне адміністрування" є елементами категорії управління і співвідносяться між собою як одне поняття та його частини, які характеризуються спільними та відмінними рисами, що виключає можливість їхнього ототожнення. Державному управлінню найбільш притаманною рисою є державно-владний вплив на суспільні відносини. Щодо публічного адміністрування необхідно зазначити, що воно більшою мірою є діяльністю професійних управлінців (державних службовців, службовців органів місцевого самоврядування), пов'язану з виконанням законів та рішень уряду, органів місцевого самоврядування, організацією роботи апарату управління, а також з наданням адміністративних послуг [5, с. 47—48].

Погоджуємося з твердженням О.А. Задихайла лише в частині неототожнення понять "державне управління" та "публічне адміністрування". Вважаємо, що публічне адміністрування є відгалуженням державного управління та охоплює громадське управління, що дещо розширює поле самого управління та виходить за межі державного, що відповідає принципам демократичності. Схожа позиція у С.І. Чернова, С.О. Гайдученка, які приримуються до позиції, що публічне адміністрування складається з:

1) державного управління, де суб'єктом виступає держава в особі відповідних структур;

2) громадського управління, де суб'єктами є недержавні утворення [13, с. 8—9].

Тому вважаємо, що при формуванні принципів публічного адміністрування беззаперечно повинні враховуватися принципи державного управління, бо вони є тим інститутом, на основі якого формується публічне адміністрування.

У науковій літературі принципи ефективності публічного адміністрування визначаються як основні положення управлінської діяльності, що відбивають зміст

закономірностей закріплюються в нормативно-правових документах та використовуються в науковій та практичній діяльності. До видів принципів публічного адміністрування належать: пріоритет державної політики; економії ентропії; об'єктивність; раціональне використання часу; самоорганізація громадянського суспільства; найменшої дії; зворотного зв'язку [14, с. 6].

Слушно зазначають Ястремська О.М. та Мажник Л.О., які визначили принципи публічного адміністрування як "основні положення управлінської діяльності, що використовують для пояснення сутності та аналізу суспільних процесів, особливостей функціонування публічних органів і суспільства. Головною відмінною рисою принципів публічного адміністрування є їх закріплення на законодавчому рівні, юридичне пояснення принципів більше їх конкретизує та характеризує як стійкі" [16, с. 37].

Н.О. Шура виділяє такі принципи публічного адміністрування: верховенство права; об'єктивність; пропорційність; незловживання владою; службова співпраця; ефективність; субсидіарність; "єдине вікно"; пріоритет державної політики; зворотний зв'язок; демократія; системний підхід; централізм на демократичній основі; соціальна справедливість [15, с. 261—261].

Принципи за ступенем узагальнення розподіляють на дві групи: загальні принципи організації та здійснення публічної влади та специфічні. До першої групи принципів, що визначають загальні засади організації одночасно двох форм публічної влади в Україні — державної влади та місцевого самоврядування — увійшли принципи, що отримали закріплення у I розділі Конституції України як засади конституційного ладу — це принципи демократизму; гуманізму; верховенства права. До другої групи принципів належать специфічні принципи [6, с. 58—59].

Зарубіжний науковець Bresser-Pereira L. C. виділяє три групи засад публічного адміністрування: принципи, пов'язані зі структурою держави; принципи, пов'язані з державною службою; принципи, пов'язані з практикою управління. Стосовно принципу, пов'язаного з структурою держави, то питання полягає не в тому, чи вона повинна бути унітарною або федеральною, але щоб знати, які послуги має здійснювати безпосередньо держава, через використання державних службовців, які держава повинна передавати третім сторонам, зберігаючи при цьому відповідальність за них. У сучасному державному публічному адмініструванні є чітка лінія дій [17].

Вважаємо такі позиції науковців неупорядкованими, однак слушними, бо зазначені засади беззаперечно є важливим підґрунтям публічного адміністрування. Однак задля здійснення повноти дослідження необхідно звернутися до зарубіжного досвіду, зокрема Європи, бо Україна перебуває в умовах реформування та євроінтеграції.

В Європі існує одне поняття "public administration", яке спочатку перекладалося однозначно як "державне управління", однак з часом це поняття набуло полісемантичного характеру і залежно від контексту перекладається ще як "публічне адміністрування" та "публічна адміністрація" і навіть "суспільне управління", "управління на державному та місцевому рівні", "громадська адміністрація" [8, с. 2]. Тому задля уникнення гри

термінів та неточного перекладу вважаємо за необхідне застосовувати термін "public administration" під час аналізу європейської літератури.

Отже, the European Neighbourhood Policy (далі — ENP) у Європейському Союзі визначає важливість реформи public administration у регіонах європейського сусідства сходу та півдня. Для ефективного проведення реформування public administration в країнах, сусідніх з Європейським Союзом (в тому числі Україна), Support for Improvement in Governance and Management (далі — SIGMA) розробила "The Principles of Public Administration: A Framework for ENP Countries" (далі — Принципи) [19].

Принципи відображають потреби для належного управління на практиці і були розроблені насамперед як основа для політиків та практиків, які розробляють та впроваджують реформи public administration у своїх країнах. Ці Принципи походять від міжнародних стандартів, а також передової практики в країнах-членах Європейського Союзу та/або країнах Організації економічного співробітництва та розвитку та базуються на міжнародно визнаних принципах належного управління, таких як підзвітність, надійність, передбачуваність, участь, відкритість, прозорість, ефективність та результативність. Ці універсальні принципи належного врядування підкреслюють, що добре функціонуюча адміністрація має ряд різних вимірів:

- організація та управління державною службою;
- розробка політики та координація структури та процедури;
- механізми підзвітності як між установами, так і взагалі перед громадянами;
- здатність ефективно надавати послуги приватним особам та підприємствам, а також загальній громадськості [19].

Ці Принципи спрямовані на підтримку національних органів влади, служб Європейського Союзу та інших донорів для формування спільного розуміння того, як громадськість здійснює реформу управління та те, до чого країни можуть прагнути своїми адміністративними реформами. Принципи також актуальні в країнах, де всебічна реформа поки що неможлива, але де певні її аспекти можуть бути вирішені за допомогою галузевих програм [19].

Аналізуючи Принципи, слушно зазначає О.А. Моргунов: "Україна не є членом Європейського Союзу, взяті в рамках євроінтеграційних процесів зобов'язання з метою поглиблення європейської інтеграції та набуття членства України в Європейському Союзі, вимагають аналізу принципів європейського адміністративного простору в частині публічного адміністрування та наближення законодавства України до законодавства Європейського Союзу у вказаній сфері, приведення публічного адміністрування до європейських та міжнародних стандартів у вказаній сфері" [11, с. 23].

Україна є однією з країн-партнерів у рамках ENP [18]. Тому реформування державного управління здійснюється з врахуванням зазначених Принципів.

Кабінет Міністрів України визнав, що згідно зі світовими показниками ефективності врядування, Україна посідає доволі низьке місце у рейтингах конкурентоспроможності. Покращити позиції держави здатні такі

фактори, як зниження адміністративного навантаження державного регулювання, підвищення якості надання адміністративних послуг, забезпечення законності та передбачуваності адміністративних дій. Ефективна система державного управління є також однією з основних передумов демократичного врядування, що ґрунтується на принципах верховенства права. Результатом реформування має бути така система державного управління, що гарантує належне впровадження політичних рішень та правових норм, є прозорою, передбачуваною та клієнтоорієнтованою, спрямована на стале економічне зростання і сприяє розвитку підприємництва та інвестицій [7].

У фокусі реформи державного управління зміна підходів у трьох ключових елементах виконавчої влади — структури, процедури та люди. На практиці це означає:

- розбудову сильних та підзвітних державних інституцій;
- підготовку якісних урядових рішень;
- формування професійної державної служби;
- запровадження електронного врядування; надання зручних послуг громадянам [7].

Розроблена Кабінетом Міністрів України Стратегія реформування державного управління України на період до 2021 року (далі — Стратегія) має на меті вдосконалення системи державного управління і відповідно підвищення рівня конкурентоспроможності країни. Результатом реалізації цієї Стратегії повинна стати більш ефективна та підзвітна громадянам система державного управління, яка працює в інтересах суспільства, забезпечує сталий розвиток країни та надає якісні послуги. З урахуванням європейського рейтингу та європейської перспективи України ця Стратегія розроблена згідно з європейськими стандартами належного адміністрування з питань трансформації системи органів державного управління. Відповідно до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ця Стратегія ґрунтується на спільних цінностях, а саме: дотриманні демократичних принципів, верховенстві права, належному врядуванні [4].

Отже, із вищезазначеного можна робити висновок, що Україна знаходиться на етапі реформування, яке спрямоване на переосмислення державного управління та його трансформацію на публічне адміністрування. Таким же шляхом пішла Європа, де державне управління здійснюється на демократичних засадах з активним залученням громадськості.

Принципи публічного адміністрування визначають межі його здійснення та формуються під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів. Відтак вважаємо, що засади публічного адміністрування в правовому полі українського законодавства формуються на основі європейських принципів public administration та принципів державного управління.

Під час формування засад публічного адміністрування необхідно відзначити, що ефективність концепції публічного адміністрування залежить від:

- доцільності і реальності поставлених задач для досягнення публічних цілей, їх відповідності матеріальним і соціальним можливостям держави;

Рис. 1. Засади публічного адміністрування

Джерело: розробка автора

— обґрунтованості зв'язку цілей політики і засобів їх досягнення, постільки останні пов'язані з моральними уявленнями суспільства;

— рівня компетентності посадових осіб, які сполучають у своїй діяльності знання наукової політики з великим практичним досвідом, їх раціонального використання "на всіх поверхах влади";

— своєчасного проведення оцінок проектів великих політичних рішень колективами незалежних експертів, а також методами імітаційного моделювання, що направлення на пониження ризику [10, с. 209].

Для реалізації цілей публічного адміністрування необхідно дотримання принципу необхідної різноманітності: різноманітність управляючої системи повинна бути не меншою, чим різноманітність системи, якою управляють [10, с. 217].

Цілком погоджуємося з узагальненням запропонованим К.Л. Бугайчуком, який відзначає, що у науковій літературі з публічного адміністрування виділяють такі принципи:

1. Загальнометодичні принципи публічного адміністрування (пріоритет державної політики, принцип об'єктивності, принцип найменшої дії, принцип цілеспрямованості, принцип зворотного зв'язку, принцип економії ентропії).

2. Принципи, що регулюють адміністрування як соціально-політичний процес (вивчення досвіду державного будівництва передових країн світу, принцип плюралізму,

принцип демократизму, принцип законності, принцип системного підходу, принцип єдності).

3. Принципи, що регулюють адміністрування як соціально-економічний процес (принцип соціального партнерства, принцип вільного ринку, принцип конкуренції) [3, с. 164—165].

Враховуючи наукові позиції щодо засад публічного адміністрування, сформованих європейських та українських принципів реформування державного управління пропонуємо класифікацію засад публічного адміністрування, яка відображена у рисунку 1.

Загальнотеоретичні засади публічного адміністрування є конституційними принципами, які є незмінними та становлять основу всіх правових інститутів.

Спеціальні засади публічного адміністрування відображають його особливості відповідно до вимог сучасного розуміння управління та є основними засадами формування цілей та ефективності їх реалізації. До останніх відносяться:

— належне врядування — збалансування управлінської діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадянина для ефективного надання адміністративних послуг;

— підзвітність — полягає у зворотному зв'язку органів державної влади та місцевого самоврядування до громадян, що відображається в інформації щодо результату прийнятих та реалізованих рішень відповідно до їх повноважень;

— делегування повноважень — реалізації прав громадян через представницькі органи місцевого самоврядування та органи державної влади, які були обрані на виборах та надані відповідні повноваження;

— відкритість — забезпечення права безперешкодного звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

— прозорість — опублікування та надання публічної інформації стосовно діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування;

— відповідність інтересам народу — діяльність державних органів та органів місцевого самоврядування повинна формуватися та здійснюватися з врахуванням інтересів народу;

— ефективність — діяльність громадян, що полягає в їх участі в управлінні на всіх рівнях, яка повинна давати позитивний результат;

— адаптивність — публічне адміністрування повинне відповідати вимогам того періоду, в якому воно реалізується та адаптуватися до пріоритетних напрямів управління;

— об'єктивність — публічне управління повинно здійснюватися відповідно до об'єктивного стану управлінської діяльності з врахуванням інтересів держави та народу, відповідно до чинного законодавства.

Зазначений перелік принципів є невиключним.

Специфічні засади публічного адміністрування є засадами такого в окремій сфері, що формуються з врахуванням принципів окремого напрямку управління, до таких відносяться: принципи регіонального управління; охорони права власності; Національної поліції України; холдингових компаній в Україні та інші.

ВИСНОВКИ

Отже, публічне адміністрування є трансформацією класичного розуміння державного управління, що передбачає участь громадськості в управлінській діяльності. Основні його засади в правовому полі українського законодавства є підґрунтям законодавчого врегулювання публічного адміністрування, визначення основних напрямів його розвитку, а також основою правовідносин у сфері публічного адміністрування.

Засади публічного адміністрування формуються відповідно до вимог сучасності та на основі європейської практики та сформованих принципах державного управління в Україні. Враховуючи, що Україна перебуває на етапі євроінтеграції, відповідно державне управління знаходиться на стадії реформування, а відтак публічне адміністрування набуває нових форм. Тому вважаємо, що засади публічного управління сформовані як загальнометодичні, як соціально-економічні, як соціально-політичні та їх можна поділити на три групи: загальнотеоретичні, спеціальні та специфічні.

Література:

1. Авер'янов В.Г. Державне управління: теорія і практика. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 432 с.
2. Аріфходжаєва Т.Б. Поняття публічного адміністрування у сфері соціального захисту населення. Форум права. 2016. №3. С. 12—15. Режим доступу до ресурсу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2016_3_4

3. Бугайчук К.Л. Інституціональні принципи публічного адміністрування в органах Національної поліції України. Науковий вісник публічного та приватного права. 2018. № 1. С. 163—169.

4. Деякі питання реформування державного управління України: розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 р. № 474. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/474-2016-p#n9>

5. Задихайло О. А. Співвідношення понять "державне управління", "публічне управління" та "публічне адміністрування" в категоріальному апараті адміністративного права. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди "ПРАВО". 2020. №31. С. 43—48.

6. Замрій О. М. Застосування принципів публічного адміністрування в роботі органів місцевої влади. Науковий вісник НЛТУ України. 2017. № 27. С. 58—61.

7. Кабінет Міністрів України. Реформа державного управління. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-derzhavnogo-upravlinnya>

8. Колесникова К.О. Публічне адміністрування в Україні: огляд літературних джерел. Теорія та практика державного управління. 2013. Режим доступу до ресурсу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2013_3_18

9. Кузьменко О.В. Правова детермінація поняття "публічне адміністрування". Юридичний вісник. 2009. № 3. С. 20—24.

10. Максименюк М.Ю. Філософські засади публічного адміністрування. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2015. № 61. С. 206—223.

11. Моргунов О.А. Зміна засад публічного адміністрування сфер фізичної культури і спорту України в умовах поглиблення європейської інтеграції. Прикарпатський юридичний вісник. 2018. № 2. С. 20—24.

12. Семенчук Т.Б. Сутність категорії "публічне адміністрування" та передумови її формування. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2013. № 42. С. 385—390.

13. Чернов С.І. Текст лекцій з дисципліни "Публічне адміністрування". — Харків: ХНУМГ, 2014. 97 с.

14. Шатило О.А. Опорний конспект лекцій з дисципліни "Публічне адміністрування" (для студентів спеціальностей "Менеджмент організацій і адміністрування" та "Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності"). Житомир: Кафедра менеджменту організацій і адміністрування ЖДТУ, 2014. 51 с.

15. Шура Н.О. Принципи публічного адміністрування як регулятор соціально-економічних процесів у національній економіці. Економіка та управління національним господарством. 2016. № 14. С. 260—263.

16. Ястремська О.М. Публічне адміністрування. Харків: Харків. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. 132 с.

17. Bresser Pereira L.C. Practical principles for public administration Communication to the Fourth Annual Meeting of the Committee of Experts on Public Administration, of the Economic and Social Council of the United Nations. N.Y., 2005. P. 85.

18. European Commission. European Neighbourhood Policy. Retrieved from URL: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/european-neighbourhood-policy_en

19. Support for Improvement in Governance and Management. The Principles of Public Administration: A Framework for ENP Countries. Retrieved from. URL: <http://www.sigmaweb.org/publications/principles-public-administration-european-neighbourhood-policy.htm>

References:

1. Averianov, V.H. (1998), Derzhavne upravlinnia: teoriia i praktyka [Public administration: theory and practice], Yurinkom Inter, Kyiv, Ukraine.
2. Arifkhodzhaeva, T.B. (2016), "Principles of public administration as a regulator of socio-economic processes in the national economy", Forum prava, vol. 3, pp. 12—15, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_in-dex.htm_2016_3_4 (Accessed 10.11.2020).
3. Buhaichuk, K.L. (2018), "Institutional principles of public administration in the bodies of the National Police of Ukraine", Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava, vol. 1, pp. 163—169.
4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), Orders "Some issues of public administration reform in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/474-2016-r#n9> (Accessed 10.11.2020).
5. Zadykhailo, O.A. (2020), "The ratio of the concepts of "public administration", "public administration" and "public administration in the categorical apparatus of administrative law", Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody "PRAVO", vol. 31, pp. 43—48.
6. Zamrii, O.M. (2017), "Application of the principles of public administration in the work of local authorities", Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy, vol. 27, pp. 58—61.
7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), "Public administration reform", available at: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-derzhavnogo-upravlinnya> (Accessed 10.11.2020).
8. Kolesnykova, K.O. (2013), "Public administration in Ukraine: a review of literature sources", Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2013_3_18 (Accessed 10.11.2020).
9. Kuzmenko, O.V. (2009), "Legal determination of the concept of "public administration", Yurydychnyi visnyk, vol. 3, pp. 20—24.
10. Maksymeniuk, M.Yu. (2015), "Philosophical principles of public administration", Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii, vol. 61, pp. 206—223.
11. Morhunov, O.A. (2018), "Changing the principles of public administration of the spheres of physical culture and sports of Ukraine in the conditions of deepening European integration", Prykarpats'kyi yurydychnyi visnyk, vol. 2 (23), pp. 20—24.
12. Semenchuk, T.B. (2013), "The essence of the category "public administration" and the prerequisites for its formation", Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, vol. 42, pp. 385—390.
13. Chernov, S. I. and Haiduchenko, S. O. (2014), Tekst lektsii z dystsypliny "Publichne administruvannia" [Text of lectures on the discipline "Public Administration"], KhNUMH, Kharkiv, Ukraine.

14. Shatylo, O.A. (2014), Oporny konspekt lektsii z dystsypliny "Publichne administruvannia" (dlia studentiv spetsialnosti "Menedzhment orhanizatsii i administruvannia" ta "Menedzhment zovnishnoekonomichnoi diialnosti") [Reference syllabus of lectures on the subject "Public Administration" (for students majoring in "Management of Organizations and Administration" and "Management of Foreign Economic Activity")]. Kafedra menedzhmentu orhanizatsii i administruvannia ZhDTU, Zhytomyr, Ukraine.

15. Shura, N.O. (2016), "Principles of public administration as a regulator of socio-economic processes in the national economy", Ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom, vol. 14, pp. 260—263.

16. Yastrems'ka, O.M. (2015), Publichne administruvannia [Public administration], KhNEU im. S. Kuznetsya, Kharkiv, Ukraine.

17. Bresser-Pereira, L.C. (2005), "Practical principles for public administration", Communication to the Fourth Annual Meeting of the Committee of Experts on Public Administration, of the Economic and Social Council, of the United Nations, N.-Y., USA.

18. European Commission (2020), "European Neighbourhood Policy", available at: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/european-neighbourhood-policy_en (Accessed 10.11.2020).

19. Support for Improvement in Governance and Management (2020), "The Principles of Public Administration: A Framework for ENP Countries", available at: <http://www.sigmaweb.org/publications/principles-public-administration-european-neighbourhood-policy.htm> (Accessed 10.11.2020).

Стаття надійшла до редакції 31.03.2021 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73

Л. О. Рудакова,
 слухач магістратури кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування,
 Національний університет охорони здоров'я України імені П. А. Шупика
 ORCID ID: 0000-0001-7794-442X

В. М. Михальчук,
 д. мед. н., професор, завідувач кафедри управління охороною здоров'я та публічного
 адміністрування, Національний університет охорони здоров'я України імені П. А. Шупика
 ORCID ID: 0000-0002-5398-4758

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.8.105

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ (НА ПРИКЛАДІ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

L. Rudakova,
 Master's student of the Department of Management health care and public administration,
 Shupyk National Healthcare University of Ukraine Kyiv, Ukraine
 V. Mykhalchuk,
 Doctor of Medical Sciences, Professor, Head of the Department of Healthcare Management
 and Public Administration, Shupyk National Healthcare University of Ukraine Kyiv, Ukraine

DECENTRALIZATION OF HEALTHCARE MANAGEMENT AT THE LOCAL LEVEL (ON THE EXAMPLE OF KYIV REGION)

В Україні проводиться масштабна реформа медичної системи. Трансформація сектора охоплює практично всі аспекти його діяльності: реструктуризація, системи фінансування, організація і навчання фахівців охорони здоров'я, впровадження електронних медичних систем тощо. Основна політика трансформації визначається на законодавчому рівні і підтримується діями уряду. Одним з ключових проєктів реформи реформування охорони здоров'я є децентралізація функцій управління системою. В статті зроблений аналіз досвіду реформування системи охорони здоров'я в умовах децентралізації. Так, найбільш схожі сценарії, які можна адаптувати до умов української економіки продемонстрували постсоціалістичні країни Болгарія, Румунія, Польща. На основі проведеного аналізу визначення напрямки реформування системи охорони здоров'я на місцевому рівні. Особливу увагу приділено механізмам фінансування галузі, оскільки завдяки забезпеченню їх ефективності можливо досягнення цілей реформування. Розроблено модель управління системою охорони здоров'я в Україні, яка включає законодавчий та нормативний блок, блок фінансування та блок управлінських рішень може бути застосована для визначення напрямів реформування системи охорони здоров'я на державному та місцевому рівнях. З метою аналізу адаптованості моделі до умов української економіки проведено аналіз розвитку галузі охорони здоров'я в Київській області. Визначено, що не всі показники розвитку галузі відповідають нормативним та оптимальним значенням, що визначає необхідність подальших реформ у частині забезпечення матеріально-технічної бази, розвитку ІТ-технологій, розвитку страхової медицини тощо. Отже, на сучасному етапі основними завданнями для України щодо вдосконалення медичної системи можуть бути: збільшення витрат на охорону здоров'я при побудові валового внутрішнього продукту, здійснювати переходи для поліпшення розподілу ресурсів через загальну медичну систему, посилити роль страхових компаній у фінансуванні галузі, повна реалізація принципу "гроші йдуть за пацієнтом", оптимізувати системи фінансування лікування і роботи медичних установ.

Ukraine is undergoing a large-scale reform of the medical system. The transformation of the sector covers almost all aspects of its activities: restructuring, financing systems, organization and training of health professionals, introduction of electronic medical systems, etc. The main policy of transformation is determined at the legislative level and is supported by government action. One of the key projects in health care reform is the decentralization of system management functions. The article analyzes the experience of reforming the health care system in the context of decentralization. Thus, the most similar

scenarios that can be adapted to the conditions of the Ukrainian economy were demonstrated by the post-socialist countries Bulgaria, Romania, and Poland. Based on the analysis of the direction of health care reform at the local level. Particular attention is paid to the mechanisms of financing the industry, because by ensuring their effectiveness it is possible to achieve the goals of reform. The developed model of health care system management in Ukraine, which includes a legislative and regulatory block, a funding block and a block of management decisions, can be used to identify areas for health care reform at the state and local levels. In order to analyze the adaptability of the model to the conditions of the Ukrainian economy, an analysis of the development of the health care sector in Kyiv region. It is determined that not all indicators of the industry development correspond to the normative and optimal values, which determines the need for further reforms in terms of providing material and technical base, development of IT technologies, development of insurance medicine, etc. Thus, at this stage, the main tasks for Ukraine to improve the medical system may be: increase health care costs in building gross domestic product, make transitions to improve the allocation of resources through the general medical system, strengthen the role of insurance companies in financing the industry, full implementation the principle of "money follows the patient", to optimize the system of financing treatment and the work of medical institutions.

Ключові слова: оптимізація, реформування, рівень управління, фінансування, модель.
Key words: optimization, reforming, level of management, financing, model.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У світлі процесу децентралізації було зроблено багато кроків для поліпшення фінансування системи охорони здоров'я. Тим більше, що з 2016 року у місцевому бюджеті виділяються кошти на об'єкти фінансування об'єднаних територіальних громад. Щодо результатів застосування принципу субсидіарності в фінансуванні об'єднаних територіальних громад в сфері охорони здоров'я за попередніми результатами можна констатувати наступне. В сфері охорони здоров'я відбувся перекид комунальних та енергетичних витрат з місцевих бюджетів до витрат закладів охорони здоров'я, що перебувають у державній власності, для керування активами цих об'єктів, що вважається більш ефективним. Пропонований обсяг медичної допомоги не враховує ці витрати. Такий підхід не можна вважати позитивним. З одного боку, це повинно допомогти вивільнити додаткове фінансування для поліпшення матеріально-технічної бази медичних установ та збільшення фонду заробітної плати. З іншого боку, територіальні громади не однаково фінансовані, і цілком ймовірно, що не у всіх є фінансові ресурси для покриття цих витрат. Це справляє негативний вплив на первинну медико-санітарну допомогу: через успішну фіскальну децентралізацію зростання капіталу місцевих органів влади в основному зосереджено в містах та районах зі зручною транспортною і економічною інфраструктурою.

Крім того, з 2017 року запроваджено принцип "гроші йдуть за пацієнтом" за прямою угодою з лікарями первинної ланки, що чітко визначає обсяг послуг для медичних працівників. Лікарі первинної медико-санітарної допомоги зможуть вибрати будь-яку форму організації — ФОП, поліклініку, амбулаторію, центр первинної медико-санітарної допомоги. Витрати на оплату праці оплачуються з розрахунку на душу населення (відповідно до кількості укладених лікарями контрактів і дотриманням медичних контрактів на лікування та діагностику). Надані медичні послуги не "прив'язані" до

місця проживання. Пацієнти можуть вибирати не тільки фахівців в лікарні, де вони живуть, а й лікарів або медичних працівників інших установ, які будуть працювати як приватні підприємці. Таким чином, фінансування лікарень визначається кількістю угод, укладених між жителями громади та лікарями, незалежно від місця розташування об'єкта та місця проживання. Цей метод покликаний допомогти поліпшити рівень медичного обслуговування населення і підвищити зацікавленість місцевої влади в поліпшенні матеріальної бази базових установ. Але на практиці цей підхід може бути неефективним і мати протилежний ефект: жителі об'єднаних територіальних громад продовжують звертатися за медичною допомогою до місцевих лікарень через свій менталітет, а бюджет муніципалітету не в змозі тримати лікарні під своїм контролем. Також лікарні закриваються через скорочення кількості лікарів, і населення переносить кошти в інші спільноти у вигляді медичних грантів, де якість послуг і фахівців охорони здоров'я вище. Водночас розподіл медичних грантів об'єднаних територіальних громад між первинною і вторинною медико-санітарною допомогою становить "від 70% до 30%". Це призвело до недостатнього фінансування вторинної медико-санітарної допомоги у зв'язку між державним бюджетом і місцевим бюджетом об'єднаних територіальних громад. Істотні розбіжності виявлені і в розрахунку частки медичної допомоги, яка перераховувалася у вигляді перерахування в регіональний бюджет. Слід підкреслити, що основна кількість прогресивних речей відповідає співвідношенню оплати вторинної медико-санітарної допомоги в регіональному (місцевому) бюджеті.

У зв'язку з цим найважливішою проблемою вітчизняної охорони здоров'я є наукове обґрунтування та розробка адекватних організаційно-економічних моделей надання медичної допомоги населенню регіонів, що відрізняються рівнем соціально-економічного розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Слід зазначити, що останніми роками було проведено ряд досліджень з питань регіональних проблем охорони здоров'я. Однак більшість досліджень присвячено або вдосконаленню організації охорони здоров'я в Україні, або проблемам розвитку охорони здоров'я в сільській місцевості. Дослідженням системи організації охорони здоров'я займалися автори Слабкий Г.О., Мironюк В.І., Качала Л.О. [25], Кривенко Н., Кривентцова Л., Епанешнікова Д. [4], Голден К.Б., Хопкінс Дж., Белтон А., Батті К., Табор Д.С., Сатчер Д. [3]. В роботах визначені керівні принципи організації охорони здоров'я, завдання та основні напрямки впровадження.

З метою більш ефективного проведення реформ слід детально аналізувати успішний досвід реформування системи охорони здоров'я в інших країнах. Дані дослідження проводили автори Рудий С.А., Гук А.П. [23], Коста К., Фрейтас А., Стефаник І., Крафт Т., Пілот Е., Морісон Дж., Сантана П. [2], Бєлих А., Пилипчук А., Моїсєєва А. [7], Марусин О.В., Марків М.М. [13].

Водночас не тільки в мегаполісах, але і в деяких містах з відносно невеликим населенням, історично приміські райони з низькою щільністю населення були створені заклади охорони здоров'я, далеко від центру міста на великій відстані, з власною регіональною мережею. Взагалі, через малу кількість населення передмістя, заклади охорони здоров'я в цих районах мають мало потужностей. Крім того, у приміських лікарнях немає всіх ліжкових профілів, а персонал амбулаторій не включає лікарів за певними спеціальностями. Якщо у сільській системі охорони здоров'я через принцип поетапності відсутність певних видів спеціалізованої допомоги на районному рівні компенсується можливістю отримання такого виду допомоги в регіональних закладах охорони здоров'я, тому в міських системах охорони здоров'я такі можливості взагалі відсутні. У зв'язку з цим наявність медичної допомоги для жителів центральних та приміських мегаполісів значно відрізняється. Для вирішення цієї проблеми потрібні нові рішення, засновані на принципах системного та ситуаційного підходу. Існують також проблеми у фінансуванні охорони здоров'я на місцевому рівні. Так, Глухова В.І. та Булах М.О. дослідили джерела фінансової підтримки системи охорони здоров'я України. Проаналізовано склад і структура бюджетних коштів на витрати на охорону здоров'я. Витрати населення визначаються як фінансування системи охорони здоров'я [9]. Подібні дослідження зробили автори Обуховська Л.І. [16], Скрипник Л.І. [10], Віттер С., Гавендер В., Равіндран Т.С., Ятес Р. [5].

Слід зазначити, що за останнє десятиліття відсутність систематичної регіональної політики в Україні призвела до стихійного формування моделей організації та управління охороною здоров'я в регіонах, надалі розширилися розбіжності в галузі. Вплив такого фактору, як характер закладу (низька щільність, кількість закладів та їх відстань один від одного), що суттєво впливає на доступність медичної допомоги, не враховується. При цьому регіональна система охорони здоров'я має свої особливості на різних територіях.

МЕТА І ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Метою даної статті є аналіз управління системою охорони здоров'я на місцевому рівні в умовах децентралізації та визначення напрямів підвищення ефективності реформування системи охорони здоров'я. На основі поставленої мети визначені такі завдання: аналіз зарубіжного досвіду організації системи охорони здоров'я на місцевому рівні; визначення та оптимізація напрямів фінансування галузі охорони здоров'я; розроблення моделі управління системою охорони здоров'я на місцевому рівні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Одним з найважливіших напрямків реформи охорони здоров'я є передача влади між державою та регіонами і всередині регіонів — між регіонами і місцевим рівнем. Держава бере участь у моніторингу охорони здоров'я і бере участь у фінансуванні. Це відбувається через недосконалість системи організації охорони здоров'я — асиметрична інформація, зовнішні впливи тощо. Водночас повинен забезпечуватися принцип соціальної справедливості, за яким кожна людина гарантовано повинна отримати мінімальний обсяг медичної допомоги. Медичне фінансування в системі охорони здоров'я забезпечується місцевими бюджетами, які можуть іноді суперечити політиці оподаткування в частині системи бюджетного фінансування, або через обов'язкове медичне страхування, яке включає роботодавців, внески співробітників і державні внески. Багато країн також передбачають участь споживачів в медичній і фармакологічній допомозі, але приватні витрати складають дуже невелику частку фінансування охорони здоров'я, а плата за користування обмежує попит.

На Маршаллових островах, Сполучених Штатах Америки, Швейцарії та інших країнах національний бюджет витрачає найбільше на охорону здоров'я, тоді як Китай, Румунія і Монако витрачають найменше. Витрати на охорону здоров'я в Україні складають 6,7% ВВП, займаючи 81 місце з 187 країн. Однак вартість медичного обслуговування — не єдиний комплексний показник ефективності функціонування системи. Зростання витрат на охорону здоров'я у відсотках від ВВП може викликати дефіцит національного бюджету і поставити під загрозу загальний соціально-економічний розвиток країни. Збільшення витрат на охорону здоров'я також може бути результатом збільшення податкового тягаря. Тому цей показник повинен не тільки відображати збільшення обсягу, а й покращувати якість і ефективність використання обмежених ресурсів.

На початку реформи раціоналізація витрат на охорону здоров'я була головним завданням постсоціалістичних країн. Як і інші постсоціалістичні країни, українська держава успадкувала варіант державної моделі витрат на фінансування охорони здоров'я Сімашко. Водночас ця модель давно вийшла з ладу. У багатьох країнах результатом є скорочення тривалості життя, скорочення капіталовкладень в галузь і, як наслідок, застаріле обладнання, неефективна заробітна плата і зниження якості послуг. Все це призвело до гострої необхідності в медичній реформі. На рисунку 1 представлено аналіз досвіду постсоціалістичних країн у реформу-

	Болгарія	Румунія	Польща
Початок реформування	1998 рік	1999 рік	2003 рік
Структура	Медичне страхування	ІТ-технології	Централізація фондів
Фінансування	Національний фонд медичного страхування Підпорядкування Міністерству	Дім державного медичного страхування Підпорядкування Міністерству	Національний фонд здоров'я Підпорядкування Міністерству охорони здоров'я
Загальні аспекти	Основна частина – внески від громадян у фонд страхування Додатково – державний бюджет	Основна частина – загальнодержавне фінансування Додатково – власні кошти пацієнтів за стаціонарне	Основна частина – обов'язкові виплати із заробітної плати. Додатково загальнодержавне фінансування
Можливості для України	Найбільш оптимальним є використання принципів загальнообов'язкового та добровільного страхування. Застосовується централізована система збору та розподілу коштів. Створення системи відшкодування вартості лікарських засобів з метою фіксування цін на гарантовані ліки від держави		
	Створення діагностичних груп з метою тестування нової системи охорони здоров'я. Розвиток ІТ-інфраструктури, створення телемедицини, що особливо актуально в умовах пандемії COVID-19. Створення координаційних центрів з метою підвищення якості надання медичної допомоги		

Рис. 1. Досвід постсоціалістичних країн у реформуванні системи охорони здоров'я

Джерело: складено автором на основі [2; 7; 13; 23].

ванні галузі охорони здоров'я.

Аналіз досвіду постсоціалістичних країн показує, що рівень розвитку в країнах з розвинутою ринковою економікою обмежений багатьма факторами. Основними з них є: нестача лікарів і відтік кадрів, великі необхідні ресурси, нерозвинена система соціального забезпечення і нездатність забезпечити безпеку галузі, створення координаційних центрів на державному рівні призводить до появи черг на обслуговування, і неможливо підвищити ефективність галузі за рахунок конкуренції, зміни витрат і ціноутворення.

Отже, головною метою реформування повинно бути здійснення переходу до системної координації на державному рівні. Водночас необхідно забезпечити і централізований рівень — від Міністерства охорони здоров'я до Національної системи здоров'я України, і місцевий рівень — від Національної системи здоров'я України до місцевих органів влади. Перший полягає в переході від історичного фінансування лікарень (на основі доступної потужності кожної лікарні) до бюджету лікарні, який в основному заснований на доходах від лікування і інших платежах за послуги, які акумулюються Національною системою здоров'я України. Реалізація цього підходу призведе до необхідності оптимізації витрат лікарнями з метою уникнення дефіциту бюджету. Та, з іншого боку, у разі формування достатнього фонду, можливе розширення послуг для споживачів. Умовами запровадження такого підходу є узгодження дій між Національною службою здоров'я України та власників лікарень в частині політики фінансування. Інший напрям — узгодження дій на місцевому рівні — оптимізація лікарняної мережі, зосередивши увагу на більш професійних послугах і закриття, скорочення або зміну неефективних медичних установ. Цей процес вимагатиме тісної участі керівництва Міністерства охорони здоров'я і місцевої влади, а також участі Національ-

ної системи здоров'я України і координації змін у послугах, що надаються нею від різних постачальників. Якщо управлінський потенціал держави як і раніше слабкий, незалежність платіжів та інститутів від Національної системи здоров'я України буде невеликою. Незалежність постачальника збільшує фінансовий ризик через перевитрати бюджету і вимагає від місцевого уряду як власника посилення нагляду і підтримки.

Основними задачами для України в частині реформування системи охорони здоров'я на сучасному етапі можуть бути наступні:

- збільшення витрат на охорону здоров'я в структурі ВВП;
- здійснення переходу на вдосконалений розподіл ресурсів через загальну медичну систему;
- посилення ролі страхових компаній у фінансуванні галузі;
- завершення реалізації принципу "гроші ходять за пацієнтом";
- пошук додаткових джерел фінансування галузі;

нансування галузі;

— аналіз та оптимізація механізму використання коштів на лікування та функціонування закладів охорони здоров'я;

— визначення першочергових пріоритетних напрямів оптимізації.

Особливостями фінансування системи охорони здоров'я України є:

1. Основним джерелом фінансування є бюджети, які складаються з прямих та непрямих податків, і в цьому сенсі система фінансування охорони здоров'я в принципі може розглядатися як прогресивна. Таким чином, державний бюджет підживлюється за рахунок податкових надходжень платників податків та приватного сектору, місцевий бюджет — за рахунок податкових надходжень платників податків, грантів з державного бюджету та приватного сектору. Фонд соціального страхування фінансується за рахунок обов'язкових внесків платників податків та платників податків. страхування, обласний бюджет доповнюється субсидіями з місцевого бюджету тощо.

2. Проблема вертикальної нерівності ускладнюється прямими платами населення за медичні послуги. Пацієнти оплачують більшість власних послуг. Значна частина населення повністю оплачує амбулаторні та лікарняні препарати. Відбувається хаотичне та неконтрольоване збільшення особистих витрат громадян на медичну допомогу.

3. Державні гарантії безоплатної медичної допомоги для громадян країни носять декларативний характер і не отримують належної фінансової підтримки.

4. Медичні заклади та медичний персонал не бажають покращувати якість послуг, раціональніше використовувати кошти та беруть на себе відповідальність за охорону здоров'я. Оскільки конкуренція між постачальниками медичних послуг практично не існує, керівницт-

во також не зацікавлене в організації ефективної якості система контролю та пошуку шляхів зниження витрат на медичну допомогу та послуги.

Питання пошуку моделі фінансової безпеки, яка гарантує економічну стабільність галузі охорони здоров'я, залишається актуальною. Бюджети кожної країни різні, і порівняно низькі доходи країни витрачають на охорону здоров'я від 10% до 25% ВВП.

Реалізація реформи на місцевому рівні в 2017—2020 роках передбачає удосконалення законодавчих та нормативних актів [19—23]:

— Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства з питань діяльності закладів охорони здоров'я" №2002-VIII від 6 квітня 2017 року, який врегулював питання надання автономії закладам охорони здоров'я України шляхом їх перетворення з бюджетних установ на комунальні некомерційні підприємства.

— Закон України "Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення" № 2168-VIII у поточній редакції від 3 липня 2020 року, який визначає фінансові зобов'язання з надання пацієнтам необхідних медичних послуг і ліків належної якості, але за рахунок державного бюджету України.

— Наказ Міністерства охорони здоров'я України з1292-18 "Про затвердження Об'єму надання вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги, що повинен забезпечуватися багатопрофільними лікарнями інтенсивного лікування першого та другого рівня, та Змін до Порядку регіоналізації перинатальної допомоги" від 19 жовтня 2018 року, в якому визначені вимоги до людських ресурсів, структури та обладнання, до транспорту і зв'язку, вимоги до навантаження.

— Постанова Кабінету Міністрів України № 1101 від 27.12.2017 р. "Про утворення Національної служби здоров'я України", в якій визначені чіткі вимоги до фахівців у галузі охорони здоров'я та порядок укладення медичних договорів.

— Постанова Кабінету Міністрів України № 285 від 02.03.2016 "Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики", в якій визначені організаційні вимоги ліцензування провадження господарської діяльності з медичної практики та механізми її фінансування.

— Постанова Кабінету Міністрів України № 1077 від 27.12.2017 р. "Про спостережну раду закладу охорони здоров'я та внесення змін до Типової форми контракту з керівником державного, комунального закладу охорони здоров'я", яка виконуватиме функції наглядового органу державного або громадського закладу охорони здоров'я, що надає медичні послуги на другому або третьому рівні з метою реалізації права громадян на участь в управлінні охороною здоров'я.

Додатково формування та функціонування системи охорони здоров'я на місцевому рівні регламентується такими документами: Законом України "Про добровільне об'єднання територіальних громад", Законом України "Про місцеве самоврядування в Україні", наказом Міністерства охорони здоров'я від 29.07.2016 р. №801 "Про затвердження Положення про центр первинної медичної (медико-санітарної) допомоги та положень про його підрозділи", наказом Міністерства охорони

здоров'я від 19.03.2018 р. №504 "Про затвердження порядку надання первинної медичної допомоги", наказом Міністерства охорони здоров'я від 11.09.2000 р. №214 "Про затвердження плану поетапного переходу до організації первинної медико-санітарної допомоги на засадах сімейної медицини" (зі змінами, внесеними згідно наказів Міністерства охорони здоров'я від 06.02.2003 р. №48 та від 04.11.2003 р. №511), наказом Міністерства охорони здоров'я від 21.08.2014 р. №585 "Про затвердження примірних штатних нормативів центрів первинної медичної (медико-санітарної) допомоги", наказом Міністерства охорони здоров'я від 20.05.2011 р. №301 "Про внесення зміни до переліку закладів охорони здоров'я", наказом Міністерства охорони здоров'я від 11.09.2012 р. №713 "Про затвердження методичних рекомендацій Міністерства охорони здоров'я України щодо регіональних планів модернізації мережі закладів охорони здоров'я, що надають первинну медичну допомогу", наказом Міністерства охорони здоров'я від 02.11.2012 р. №866 "Про оцінку оснащеності лікувально-профілактичних підрозділів закладів охорони здоров'я, що надають первинну медичну (медико-санітарну) допомогу та моніторинг модернізації первинної медичної допомоги", методичними рекомендаціями "Модернізація мережі закладів охорони здоров'я, що надають первинну медичну допомогу".

Так, радикальні соціально-економічні зміни, які відбулися в останні роки в Україні, справили вирішальний вплив на стан та функціонування охорони здоров'я у країні. Нині основним напрямком реформи охорони здоров'я є покращення фінансових та економічних відносин у галузі. Але саме тут реформи є найскладнішими. Фінансова система охорони здоров'я є невід'ємною частиною єдиної фінансової системи держави країни і підпорядковується законам її розвитку.

Розглянемо більш детально організацію системи охорони здоров'я на місцевому рівні територіальної громади м. Києва. Норматив забезпеченості територіальних громад медичними закладами визначений наказом МОЗ України від 10.09.2013 року № 793 "Про затвердження нормативу забезпеченості мережею амбулаторій-підрозділів центрів первинної медичної (медико-санітарної) допомоги": 3,3 на 10000 для сільської місцевості, 2,05 — для міських територій. У таблиці 1 представлено аналіз забезпеченості медичними закладами територіальної громади.

Водночас показники в сільській місцевості вище нормативного рівня, що можна пояснити наступним чином: в основному для створення поліклініки на базі колишніх фельдшерських акушерських пунктів, а в той час не було певних стандартів медичного обслуговування для задоволення медичних потреб населення. 132 амбулаторно-поліклінічних відділення створені в міській та сільській місцевості 0,45 на 10 000 чоловік. У Києві необхідно створити 275 поліклінік для забезпечення нормативних стандартів. Створення мережі первинної медико-санітарної допомоги відбувається повільними темпами в Києві можливо тому, що муніципалітети не прийняли остаточного управлінського рішення з цього питання. При цьому, частка штатних посад лікарів загальної практики в сімейній медицині досягла 3,75 на 10 000 жителів. Водночас щорічна нестача фахівців

Таблиця 1. Ресурсне забезпечення закладів охорони здоров'я Київської області

Показник	2017 рік	2018 рік
Лікарняні заклади, од.	131	132
Лікарняні ліжка, од.	27,9	27,8
Співвідношення лікарняних ліжок на 10000 населення, од.	94,7	93,7
Кількість днів роботи ліжка, днів	322,7	315,1
Амбулаторно-поліклінічні заклади, од.	556	556
Кількість лікарів, тис. осіб	25,3	24,9
Співвідношення кількості лікарів на 10000 населення, осіб	85,7	84,0
Санаторії-профілакторії, од./місць	12/1425	12/1425
Співвідношення кількості посад лікарів до кількості посад медичних сестер, част. од.	0,64	0,64
Залучено позабюджетних коштів в розрахунку на 1 жителя, грн	173,7	-
Витрати бюджетних коштів в розрахунку на 1 жителя, грн	1914,45	2171,48
Укомплектованість фізичними особами посад лікарів сільських дільничних лікарень, %	71,0	58,2

Джерело: [18].

може вплинути на коливання пропозиції лікарів загальної практики, особливо в сільській місцевості.

Прийнятий принцип "гроші ходять за пацієнтом" принципово впливає на інтереси лікаря загальної практики та не працює на індивідуальному рівні — рівні лікаря, медсестри тощо. Є ще часткове фінансування "захищених предметів", і є обмеження кількості медичних закладів у сільській місцевості, що фінансуються на рівні лікувально-профілактичних закладів, та різке зниження частки бюджетного фінансування закладів первинної медичної допомоги. Він не приділяє великої уваги медичним установам сільських медичних закладів, а основні заклади первинної медичної допомоги, як правило, не включаються до його сфери діяльності.

Реформа первинної медико-соціальної допомоги із впровадженням загальної медицини — сімейний лікар затягнулася, а також реорганізація лікарень та діючий порядок надання первинної медичної допомоги медичним закладам не лише за територією, а й статтю, віком та за професією не дозволяють використовувати кваліфікацію лікаря загальної практики.

Ситуація зі здоров'ям у сільській місцевості характеризується складністю та неузгодженістю, пов'язаними із впровадженням системи загальнообов'язкового медичного страхування, яка повинна була покращити постачання медичних установ ресурсами середнього рівня та сприяти впровадженню елементів та методів управління економікою. Незадовільні умови праці та побуту, складна економічна ситуація в сільській місцевості та ряд інших причин спричиняють зростання смертності серед сільського населення. Середня тривалість життя в сільській місцевості також нижча за середню по країні.

Руйнування вертикальних зв'язків, зростаючий дефіцит бюджету та зростаюча територіальна та соціальна нерівність поставили сільські медичні заклади у більш складну ситуацію, головним чином фінансову, ніж міські установи. Сільські заклади охорони здоров'я, як на початку реформ, так і сьогодні, характеризуються морально застарілою матеріальною базою, нестачею персона-

лу і, отже, недостатнім діагностичним та терапевтичним потенціалом.

Процес реорганізації охорони здоров'я із впровадженням нової системи загальмувався і до цих пір не дав відчутних результатів. Недосконала нормативно-правова база для формування дорогих та неефективних фондів фінансової охорони праці при підтримці погано контрольованої установи посередників — обов'язкового медичного страхування відіграла позитивну роль протягом даного періоду.

Одним з головних недоліків існуючої фінансової системи охорони здоров'я є, на наш погляд, майже повна фінансова залежність охорони здоров'я від зовнішніх факторів: стану економіки, фінансів та соціально-політичної ситуації. За цих умов інтерес керівних органів та закладів охорони здоров'я до структурної реорганізації зменшується.

Соціально-економічні перетворення в Україні повністю вплинули на процес реформи охорони здоров'я у сільській місцевості, що пов'язано з багатьма факторами, основними з яких є:

— останніми роками накопичилися негативні тенденції в охороні здоров'я та організації медичної допомоги, головним чином, завдяки принципу залишкового фінансування, неефективному використанню виділених ресурсів та адміністративно-управлінським методам; виникнення нових проблем, пов'язаних з переходом від моделі державного фінансування до бюджетного страхування, які призвели до якісно нових економічних відносин;

— ідеологи недооцінюють соціально-економічні реформи на законодавчому та виконавчому рівнях важливості реформ охорони здоров'я як найважливішого сектора економіки країни.

Ці проблеми потребують вирішення та пошуку більш ефективних соціально-економічних механізмів управління охороною здоров'я в сільській місцевості та вдосконалення системи обов'язкового медичного страхування з використанням науково обґрунтованих методів планування на основі аналізу. поглиблення існуючих форм організації охорони здоров'я для сільського населення та його структури. та показники медичної ефективності — профілактичні заходи.

ВИСНОВКИ

Функціонування системи охорони здоров'я, в том числі сучасна форма надання медичної допомоги сільському населенню в нових соціально-економічних умовах недостатньо ефективна.

Плануючи медичну допомогу на найближчу і, особливо, довгострокову перспективу, необхідно враховувати інвестиційну привабливість приміських територій. У відносно невеликому замиському населенні найкращим варіантом є поєднання мультидисциплінарних лікарень з клінікою, яка обслуговує доросле населення. Водночас якість медичної допомоги повинна забезпечуватися на всіх етапах та рівнях надання послуг.

Під час реформування охорони здоров'я на замських територіях необхідно регулярно проводити опитування пацієнтів відповідно до методики, розробленої в ході цієї роботи, а також соціологічні опитування з ме-

дичними працівниками з метою вивчення їх ставлення до реформ.

Розробка основних напрямів реформи охорони здоров'я регіону повинна здійснюватися з урахуванням перспектив соціально-економічного розвитку регіону, визначених Генеральним планом та Концепцією регіонального розвитку охорони здоров'я.

Встановлено, що існують залежності між показниками здоров'я сільського населення на різних рівнях муніципальної медичної допомоги в сільській місцевості та рівнем їх фінансування. Чим вище фінансові витрати на охорону здоров'я, тим вище їх рівень.

У контексті реформи охорони здоров'я, особливо у первинному секторі, такі проблеми, як: вдосконалення управління системою обов'язкового медичного страхування, набули особливої гостроти; покращити фінансову стабільність системи; гарантувати права громадян у системі громадських організацій; покращити взаємодію системи охорони здоров'я з іншими установами.

Література:

1. Bell T.M., Gilyan D., Moore B.A., Martin J., Ogbemudia B., McLaughlin B.E., Zarzaur B.L. (2018). Long-term evaluation of a hospital-based violence intervention program using a regional health information exchange. *The journal of trauma and acute care surgery*, vol. 84 (1), p. 175.
2. Costa C., Freitas A., Stefanik I., Krafft T., Pilot E., Morrison J., Santana P. (2019). Evaluation of data availability on population health indicators at the regional level across the European Union. *Population health metrics*, vol. 17 (1), p. 11.
3. Holden K.B., Hopkins J., Belton A., Butty K., Tabor D. C., Satcher D. (2019). Leveraging science to advance health equity: a regional health policy research center's approach. *Ethnicity & disease*, vol. 29 (2), p. 323.
4. Krivenko N., Kriventsova L., Epaneshnikova D. (2019). Issues of sustainability of regional health system. *International Multidisciplinary Scientific GeoConference: SGEM*, 19 (5.3), pp. 467—473.
5. Witter S., Govender V., Ravindran T.S., Yates R. (2017). Minding the gaps: health financing, universal health coverage and gender. *Health policy and planning*, vol. 32 (5), pp. 4—12.
6. Андрусів У.Я., Юрченко Н.Б. Зарубіжний досвід фінансування систем охорони здоров'я. *Економічний простір*. 2019. № 150. С. 20—24.
7. Бєлих А., Пилипчук А., Моїсєєва А. Реформи в галузі охорони здоров'я в Румунії: Гарвардський основний підхід. Сучасні економічні дослідження. 2018. № 1 (1). С. 51—61.
8. Кульгінський Є. Механізми децентралізації державного управління системою охорони здоров'я: Європейський досвід. *Державне управління та місцева самоврядування*. 2015. Вип. 2 (25). С. 147—159.
9. Глухова В.І., Булах М.О. Джерела фінансового забезпечення системи охорони здоров'я в Україні. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. № 10. С. 760—764.
10. Глухова В.І., Скрипник Л.І. Державне фінансове забезпечення охорони здоров'я на рівні місцевих бюджетів. *Облік і фінанси*. 2018. № 1. С. 80—86.
11. Гройсман В. Децентралізація та створення госпітальних округів підвищать якість роботи закладів охорони здоров'я в Україні. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=250039503&cat_id=244274130
12. Карпшин Н.І., Комуницька М.П. Класичні моделі фінансового забезпечення охорони здоров'я. *Світ фінансів*. 2017. № 1 (14). С. 110—117.
13. Марусин О.В., Марків М.М. Забезпечення ефективності системи охорони здоров'я в Болгарії. 2018. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/33900/1/253.pdf>
14. Мосійчук І.В. Державне управління системою охорони здоров'я: сучасний стан та перспективи розвитку. *Сталий розвиток економіки*. 2016. № 1 (30). С. 44—48.
15. Національна стратегія реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015—2020 років, URL: <http://uoz.cn.ua/strategiya.pdf>
16. Обуховська Л.І. Механізми забезпечення діяльності закладів охорони здоров'я в об'єднаних територіальних громадах. *Стратегія і тактика державного управління*. 2020. № 1—2. С. 26—39.
17. Попова Т.О. Комунікаційна модель публічно-приватного партнерства в галузі охорони здоров'я. 2020, Харків, 128 с.
18. Рейтингова оцінка стану здоров'я населення, діяльності та ресурсного забезпечення закладів охорони здоров'я України за попередніми даними моніторингу (2019). URL: <https://medstatdon.dn.ua/wp-content/uploads/2019/04/Reytingova-otsinka-za-2018-rik-Blocked.pdf>
19. Рекомендації парламентських слухань на тему: "Про реформу охорони здоров'я в Україні" / Схвалено Постановою Верховної Ради України від 21 квітня 2016 року №1338-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1338-19>
20. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р "Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні". URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>
21. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. №1002-р "Про схвалення Концепції розвитку системи громадського здоров'я". URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1002-2016-%D1%80>
22. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016р. №1013-р "Про схвалення Концепції реформи фінансування системи охорони здоров'я". URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1013-2016-%D1%80/page>
23. Рудий С.А., Гук А.П. Порівняння структурних елементів управління систем охорони здоров'я окремих країн Європи та України. *Економіка і право охорони здоров'я*. 2016. № 2. С. 89—99.
24. Савченко О.Р. Системно-функціональна модель публічного адміністрування реформування галузі охорони здоров'я. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. Т. 31 (70). № 5, 2020. С. 66—70.
25. Слабкий Г.О., Миронюк В.І., Качала, Л.О. Система громадського здоров'я: бачення Всесвітньої організації

зації охорони здоров'я. Основні оперативні функції громадського здоров'я та їх зміст. Україна. Здоров'я нації. 2017. № 3. С. 24—31.

26. Міжнародний досвід реформування системи охорони здоров'я (досвід країн Європейського Союзу). URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29185.pdf>

References:

1. Bell, T. M. Gilyan, D. Moore, B. A. Martin, J. Ogbemudia, B. McLaughlin, B. E. and Zarzaur, B. L. (2018), "Long-term evaluation of a hospital-based violence intervention program using a regional health information exchange", *The journal of trauma and acute care surgery*, vol. 84 (1), p. 175.

2. Costa, C. Freitas, A. Stefanik, I. Krafft, T. Pilot, E. Morrison, J. and Santana, P. (2019), "Evaluation of data availability on population health indicators at the regional level across the European Union", *Population health metrics*, vol. 17 (1), p. 11.

3. Holden, K. B. Hopkins, J. Belton, A. Butty, K. Tabor, D. C. and Satcher, D. (2019), "Leveraging science to advance health equity: a regional health policy research center's approach", *Ethnicity & disease*, vol. 29 (2), p. 323.

4. Krivenko, N. Kriventsova, L. and Epaneshnikova, D. (2019), "Issues of sustainability of regional health system", *International Multidisciplinary Scientific GeoConference: SGEM*, 19 (5.3), pp. 467—473.

5. Witter, S. Govender, V. Ravindran, T.S. and Yates, R. (2017), "Minding the gaps: health financing, universal health coverage and gender", *Health policy and planning*, vol. 32 (5), pp. 4—12.

6. Andrusiv, U.Ya. and Yurchenko, N.B. (2019), "Foreign experience in financing health care systems", *Ekonomichnyj prostir*, vol. 150, pp. 20—24.

7. Belykh, A. Pylypchuk, A. and Moiseeva, A. (2018), "Healthcare Reforms in Romania: Harvard's Basic Approach", *Suchasni ekonomichni doslidzhennja*, vol. 1 (1), pp. 51—61.

8. Kulginsky E. (2015), "Mechanisms of decentralization of public administration of health care: European experience", *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, vol. 2 (25), pp. 147—159.

9. Glukhova, V.I. and Bulakh, M.O. (2016), "Sources of financial support for the health care system in Ukraine", *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 10, pp. 760—764.

10. Glukhova, V.I. and Skrypyuk, L.I. (2018), "Public financial support for health care at the level of local budgets", *Oblik i finansy*, vol. 1, pp. 80—86.

11. Groysman, V. (2017), "Decentralization and the creation of hospital districts will improve the quality of health care facilities in Ukraine", available at: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=250039503&cat_id=244274130 (Accessed 30 March 2021).

12. Karpishin, N.I. and Komunitskaya, M.P. (2017), "Classic models of financial health care", *Svit finansiv*, vol. 1 (14), pp. 110—117.

13. Marusin, O.V. and Markiv, M.M. (2018), "Ensuring the effectiveness of the health care system in Bulgaria",

available at: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/33900/1/253.pdf> (Accessed 30 March 2021).

14. Mosychuk, I.V. (2016), "Public administration of the health care system: current status and prospects for development", *Stalyi rozvytok ekonomiky*, vol. 1 (30), pp. 44—48.

15. Ministry of Healthcare of Ukraine (2014), "National strategy for reforming the health care system in Ukraine for the period 2015—2020", available at: <http://uoz.cn.ua/strategiya.pdf> (Accessed 30 March 2021).

16. Obukhovskaya, L.I. (2020), "Mechanisms for ensuring the operation of health care facilities in the united territorial communities", *Stratehiia i taktyka derzhavnoho upravlinnia*, vol. 1—2, pp. 26—39.

17. Popova, T.O. (2020), *Komunikatsiina model publichno-pryvatnoho partnerstva v haluzi okhorony zdorovia* [Communication model of public-private partnership in the field of health care], Kharkiv, Ukraine.

18. Ministry of Healthcare of Ukraine (2019), "Rating assessment of the state of health of the population, activities and resources of health care institutions of Ukraine according to preliminary monitoring data", available at: <https://medstatdon.dn.ua/wp-content/uploads/2019/04/Reytingova-otsinka-za-2018-rik-Blocked.pdf> (Accessed 30 March 2021).

19. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), "Recommendations of the parliamentary hearings on the topic: "On health care reform in Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1338-19> (Accessed 30 March 2021).

20. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), Order "On approval of the Concept of reforming local self-government and territorial organization of power in Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/333—2014-%D1%80> (Accessed 30 March 2021).

21. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), Order "On approval of the Concept of development of the public health system", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1002-2016-%D1%80> (Accessed 30 March 2021).

22. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), Order "On approval of the Concept of health care financing reform", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1013-2016-%D1%80/page> (Accessed 30 March 2021).

23. Rudy, S.A. and Hook, A.P. (2016), "Comparison of structural elements of health care management in individual countries of Europe and Ukraine", *Ekonomika i pravo okhorony zdorovia*, vol. 2, pp. 89—99.

24. Savchenko, O.R. (2020), "System-functional model of public administration of health care reform", *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Ekonomika i upravlinnia*, vol. 31 (70), no. 5, pp. 66—70.

25. Slabky, G.O. Mironyuk, V.I. and Kachala, L.O. (2017), "The public health system: the vision of the World Health Organization. The main operational functions of public health and their content", *Ukraina. Zdorovia natsii*, vol. 3, pp. 24—31.

26. Yakovenko, I.V. (2019), "International experience in health care reform (experience of the European Union)", available at: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/14938.pdf> (Accessed 30 March 2021).

Стаття надійшла до редакції 31.03.2021 р.

УДК 338.124.2 (477)

Ж. С. Октисюк,
слухач магістратури кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування,
Національний університет охорони здоров'я України імені П. А. Шупика
ORCID ID: 0000-0003-3604-9183

Н. П. Кризіна,
д. держ. упр., професор, професор кафедри управління охороною здоров'я та публічного
адміністрування, Національний університет охорони здоров'я України імені П. А. Шупика
ORCID ID: 0000-0003-2074-961x

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.8.113

ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ НА ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ

Zh. Oktysiuk,
Master's student of the Department of Management health care and public administration,
Shupyk National Healthcare University of Ukraine Kyiv, Ukraine
N. Kryzyna,
Doctor of Sciences in Public Administration, Professor of the Department of Healthcare Management
and Public Administration, Shupyk National Healthcare University of Ukraine Kyiv, Ukraine

PREVENTION OF CORRUPTION IN THE CIVIL SERVICE: CURRENT STATUS AND PROBLEMS

Корупція є ключовим викликом, який заважає розвитку України. Вона проникла всюди та створила загрози системі влади в державі та її економічного і соціального благополуччя. Корупція є підґрунтям для злочинності, зводячи на нівець всю роботу правоохоронних органів і послаблюючи діяльність правоохоронної системи загалом. Корупція розвивається не зважаючи на зміни законодавства і правила та навіть технологій.

За результати опитування, що проводилося в 2020 р., громадяни назвали корупцію другою за значимістю проблемою держави, після військових дій на Сході України.

Суспільний запит на подолання корупції й злочинності загалом вимагають від правоохоронної системи відповідної відповіді та підвищення ефективності в управлінні усіма засобами для запровадження нових підходів щоб протидіяти злочинності та філософії правоохоронної діяльності загалом. Головними чинниками, які свідчатимуть про ефективну протидію корупційним правопорушенням правоохоронними органами — це рівень системи концентрації, накопичення та використання різної інтегрованої оперативної-розшукової інформації.

Статтю присвячено висвітленню та класифіковано заходи по запобіганню та протидії корупції на державній службі за напрямками. Особливу увагу приділено антикорупційним заходам морально-ідеологічного спрямування. Обґрунтовано необхідність створення та застосування Концепції реалізації морально-ідеологічних антикорупційних заходів.

Нами було розглянуто питання ефективних запобігань та протидії корупції є однією із найважливіших проблем, які намагається вирішити сучасна Українська держава. Також інтерес до зазначеного питання був викликаний тим, що корупція провокує й поглиблює суспільні кризові явища, сильно знижує імідж України на світовій арені, досить негативно впливає на мікро- а також макроекономічні процеси. Стоїть на заваді налагодженню конструктивного діалогу між владою і громадянськістю. Руйнує засади будівництва правової держави і громадянського суспільства. Тому, на нашу думку, розробка та впровадження заходів антикорупційного спрямування є одним із першочергових завдань державної влади.

На шляху до поглибленого вивчення цього питання нами було вивчено антикорупційне законодавство, низку нормативно-правових актів, спрямованих на запобігання та протидію корупції; розглянуто діалог Української держави із світовою спільнотою щодо вироблення ефективних

механізмів протидії та подолання корупції; дослідження питань запобігання корупції та боротьби з нею. Попри це, корупція продовжує залишатися однією із нагальних для вирішення проблем українського суспільства.

Corruption is a key challenge to Ukraine's development. It has permeated everywhere and posed a threat to the state's system of government and its economic and social well-being. Corruption is the basis for crime, nullifying all law enforcement work and weakening the law enforcement system as a whole. Corruption develops despite changes in legislation and regulations and even technology.

According to the results of a survey conducted in 2020, citizens called corruption the second most important problem of the state, after the hostilities in eastern Ukraine.

The public demand to tackle corruption and crime in general requires the law enforcement system to respond appropriately and to improve the management of all means to introduce new approaches to combat crime and the law enforcement philosophy in general. The main factors that will indicate the effective counteraction to corruption offenses by law enforcement agencies are the level of the system of concentration, accumulation and use of various integrated operational and investigative information.

The article is devoted to the coverage and classification of measures to prevent and combat corruption in the civil service by areas. Particular attention is paid to anti-corruption measures of moral and ideological orientation. The necessity of creation and application of the Concept of realization of moral and ideological anti-corruption measures is substantiated.

We have considered the issue of effective prevention and counteraction to corruption is one of the most important problems that the modern Ukrainian state is trying to solve. Also, interest in this issue was caused by the fact that corruption provokes and deepens social crises, greatly reduces the image of Ukraine on the world stage, has a very negative impact on micro— and macroeconomic processes. It stands in the way of establishing a constructive dialogue between the authorities and the public. Destroys the foundations of the rule of law and civil society. Therefore, in our opinion, the development and implementation of anti-corruption measures is one of the priority tasks of state power.

On the way to an in-depth study of this issue, we studied anti-corruption legislation, a number of regulations aimed at preventing and combating corruption; the dialogue of the Ukrainian state with the world community on the development of effective mechanisms to combat and combat corruption is considered; research on preventing and combating corruption. Despite this, corruption remains one of the most pressing issues in Ukrainian society.

Ключові слова: корупція, запобігання корупції, протидія корупції, антикорупційні заходи, антикорупційні заходи.

Key words: corruption, corruption prevention, anti-corruption, anti-corruption measures, anti-corruption measures.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розуміння побудови ефективної правової держави пов'язане із здоланням корупції в державних органах влади та управління. Основи корупції ґрунтуються на поганому законодавстві, спираються на помилки фінансової системи та поширюються через відсутність належного контролю за діяльністю посадових осіб, органів державної і місцевої влад. Боротьба з корупцією — це головне завдання влади в країні, бо вона повністю унеможливорює проведення будь-яких позитивних реформ в Україні.

Кожен президент нашої країни постійно називав корупцію першочерговою проблемою українського суспільства. Всі намагалися її подолати, проте не змогли. Верховна рада України теж приймала закони, що були направлені на боротьбу із корупцією. Проте на сьогодні суттєвих практичних кроків стосовно вирішення цієї проблеми зроблено не було, а відповідно, бажаних ре-

зультатів не було досягнуто. Корупція є поширеним явищем в Україні та є головною перешкодою її демократичного і економічного розвитку.

Корупція продовжує залишатися однією із нагальних для вирішення проблем українського суспільства.

Згідно з даними міжнародної організації Transparency International [1], на початок 2020 року Україна належить до когорти держав із найбільшим поширенням корупційних діянь. Негативне сприйняття корупції громадянами можна пояснити відсутністю відчутних реформ в сфері протидії корупції. В свідомості громадян за останні роки корупція стала абстрактним терміном, що є сам по собі. Всі про неї говорять та з нею борються, проте безрезультатно. Для багатьох політиків боротьба з корупцією є звичайним піаром. Проте переважна більшість громадян доволі важко уявляє, що таке "корупція", адже цей термін включає у себе багато різних проявів слабкості людської природи.

Виходячи зі всього вищезазначеного, актуальність обраної теми для наукового дослідження не викликає сумніву, а є конче необхідною як для наукової доктрини, так і для практичної реалізації боротьби з запобігання корупції на державній службі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання запобігання та протидії корупції були висвітлено у працях таких дослідників. М. Бездольний. О. Хмара зосередив свою увагу на протидії корупції з боку громадськості, І. Печенкін — з боку органів примусу. Правові проблеми досліджував М. Мельник, Р. Кулаковський висвітлював проблеми у боротьбі з корупцією.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є теоретичний огляд боротьби з корупцією, дослідження основних напрямів запобігання та протидії корупції на державній службі, запропоновано для прикладу метод боротьби Швейцарії, напрацювання конструктивних пропозицій щодо вирішення проблеми корупції в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Корупція є одним із головних чинників, що не дозволяє ефективно функціонувати органам державної влади, який порушує стабільність держави. Небезпека ко-

рупції — це серйозна перешкода на шляху розвитку України. Корупція утворює загрозу національній безпеці і демократичному розвитку країни. Саме тому ця проблема є актуальною. Гостро стоїть проблема поширення корупції серед посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування.

Негативний вплив корупційних діянь на формування громадянського суспільства в Україні стає більш відчутним та на сьогодні створює велику загрозу національній безпеці держави. Починаючи із порушення службового обов'язку, корупція провокує порушення інших суспільних відносин: перешкоджає проведенню важливих соціально-економічних реформ, підкреслює соціальну нерівність громадян, нарощує соціальну напругу у суспільстві, порушує головні принципи соціальної справедливості, заважає доступу громадян до соціальних фондів [1, с. 117].

На сьогодні корумпованість і бюрократія займають значне місце в нашій державі. Вони вразили практично всі органи державної влади і напрями їхньої діяльності та звели до нуля рівень довіри до державних інституцій з боку населення і міжнародної спільноти. Корупційні прояви у державних органах влади руйнують авторитет всіх його співробітників. Справедливість, як універсальний регулятор суспільних відносин дискредитується корупцією та перетворює його на засіб задоволення приватних та корпоративних інтересів. Корупція повністю змінює сутність діяльності всієї державної вла-

Таблиця 1. Класифікація заходів запобігання та протидії корупції на державній службі

№ з/п	Класифікаційний напрям	Заходи
1	Адаптаційний	Приведення структури державної служби України у відповідність з рекомендаціями та стандартами країн-членів ЄС
2	Забезпечення прозорості та гласності	Забезпечення прозорості прийняття рішень за допомогою конкурсів, тендерів. Створення прозорої системи найму та просування по службі державних службовців. Визначення переліку інформації, яку органи державної влади зобов'язані зробити доступною з метою розвитку громадянського суспільства та формування цивілізованого підприємницького середовища. Розробка та впровадження диверсифікованої системи громадського контролю за діяльністю органів державної влади. Мінімізація контактів чиновників з громадянами за допомогою використання мережі Інтернет
3	Каральний	Створення системи ефективної протидії корупції, за якої вчинення корупційних діянь тягне неминучу відповідальність осіб, винних у їх вчиненні, з настанням негативних соціальних та службових наслідків (втрати пенсійного забезпечення; обмеження кар'єрного зростання, зайняття політичною діяльністю)
4	Організаційно-управлінський	Зменшення кількості “хабаромістких” функцій державної служби. Чітке законодавче визначення процедур прийняття управлінських рішень. Оптимізація чисельності державних структур з метою уникнення паралелізму в роботі, зменшення кількості контрольних та наглядових інстанцій. Удосконалення механізмів контролю за достовірністю декларування державними службовцями своїх доходів та витрат; забезпечення реальних правових наслідків недостовірного декларування з урахуванням розміру прихованих надходжень. Формування єдиної міжвідомчої комп'ютерної інформаційної системи для обліку відомостей щодо фактів корупції та корупційних діянь з правом доступу до неї усіх правоохоронних органів та Голодержслужби. Закріплення обов'язку державного службовця звільнятися з посади в разі обрання у представницькі органи. Запровадження правового інституту ротації кадрів державної служби на окремих посадах. Усунення функціональних конфліктів у діяльності органів виконавчої влади. Використання в процесі застосування дозвільних процедур принципу “позитивного адміністративного мовчання”
5	Правовий	Уніфікація нормативно-правових актів у сфері державної служби України. Удосконалення правового механізму проведення атестації державних службовців. Розроблення та прийняття Адміністративно-процедурного кодексу України, в якому слід визначити принципи раціоналізації адміністративних процедур
6	Превентивний	Запобігання соціальним передумовам корупції та усунення причин, що спричинюють вчинення корупційних діянь
7	Соціально-економічний	Створення системи суспільних відносин, за якої правомірне поведінка службовців публічної служби є соціально престижною і вигідною. Забезпечення справедливої та адекватної оплати праці державних службовців, завдяки чому можна було б уникнути негативних проявів протегування, клановості та сімейності

Джерело: розроблено автором за джерелами [6—10].

ди, яка перестає виконувати свою функцію й стає інструментом неправомірного задоволення особистих або групових інтересів певних осіб, включно з посадовими особами державних органів.

Аналіз деяких наукових напрацювань [6—9] дав автору змогу класифікувати заходи антикорупційного характеру на державній службі, об'єднавши ці дані у групи за такими напрямками: адаптаційний, забезпечення прозорості та гласності, каральний, організаційно-управлінський, правовий, превентивний, соціально-економічний (див. табл. 1).

Як видно у таблиці 1, саму велику кількість заходів з подолання корупції на державній службі об'єднує у своєму складі організаційно-управлінський напрям. Досить велику увагу науковці приділяють питанням запобігання та протидії корупції звернули на такі напрями, як забезпечення прозорості та гласності державної служби і правовий. Припустимо, що зазначений підхід до даного питання був продиктований особливостями соціально-економічних, політичних, правотворчих процесів, умови яких і визначили основну спрямованість антикорупційних заходів.

Значну роль у боротьбі з корупцією треба приділяти процесу виявлення корупційних ризиків в діяльності органів державної влади загалом та у їх співробітників зокрема для її нейтралізації і попередження подальшого розвитку корупційних діянь, що охоплює всю державну владу та робить її все більш неідеальною.

Потрібно вказати на стійку тенденцію до зростання кількості корупційних правопорушень в державних установах. Вона проявляється різними формами, найнебезпечнішими з яких є вчинення особою, що уповноважена на виконання державницьких функцій, таких посадових злочинів: зловживання владою чи посадовим становищем, перевищення службових повноважень, отримання хабара і розкрадання державного майна шляхом зловживання службовим становищем. Таке негативне явище, вразило всі органи державної влади і напрями їхньої діяльності [4].

Отже, ефективність протидії цьому негативному явищу полягає в системному підході з боку антикорупційних органів, чіткому визначенні пріоритетів та наданні належного забезпечення. Ігнорування однієї із вказаних складових значно знижує ефективність антикорупційної діяльності в державних органах влади. Протягом останніх років корупція в Україні стала однією із головних загроз національної безпеки та однією із ключових і найбільше політизованих проблем, про яку більше говорять, аніж вирішують. Згідно даних Індексу сприйняття корупції у 2020 році наша держава зі 180 країн опинилася на 126 місці (серед таких країн як Киргизстан, Азербайджан і Джибуті). Не зважаючи на те, що в Україні за останні 6 років було створено нові антикорупційні органи (в кількісному відношенні яких не існує в жодній країні Європи та світу) та навіть "антикорупційний суд", боротьба із корупцією за цей час не стала успішнішою ні у кількісному, ні у якісному вигляді [6].

Дані статистики свідчать, що у 2020 р. у порівнянні із 2019 р. суттєво зменшилась кількість зареєстрованих корупційних кримінальних правопорушень (2517 та 3679 відповідно). Крім того, у слідчих правоохоронних підрозділах (окрім НАБУ) за минулий рік перебувало 2920 кри-

мінальних проваджень що мали ознаки корупції, що також є значно менше, аніж в 2019 р. (3531 впровадження) [10].

Згідно результатів досудового розслідування слідчими та прокурорами до суду було скеровано 2156 обвинувальних актів про корупційні діяння, яких теж було менше аніж у 2019—2018 рр. (2226 та 2746 відповідно), стосовно 2515 обвинувачених, кількість яких теж зменшилася порівняно з 2019—2018 рр. (2608 та 5860 обвинувачених відповідно), тільки 266 осіб (10,6%) знаходились під вартою (у 2019 р. — 386 осіб). Зазначені дані спростовують заяви про успішність боротьби з корупцією в Україні. Згідно інформації НАБУ, його детективами у 2020 р. розслідувалося 2364 кримінальних проваджень, за результатами яких 401 особі було повідомлено про підозру (139 — за I півріччя та 262 — за II), проте на Офіційному сайті НАБУ значилось про повідомлення підозри тільки 221-й особі, у той час як звіти Бюро зазначають про вручення підозри лише 153 особам [11].

Найбільшим свідченням погіршення результативності діяльності новоутворених антикорупційних органів по боротьбі з корупцією (НАБУ та САП) говорить те, що за минулі два роки ними було скеровано до суду лише 135 обвинувальних актів (67 у 2020 р. та 68 у 2019 р.), що майже на 30% менше аніж за один 2018 р. в якому таких обвинувальних актів було 185. Також потрібно зазначити, що кількість направлених до суду обвинувальних актів антикорупційними органами у 2020 р. становить 16% від загальної кількості проваджень про корупційні злочини, які були закінчені детективами НАБУ.

Стосовно ефективності діяльності антикорупційних органів (НАБУ та САП) можна також відмітити злочини, що розслідувалися детективами антикорупційних органів за минулий рік. Із 67 направлених до суду обвинувальних актів: 14 — ст. 191 КК України (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), 12 — ст. 364 КК України (зловживання владою і службовим становищем), 11 — ст. 366-1 КК України (злополучне декларування недостовірної інформації), доказування якої взагалі не представляє будь-якої складності, 10 — ст. 368 КК України (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою), 5 — ст. 369-2 КК України (зловживання впливом), 4 — ст. 209 КК України (легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом), 3 — за іншими статтями, що не мають практично ніякого відношення до корупції та 1 — за ст. 368-2 КК України (незаконне збагачення) [3].

Таким чином, можна констатувати, що за минулий рік НАБУ та САП закінчили та направили до суду лише десять кримінальних проваджень про одержання неправомірної вигоди, та одне про незаконне збагачення. Низьку результативність та ефективність роботи антикорупційних органів показує і практика розгляду судами обвинувальних актів, що були направлені НАБУ та САП. За минулий рік лише десять обвинувачених були засуджені і обвинувальні вирoki відносно них вступили у законну силу, а це становить 2% від кількості притягнутих корупціонерів до кримінальної відповідальності. Для порівняння: у 2018 р. було засуджено 35, а у 2019 р. — 47 осіб [13].

Звернемо увагу на категорію осіб, проти яких в минулому році НАБУ та САП закінчили досудові розслідування й направили обвинувальні акти до суду: 27 справ — це 1 народний депутат України, 3 депутата обласних рад, 3 посадові та службові особи КМ України, 3 держслужбовці категорії "А", 1 посадова особа місцевого самоврядування, 11 суддів, 2 службові особи судової гілки влади, 2 прокурори і 1 військовослужбовець ВОС ЗС України. Інші 115 осіб, на думку автора, не мають ніякого відношення до категорії високопосадовців. Це керівники великих підприємств, юридичні працівники та 81 "інша особа", які не мають ніякого відношення до передбачених п. 1. ч. 4 ст. 216 КПК України суб'єктів, для розслідування та покарання яких було створено антикорупційні органи, а тому не є компетенцією вищевказаних органів [8].

Можна привести ще один приклад, який свідчить не на користь новостворених органів (НАБУ та САП) боротьби з корупцією в державі. Згідно даних за 2020 р., частка обвинувальних актів про корупційні злочини, що були доведені до суду детективами НАБУ становить 3%. Усі інші — це робота слідчих поліції, прокуратури (включно з військовою) та СБУ.

Зазначимо категорії корупційних діянь, що були скоєні та зафіксовані у обвинувальних актах усіх органів правопорядку:

- привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем — 52% (1106);
- одержання неправомірної вигоди — 23% (506);
- зловживання владою та службовим становищем — 9% (199);
- зловживання впливом — 7,5% (165) [9].

Зауважимо, що дані показники повинні підтвердити суд обвинувальним вироком. Проте в 2020 р. за вчинення корупційних дій судами визнано винними 2515 осіб, що близько до 2019 р. — 2565, але тільки відносно 695 осіб судові рішення набрали законної сили (менше ніж у 2019 р. — 994 та майже у 3 рази менше аніж у 2018 р.). З них тільки 550 злочинців засудили до різних видів покарання (766 у 2019 р. і 1692 у 2018 р.) та лише 42-х позбавили волі (у 2019 р. 53 особи), а більше 400 осіб, за свої корупційні діяння, заплатили штраф [8].

Хочеться зауважити, що згідно Закону України "Про державний бюджет на 2020 рік", на діяльність антикорупційних органів, таких як НАБУ, САП, НАЗК, ВАСУ та ДБР було виділено більше трьох мільярдів гривень, а сума відшкодувань завдяки їхній роботі склала трохи більше мільярда. Ситуація у інших органів правопорядку виглядає не набагато кращою. А тому, враховуючи вищенаведену інформацію, можна констатувати факт неефективної роботи антикорупційних органів в Україні, причин якої досить багато — від некомпетентії співробітників до прямої їх участі в злочинних корупційних схемах.

Для більшого розуміння суті боротьби з корупцією, звернемось до світового досвіду. Протягом останніх століть така боротьба у різних державах велась по-різному. Для України доволі корисним може стати досвід Швеції, в якій корупція була досить великою до середини XIX ст. Керівництвом держави там було прий-

няте рішення провести модернізацію, наслідками якої став комплекс заходів, що були націлені на усунення меркантилізму. Після цього державне регулювання відбувалося стосовно домашніх господарств, а не організацій та було засновано переважно на стимулах (податки, пільги та субсидії), аніж на заборонах та дозволах [7].

Для об'єктивної й прозорої оцінки роботи державних органів громадянам відкрили доступ до внутрішніх документів державного управління, що дозволило усім бажаючим зрозуміти, як працює держава, а також сформували незалежну й ефективну судову систему. Одночасно парламентом та урядом були встановлені високі етичні норми для адміністраторів і жорсткий контроль щодо їх виконання.

Поступово, соціальною нормою серед бюрократії, стала чесність. Заробітні плати чиновників попервах перевищували заробітки працівників робітничих спеціальностей у 12—15 разів, але згодом така різниця знизилася до 2-х разів. Результатом таких реформ стало те, що вже протягом більше 150 років Швеція є країною із найнижчим рівнем корупції в світі [10].

На сьогодні в Швеції проблема корупції не становить значної небезпеки для суспільства, а тому в країні не існує ніяких спеціальних урядових програм або спеціалізованих державних органів боротьби з корупційними діяннями. Явища корупції і хабарництва в Швеції визначені в Кримінальному кодексі, Кодексі про судочинство, Акті про аудит і інших законодавчих та підзаконних актах. Натепер громадська думка в цій країні є доволі впливовою і за наявності навіть малої недовіри до чиновника, він позбавляється своєї недоторканності та звільняється з посади, із заборогою в майбутньому займати будь-які державні посади й вести приватний бізнес.

Парламент Швеції не має окремої спеціальної структури антикорупційного контролю, що займалася б питаннями корупції в державі. Проте, в разі потреби, до цих питань долучається Конституційний комітет та Комітет в справах юстиції. Вагому роль у боротьбі з корупцією також відіграє парламентський омбудсмен юстиції, що наділений правом порушувати кримінальні справи проти посадових осіб [13, с. 202].

Таким чином, боротьба з корупцією за допомогою тільки адміністративних методів — це досить довгий та складний процес. Також зазначимо, що в світі не існує ідеальних схем для боротьби таким негативним явищем, як корупція. Проте і метою таких заходів є не повне знищення корупції в українському суспільстві, а її мінімізація й обмеження у певних рамках. Позитивним результатом можна буде назвати факт, коли на кожен витрачений на боротьбу з корупцією гривню, бюджет отримає понад однієї гривні доходу за рахунок зменшення корупційних оборотів.

Найефективніший спосіб боротьби з корупцією в Україні — це співпраця громадян з правоохоронними органами. Такою співпрацею є взаємодія між суб'єктом, що не має спеціальних повноважень в сфері протидії корупції, чи наділений окремими повноваженнями в даній сфері, що визначаються законом, із правоохоронними органами: НАБУ, НАЗК, САП, антикорупційним судом, Службою безпеки, органами прокуратури, орга-

нами Нацполіції, ДФС, митними органами, органами захисту прав споживачів, інші. Таким чином, під органами Національної поліції, суб'єктом запобігання і протидії корупції потрібно розуміти органи, що згідно чинного законодавства у межах своїх повноважень здійснюють ряд спеціальних заходів, що направлені на попередження корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень, реагування на факт вчинення цих правопорушень та притягнення винних в їх скоєнні осіб до відповідної юридичної відповідальності [1, с. 75].

Статтею 1 Закону України "Про запобігання корупції" [2] зазначено, що органи Національної поліції є спеціально уповноваженим суб'єктом в сфері протидії корупції. Згідно з положеннями цього Закону, Національна поліція проводить перевірку щодо відомостей про притягнення особи /осіб до кримінальної відповідальності, наявності судимості, її зняття та погашення (ч. 4 ст. 57 Закону). Протидія злочинності (яка передбачає й протидію корупції) є одним із завдань, що покладені на органи Національної поліції згідно Закону України "Про Національну поліцію" (ст. 2) [3].

Відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 26 Закону України "Про Національну поліцію" поліція наповнює і підтримує у актуальному стані бази даних, які входять до єдиної інформаційної системи МВС України, відносно зареєстрованих кримінальних і адміністративних корупційних правопорушень, осіб, що їх вчинили і результатів розгляду таких правопорушень в судах. В цьому випадку йдеться й про протидію корупції, адже це стосується уже вчинених правопорушень. Проте, здійснюючи визначені заходи, поліція одночасно і запобігає корупції, бо вживає заходів стосовно інформаційного забезпечення антикорупційної діяльності і створює умови для підвищення її ефективності [1, с. 74].

Повноваження Національної поліції в сфері протидії корупції закріплені Положенням про Національну поліцію, що затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. [4]. Згідно з п. 5 цього Положення Національна поліція із метою організації своєї діяльності забезпечує у межах повноважень, що передбачені законом, здійснення заходів стосовно запобігання корупції, порушень законності, службової дисципліни та контролює їх реалізацію у центральному органі управління Національної поліції, територіальних органах, на підприємствах, у установах і організаціях, які належать до сфери її управління. В такому випадку йдеться про внутрішній аспект запобігання корупції.

У Криміно-процесуальному кодексі України (ст. 216) [5] визначено, що слідчі органи Національної поліції здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, що передбачені законом України про кримінальну відповідальність, окрім тих, що віднесені до підслідності інших органів досудового розслідування. Цими правопорушеннями є зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364-1 КК України) [6], зловживання повноваженнями особами, що надають публічні послуги (ст. 365-2 КК України), підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368-3 КК України), підкуп особи, що надає публічні послуги (ст. 368-4 КК України) та інші.

Відповідними положеннями Кодексу України про адміністративні правопорушення [7] передбачено право Національної поліції попереджувати і запобігати проявам корупції. Згідно зі ст. 255 Кодексу, уповноважені посадові особи Національної поліції мають право складати протоколи про такі адміністративні правопорушення: порушення обмежень стосовно сумісництва і суміщення із іншими видами діяльності (ст. 172-4 КпАП України), порушення встановлених законом обмежень стосовно отримання подарунків (ст. 172-5 КпАП України), порушення вимог фінансового контролю (ст. 172-6 КпАП України), невжиття заходів стосовно протидії корупції (ст. 172-9 КпАП України), інше.

ВИСНОВКИ

Корупційні діяння в Україні є доволі масштабними. Вона є причиною погіршення економічної ситуації в країні та зниження рівня вітчизняної безпеки. Вищі посадові особи держави постійно висловлювалися стосовно необхідності боротьби з корупцією, проте практичних кроків у цьому напрямі, який є важливим для всього суспільства, було зроблено замало.

Корупція, як явище, впливає на економічну стабільність громадян та на їх моральні принципи. Головна причина її поширення — це безкарність. Зауважимо, що корупція не може існувати у великих обсягах у державі без політичної волі. Заради справедливості зазначимо, що станом на 2020 р. у світі не існує держави, у якій зовсім не існувало б корупції. Корупція, як явище, з'явилося досить давно. Є певна категорія людей для яких вступ на владну посаду асоціюється з розширенням можливостей власного незаконного збагачення. Навіть існує цитата: "Якщо Ви бажаєте побачити негативні риси будь-якої людини — наділіть її владою". У будь-якому суспільстві є особи, що не бажають жити згідно чинного законодавства, а також особи, що їм допомагають порадами або вчиненням конкретних справ.

З вищевказаного можна зробити висновок, що Національна поліція України — це один з головних органів по боротьбі із корупційними правопорушеннями і правопорушеннями, що пов'язані із корупцією. Правовий статус Національної поліції як суб'єкта запобігання і протидії корупції закріплений в ряді нормативних правових актів України. Окрім того, в них мають своє відображення функції і повноваження зазначеного правоохоронного органу в боротьбі з таким негативним явищем, як корупція.

Література:

1. Бригінець О.О. Правове регулювання фінансової безпеки України: монографія. Ірпін: Університет ДФС України, 2016. 362 с.
2. Іваньков О.І. Міжнародно-правові стандарти у сфері забезпечення захисту прав засуджених до позбавлення волі: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2016. 229 с.
3. Коваль А.О. Стан і тенденції вчинення корупційних правопорушень персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України. Актуальні проблеми запобігання корупційним проявам у Державній кримінально-виконавчій службі України: матеріали наук.-практ.

семинару (Київ, 12 квіт. 2012 р.): Держ. пенітенціар. служба України, 2012. С. 31—35.

4. Лисенко В.О. Кримінологічна характеристика та запобігання корупційним проявам у державній кримінально-виконавчій службі. Право і суспільство. 2018. № 1. С. 117—122.

5. Майборода І.А. Правова природа понять соціального та правовий захист персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України. Актуальні питання підготовки фахівців у вищих навчальних закладах: досвід, проблеми, перспективи: матеріали Міжнар. наук.практ. конф., присвяч. 3-й річниці утворення навч. закладу (м. Чернігів, 7—8 черв. 2019 р.) юрид. коледж ДПтС України. Чернігів: Вид. Лозовий В.М., 2019. С. 162—165.

6. Самофалов Л.П. Деформація правової свідомості працівників правоохоронних органів і шляхи її подолання. Модернізація системи професійної підготовки пенітенціарного персоналу: питання філософії права, педагогіки й психології, теорії і практики: матеріали виступів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 6 черв. 2014 р.) юрид. коледж ДПтС України. Чернігів: Вид. Лозовий В.М., 2014. С. 276—280.

7. Супрун Т.М. Зарубіжний досвід запобігання та протидії корупції. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). 2017. Вип. 2—3 (6—7). С. 199—204.

8. Європейські пенітенціарні правила: рекомендація № R (2016) 2 Комітету Міністрів держав-учасниць Ради Європи. База даних (БД) "Законодавство України" ВРУ. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032 (дата звернення: 18.11.2020).

9. Концепція розвитку пенітенціарної системи України, затверджена Розпорядженням КМУ від 13.09.2017 № 654. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-%D1%80>.

10. Transparency International. URL: <https://www.transparency.org>

11. Презентація результатів дослідження "Корупція в Україні 2020: розуміння, сприйняття, поширеність. URL: <https://euaci.eu/ua/news/prezentaciya-doslidzhennyakorrupciya-v-ua-2020>

12. Про національну поліцію: Закон України від 02 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <http://portal.rada.gov.ua/laws/show/3341-12>

13. CORRUPTION PERCEPTIONS INDEX 2019. URL: <https://www.transparency.org/cpi2019?/news/feature/cpi-2019>

References:

1. Bryginecz, O.O. (2016), *Pravove reguluvannya finansovoyi bezpeky Ukrayiny: monografiya*. [Legal regulation of financial security of Ukraine: monograph], Universytet DFS Ukrayiny, Irpin, Ukraine.

2. Ivankov, O.I. (2016), "International legal standards in the field of protection of the rights of persons sentenced to imprisonment", Ph.D. Thesis, Law, Kharkiv, Ukraine.

3. Koval, A.A (2012), "Status and tendencies of corruption offenses by the staff of the State Criminal-Executive Service of Ukraine", *Aktual'ni problemy zapobihannia koruptsiynym proiavam u Derzhavnij kryminal'no-vykonavchij sluzhbi Ukrainy: materialy nauk.-prakt. seminaru* [Actual problems of preventing corruption

in the State Criminal-Executive Service of Ukraine: materials of scientific practice. Seminar], State. penitentiary. Service of Ukraine, Kyiv, April 12, pp. 31—35.

4. Lysenko, V.O. (2018), "Criminological characteristics and prevention of corruption in the state penitentiary service", *Law and society*, vol. 1, pp. 117—122.

5. Mayboroda, I.A. (2019), "The legal nature of the concepts of social and legal protection of personnel of the State Criminal-Executive Service of Ukraine", *Aktual'ni pytannia pidhotovky fakhivtsiv u vyschikh navchal'nykh zakladakh: dosvid, problemy, perspektyvy: materialy Mizhnar. nauk.—prakt. konf., prysviach. 3-j richnytsi utvorennia navch. zakladu* [Current issues of training in higher education: experience, problems, prospects: materials International. scientific-practical conf., dedicated. 3rd anniversary of the study. Institution.], Chernihiv. jurid. College of State Pedagogical Service of Ukraine, Chernihiv, Ukraine, pp. 162—165.

6. Samofalov, L.P. (2014), "Deformation of the legal consciousness of law enforcement officers and ways to overcome it", *Modernizatsiia systemy profesijnoi pidhotovky penitentsiarnoho personalu: pytannia filosofii prava, pedahohiky j psykholohii, teorii i praktyky: materialy vystupiv Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* [Modernization of the system of professional training of penitentiary staff: issues of philosophy of law, pedagogy and psychology, theory and practice: materials of speeches International. scientific-practical conf.], Chernihiv. jurid. College of State Pedagogical Service of Ukraine, Chernihiv, Ukraine, pp. 276—280.

7. Suprun, T.M. (2017), "Foreign experience in preventing and combating corruption", *International Legal Bulletin: current issues (theory and practice)*, vol. 2—3 (6—7), pp. 199—204.

8. Verkhovna Rada of Ukraine (2016), "European penitentiary rules: recommendation № R 2 of the Committee of Ministers of the member states of the Council of Europe", *Database (DB) Legislation of Ukraine*, available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032 (Accessed 30 March 2021).

9. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), "The concept of development of the penitentiary system of Ukraine", available at: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-\(2017\)-%D1%80](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-(2017)-%D1%80) (Accessed 30 March 2021).

10. Transparency International (2021), available at: <https://www.transparency.org> (Accessed 30 March 2021).

11. European Union Anti-Corruption Initiative (2020), "Presentation of the results of the study "Corruption in Ukraine 2020: understanding, perception, prevalence", available at: <https://euaci.eu/ua/news/prezentaciya-doslidzhennyakorrupciya-v-ua-2020> (Accessed 30 March 2021). URL:

12. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), *Law of Ukraine "On the National Police"*, available at: <http://portal.rada.gov.ua/laws/show/3341-12> (Accessed 30 March 2021).

13. Transparency International (2019), "Corruption Perceptions Index", available at: <https://www.transparency.org/cpi2019?/news/feature/cpi-2019> (Accessed 30 March 2021).

Стаття надійшла до редакції 03.04.2021 р.

I. I. Skobina,

слухач магістратури кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування, Національний університет охорони здоров'я України імені П. А. Шупика

ORCID ID: 0000-0002-7326-3333

K. V. Dubych,

д. держ. упр., професор, професор кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування, Національний університет охорони здоров'я України імені П. А. Шупика

ORCID ID: 0000-0002-3409-8179

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.8.120

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ

I. Skobina,

Master's student of the Department of Management health care and public administration, Shupyk National Healthcare University of Ukraine Kyiv, Ukraine

K. Dubych,

Doctor of Sciences in Public Administration,

Professor of the Department of Healthcare Management and Public Administration,

Shupyk National Healthcare University of Ukraine Kyiv, Ukraine

ORGANIZATIONAL AND LEGAL PRINCIPLES OF PREVENTION OF CORRUPTION IN PUBLIC ADMINISTRATION

Під час розроблення антикорупційної політики в Україні важливим завданням є визначення стратегії, тактики та конкретних заходів антикорупційної діяльності. Базою національної антикорупційної політики є вдосконалення антикорупційного законодавства, сприяння негативно-го ставлення громадськості до корупції та причин її виникнення та поширення. В статті досліджено явище корупції в системі державного управління. Вивчено методологічні основи та практичні аспекти запобігання та боротьби з корупцією в системі державної влади сучасної України. Надано характеристику спеціалізованих антикорупційних установ відповідно до міжнародних стандартів. Охарактеризовано особливості формування та розвитку національної антикорупційної політики. Зазначається, що ефективність національної антикорупційної політики в Україні вимагає, крім адекватної політичної волі, відповідного законодавства, формування ефективної системи управління, забезпечення належної координації антикорупційної політики та превентивних заходів по запобіганню, а також подоланню корупції. Розкрито загальні підходи до формування та реалізації національної антикорупційної політики України в сучасних умовах на національному та регіональному рівнях. Надано характеристику вітчизняної антикорупційної інституційної системи, а також наведено огляд різних моделей спеціалізованих антикорупційних установ у світі. Розглядається доцільність раціоналізації принципів антикорупційної політики в контексті організаційних принципів побудови демократичної держави. Проаналізовано методологічний підхід до формування концепції національної антикорупційної політики в сучасних умовах як частина процесу раціоналізації влади. Запропоновано заходи щодо запобігання та боротьби з корупцією на державній службі, які можуть бути застосовані, зокрема, до посадових осіб державних органів та місцевого самоврядування. Визначено завдання національної антикорупційної політики як частину вирішення проблеми, яка має бути досягнута під час здійснення антикорупційних заходів у рамках системних реформ.

When developing anti-corruption policy in Ukraine, an important task is to determine the strategy, tactics and specific measures of anti-corruption activities. The basis of the national anti-corruption policy is the improvement of anti-corruption legislation, the promotion of negative public attitude to corruption and the reasons for its emergence and spread. The article examines the phenomenon of corruption in the public administration system. The methodological bases and practical aspects of

prevention and fight against corruption in the system of state power of modern Ukraine are studied. The characteristics of specialized anti-corruption institutions in accordance with international standards are given. Peculiarities of formation and development of national anti-corruption policy are described. It is noted that the effectiveness of national anti-corruption policy in Ukraine requires, in addition to adequate political will, appropriate legislation, the formation of an effective management system, ensuring proper coordination of anti-corruption policy and preventive measures to prevent and combat corruption. The general approaches to the formation and implementation of the national anti-corruption policy of Ukraine in modern conditions at the national and regional levels are revealed. A description of the domestic anti-corruption institutional system is given, as well as an overview of various models of specialized anti-corruption institutions in the world. The expediency of rationalization of the principles of anti-corruption policy in the context of organizational principles of building a democratic state is considered. The methodological approach to the formation of the concept of national anti-corruption policy in modern conditions as part of the process of rationalization of power is analyzed. Measures to prevent and combat corruption in the civil service are proposed, which can be applied, in particular, to officials of state bodies and local self-government. The objectives of the national anti-corruption policy have been identified as part of the solution to the problem to be achieved in the implementation of anti-corruption measures within the framework of systemic reforms.

Ключові слова: антикорупційна стратегія, держава, державне управління, європейська інтеграція, корупція, модернізація, національна антикорупційна політика.

Key words: anti-corruption strategy, state, public administration, European integration, corruption, modernization, national anti-corruption policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Одним із напрямків державного управління в Україні стоїть завдання мінімізації рівня корупції, що є важливим фактором соціально-економічного розвитку та однією з умов її вступу до Європейського Союзу.

Прийнята стратегія сталого розвитку "Україна — 2020" вказала, що завдання запобігання корупції є однією з найактуальніших і пріоритетною перед органами державного управління.

Водночас актуальність дослідження явища корупції зумовлена зростаючою різноманітністю його проявів на сучасному етапі становлення та розвитку економічної та політичної системи України, що впливає на всі сфери життя суспільства.

Заходи реалізації Антикорупційної стратегії виявилися недостатніми, адже фактичний рівень корупції зріс, а незначні співвідношення у зовнішній оцінці стану корупції у суспільстві лише підтверджують негативні тенденції в цій сфері. Крім того, актуальність дослідження поширення явища корупції та пошуку шляхів оптимізації антикорупційної політики зумовлена також необхідністю практичного застосування європейських стандартів антикорупційної політики в Україні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичною основою дослідження стали наукові публікації вітчизняних вчених, таких як: В.Б. Авер'янов, Ю.П. Битяк, І.Л. Бородін, А.С. Васильєв, І.П. Голосніченко, Є.В. Додін, С.В. Ківалов, Л.В. Коваль, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, В.І. Олефір, О.І. Остапенко, І.М. Пахомов, В.О. Шамрай, Х.П. Ярмач та ін. Крім того, теми, висвітлені в статті, знайшли своє відображення у працях багатьох російських авторів, а саме: А.Б. Агапова,

Д.М. Бахраха, І.О. Галагана, М.І. Єропкина, Ю.М. Козлова, С.Г. Котюргіна, А.Є. Лунєва, В.М. Манохіна, Д.М. Овсянка, Л.Л. Попова, Б.В. Росинський, Н.Г. Салішева, В.Д. Сорокін, М.С. Студенікіна та ін.

Водночас лише окремі аспекти проблеми загальної боротьби з корупцією були предметом дослідження Л.І. Аркуша, Г.Д. Заброда, В.В. Коваленко, В.С. Лукомський, М.І. Мельник, Є.В. Невмержицький, С.С. Рогульський, В.М. Соловйов, С.С. Серьогін, О.В. Терещук, О.В. Ткаченко, С. А. Шалгунова. Важливою є також наукова робота фахівців НАДА ДРІД: О.В. Антонова, В.В. Баштанник, Н.М. Липовська, О.С. Петренко, С.М. Серьогіна, І.І. Хожило. Отримані в цьому напрямку науково-теоретичні обґрунтування, правове регулювання та практична діяльність осіб, уповноважених боротися з корупцією, вимагають подальшої ґрунтовної теоретичної розробки зазначеної проблеми. Водночас таке опрацювання не проводиться, низка ключових питань антикорупційної діяльності все ще перебувають у стадії розслідування.

Передусім потребує розробки чітке визначення сутності корупції в органах влади, адже порядок розробки стратегії та тактики боротьби з корупцією, встановлення її цілей і визначення сил та засобів значною мірою залежать від їх правильного розуміння.

Слід підкреслити, що явище корупції в системі державного управління, сучасний зміст та методологічні принципи дослідження проблеми формування основи національної антикорупційної політики не були систематично предметом дослідження в державному управлінні. На державному рівні постійно приймаються закони, концепції та програми для запобігання та боротьби з корупцією, і розробляється конкретна інституційна модель державного управління для боротьби з корупцією.

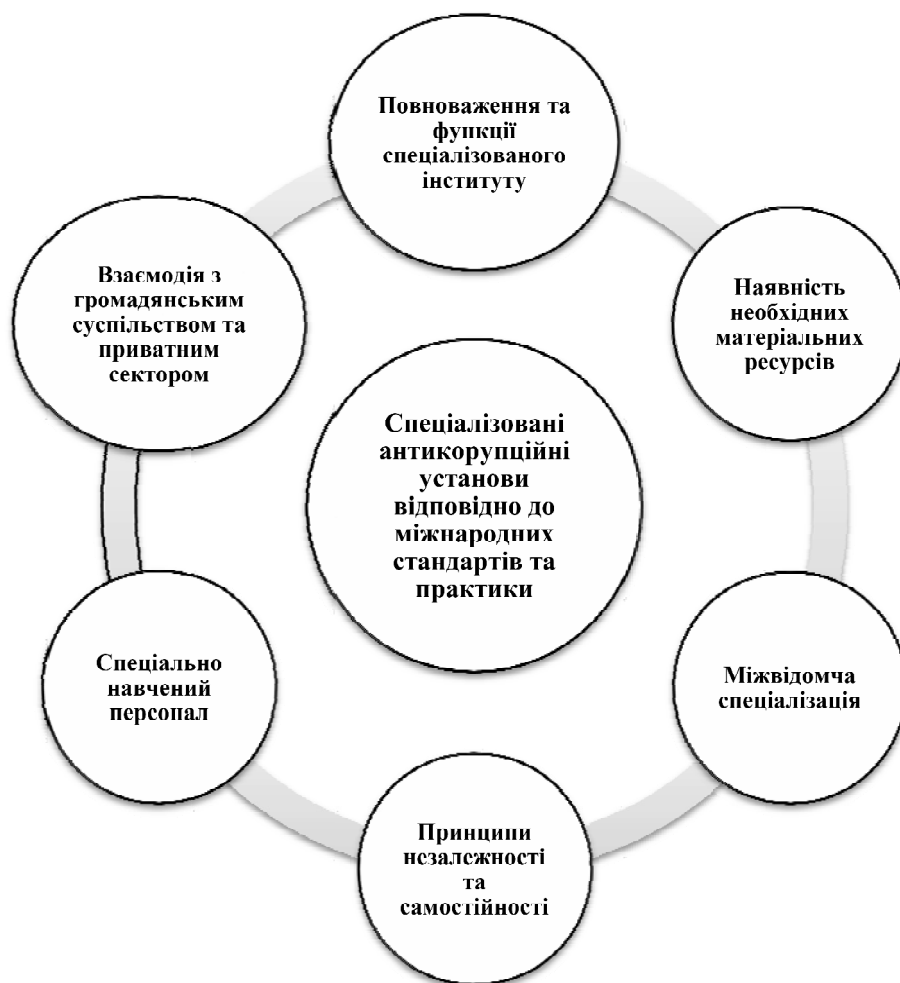

Рис. 1. Основні характеристики спеціалізованих антикорупційних установ відповідно до міжнародних стандартів та практики

Джерело: сформовано автором на основі [8].

Однак корупційні діяння продовжують мати вирішальний негативний вплив у державному управлінні, а засоби та методи запобігання корупції в Україні залишаються неефективними.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є наукове та теоретичне обґрунтування напрямів вдосконалення національної антикорупційної політики та розробка рекомендацій та пропозицій щодо систематичної боротьби з корупцією в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Складний та різновекторний процес державного будівництва в Україні вимагає розслідування проблем, пов'язаних із цілеспрямованою діяльністю органів влади щодо забезпечення правопорядку в країні та забезпечення прав людини, громадянських прав і свобод, як це закріплено в Конституції України [1]. Особливе місце посідає проблема запобігання та боротьби з корупцією, яка становить реальну загрозу зміцненню української держави.

Стратегічним напрямком запобігання передумов корупції та їх нейтралізації є послідовна демократизація всіх сфер суспільного життя, розвиток громадянської свідомості та активності в загальних умовах побу-

дови демократичної держави. Демократизація, відкритість влади, прозорість та зрозумілість для населення державних рішень, діяльності адміністративного апарату, розвиток громадянського суспільства — найважливіші важелі подолання корупції.

Необхідність термінового подолання корупції випливає з того, що вона викликає низку інших системних проблем за допомогою ланцюгової реакції: це загрожує верховенству права, моралі, стабільності демократичних процесів, підриває основи державного управління та порушує принципи рівності та соціальної справедливості. Правова основа вільної, добросовісної конкуренції призводить до спотворень оптимального поєднання методів адміністративного регулювання та ринкового саморегулювання на всіх рівнях управління та управління.

Загалом сучасні наукові підходи в державному управлінні та управлінні національною антикорупційною політикою в системі державного управління повинні бути представлені з точки зору таких підходів [2]:

1. Адміністративний підхід, представлений розробками таких авторів: В. Соловйов, О. Прохоренко, Т. Попченко, С. Серьогін.

2. Правовий підхід (конституційний, адміністративний, міжнародно-правовий підходи), представлений ро-

Таблиця 1. Заходи щодо запобігання та боротьби з корупцією на державній службі

№ п/п	Напрями запобігання та боротьби з корупцією	Заходи
1.	Адаптація	Приведення структури державної служби України до рекомендацій та стандартів держав - членів ЄС з метою забезпечення прозорості та публічності
2.	Покарання	Створення системи ефективної боротьби з корупцією, при якій вчинення корупційних діянь тягне за собою неминучу відповідальність винних із спалахом негативних соціальних та офіційних наслідків (втрата пенсій; обмеження кар'єрного зростання, політичної діяльності)
3.	Організаційно-управлінські рішення	Чітке законодавче визначення процесу прийняття управлінських рішень. Оптимізація кількості державних структур, щоб уникнути паралельності в роботі, зменшення кількості контрольно-наглядових органів
4.	Законодавче врегулювання	Уніфікація нормативно-правових актів у сфері державної служби України. Удосконалення правового механізму атестації державних службовців
5.	Профілактичні заходи	Попередження передумов соціальної корупції та усунення причин корупції
6.	Соціально-економічна система чинників запобігання поширення корупції	Створити систему зв'язків з громадськістю, в якій законна поведінка державних службовців є соціально поважною та вигідною. Забезпечення справедливої та розумної винагороди, щоб можна було уникнути негативних проявів меншості, клановості

Джерело: сформовано автором на основі [12].

ботами таких авторів: В. Борденюк, І. Грицяк, С. Дубенко, В. Куйбіда, М. Мікевич, О. Негодченко, А. Савков, Т. Стадніченко, Т. Чубара.

3. Інституційний (що базується на виокремленні складових системи органів влади у сфері боротьби з корупцією), представлений працями таких авторів: К. Бабенко, Г. Бублик, В. Козак О. Конотопцев, М. Лахижа, О. Оболенський, В. Олуйко, О. Петренко, В. Побережний, О. Сушинський, Т. Пахомова.

4. Соціальний підхід, представлений роботами таких авторів: Н. Грицяк, В. Козаков, О. Петроє, В. Скуратовський, В. Трощинський, А. Халецька, І. Хожило, Г. Яковенко.

5. Гуманізаційний підхід, представлений дослідженнями таких науковців: В. Баштанник, І. Грицяк, М. Задорожня, В. Козаков, В. Купрійчук, Є. Молдаван, О. Пушкар та ін.

Дослідження проблеми корупції в державних органах залишаються актуальними і охоплюють різні сфери — інституційну та правову (адекватність законів та нормативних актів та методи боротьби з корупцією), організаційно-адміністративну (функціональність розподілу влади та контролю за їх використання державні службовці), аксіологічну (моральні орієнтації державних службовців), етичну та культурну (моральні умови соціально-професійного середовища цивільного населення).

Водночас залишається невирішеним питання про виокремлення рівнів функціонального визначення сутності національної антикорупційної політики, виокремлення аспектів та рівнів управління в системі національної антикорупційної політики, розробка теоретичних принципів формалізації антикорупційної діяльності як частини державного управління.

Загалом існування спеціалізованих антикорупційних органів само по собі не є гарантією зменшення корупції. Раціональний розподіл функцій виявлення, моніторингу, припинення та покарання за корупційні злочини повинен бути оформлений в інституційній формі (рис. 1).

С. Серьогіним виокремлено такі механізми запобігання та боротьби з корупцією: державно-політичний, державно-правовий, соціально-економічний, соціально-цивільний, соціально-культурний [3, с. 135]. Натомість Е.С. Молдован [4] пропонує наступні заходи щодо запобігання та боротьби з корупцією в державній службі, які можуть бути застосовані до посадових осіб місцевого самоврядування (табл. 1).

У роботі державних органів та органах місцевого самоврядування можна виокремити загальний та конкретний напрями антикорупційних дій. Загальні механізми включають заходи, що застосовуються у боротьбі з корупцією загалом у всіх сферах, зокрема в місцевих органах влади [5]. До них належать:

— Формування активної громадської позиції щодо запобігання корупції, основною метою якої є залучення місцевої громади до

боротьби з корупцією та запровадження ефективного механізму зворотного зв'язку державних службовців з вчиненням корупційних правопорушень.

— Удосконалення антикорупційного законодавства відповідно до міжнародних стандартів. Україна приєдналася до міжнародного антикорупційного руху, ратифікувавши низку міжнародно-правових документів. Як показує практика, до недавнього часу антикорупційне законодавство не було превентивним, а скоріше репресивним, оскільки воно було спрямоване на боротьбу з корупцією, а не на запобігання корупції.

— Підвищення правової культури громадян та розвиток їхньої моральної нетерпимості до всіх форм корупції. Конкретні сфери включають ті, які ефективні лише для місцевого самоврядування, а саме: перенесення заробітної плати посадових осіб місцевого самоврядування в рамках реформи державного сектору в приватний сектор, щоб службовці місцевого самоврядування не могли збагачуватися незаконними засобами.

— Забезпечення відкритості та прозорості органів місцевого самоврядування, усунення умов для неконтрольованих та довільних рішень посадових осіб місцевого самоврядування шляхом інформування громадян про виконану роботу. Якість законодавчої бази та вільний доступ громадян до інформації про діяльність місцевого самоврядування є головними факторами відкритості. Реалізації принципу прозорості публічних консультацій сприятиме підвищенню ефективності використання Інтернет-ресурсів.

— Посилення авторитету місцевого самоврядування серед населення шляхом їх взаємодії з громадськістю.

— Розробка антикорупційних програм на місцевому рівні та створення системи контролю за їх дотриманням.

— Впровадження позитивної практики антикорупційного аудиту нормативно-правових актів спеціальними компаніями та посадовими особами органів місцевого самоврядування.

Загалом теоретико-методологічна проблема формування національної антикорупційної політики в сучасних умовах характеризується поєднанням інституційних, організаційних, правових та адміністративних аспектів державного управління. У сучасній науці державного управління не існує універсального підходу до формування концепції національної антикорупційної політики.

Необхідність створення концептуальних рамок для державного управління (в цьому випадку в галузі боротьби з корупцією) властива лише складним, динамічним системам, внутрішньою особливістю яких є існування нормативних актів, що характеризують зміст антикорупційної політичної діяльності.

Урядом були визначені основні завдання національної політики та сформовано основу для реформування і проведення антикорупційних заходів [6]. Зокрема, передбачалось оновлення влади, яке дозволить зменшити корупцію в Україні. Крім того, впроваджувалися окремі механізми антикорупційної стратегії, а саме: обов'язкове декларування майнового стану публічних службовців, перевірка доброчесності службовців, моніторинг способу життя службовців, зміна система фінансування політичних партій, обов'язкове впровадження доступу до відкритих даних. Згідно з Антикорупційною стратегією було створено Національне агентство з питань запобігання корупції.

Однак такий широкий спектр заходів не дозволив значно усунути рівень корупції в Україні. У рейтингу країн по індексу сприйняття корупції, Україна зайняла у 2020 році 117 позицію зі 180 країн [7]. Цей показник покращився на 3 бали у порівнянні з попереднім роком завдяки запуску Вищого антикорупційного суду з відповідною підсудністю та перезапуску Національного агентства з питань запобігання корупції.

Процес формування державної антикорупційної політики в Україні вимагає довгострокової стратегії, тактики та конкретних заходів боротьби з корупцією в системі державного управління. Водночас основою для якісних змін у сфері державної антикорупційної політики є конкретні шляхи в напрямку реформування антикорупційного законодавства. Попри багатоаспектність виникнення та поширення корупції в кожній країні, одним з основних факторів, що сприяють її поширенню, є високі показники нерівномірного розподілу доходів, відсутність системи соціального захисту, а також збільшення економічного потенціалу та щорічне збільшення фінансових доходів у формі іноземних інвестицій — в інших країнах.

Корупція в більшості країн Центральної та Східної Європи, а також у пострадянських країнах тісно пов'язана з тим, що вони перебувають у стані економічної та соціальної трансформації. На сьогодні в Україні створена досить ефективна антикорупційна інституційна система, зокрема [8]:

1. Національна рада з питань антикорупційної політики при Президенті України.
2. Комітет Верховної Ради України з питань протидії корупції.

3. Судова система.

4. Правоохоронні органи.

5. Міністерство юстиції України.

6. Міністерство внутрішніх справ України. До складу Міністерства внутрішніх справ входить Національна поліція України (далі: Поліція) — центральний орган виконавчої влади, який обслуговує суспільство, забезпечуючи захист прав і свобод людини, боротьбу зі злочинністю, підтримку громадської безпеки та порядку.

7. Служба безпеки України.

8. Експертні органи у галузі протидії корупції.

9. Державна фіскальна служба.

10. Центральні органи виконавчої влади та їх територіальні органи.

11. Органи місцевого самоврядування.

У ст. 6 Конвенції ООН проти корупції [9], "Орган або органи із запобігання та протидії корупції вказано, що кожна держава-учасниця повинна забезпечити, відповідно до основних принципів своєї правової системи, наявність у неї повноважень або, якщо необхідно, установ запобігати корупції такими засобами:

1) впровадження політики, відповідно до ст. 5 цієї Конвенції та, за необхідності, моніторингу та координації впровадження цієї політики;

2) поширення знань щодо запобігання корупції.

Прийняті міжнародні договори вимагають від держав-членів створення спеціалізованих органів для боротьби з корупцією та запобігання їй. Зокрема, висунуто вимогу щодо впровадження двох обов'язкових типів антикорупційних інституцій: установа чи установи, які попереджають корупцію; органи, корпорації або приватні особи, що спеціалізуються на боротьбі з корупцією за допомогою правоохоронних органів [10].

У ст. 36 Конвенції "Спеціалізовані органи" зазначено, що кожна держава-учасниця забезпечує існування установи чи органів чи осіб, що спеціалізуються на боротьбі з корупцією за допомогою правоохоронних заходів, відповідно до основних принципів своєї правової системи. Відповідно до основних принципів правової системи держави-учасниці, ці органи користуються необхідними правами для ефективного виконання своїх функцій та без зайвого впливу. Такі особи або органи повинні мати відповідну кваліфікацію та ресурси для виконання покладених на них завдань [9].

Впровадж за останні двадцять років уряд України вживає заходів щодо запобігання корупції, але ситуація залишається незмінною. Однак, поряд з окремими органами влади, органи місцевого самоврядування також знаходяться в полі антикорупційних схем. Основними причинами та факторами корупції в органах місцевого самоврядування є:

1. Політичні. Вони пов'язані насамперед із владою посадових осіб місцевого самоврядування, закритою системою управління, недосконалою антикорупційною політикою, відсутністю ініціативи та неефективністю громадських формувань.

2. Економічні. По-перше, вони проявляються у зловживанні державними коштами для отримання особистої вигоди та в недостатній прозорості багатьох економічних процесів. Вони зумовлені невідповідністю заробітної плати життєвим потребам, коли чиновники місце-

вих органів влади намагаються поповнити свої статки з інших джерел;

3. Соціально-психологічні. Дані фактори знаходять прояв у низькій громадській активності, егоїзмі чиновників, професійній та моральній деформації поведінки деяких керівників, що виявляється у поблажливому ставленні до фактів корупції;

4. Юридичні. Ці причини впливають із недосконалості антикорупційного законодавства та існування лазівок, що дозволяють чиновникам місцевого самоврядування "обходити" закон;

5. Організаційно-управлінські заходи, що виявляються в неадекватному регулюванні діяльності посадових осіб, так званому "кумівстві" та відсутності механізмів втручання керівників урядів та членів злочинних груп. Експерти ООН з цього питання зазначають, що децентралізація управління після розпаду старої системи призвела до корупції місцевого самоврядування у всій Східній Європі. Це одна з причин, чому боротьба з корупцією повинна починатися на місцевому рівні, оскільки у Болгарії, Польщі, Сербії тощо, спостерігається поява "чистих" громад та місцевих осередків неурядових організацій [11].

Важливою передумовою успішної боротьби з корупційними проявами є застосування морально-ідеологічних заходів щодо реалізації повноцінного державного та громадського контролю.

Такі заходи повинні здійснюватися на основі [12]:

— Верховенства права, яке визначає підпорядкування всіх заходів контролю, що здійснюються або державою, або громадськістю, верховенством права. Основою контролю повинна бути Конституція України, міжнародні нормативні акти, ратифіковані нашою державою, національні закони та нормативні акти.

— Взаємодії між урядом та інститутами громадянського суспільства. Лише тоді, коли державні органи та громадянське суспільство спільно працюють над запобіганням та протидією корупції, контроль за використанням моральних та ідеологічних заходів для боротьби з корупцією може бути ефективним.

— Прозорості витрат з бюджетів усіх рівнів на здійснення моральних та ідеологічних заходів щодо боротьби з корупцією та відповідальності за цільове їх використання. Дотримання цього постулату передбачає формування бюджетів усіх рівнів з обов'язковим врахуванням витрат на здійснення моральних та ідеологічних заходів щодо боротьби з корупцією. Цю статтю бюджету не слід складати за залишковим принципом; надані нею кошти слід використовувати лише цілеспрямовано, інакше — передбачає відповідальність розпорядника бюджету.

— Відкритості та доступності інформації про здійснення заходів та діяльність органів, що їх здійснюють. Це положення може бути реалізоване шляхом інформування громадськості через засоби масової інформації. Такий підхід сприятиме не лише дотриманню принципу прозорості та гласності при здійсненні моральних та ідеологічних заходів щодо боротьби з корупцією, а й формуванню основ громадянського суспільства. Крім того, постійна інформація громадян про здійснення заходів поступово буде вбудовуватися в обізнаність громадськості про їх актуальність та не-

обхідність та сприятиме сприйняттю кожного громадянина за його особисту участь у змінах у державі. Місцеві організації, які безпосередньо борються з корупцією, швидше реагують на потреби населення, ніж на державному та регіональному рівнях, що посилює аргументацію щодо антикорупційних дій на місцевому рівні. Мешканці громад можуть оцінити роботу місцевого самоврядування за якістю послуг, які вони отримують. Саме тому важливо для місцевого самоврядування створити функціонально інтегровану систему, де інститути громадянського суспільства підтримують високий ступінь інтегрованості [13].

Враховуючи наявність у світі чисельних спеціалізованих антикорупційних установ, різноманітність їх функцій та фактичної діяльності, не легко скласти повний перелік існуючих функціональних та інституційних моделей, не кажучи вже про те, щоб визначити "найкращі".

Порівняльний огляд різних моделей спеціалізованих установ дає можливість узагальнити та проаналізувати основні функції, виділивши такі типи [2]:

- 1) багатоцільові установи з правоохоронними та профілактичними функціями;
- 2) антикорупційні служби у структурі кримінального судочинства правоохоронні органи;
- 3) інститути запобігання корупції, розробка політики та координація.

Створюючи нову структуру в системі державного управління (органу влади), необхідно враховувати національний контекст та культурні, правові та адміністративні особливості кожної країни. Однак доцільно встановити основні підходи до вирішення проблеми та основні моделі існуючих органів.

ВИСНОВКИ

В останні роки політичне та соціальне життя України докорінно змінилося. На законодавчому рівні було прийнято правові нормативні документи щодо вдосконалення державної антикорупційної політики та затверджено курс на європейську інтеграцію.

Водночас аналіз соціально-політичних та соціально-економічних принципів корупції в Україні вказує на:

- недостатню безпеку, а також непослідовність і поверхність у процесі формування та реалізації антикорупційної політики, що обумовлює у потенційних правопорушників відчуття безкарності;
- наявний широкий інституційний зміст боротьби з корупцією;
- відсутність державної ініціативи та необхідних організаційних заходів по створенню соціальних формувань, незалежних неурядових структур для посилення громадської активності у боротьбі з корупцією про вокує вузький підхід до розуміння процесу протидії, тобто реалізацію заходів не щодо корупції, а щодо її проявів;
- відсутність прозорості процесів приватизації власності, вирішення економічних проблем, надання пільг створює умови для поширення корупції;
- системні недоліки законодавства, що виявляються у недосконалості закону та невідповідності його конституційних норм сприяють створенню раціональної системи контролю за діяльністю працівників та надійного адміністративно-правового захисту від корупції.

Найважливіші методи та заходи щодо запобігання корупції включають запобігання зловживання владними повноваженнями та забезпечення справжньої відкритості роботи державних установ.

Державна антикорупційна політика повинна бути зосереджена на формуванні та спрямуванні інформаційних потоків, роз'яснювальній роботі, створенні сприятливого комунікаційного середовища в межах країни, відкритості громадської думки, участі членів суспільства у громадському діалозі. Відкритість інформації, відповідна обізнаність громадськості забезпечують характер зворотного зв'язку, сприяють усвідомленій участі громадян у державному управлінні в цілому, надають можливості для належної реакції та раціонального впливу громадськості на прояви корупції та сприяють запобіганню цьому явищу.

Література:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. С. 141. URL: <http://zakon5-rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Новак А. Формування та реалізація національної антикорупційної політики на загальнодержавному та регіональному рівнях. Науковий вісник. 2017. Вип. 18/19: "Демократичне врядування". URL: http://lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnyk18_19/fail/Novak.pdf
3. Сergygin S.M. Механізми попередження та протидії корупції в органах публічної влади. Публічне управління: теорія та практика: зб. наук. праць Асоціації докторів наук з державного управління. 2010. № 1. С. 134—140.
4. Молдован Е.С. Напрями запобігання та протидії корупції на державній службі: морально-ідеологічний аспект. Державне управління: теорія та практика. 2010. № 2. URL: http://www.nbu.gov.ua/ejournals/dutp/2010_2/txts/10mesmia.pdf
5. Методичні рекомендації "Запобігання і протидія корупції в державних органах та органах місцевого самоврядування". № 0020323-13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0020323-13#Text>
6. Указ Президента України "Про Стратегію сталого розвитку "Україна-2020", 2015, №5, 12.01.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10>
7. Офіційний сайт Transparency International Ukraine. URL: <http://cpi.ti-ukraine.org/#/>
8. Аналітичний звіт "Про виконання Антикорупційної стратегії на 2014—2017 роки та Державної програми щодо реалізації засад Антикорупційної стратегії". URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/02/2.1.-Assessment-Implem-UKR-1-2014-2017.pdf>
9. United Nations Convention against Corruption. URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/>
10. Спеціалізовані інституції з боротьби проти корупції: огляд моделей. Організація економічного співробітництва розвитку. Мережа боротьби проти корупції для країн Східної Європи і Центральної Азії. URL: <https://www.oecd.org/corruption/acn/39972270.pdf>
11. Захарчук О. З. Запобігання корупції в органах місцевого самоврядування. Актуальні проблеми політики. 2015. Вип. 55. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/50596032.pdf>

12. Офіційний веб-портал органів виконавчої влади України. Боротьба з корупцією. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/verhovenstvo-prava-ta-borotba-z-korupciyeyu/borotba-z-korupciyeyu>

13. Лазаренко С.Ж., Бабенко К.А. Базові принципи та елементи антикорупційної політики в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2014. № 23. С. 118—119.

References:

1. Constitution of Ukraine (1996), Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. № 30. p. 141.
2. Novak, A. (2017), Formation and implementation of national anti-corruption policy at the national and regional levels.. Naukovyi visnyk. vol. 18/19 "Demokratychnye vriaduvannia". http://lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnyk18_19/fail/Novak.pdf
3. Serohin, S. M. (2010), Mechanisms for preventing and combating corruption in public authorities. Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka: zb. nauk. prats Asotsiatsii doktoriv nauk z derzhavnoho upravlinnia. vol. 1. pp. 134—140.
4. Moldovan, E. S. (2010), Directions for preventing and combating corruption in the civil service: moral and ideological aspect. Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka. vol. 2. URL: http://www.nbu.gov.ua/ejournals/dutp/2010_2/txts/10mesmia.pdf
5. Metodichni rekomendatsii "Prevention and counteraction of corruption in state bodies and local self-government bodies". vol. 0020323-13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0020323-13#Text>
6. Decree of the President of Ukraine "On Sustainable Development Strategies" Ukraine 2020", vol. 5/2015, 12.01.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10>
7. Official website of Transparency International Ukraine URL: <http://cpi.ti-ukraine.org/#/>
8. Analytical report "On the implementation of the Anti-Corruption Strategy for 2014—2017 and the State Program for the implementation of the principles of the Anti-Corruption Strategy". URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/02/2.1.-Assessment-Implem-UKR-1-2014-2017.pdf>
9. United Nations Convention against Corruption. URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/>
10. Specialized anti-corruption institutions: a review of models. Organization of economic development cooperation. Anti-corruption network for the regions of Eastern Europe and Central Asia. URL: <https://www.oecd.org/corruption/acn/39972270.pdf>
11. Zakharchuk, O. Z. (2015), Prevention of corruption in local governments. Aktualni problemy polityky. vol. 55. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/50596032.pdf>
12. Official web portal of the executive authorities of Ukraine. Fight against corruption. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/verhovenstvo-prava-ta-borotba-z-korupciyeyu/borotba-z-korupciyeyu>
13. Lazarenko, S. and Babenko, K. (2014), "Base principles and elements of anticorruption policy in Ukraine", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 23, pp. 118—119.

Стаття надійшла до редакції 08.04.2021 р.

Р. М. Дмитренко,
к. е. н., доцент, докторант кафедри фінансів, банківської та страхової справи,
Міжрегіональна Академія управління персоналом
ORCID ID: 0000-0003-2461-5184

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.8.127

МОДИФІКАЦІЯ МЕТОДИКИ НОРМАТИВНОЇ ГРОШОВОЇ ОЦІНКИ ЗЕМЕЛЬ ЯК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

R. Dmitrenko,
PhD in Economics, Associate Professor, Doctoral Student of the Department of Finance,
banking and insurance business, Interregional Academy of Personnel Management

MODIFICATION OF THE METHODOLOGY OF NORMATIVE MONEY EVALUATION OF LAND AS ENSURING THE FUNCTIONING OF THE AGRICULTURAL LAND MARKET

У статті констатовано, що на сучасному етапі проведення земельної реформи органи місцевого самоврядування як суб'єкти управління земельними ресурсами, з одного боку, мають змогу розширити свої повноваження щодо розпорядження земельними ресурсами територіальних громад, а з іншого — вирішують питання, пов'язані з наповненням місцевих бюджетів. Акцентовано, що в обох випадках реалізація поставлених завдань здійснюється через запровадження ефективно функціонуючого механізму державного управління земельними ресурсами, серед інструментарію якого на особливу увагу заслуговує нормативна грошова оцінка земель.

Обґрунтовано, що з формуванням ринку земель питання з нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення набувають нового змісту та потребують на подальші дослідження. Підкреслено, що її здійснення за існуючої методики не доцільне з причини недосконалості розрахунків, що пов'язано: з одного боку, законодавчими труднощами трансформаційних змін, які здійснюються не еволюційним шляхом, а на основі "шокової терапії"; з іншого — прорахунками, допущеними при здійсненні окремих етапів земельної реформи.

Доведено, що наразі існуюча методика нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення потребує на модифікацію, визначення шляхів здійснення якої можливе зі здійсненням експерименту еволюцією методик оцінювання нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення. Коротко охарактеризовано кожен з методик нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та наголошено на їх перевагах і недоліках. Розглянуто проект постанови КМУ "Про затвердження Методики нормативної грошової оцінки земель", яким передбачено здійснення оцінювання земельних ділянок усіх категорій та форм власності в межах території громад незалежно від їх розташування за принципом організаційної єдності процесу оцінки. Розроблено практичні рекомендації щодо модифікації методики нормативної грошової оцінки земель за уніфікованим підходом, запровадження яких на практиці сприятиме прискоренню завершення загальнонаціональної (всеукраїнської) нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, що в умовах трансформаційних змін в економіці України є вкрай необхідним.

The article states that at the present stage of land reform local governments as subjects of land management, on the one hand, have the opportunity to expand their powers to dispose of land resources of territorial communities, and on the other — to address issues related to filling local budgets. It is emphasized that in both cases the implementation of the tasks is carried out through the introduction of an effectively functioning mechanism of state management of land resources, among the tools of which the normative monetary valuation of land deserves special attention.

It is substantiated that with the formation of the land market, issues of normative monetary valuation of agricultural land acquire a new meaning and require further research. It is emphasized that its implementation according to the existing method is not expedient due to the imperfection of the calculations, which is due to:

on the one hand, the natural difficulties of transformational changes, which are not evolutionary, but based on "shock therapy"; on the other — miscalculations made during the implementation of certain stages of land reform.

It is proved that the current methodology of normative monetary valuation of agricultural lands needs to be modified, the ways of implementation of which are possible with the implementation of the excursion by the evolution of methods of valuation of normative monetary valuation of agricultural lands. Each of the methods of normative monetary valuation of agricultural lands is briefly described and their advantages and disadvantages are emphasized. The draft resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Methodology of normative monetary valuation of land", which provides for the valuation of land of all categories and forms of ownership within communities regardless of their location on the principle of organizational unity of the valuation process. Practical recommendations have been developed to modify the methodology of normative monetary valuation of land according to a unified approach, the introduction of which in practice will accelerate the completion of national (all-Ukrainian) normative monetary valuation of agricultural land, which is extremely necessary in transformational changes in Ukraine's economy.

Ключові слова: земельні ділянки, землі сільськогосподарського призначення, нормативна грошова оцінка земель сільськогосподарського призначення, рентний дохід, норматив капіталізованого рентного доходу.

Key words: land plots, agricultural lands, normative monetary valuation of agricultural lands, rent income, capitalized rent income norm.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі проведення земельної реформи органи місцевого самоврядування як суб'єкти управління земельними ресурсами, з одного боку, мають змогу розширити свої повноваження щодо розпорядження земельними ресурсами територіальних громад, а з іншого — вирішують питання, пов'язані з наповненням місцевих бюджетів. В обох випадках реалізація поставлених завдань здійснюється через запровадження ефективного функціонуючого механізму державного управління земельними ресурсами [13, с. 107], серед інструментарію якого на особливу увагу заслуговує нормативна грошова оцінка земель.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що покладені в основу нормативної грошової оцінки земель методичні підходи наразі не забезпечують визначення реальної вартості землі та не створюють належних умов її ефективного використання. Тож питання методичної бази з визначення нормативної грошової оцінки земель до тепер не втрачають своєї актуальності.

Над питаннями модифікації методики визначення нормативної грошової оцінки земель вже не перший рік поспіль працюють такі провідні українські вчені: Б.М. Данилишин, О.І. Дацій, О.П. Канаш, Н.М. Левченко, П. Саблук, В. Трегобчук, А. Третяк, М. Федоров, А. Чупіс, В. Шиян, О. Шпичак, В. Юрчишин та ін. Застосовуючи світовий досвід, дослідники намагаються створити і запровадити сучасні моделі нормативної грошової оцінки земель. Однак, попри їх досить ґрунтовні дослідження з цієї проблематики, з формуванням ринку земель питання з нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, набувають нового змісту та потребують на подальші дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є здійснення екскурсу еволюцією методик оцінювання нормативної грошової оцінки земель

сільськогосподарського призначення та розроблення практичних рекомендацій щодо її модифікації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

За даними Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру (далі — Держгеокадастр), кількість населених пунктів, землі яких наразі потребують оновлення нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського (далі — с.г.) призначення, перевищує 68% [1]. Однак її здійснення за існуючої методики не доцільне з причини недосконалої розрахунків, що пов'язано: з одного боку, закономірними труднощами трансформаційних змін, які здійснюється не еволюційним шляхом, а на основі "шокової терапії"; з іншого — прорахунками, допущеними під час здійснення окремих етапів земельної реформи.

А отже, наразі існуюча методика нормативної грошової оцінки земель с.г. призначення потребує на модифікацію, визначення шляхів здійснення якої можливе, як, на наш погляд, лише зі здійснення екскурсу еволюцією методик оцінювання нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення (рис. 1) та вивченням їх переваг і недоліків.

Еволюція методик грошової оцінки земель бере свій початок з проголошення незалежності України, а саме з прийняттям Закону України "Про плату за землю" від 03.07.1992 р. за № 2535-XII, яким вперше було запроваджено поняття "нормативна ціна землі", що встановлювалася у стократному розмірі земельного податку на неї [9]. Зрозуміло, що визначена у такий спосіб грошова оцінка земельної ділянки не була економічно обґрунтованою, а тому Держгеокадастру довелося відмовитись від даного підходу.

До того ж з прийняттям Указу Президента України "Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільського господарства" від 10.11.1994 р. за № 666/94 (далі — Указ Президента № 666/94) [8] постало питання прискорення розробки більш досконалої методики грошової оцінки земель.

<p>23.03.1995 р. (Наказ від 23.03.1995 р. за № 213)</p> <p>де $R\partial n_p$ – диференціальний рентний дохід з гектара орних земель, ц; Ran_p – абсолютний рентний дохід, встановлений по Україні на рівні 1,6 ц/га; Y – урожайність зернових з гектара, ц; $Ц$ – ціна реалізації зерна, грн/ц; B – виробничі витрати на гектар, грн.; Knp – коефіцієнт норми рентабельності; Tk – термін капіталізації, роки</p>	$GO = R\partial n_p \times Tk, \quad R\partial n_p = \Sigma R\partial n_p + Ran_p,$ $R\partial n_p = (Y \times Ц - B - B \times Knp) : Ц,$
<p>27.01.2006 р. (Наказ від 27.01.2006 р. за № 18/15/21/11)</p> <p>де $R\partial n$ – диференціальний рентний дохід з гектара орних земель (у центнерах); Y – урожайність зернових з гектара (у центнерах); $Ц$ – ціна реалізації центнера зерна в гривнях; $З$ – виробничі затрати на гектар; Knp – коефіцієнт норми рентабельності.</p>	$R\partial n = (Y \times Ц - З - З \times Knp) / Ц,$
<p>01.01.2011 р. (Постанова КМУ від 31.10.2011 р. за № 1185)</p> <p>лений на рівні 1,756</p>	$GO = (R\partial n \times Tk) \times ki,$ <p>де ki – коефіцієнт індексації, встанов-</p>
<p>16.11.2016 р. (Постанова КМУ від 16.11.2016 р. за № 831)</p> <p>де $Гагр$ – нормативна грошова оцінка агрогосподарської групи ґрунтів відповідного сільськогосподарського угіддя природно-сільськогосподарського району, грн/га; $Гу$ – норматив капіталізованого рентного доходу відповідного сільськогосподарського угіддя природно-сільськогосподарського району, грн/га; $Багр$ – бал бонітету агрогосподарської групи ґрунтів відповідного сільськогосподарського угіддя природно-сільськогосподарського району; $Б$ – середній бал бонітету ґрунтів відповідного с.г. угіддя природно-с.г. району</p>	$Гагр = Гу \times Багр : Б,$
<p>01.03.2017 р. (Постанова КМУ від 07.02.2018 р. № 105)</p> <p>де $Гзд$ – нормативна грошова оцінка земельної ділянки с.г. призначення, грн; $Пагр$ – площа агрогосподарської групи ґрунтів сільськогосподарського угіддя, га; $Пнсг$ – площа несільськогосподарських угідь на землях с.г. призначення, га; $Гнсг$ – норматив капіталізованого рентного доходу несільськогосподарських угідь на землях сільськогосподарського призначення, грн/га; $Гагр$ – нормативна грошова оцінка агрогосподарської групи ґрунтів, грн/га</p>	$Гзд = \Sigma (Пагр \times Гагр) + Пнсг \times Гнсг$
<p>Запропонована з 01.01.2021 р. (Проект постанови КМУ)</p> <p>де $Пд$ – площа земельної ділянки, квадратних метрів; $Нрд$ – норматив капіталізованого рентного доходу за одиницю площі; $Км_1$ – коефіцієнт, який враховує розташування громади в межах зони впливу великих міст; $Км_2$ – коефіцієнт, який враховує курортно-рекреаційне значення населених пунктів; $Км_3$ – коефіцієнт, який враховує розташування громади в межах зон радіаційного забруднення; $Км_4$ – коефіцієнт, який характеризує зональні фактори місцезоположення земельної ділянки; $Кцп$ – коефіцієнт, який враховує цільове призначення земельної ділянки; $Кмц$ – коефіцієнт, який враховує особливості використання земельної ділянки в межах категорії земель за основним цільовим призначенням; $Кні$ – добуток коефіцієнтів індексації нормативної грошової оцінки земель за період від затвердження нормативу капіталізованого рентного доходу до дати оцінки</p>	$Цн = Пд \times Нрд \times Км_1 \times Км_2 \times Км_3 \times Км_4 \times Кцп \times Кмц \times Кні,$

Рис. 1. Еволюція розвитку методик нормативної грошової оцінки земельних ділянок

Джерело: [3—8; 10—12].

Тож на забезпечення виконання Указу Президента № 666/94 було прийнято Постанову КМУ "Про Методику нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів" від 23.03.1995 р. за № 213 (далі — Постанова № 213) [7], а також Наказ Держкомзему України "Про Порядок грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів" від 13.04.1995 р. за № 105/641 [10] та Наказ Держкомзему України, Мінсільгосппроду України, Держкоммістобудування, УААН "Про внесення доповнень до Порядку грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів" від 30.11.1995 р. за № 427/963 [4],

які й стали фундаментальним підґрунтям проведення нормативної грошової оцінки земель с.г. призначення станом на 01.07.1995 р.

Відповідно до Постанови № 213 грошова оцінка земель с.г. призначення ґрунтувалась на результатах господарювання колгоспів і радгоспів Української РСР за період протягом 1981—1987 років, а також статистичних даних щодо ефективності с.г. виробництва за період протягом 1986—1990 років [2, с. 31].

Однак відчутна її неадекватність (зокрема, визначення результатів діяльності сільськогосподарських підприємств у порівнянних цінах 1984 р. і т.д.) спонукала до прийняття Порядку нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів, затвердженого наказом Державного комітету України по земельних ресурсах, Міністерства аграрної політики України, Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України, Української академії аграрних наук від 27.01.06 р. за № 18/15/21/11 [11] (далі — Порядок № 18/15/21/11), відповідно до якого передбачалось здійснення нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення за рентним доходом, створеним при виробництві зернових культур та визначеним, виходячи з економічної оцінки

земель, здійсненої в 1995 році. Тобто при визначенні нормативної грошової оцінки сільськогосподарських угідь достатньо було використати дані оцінки земель 1995 року та проіндексувати таку вартість на кумулятивний індекс, який щорічно визначався центральним органом виконавчої влади, що реалізував державну політику у сфері земельних відносин.

Проте економічна доцільність та актуальність, передбаченої Порядком № 18/15/21/11 методики розрахунку були досить сумнівними та потребували невідкладного її перегляду, а тому у 2011 році, з прийняттям Постанови КМУ "Про внесення змін до Методики нормативної грошової оцінки земель сільсько-

господарського призначення та населених пунктів" від 31.10.2011 р. за № 1185 (далі — Постанова № 1185) для врахування змін у рентному доході, що створювався при виробництві зернових культур, (показник якого використовувався при розрахунку нормативної грошової оцінки земель) починає застосовуватись коефіцієнт індексації 1,756 [5], що мало б забезпечити приведення показників оцінки у відповідність з динамікою цін на зерно. Однак зміни у нормативній грошовій оцінці земель сільськогосподарського призначення, які відбулися з набранням чинності Постанови № 1185, так і не дали змоги в повній мірі забезпечити зростання об'єктивності та достовірності показників нормативної грошової оцінки земель с.г. призначення щодо сучасних умов господарювання [2, с. 33]. А тому у 2016 р. Постановою КМУ від 16.11.2016 р. за № 831 [3] було запроваджено Методику нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, якою передбачається здійснення нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення окремо за сільськогосподарськими угіддями (ріллею, багаторічними насадженнями, сіножатями, пасовищами, перелогами) та несільськогосподарськими угіддями на землях сільськогосподарського призначення. Тобто нормативна грошова оцінка окремої земельної ділянки сільськогосподарського призначення здійснюється за формулою:

$$Гзд = \Sigma (Пагр \times Гагр) + Пнсг \times Гнсг \quad (1),$$

де $Гзд$ — нормативна грошова оцінка земельної ділянки сільськогосподарського призначення, грн;

$Пагр$ — площа агровиробничих груп ґрунтів сільськогосподарського угіддя, га;

$Пнсг$ — площа несільськогосподарських угідь на землях сільськогосподарського призначення, га;

$Гнсг$ — норматив капіталізованого рентного доходу несільськогосподарських угідь на землях сільськогосподарського призначення, грн/га;

$Гагр$ — нормативна грошова оцінка агровиробничої групи ґрунтів відповідного сільськогосподарського угіддя природно-сільськогосподарського району, грн/га [3].

При цьому $Гагр$ відповідно до такої методики визначається, виходячи з нормативу капіталізованого рентного доходу на землях сільськогосподарського призначення природно-сільськогосподарських районів (таксонів) (рис. 2) та шкал нормативної грошової оцінки агровиробничих груп ґрунтів природно-сільськогосподарських районів, сформованих за показниками бонітування ґрунтів (табл. 1) [3].

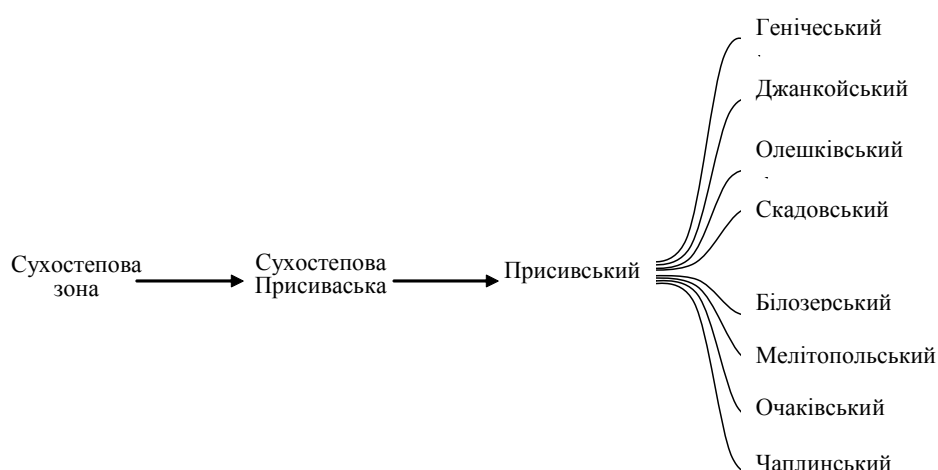

Рис. 2. Ієрархічна підпорядкованість природно-сільськогосподарських таксонів (витяг)

Джерело: [3].

Таблиця 1. Витяг з Довідника балів бонітету по ПСГ-районам

Назва ПСГ району	Норматив капіталізованого рентного доходу, грн/га				Середній бал бонітету ґрунтів відповідного с.г. угіддя			
	Рілля	Багаторічні насадження	Сіножаті	Пасовища	Рілля	Багаторічні насадження	Сіножаті	Пасовища
Білозерський	25804	49904	8696	5063	36	35	36	25
Генічеський	18636	35646	4106	3310	26	24	17	17
Джанкойський	18751	31368	5314	3310	27	22	22	14
Мелітопольський	21747	27091	6522	4284	31	19	27	22
Очаківський	19631	35646	6522	4284	29	27	27	22
Олешківський	18636	17110	3140	2726	26	24	13	14
Скадовський	20786	35646	4589	3895	29	25	19	20
Чаплинський	22936	35646	5556	4674	32	25	23	24

Джерело: [1].

Задля інформаційного забезпечення нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення Держгеокадастром, виходячи з ієрархічної підпорядкованості природно-сільськогосподарських районів (таксонів) сформовано Довідник балів бонітету за ПСГ-районами (табл. 1).

Проте з прийняттям Постанови КМУ "Про проведення загальнонаціональної (всеукраїнської) нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення" від 07.02.2018 р. за № 105 [10] (далі — Постанова № 105) постало питання спрощення діючої методики нормативної грошової оцінки земель с.г. призначення. Тож Держгеокадастром було запропоновано внесення змін до методики, затвердженої Постановою № 831 шляхом природно-сільськогосподарське районування земель, що дозволило сформувати Довідник показників нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення за областями (табл. 2).

Доцільність прийняття Постанови № 105 пояснюється:

по-перше, відповідності методики нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського при-

значення чинному законодавству, а саме ст. 179 Земельного кодексу України, відповідно до якої оцінка земель с.г. призначення має здійснюватись на підставі природно-сільськогосподарське районування;

по-друге, оцінювання земель сільськогосподарського призначення за природно-сільськогосподарського районування в найбільшій мірі відповідає завданням державного планування заходів з раціонального використання сприятливих для сільського господарства природних ресурсів та їх дієвій охороні.

Однак внесення зміни Постановою № 105 не виправдали очікувань щодо спрощення розрахунків. Тож наразі Держгеокадастром модифіковано методику грошової оцінки земель за уніфікованим підходом, за якою передбачається здійснення нормативної грошової оцінки земель (Цн) за формулою:

$C_n = P_d \times H_{rd} \times K_{m1} \times K_{m2} \times K_{m3} \times K_{m4} \times K_{cp} \times K_{mc} \times K_{ni}$ (2),
де P_d — площа земельної ділянки, м²;

H_{rd} — норматив капіталізованого рентного доходу за одиницю площі, грн;

K_{m1} — коефіцієнт, який враховує розташування громади в межах зони впливу великих міст;

K_{m2} — коефіцієнт, який враховує курортно-рекреаційне значення населених пунктів;

K_{m3} — коефіцієнт, який враховує розташування громади в межах зон радіаційного забруднення;

K_{m4} — коефіцієнт, який характеризує зональні фактори місцезнаходження земельної ділянки;

K_{cp} — коефіцієнт, який враховує цільове призначення земельної ділянки відповідно до даних Державного земельного кадастру;

K_{mc} — коефіцієнт, який враховує особливості використання земельної ділянки в межах категорії земель за основним цільовим призначенням;

K_{ni} — добуток коефіцієнтів індексації нормативної грошової оцінки земель за період від затвердження нормативу капіталізованого рентного доходу до дати проведення оцінки [6].

При цьому норматив капіталізованого рентного доходу (H_{rd}) для земель сільськогосподарського призначення визначено за уніфікаційним підходом на рівні 27500 грн/га (табл. 3).

Проте вважаємо більш коректним визначення нормативної грошової оцінки земель за формулою:

$$C_n = P_d \times H_{rd} \times k \quad (3),$$

де k — коригуючий коефіцієнт нормативної грошової оцінки земель, визначений як середнє геометричне коефіцієнтів:

$$k = \sqrt{K_{m1} \times K_{m2} \times K_{m3} \times K_{m4} \times K_{cp} \times K_{mc} \times K_{ni}} \quad (4).$$

Внесення таким чином змін дозволить визначити більш реалістичну нормативну грошову оцінку земель сільськогосподарського призначення, а отже, забезпечить правильність формування ринкових цін на земельні ділянки сільськогосподарського призначення.

Таблиця 2. Довідник показників нормативної грошової оцінки сільськогосподарських угідь станом на 01.01.2021* (грн за гектар) за даними офіційного вебсайту Держгеокадастру України

№ п/п	Region	Рілля, перелоги	Багаторічні насадження	Сіножаті	Пасовища
1	АР Крим	26 005,00	58 459,98	10 145,85	4 284,71
2	Вінницька	27 184,00	47 053,16	3 140,38	1 558,08
3	Волинська	21 806,00	41 349,74	6 039,19	4 479,47
4	Дніпропетровська	30 251,00	55 608,28	7 971,74	6 232,31
5	Донецька	31 111,00	58 459,98	7 247,03	6 037,55
6	Житомирська	21 411,00	35 646,33	5 072,92	4 089,95
7	Закарпатська	27 268,00	37 072,18	6 522,33	5 258,51
8	Запорізька	24 984,00	41 349,74	6 039,19	4 868,99
9	Івано-Франківська	26 087,00	37 072,18	4 831,36	4 479,47
10	Київська	26 531,00	42 775,60	6 280,76	4 479,47
11	Кіровоградська	31 888,00	67 015,10	8 696,44	6 037,55
12	Луганська	27 125,00	47 053,16	8 213,30	5 842,79
13	Львівська	21 492,00	27 091,21	5 797,63	4 089,95
14	Миколаївська	27 038,00	47 053,16	8 213,30	5 842,79
15	Одеська	31 017,00	62 737,54	8 938,01	7 011,35
16	Полтавська	30 390,00	64 163,40	5 556,06	4 284,71
17	Рівненська	21 938,00	37 072,18	5 072,92	3 700,43
18	Сумська	26 793,00	49 904,86	6 522,33	4 674,23
19	Тернопільська	29 035,00	57 034,13	6 280,76	5 648,03
20	Харківська	32 237,00	67 015,10	6 280,76	6 427,07
21	Херсонська	24 450,00	37 072,18	5 314,49	4 284,71
22	Хмельницька	30 477,00	52 756,57	6 763,90	5 258,51
23	Черкаська	33 646,00	74 144,37	8 454,87	5 648,03
24	Чернівецька	33 264,00	62 737,54	5 556,06	5 063,75
25	Чернігівська	24 065,00	55 608,28	8 696,44	5 063,75

Джерело: [1].

ВИСНОВКИ

Таким чином, за результатами здійсненого експерименту еволюцією методик оцінювання нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, розроблено практичні рекомендації щодо її модифікації за уніфікованим підходом, запровадження яких на практиці сприятиме спрощенню здійснення грошової оцінки земель, отриманню більш реалістичної оцінки та прискоренню завершення загальнонаціональної (всеукраїнської) нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, що в умовах трансформаційних змін в економіці України є вкрай необхідним.

Таблиця 3. Нормативи капіталізованого рентного доходу для земель сільськогосподарського призначення на 01.01.2021 року

Категорія земель	Норматив капіталізованого рентного доходу, грн/га
Землі сільськогосподарського призначення	27 500
Землі природно-заповідного призначення	73 815
Землі оздоровчого призначення	47 081
Землі історико-культурного призначення	74 566
Землі лісгосподарського призначення	5 976
Землі водного фонду	13 210

Джерело: [6].

Література:

1. Довідник показників нормативної грошової оцінки земель населених пунктів станом на 01.01.2021 р. URL: <https://land.gov.ua/icat/otsinka-zemel/> (дата звернення 05.02.2021 р.).
2. Мартин А.Г. Оновлення методичних засад нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення. Землеустрій і кадастр. 2013. С. 30—51.
3. Методика нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/831-2016-п> (дата звернення 17.02.2021 р.).
4. Про внесення доповнень до Порядку грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів. Наказ Держкомзему України від 30.11.1995 р. за № 427/963. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0427-95#Text> (дата звернення 15.02.2021 р.).
5. Про внесення змін до Методики нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів. Постанови КМУ від 31.10.2011 р. за № 1185. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1185-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення 21.02.2021 р.).
6. Про затвердження Методики грошової оцінки земель. Проект постанови КМУ. URL: <https://land.gov.ua/info/155630/> (дата звернення 25.02.2021 р.).
7. Про Методику нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів. Постанову КМУ від 23.03.1995 р. за № 213. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213-95-%D0%BF#Text> (дата звернення 05.03.2021 р.).
8. Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільського господарства. Указу Президента України від 10.11.1994 р. за № 666/94 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/666/94#Text> (дата звернення 10.02.2021 р.).
9. Про плату за землю. Закон України від 03.07.1992 р. за №2535-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2535-12#> (дата звернення 25.02.2021 р.).
10. Про Порядок грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів. Наказ Держкомзему України від 13.04.1995 р. за № 105/641. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0105-95#Text> (дата звернення 30.01.2021 р.).
11. Про Порядок нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів. Наказ Державного комітету України по земельним ресурсам від 27.01.2006 р. № 18/15/21/11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0388-06#Text> (дата звернення 20.02.2021 р.).
12. Про проведення загальнонаціональної (всеукраїнської) нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення. Постанова КМУ від 07.02.2018 р. за № 105. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення 29.01.2021 р.).
13. Трегуб О.М. До питання нормативної грошової оцінки земель населених пунктів як елемента економічного механізму управління земельними ресурсами. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. Вип. 19, Ч. 3. С. 106—111.

References:

1. State Service of Ukraine for Geodesy, Cartography and Cadastre (2021), "Directory of indicators of normative monetary valuation of lands of settlements as of 01.01.2021", available at: <https://land.gov.ua/icat/otsinka-zemel/> (Accessed 05 February 2021).
2. Martin, A. (2013), "Update of methodical bases of normative monetary valuation of agricultural lands. Land management and cadastre", *Zemleustrij i kadastr*, vol. 1, pp. 30—51.
3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), "Methods of normative monetary valuation of agricultural lands", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/831-2016-п>. (Accessed 17 February 2021).
4. State Land Committee of Ukraine (1995), "On making additions to the Procedure for monetary valuation of agricultural lands and settlements", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0427-95#Text> (Accessed 15 February 2021).
5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011), "On amendments to the Methodology of normative monetary valuation of agricultural lands and settlements", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1185-2011-%D0%BF#Text> (Accessed 21 February 2021).
6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), "On approval of the Methodology of monetary valuation of lands", available at: <https://land.gov.ua/info/155630/> (Accessed 25 February 2021).
7. Cabinet of Ministers of Ukraine (1995), "On the Methodology of normative monetary valuation of agricultural lands and settlements", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213-95-%D0%BF#Text> (Accessed 05 March 2021).
8. President of Ukraine (1994), "On urgent measures to accelerate land reform in the field of agriculture", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/666/94#Text> (Accessed 10 February 2021).
9. The Verkhovna Rada of Ukraine (1992), The Law of Ukraine "About the payment for the land", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2535-12#> (Accessed 25 February 2021).
10. State Land Committee of Ukraine (1995), "On the Procedure for Monetary Valuation of Agricultural Lands and Settlements", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0105-95#Text> (Accessed 30 January 2021).
11. State Land Committee of Ukraine (2006), "On the Procedure for normative monetary valuation of agricultural lands and settlements", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0388-06#Text> (Accessed 20 February 2021).
12. Cabinet of Ministers of Ukraine (1995), "On conducting a nationwide (all-Ukrainian) normative monetary valuation of agricultural land", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105-2018-%D0%BF#Text> (Accessed 29 January 2021).
13. Tregub, O. (2019), "On the issue of normative monetary valuation of lands of settlements as an element of the economic mechanism of land resources management", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'nogo universytetu*, vol. 19, pp. 106—111.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2021 р.

В. О. Кушнір,
к. держ. упр., докторант кафедри стратегічних комунікацій навчально-наукового центру
стратегічних комунікацій у сфері забезпечення національної безпеки та оборони,
Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-0805-4092

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.8.133

ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ КЕРІВНИХ ДОКУМЕНТІВ ПО ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

V. Kushnir,
PhD in Public Administration, Doctoral candidate of the Department of strategic communications
of the educational and research center of strategic communications in the sphere of national security
and defense, National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, Kyiv

PROPOSALS FOR IMPROVING THE GUIDANCE DOCUMENTS ON THE ORGANIZATION OF THE SYSTEM OF STRATEGIC COMMUNICATIONS IN THE SECURITY AND DEFENSE SECTOR OF UKRAINE

Стратегія воєнної безпеки України визначає захист суверенітету і територіальної цілісності України — найважливішою функцією держави, справою всього українського народу. Реалізація цієї норми Конституції України в умовах екзистенційної воєнної загрози національній безпеці, зростання дефіциту фінансових ресурсів та дисбалансу воєнних потенціалів України та Російської Федерації обумовлює необхідність розроблення нової стратегії воєнної безпеки, яка базується на всеохоплюючій обороні України. Всеохоплююча оборона України — це комплекс заходів, основний зміст яких полягає у: превентивних діях та стійкому опорі агресору на суші, на морі та в повітряному просторі України, протидії в кіберпросторі та нав'язуванні своєї волі в інформаційному просторі; використанні для відсічі агресії всього потенціалу держави та суспільства (воєнного, політичного, економічного, міжнародно-правового (дипломатичного), духовного, культурного тощо); застосуванні всіх форм і способів збройної боротьби з агресором, зокрема асиметричних та інших дій для оборони України, з дотриманням принципів і норм міжнародного права [1].

Ключовим фактором формування та розвитку такої взаємодії можна вважати повноцінну реалізацію стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України, як однієї з найважливіших складових системи державного та військового управління, що дають можливість, залишаючись у межах демократичних практик і принципів, організовувати ефективну відсіч будь-яким деструктивним інформаційним операціям.

У розвитку стратегічних комунікацій Україна досягла певного успіху, але він може бути підсилений за рахунок удосконалення державних механізмів стратегічних комунікацій та набуття нових дієвих спроможностей.

У статті запропоновано шляхи удосконалення правового механізму стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України (далі СБіО). Визначено, що для визначення ролі та місця стратегічних комунікацій у СБіО та запровадження прийнятих у державах-членах НАТО принципів і підходів щодо реалізації стратегічних комунікацій на підтримку цілей і завдань пропонується керівний документ — Концепція розвитку стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України (далі — Концепція).

Метою реалізації Концепції є визначення шляхів становлення та розбудови у секторі безпеки і оборони України системи комплексних, послідовних та скоординованих дій унапрямі стратегічних комунікацій, спрямованих на підтримку, формування та реалізацію політики у сфері безпеки і оборони України.

Ukraine's military security strategy defines the protection of Ukraine's sovereignty and territorial integrity as the most important function of the state, the cause of the entire Ukrainian people. Implementation of this norm of the Constitution of Ukraine in the conditions of existential military threat to national security, growing deficit of financial resources and imbalance of military potentials of Ukraine and the Russian Federation necessitates development of a new strategy of military security based on comprehensive defense of Ukraine. Comprehensive defense of Ukraine is a set of measures, the main content of which is: preventive action and stable resistance of the aggressor on land, at sea and in the airspace of Ukraine, countering in cyberspace and imposing one's will in the information space; use to repel aggression of all the potential of the state and society (military, political, economic, international law (diplomatic), spiritual, cultural, etc.); application of all forms and methods of armed struggle against the aggressor, in particular asymmetric and other actions for the defense of Ukraine, in compliance with the principles and norms of international law [1].

A key factor in the formation and development of such cooperation can be considered the full implementation of strategic communications in the security and defense sector of Ukraine, as one of the most important components of public and military governance, enabling, while remaining within democratic practices and principles, to effectively repel any destructive information operations. Ukraine has achieved some success in the development of strategic communications, but it can be strengthened by improving the state mechanisms of strategic communications and acquiring new effective capabilities. The article suggests ways to improve the legal mechanism of strategic communications in the security and defense sector of Ukraine. It is determined that to determine the role and place of strategic communications in the SBI and implementation of the principles and approaches adopted in NATO member states for the implementation of strategic communications in support of goals and objectives, a guiding document is proposed — Concept for Strategic Communications in Ukraine's Security and Defense Sector.

The purpose of the Concept is to identify ways to establish and develop in the security and defense sector of Ukraine a system of comprehensive, consistent and coordinated actions in the direction of strategic communications aimed at supporting, formulating and implementing policy in the field of security and defense of Ukraine.

Ключові слова: державні механізми стратегічних комунікацій, правовий механізм, інформаційна політика, інформаційне протистояння.

Key words: state mechanisms of strategic communications, sector of safety defensive of Ukraine, informative policy, informative opposing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ АБО ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сьогодні Україна, як і весь цивілізований світ, стоїть перед деконструктивними викликами світового порядку. Російська Федерація продовжує масштабну гібридну агресію не лише проти України, але й проти інших демократичних держав світу. Анексія Криму, агресія Російської Федерації на Сході, ведення проти України гібридної війни формують довгострокові виклики для Української держави. З розвитком

сучасних інформаційних технологій, зростанням ролі інтернет-видань та соціальних мереж, інформаційна складова давно стала повноцінною зброєю. Ведення ворогом пропаганди та поширення неправдивої інформації через засоби масової інформації та соціальні мережі набувають все більшого впливу на думку громадськості, противник все частіше робить ставку саме на порушення комунікації як внутрішньої, так і зовнішньої.

Сучасні виклики та загрози національній безпеці України зумовлюють загальну необхідність пошуку дієвого, адекватного та комплексного інструментарію,

за допомогою якого стане можливою організація узгодженої взаємодії в секторі безпеки і оборони України та з іншими інституціями держави. Ключовим фактором формування та розвитку такої взаємодії можна вважати стратегічні комунікації у секторі безпеки і оборони України (далі СБіО), які є однією з найважливіших складових системи державного та військового управління, що дають можливість, залишаючись у межах демократичних практик і принципів, організовувати ефективну відсіч деструктивним інформаційним кампаніям, які веде зовнішній агресор — Російська Федерація проти України [2].

Якісний аналіз формування стратегічних комунікацій у СБіО України в контексті забезпечення національної безпеки на підставі осмислення раціональних механізмів підвищення їх дієвості сприятиме реалізації реформи інформаційно-комунікативної діяльності держави. Це дасть змогу підвищити рівень державної координації та взаємодії органів і структур СБіО України, набути спроможностей щодо виконання завдань із протидії зовнішній агресії та відновлення територіальної цілісності України, сформувати довіру українського суспільства до воєнної політики держави, підтримки курсу з набуття Україною членства в НАТО.

Актуальність написання Концепції визначається необхідністю дотримання інтересів національної безпеки України та проведенням ефективних заходів у сфері стратегічних комунікацій у СБіО України в умовах ведення Російською Федерацією пропаганди та поширення неправдивої інформації про Україну через засоби масової інформації та соціальні мережі. Існування в Європі потужних центрів сили з інтересами, відмінними від національних інтересів України, військово-політичний дисбаланс сил навколо України, неефективність норм міжнародного права, економічні, політичні та військові проблеми зумовлюють необхідність удосконалення системи стратегічних комунікацій держави. Саме тому своєчасне застосування стратегічних комунікацій у СБіО України має вирішальне значення в запобіганні сучасним викликам і загрозам національній безпеці України, їх виявленні та реагуванні на них.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, У ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ЦІЄЇ ПРОБЛЕМИ

Теоретико-методологічні засади стратегічних комунікацій досліджуються у працях провідних вітчизняних вчених: Дубова Д.В., Романенко Є.О., Петрова В.В., Сальникової О.Ф., Баровської А.В., Пелепейченко Л.М. Капштик О.В. та інших. Розробка державних механізмів стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України, на жаль, на сьогодні, знаходиться на стадії повільної поступової реалізації.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є надання пропозицій щодо шляхів удосконалення державних механізмів стратегічних комунікацій у складових сектору безпеки і оборони України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Річна національна програма під егідою Україна-НАТО, яку затверджено Указом Президента України окреслює важливу стратегічну ціль — необхідність розбудови спроможностей національних стратегічних комунікацій [3].

Стратегія національної безпеки України одним із основних пріоритетів національних інтересів України та забезпечення національної безпеки, цілей та основних напрямів державної політики у сфері національної безпеки визначає важливість створення системи стратегічних комунікацій, публічне обговорення актуальних проблем суспільного розвитку, підвищення рівня медіакультури суспільства, гарантування безпеки журналістів під час виконання професійних обов'язків, розвиток конкуренції у сфері надання інформаційних послуг населенню [4].

Для того щоб результативно налагодити державний механізм стратегічних комунікацій потрібно активно працювати і науковцям, і практикам.

У дослідженні, присвяченому держаним механізмам стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України автор пропонує шляхи удосконалення правового механізму стратегічних комунікацій у СБіО, а саме створення керівного документу — Концепції розвитку стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України.

Метою реалізації Концепції є визначення шляхів становлення та розбудови у секторі безпеки і оборони України системи комплексних, послідовних та скоординованих дій у напрямі стратегічних комунікацій, спрямованих на підтримку, формування та реалізацію політики у сфері безпеки і оборони України.

Основними принципами діяльності складових сектору безпеки і оборони України у сфері стратегічних комунікацій визначити:

законність, демократичність, відкритість, прозорість, цілісність, доброчесність, підзвітність і відповідальність;

оптимальне поєднання та збалансованість інтересів сил складових сектору безпеки і оборони України та суспільства;

єдність підходів у формуванні та реалізації заходів з реалізації стратегічних комунікацій;

науковість, системний підхід до формування і розвитку стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України;

планування заходів стратегічних комунікацій повинно будуватися на відповідному аналітичному підґрунті та враховувати потенційні ризики та загрози;

усі структурні елементи складових СБіО, незалежно від їх основної ролі, є потенційними засобами комунікації, діяльність яких повинна ґрунтуватись на реалізації синхронізованих зі стратегічним наративом заходів;

дії, образи та слова повинні послідовно узгоджуватися з відповідними наративами з метою побудови та підтримки довіри у цільовій аудиторії;

суб'єкти стратегічних комунікацій СБіО та визначені комунікатори мають розуміти стратегію та цілі своєї місії, щоб формувати ясні повідомлення та реалізовувати ефективну діяльність для передачі цих повідомлень на підтримку цілей місії;

комунікація повинна бути інтегрованою протягом усіх процесів від аналізу та планування до виконання та оцінки діяльності;

проактивний характер реалізації завдань стратегічних комунікацій.

У Концепції необхідно надати трактування основним термінам у напрямі стратегічних комунікацій, як-от: взаємодія з громадськістю, внутрішня аудиторія, внутрішні комунікації, зв'язки з громадськістю, зовнішні комунікації, зовнішня аудиторія, інформаційна операція інформаційна сфера, інформаційний простір, інформаційне середовище, інформаційно-аналітичне забезпечення, інформаційні дії, інформаційний ефект, інформаційні спроможності, інформаційно-комунікативне забезпечення у секторі безпеки і оборони України, комунікація, комунікаційні функції, кризова ситуація, кризові комунікації у складових сектору безпеки і оборони України, моніторинг інформаційного медіа простору, наратив, психологічна операція, психологічний ефект, публічна дипломатія, повідомлення, речник, розвідувально-інформаційне забезпечення, система стратегічних комунікацій, стратегічні комунікації, стратегічні комунікації у СБіО, стратегічний наратив, тема, цільова аудиторія.

Визначити сутність організації стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України, наголосити, що функціонування стратегічних комунікацій у СБіО здійснюється відповідно до вимог чинного законодавства України, державних нормативно-правових актів у зазначеній сфері.

Основною метою стратегічних комунікацій СБіО визначити:

формування довіри міжнародної спільноти та українського суспільства до політики держави у сфері безпеки і оборони, реформ у СБіО та ефективності курсу з набуття Україною членства в НАТО;

об'єктивне інформування суспільства з питань, що стосуються безпеки і оборони держави, підготовки і застосування складових СБіО;

створення позитивного іміджу складових сектору безпеки і оборони України серед населення країни та міжнародної спільноти.

належну організацію процесу координації між суб'єктами комунікацій на всіх рівнях управління та взаємодії, а також в синхронізація спільних зусиль в інтересах цілей і завдань СБіО України.

У Концепції необхідно окреслити шляхи реалізації системи стратегічних комунікацій сектору безпеки і оборони України, з метою створення умов для впровадження елементів системи стратегічних комунікацій в органах державної влади України, забезпечення міжвідомчої координації в розробленні принципів та політик співпраці у сфері стратегічних комунікацій, підтримки співпраці України з експертами та вивчення досвіду держав-партнерів у зазначеній сфері як організаційний механізм стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони необхідно створити підрозділ служби координації

діяльності стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України апарату Ради національної безпеки і оборони України.

Основним завданням новоствореного підрозділу визначити — здійснення системної координації, контролю та забезпеченні міжвідомчої координації діяльності відповідних відповідальних підрозділів стратегічних комунікацій сектору безпеки і оборони України.

Процес організації діяльності служби координації діяльності стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України реалізовуватиметься у межах діяльності Міжвідомчої координаційної ради з питань стратегічних комунікацій у сфері забезпечення національної безпеки та оборони України, до складу якої входять представники складових сектору безпеки і оборони України.

Зміст заходів щодо реалізації стратегічних комунікацій полягатиме у встановленні цілей, що планується досягти, визначенні переліку завдань, способів їх виконання та необхідних ресурсів в інтересах досягнення головної мети забезпечення безпеки і оборони України.

Концепція має стати головним документом для складових СБіО, що забезпечує:

координацію інформаційно-комунікативної діяльності складових СБіО у ході застосування, формування сприятливого інформаційного простору та спрямування потрібного впливу на цільову аудиторію;

координацію комунікативної діяльності з іншими державними організаціями в контексті реалізації широкої стратегії національної безпеки України;

своєчасність розробки та поширення інформаційних матеріалів для інформування цільової аудиторії.

Основним елементом комунікативної стратегії визначити наратив як основоположну ідею, покликану забезпечити емоційне обґрунтування цілей визначених дій і в багатьох випадках моральні підстави для їх реалізації.

З метою досягнення стійкого результату та забезпечення проактивного характеру дій, комунікація має зосереджуватись на цільових повідомленнях, які узгоджені з довгостроковими цілями всієї структури. Усі складові СБіО повинні переконатись, що вони є частиною наративу, а операції та дії військ сил безпеки і оборони мають бути послідовно синхронізовані з цим наративом.

Наратив повинен охоплювати всі цільові аудиторії, попри географічні, мовні або культурні відмінності та має виражати політичні та військові орієнтири з боку держави. Наратив має наповнювати сенсом планування операціям у сфері безпеки і оборони, надавати їм відповідного значення. Посилатися на наявний стратегічний наратив потрібно на будь-якому рівні та у будь-якому продукті оперативного планування.

Наратив повинен містити таке:

поточний стан — опис проблеми, яка потребує вирішення або бажана умова, яку потрібно зберегти;

стан майбутнього — опис цілей, підтримка поточного стану або трансформація тощо;

шлях — роз'яснення яким чином досягти бажаного результату;

обґрунтування — чому запропонована зміна стану чи підтримка поточного стану є оптимальною, або краща за альтернативні.

Цілі стратегічних комунікацій і наративи повинні враховуватись у ході планування на усіх рівнях управління у складових СБіО та відображатися у замислі, плані та інших планувальних документах застосування сил СБіО.

Всі документи повинні бути взаємоузгоджені між собою для забезпечення злагодженої та скоординованої діяльності на підтримку досягнення цілей застосування сил СБіО.

Для забезпечення узгодженості та достовірності аргументаційних тематик і повідомлень (меседжів) суб'єкти стратегічних комунікацій складових СБіО здійснюють контроль, сприяють взаємодії і взаєморозумінню між різними комунікативними суб'єктами. Належна інтеграція всіх інформаційних спроможностей має бути реалізована на всіх рівнях планування та реалізації комунікативної стратегії.

У одному із розділів Концепції важливо розтлумачити призначення та завдання складових системи стратегічних комунікацій СБіО.

Посадовим особам важливо розуміти та усвідомлювати ключові завдання і обов'язки всіх суб'єктів стратегічних комунікацій, щоб мати уявлення про їхні переважні комунікаційні можливості, відповідальність та здатність досягнути комунікативного ефекту на відповідних рівнях. Розуміння взаємовідносин між суб'єктами системи стратегічних комунікацій та поза її межами є ключовою умовою для досягнення робочих взаємовідносин необхідних для реалізації ефективної комунікації.

Окремий розділ Концепції варто присвятити темі суб'єктності системи стратегічних комунікацій у СБіО, визначити, що ключовими суб'єктами системи стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України на рівні держави є: Офіс Президента України, Рада національної безпеки та оборони, Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику України.

Система стратегічних комунікацій СБіО включає сукупність відповідальних посадових осіб та підрозділів, які виконують визначені завдання щодо реалізації стратегічних комунікацій у складових СБіО.

На основі загальнодержавних стратегічних наративів, наданих Офісом Президента України, Радою національної безпеки і оборони України і Секретаріатом Кабінету Міністрів України, та результатів аналізу інформаційного простору служба координації діяльності стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України впроваджуватиме, координуватиме та синхронізуватиме стратегічні наративи у межах діяльності Міжвідомчої координаційної ради з питань стратегічних

комунікацій у сфері забезпечення національної безпеки та оборони України, до складу якої входитимуть представники складових сектору безпеки і оборони України.

Організація та здійснення стратегічних комунікацій у СБіО, відповідно до їх сутності, змісту та шляхів реалізації, відбувається за наступними напрямками:

- публічна дипломатія;
- зв'язки з громадськістю;
- внутрішня комунікація;
- кризова комунікація;
- інформаційна операція;
- психологічна операція;
- цивільно-військове співробітництво.

Крім основних складових, до системи стратегічних комунікацій у СБіО також слід віднести: розвідувально-інформаційне забезпечення, матеріально-технічне, фінансове та інші види забезпечення з підготовки та проведення заходів стратегічних комунікацій.

Очікуваними результатами впровадження системи стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони стане:

- створення належних комунікаційних спроможностей, які забезпечать інтеграцію та підтримку стратегічних комунікацій на всіх рівнях планування та впровадження політики стратегічних комунікацій у сфері безпеки і оборони України;
- створення Міжвідомчої координаційної ради з питань стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони, проведення систематичних засідань з метою координації діяльності;
- імплементація організаційної структури стратегічних комунікацій для координації комунікаційної активності на стратегічному рівні відповідно до принципів НАТО для підтримки політики стратегічних комунікацій та координації комунікаційної діяльності;
- забезпечення процесу ефективного моніторингу інформаційного простору (включаючи медіа-моніторинг і вивчення громадської думки) та обміну аналітичними даними;
- затвердження нормативних документів для забезпечення втілення та інтеграції стратегічних комунікацій на всіх рівнях планування і впровадження політики у сфері безпеки і оборони;
- побудова системи дій під час кризових комунікацій на основі досвіду країн-членів НАТО;
- організація курсів підвищення кваліфікації за напрямом стратегічних комунікацій для особового складу;
- формування позитивного іміджу складових сектору безпеки і оборони України, які успішно протистоять зовнішній агресії та спроможні захистити суверенітет та територіальну цілісність держави;
- забезпечення узгодженої діяльності на всіх рівнях планування та інтегрованого обміну повідомленнями між усіма суб'єктами системи стратегічних комунікацій сектору безпеки і оборони України;
- запровадження регулярної і системної міжнародної комунікації за напрямком стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони.

У прикінцевих положеннях Концепції важливо оцінити фінансові, матеріально-технічні, трудові ресурси, необхідні для виконання заходів Концепції.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Отримані результати свідчать, що ситуація із науковим супроводом процесу розбудови стратегічних комунікацій в Україні складається неоднозначно. Безпекі виклики змушують дослідників активно шукати рішення в цій сфері в інтересах національної безпеки і оборони, однак єдиного підходу до зазначеної проблематики у сфері стратегічних комунікацій ще не знайдено.

Враховуючи викладене вище можна зробити висновок, що удосконалення правового механізму з питань стратегічних комунікацій базується, насамперед, на запровадженні нових керівних документів, які систематизують та нормативно окреслюють та закріплюють роль і місце стратегічних комунікацій у структурі сектору безпеки і оборони України, принципи і підходи щодо реалізації стратегічних комунікацій на підтримку цілей і завдань нової стратегії воєнної безпеки України стане важливим кроком на шляху розбудови системи стратегічних комунікацій у СБіО.

Концепція реалізації стратегічних комунікацій буде призначена для використання посадовими особами у секторі безпеки і оборони України, які виступають суб'єктом стратегічних комунікацій або реалізують завдання інформаційної політики.

Концепція реалізації стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони має стати головним документом для складових СБіО, що забезпечує:

координацію інформаційно-комунікативної діяльності складових СБіО у ході застосування, формування сприятливого інформаційного простору та спрямування потрібного впливу на цільову аудиторію;

координацію комунікативної діяльності з іншими державними організаціями в контексті реалізації широкі стратегії національної безпеки України;

своєчасність розробки та поширення інформаційних матеріалів для інформування цільових аудиторій в Україні та закордоном.

Література:

1. Указ Президента України № 121 від 25 березня 2021 року Стратегія воєнної безпеки України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>

2. Капштик О.В. Теоретичні здобутки у галузі наукового забезпечення розвитку державних механізмів стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України. Інвестиції: практика та досвід № 1/2019. С. 101—106. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/1_2019/19.pdf

3. Указ Президента України № 72 від 24 лютого 2021 року Про річні національні програми під егідою Комісії Україна — НАТО. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/722021-36825>

4. Указ Президента України № 392 від 14 вересня 2020 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України "Про Стратегію національної безпеки України". URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

References:

1. President of Ukraine (2021), Decree "Strategy of military security of Ukraine", available at: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> (Accessed 10 April 2021).

2. Kapshtyk, O. (2019), "Theoretical expenses in the field of scientific support of development of state mechanisms of strategic communications in the security and defense of Ukraine", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 1, pp. 101—106. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.1.101

3. President of Ukraine (2021), Decree "On annual national programs under the auspices of the NATO-Ukraine Commission", available at: (<https://www.president.gov.ua/documents/722021-36825> Accessed 10 April 2021).

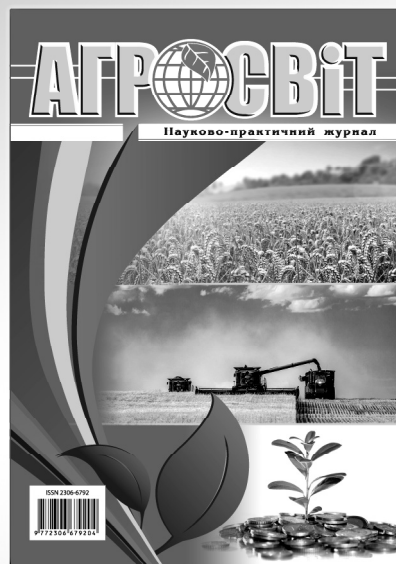
4. President of Ukraine (2020), Decree "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine "dated 14.06. 2020 № 392 / 2020 "On the national security strategy of Ukraine", available at: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (Accessed 10 April 2021).

Стаття надійшла до редакції 14.04.2021 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

Е. В. Овчарук,
аспірант кафедри публічної політики та політичної аналітики,
Національна академія державного управління при Президентові України
ORCID ID: 0000-0003-0168-438X

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.8.139

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ GOVERNMENT RELATIONS У КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Е. Ovcharuk,
Postgraduate student of the Department of Public Policy and Political Analysis,
National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

THEORETICAL APPROACHES TO GOVERNMENT RELATIONS RESEARCH IN THE CONTEXT OF PUBLIC ADMINISTRATION THEORY

У статті обгрунтовано сутність інституційного та неінституційного підходів як теоретико-методологічного інструментарію теорії публічного управління, можливості якого дозволяють досліджувати явище Government Relations (GR). Доведено, що GR виступає складним феноменом, сутність якого розкривається в залежності від специфіки відносин між різними суспільними суб'єктами та органами публічної влади державного й регіонального рівнів.

Розкрито сутність та теоретичний потенціал інституційного підходу. На його основі стає можливим розглядати формальний бік функціонування GR у домінуючих формальних способах взаємодії публічної влади та бізнесу. На основі неінституціонального підходу аналіз GR здійснюється з урахуванням як формальних, так і неформальних правил (обмежень) та практик. Неформальні правила виступають продовженням, розвитком та модифікацією формальних правил. Вони є соціально санкціонованими нормами поведінки, а також внутрішньо-обов'язковими для людини стандартами поведінки.

The article justifies the essence of institutional and non-institutional approaches as theoretical and methodological tools of public administration theory. The proposed approaches allow you to explore the phenomenon of Government Relations (GR). This concept has been clarified in the context of the problem of interaction between public authorities and business. It is proved that GR is a complex phenomenon. Its essence is revealed depending on the specifics of the relationship between different social actors and public authorities at the state and regional levels.

Deepening scientific interests in the field of state and political institutions led to the formation of a methodology of institutionalism and neo-institutionalism. Their theoretical tools — institutional and non-institutional approaches are the most productive for GR analysis from the standpoint of modern public administration theory. The essence and theoretical potential of the institutional approach is revealed. This approach allows us to consider the formal side of the functioning of GR. Formal ways of interaction of public power and business become dominant. At the same time, GR acts as a mechanism for interaction between social groups in creating sustainable relations with public authorities in order to ensure a favorable competitive environment, creating new communication systems based on appropriate institutional support.

Based on a non-institutional approach, GR analysis is based on both formal and informal rules (restrictions) and practices. Informal rules are continuation, development and modification of formal rules. They are socially sanctioned norms of behavior, as well as intrinsically binding standards of behavior. The problem of GR research as a complex phenomenon involvement of a wide range of theoretical approaches, as well as methodological tools formed within other scientific fields and

areas of knowledge. Institutional and non-institutional theoretical approaches are productive methodological tools for GR research, their use enriches the methodological arsenal of public administration theory.

Ключові слова: інституційний підхід, неоінституційний підхід, теорія публічного управління, публічна влада, бізнес, Government Relations.

Key words: institutional approach, neo-institution approach, theory of public administration, public authority, business, Government Relations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Еволюційні процеси в сфері публічного управління України, становлення громадянського суспільства, демократизація політичних інститутів обумовили виникнення нових механізмів взаємодії між державою, бізнесом та інститутами громадянського суспільства як провідних суб'єктів державотворення. Серед новітніх форм налагодження діалогу між органами публічної влади та структурами бізнесу особливого значення набуває Government Relations (GR) — універсальний спосіб комунікації, що сприяє цивілізованому та демократичному розвитку сучасного українського суспільства.

За час становлення української державності представники малого, середнього та великого бізнесу поступово перетворилися на активних акторів не тільки економічних, а й політичних процесів, що призвело до суттєвих змін у сфері публічного управління. З одного боку, бізнес-структури стали впливовим суб'єктом, здатним чинити тиск на державу, з іншого — саме публічна влада формує законодавчо-правове поле, у якому бізнес-актори комунікують з іншими учасниками економічних та політичних процесів. Крім того, публічна влада розробляє комунікативні стратегії, здійснює їх управлінське та організаційне регулювання. В зазначених умовах виникає необхідність осмислення та поглибленого вивчення нових, більш досконалих механізмів взаємодії між органами публічної влади та бізнесу з урахуванням впливу на внутрішні зміни чинників глобального розвитку. У цьому зв'язку GR, що виступає як один з головних елементів розвитку соціального партнерства, спосіб налагодження діалогу між владою та бізнесом та важливий інструмент інституціональних перетворень у сучасному українському суспільстві потребує подальшого дослідження з позиції публічного управління та адміністрування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сучасний етап дослідження GR демонструє достатньо високий рівень опрацювання вказаного феномену. Відзначимо, що значне місце займають праці зарубіжних вчених, в яких представлено розробку широкого спектру проблем, пов'язаних із функціонуванням GR у різних сферах життя суспільства — економічній, політичній, управлінській. Так, особливостям GR у контексті зв'язків з громадськістю, формування GR-менеджменту в політичній та економічній сферах присвячено праці У. Агі, Г. Кемерона, Ф. Олта, Д. Уїлкокса [1], А. Бентілі [2], С. Мака [23], К. Малоуні [24], Дж. Марча та Й. Олсе-

на [25], Г. Піла, К. Бейлі, Б. Кейна [26], Д. Норта [10], Дж. Олдермана [21], Р. Хеза [22] та ін.

Українськими науковцями проблематика GR розглядається з позицій різних напрямів наукових знань: політології (О. Руденко, Є. Тихомирова, О. Шевченко та ін.), соціології (А. Погребняк та ін.), соціальних комунікацій (А. Бахметьєва, О. Гусак, М. Зубаєва та ін.), філософії (А. Фелінська та ін.), права (І. Казанчук, В. Комаров, В. Маренич та ін.). На особливу увагу заслуговують праці, у яких GR постає об'єктом досліджень з публічного управління. Серед таких відзначимо роботи С. Квітки [7], С. Клімовича [8; 9], Л. Оліфіренко [11], С. Сороки [17], В. Сумської [18] та ін. Втім, трансформація досліджуваного явища в реаліях ускладнення внутрішньої структури сучасного українського суспільства обумовлює необхідність його подальшого дослідження з позицій теорії публічного управління, виявлення основних теоретичних підходів до його осмислення.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження сутності та визначення пізнавального потенціалу інституціонального та неоінституціонального підходів у контексті дослідження Government Relations як механізму взаємодії публічної влади та бізнесу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасні наукові дослідження демонструють широкий спектр підходів до тлумачення поняття "GR", кожен з яких має свою специфіку та особливості визначення. Так, зарубіжні політологи У. Агі, Г. Кемерон, Ф. Олт, Д. Уїлкокс розглядають GR як "діяльність із вибудовування відносин між різними суспільними групами (бізнес-структурами, професійними спілками, громадськими організаціями та ін.) та публічною владою. Така діяльність включає збирання та обробку інформації про діяльність органів влади, підготовку та поширення інформації про позиції відповідних груп тиску, їх вплив на процеси прийняття політичних та адміністративних рішень" [1, с. 362—363]. Близьким за змістом є визначення GR, надане західним вченим С. Маком: "GR — це застосування комунікативних технологій індивідами або соціальними інститутами для впливу на урядові рішення місцевого, регіонального, національного чи міжнародного рівнів або їх комбінацій" [23, с. 4].

Таким чином, можна стверджувати, що в трактовці західних вчених GR розуміється як процес налагодження комунікацій між різними суспільними групами та публічною владою. При цьому, У. Агі, Г. Кемерон, Ф. Олт,

Д. Уїлкокс детально розкривають сутність GR через різні етапи комунікаційної діяльності суспільних груп та організацій. Тим самим вони акцентують увагу на тому, що ініціативність у створенні зазначених комунікацій належить саме представникам суспільних груп.

В українському та російському науковому дискурсі GR став також предметом прискіпливої уваги з боку науковців. Це обумовлено зростанням ролі GR у формуванні взаємодії між публічною владою та суб'єктами як мікропідприємництва, так і малого, середнього та великого підприємництва з метою вироблення максимально збалансованої публічної політики [3]. В зазначеному контексті GR розглядається, переважно, у порівнянні із поняттями "лобізм", "Public Relations" (PR), "Public Affairs" (PA), "Issues Management" тощо. Попри представлені у дослідженнях різні підходи до трактовки цих явищ, все ж увага дослідників акцентується на тому, що GR у сучасному політичному та економічному просторі, зокрема й в Україні, стає важливим інструментом діалогу публічної влади та бізнесу та потребує законодавчого забезпечення [9; 17].

Спираючись на наявний широкий спектр досліджень GR, важливим є уточнення цього поняття в контексті проблеми взаємодії публічної влади та бізнесу. Так, аналізуючи теоретичні та практичні аспекти вказаного процесу вітчизняний вчений С. Квітка визначає GR як "діяльність із контролю й управління умовами ведення бізнесу, яка включає зв'язок із органами публічного управління, Issues Management, технології лобіювання, а також соціальну відповідальність, що дозволяє впливати на публічну політику, ефективно управляти репутацією і знаходити точки дотику із стейкхолдерами" [7, с. 99].

Вказуючи на динамізм та різноманітність GR, його зв'язок із впливом політичного курсу, що проводиться у країні, В. Ємельянов обґрунтовує необхідність взаємодії інститутів підприємництва та громадянського суспільства в умовах підвищення ролі інститутів публічної влади та держави загалом [4].

У контексті менеджменту, а також у форматі публічно-приватного партнерства розглядає феномен GR А. Радинська-Калініченко [13]. У зазначеному вимірі GR-менеджмент постає комунікативним фактором між суспільством, зокрема, його сегментом підприємства, та публічною владою. Його роль значно актуалізується за умов становлення громадянського суспільства, адже держава не може бути одноосібним свідником державних та суспільних інтересів. На думку І. Паруха, GR — це управлінська функція. Відтак через PR корпоративну та соціальну відповідальність або публічно-приватне партнерство можуть досягатися цілі GR-стратегії. Водночас, оцінюючи практичний аспект розвитку GR, автор статті відзначає, що "у цілому розвиток GR в Україні відстає навіть від загальних тенденцій розвитку корпоративного управління" [12].

П. Толстих розглядає GR як діяльність спеціально уповноважених співробітників великих комерційних структур (GR-фахівців) із супроводу діяльності компанії у політичному середовищі. Метою GR, за визначенням дослідника, є побудова довгострокової, передбачуваної системи відносин з профільними для компанії політичними стейкхолдерами [20]. Окреслюючи основні

підходи щодо експлікації сутності GR, важливим є виокремлення ролі бізнесу у відносинах із публічною владою в особі органів держави та місцевого самоврядування в організації GR. У цьому зв'язку привертає увагу трактовка GR як діяльності представників великих бізнес-акторів у побудові стійких відносин із публічною владою з метою досягнення конкурентних переваг.

Відтак у сучасному науковому дискурсі сформувався широкий спектр підходів до визначення GR у контексті відносин між різними суспільними групами та публічною владою. Серед основних виділимо такі: 1) GR — це сфера загального менеджменту; 2) GR — це багатоаспектна комунікаційна діяльність, спрямована на встановлення взаємодії між різними суспільними групами та публічною владою; 3) GR — це діяльність спеціально уповноважених співробітників великих комерційних структур; 4) GR — це діяльність із контролю й управління умовами ведення бізнесу, яка включає зв'язок із органами публічного управління. Отже, наведені визначення свідчать про те, що GR виступає складним феноменом, сутність якого розкривається в залежності від специфіки відносин між різними суспільними суб'єктами та органами публічної влади державного й регіонального рівнів.

Слід відзначити, що в практичній площині дослідження GR в контексті взаємодії публічної влади та бізнесу, як показує досвід демократично розвинених країн, заслуговує на увагу через активну участь бізнес-акторів у політичному житті держави, їх прагнення зайняти в суспільстві належне місце. Намагання бізнес-акторів сприяти розвитку політичної сфери відповідає потребам суспільства, адже така співпраця унормовує ринкове середовище, умови конкуренції, сприяє розвитку бізнесу загалом. У свою чергу, як показує практика публічного управління в Україні, бізнес-актори взаємодіють з державою як соціально-політичним інститутом, здатним регулювати як економічну, політичну, так і ринкову систему. До обговорення економічних проблем залучаються інституції громадянського суспільства, визначаються чіткі та обґрунтовані критерії оцінювання якості урахування владними органами інтересів бізнесу та громадськості, що робить прозорою взаємодію влади, бізнесу та громадянського суспільства.

У теоретичному аспекті осмислення GR як феномену, що включає в себе комунікаційні технології та стратегії, інтереси бізнес-акторів та інструменти їх взаємодії із органами публічної влади, представляється важливим з позицій сучасної теорії публічного управління, зокрема, необхідності формування її теоретично-методологічних засад. Оскільки сама теорія публічного управління перебуває на стадії свого становлення, продуктивним стає звернення до теоретичних здобутків різних галузей наукових знань — політології, соціології, економіки, правознавства, в межах яких сформувалися різні наукові напрями. Суттєве зростання та поглиблення в XX ст. дослідницького інтересу до сфери державних та політичних інститутів обумовило формування методології інституціоналізму та неоінституціоналізму. Їх теоретичний інструментарій, зокрема інституційний та неоінституціональний підходи виявляються найбільш продуктивними для аналізу GR з позицій сучасної теорії публічного управління.

У розвиток інституціоналізму як наукового напрямку зробили вагомий внесок такі теоретики: М. Вебер, Т. Веблен, В. Вільсон, Д. Коммонс, У. Мітчелл та ін. Видатним дослідником інституціоналізму вважається американський економіст Д. Норт. Вчений у своїй праці "Інституції, інституційні зміни та функціонування економіки" [10] розглядає інституціоналізм як науку, що належить від політичної соціальної та економічної сфери, а також наголошує на тому, що інститути включають у себе всі форми обмежень, створених людьми для того, щоб надати певну структуру людським взаєминам. Розробляючи теорію інституційних змін, в якій він обґрунтовує природу інститутів та їх вплив на соціальний прогрес, Д. Норт надає визначення поняттю "інститути" — це "правила, механізми, що забезпечують їх виконання, і норми поведінки, які структурують взаємодії, що повторюються між людьми" [10, с. 17]. Відтак саме інститути зменшують невизначеність та структурують повсякденне життя й тим самим створюють сприятливе середовище для спільного вирішення складних проблем.

У складі інститутів Д. Норт виокремлює три головні складові:

- неформальні обмеження (традиції, звичаї, соціальні умовності);
- формальні правила (конституції, закони, судові прецеденти, нормативно-правові акти);
- механізми примусу, що забезпечують дотримання правил (армія, поліція, розвідка, виправні заклади тощо).

Отже, для класичного інституціоналізму інститут виступає як сукупність формальних і неформальних процедур, норм, правил, домовленостей, що є глибоко вкоріненими до організаційної системи інституцій. З огляду на це, інститут виступає основною нормою в суспільних відносинах, яка встановлена, прийнята та постійно відтворюється в поведінці людей. Водночас формальні інститути встановлюються та підтримуються свідомо, в основному, силою держави. Неформальні інститути складаються спонтанно, без якого-небудь свідомого задуму як побічний результат взаємодії безлічі систем, що переслідують власні інтереси.

В тих державах, у яких прийнято законодавчі норми по регулюванню взаємодії бізнес-акторів з органами публічної влади GR сприймається як інститут. З огляду на це, запропонований інституційний підхід дозволяє розглядати формальний бік функціонування GR, виявляючи формальні (прописані в законодавчих документах) способи взаємодії публічної влади та бізнесу втім, виключаючи неформальні. В таких умовах GR виступає як механізм взаємодії між суспільними групами для створення стійких відносин із органами публічної влади з метою забезпечення сприятливого конкурентного середовища, створюючи нові системи зв'язків на основі відповідного інституціонального забезпечення.

Водночас дискусійним питанням у застосуванні інституційного підходу є залучення неформальних правил, норм та процедур в трактовці поняття інституту. Природним є те, що під час розгляду тільки формальних правил є ймовірність упустити неформальні правила та практики, які виникають при взаємодії суспільних суб'єктів. Особливо суттєвим це є для держав із нерозвиненою ринковою економікою, де не існує формально встановлених та закріплених норм взаємодії публічної влади та

бізнесу, проте множинність інституційних обмежень визначають механізми функціонування як загалом публічно-управлінської, так і політико-економічної системи. В цих умовах GR здійснюється в умовах формальних процедур, що і обумовлює продуктивність залучення інституційного підходу в дослідженні GR. Серед основних принципів залучення інституційного підходу можна виділити: спирання на формальні процедури, норми, правила, вироблені інституційною системою; альтернативність у прийнятті управлінських рішень на основі аналізу конкретної ситуації та перспектив практичного використання результатів GR; опора на систему базових інституцій та взаємодію суспільних суб'єктів.

У межах неоінституціоналізму як наукового напрямку, спрямованого на пояснення нових явищ у різних формах суспільного функціонування — економіці, політиці, сфері публічного управління здійснена спроба залучити елемент неформального у зміст поняття "інститут". Так, у праці "Elaborating the 'New Institutionalism'" ("Розробка 'нового інституціоналізму'") Дж. Марча та Й. Олсена було запропоновано визначення інституту, яке стало базовим для прихильників методології неоінституціоналізму, а саме: "Інститут є відносно стійким набором правил та організованих практик, втілених у структурах значень та ресурсів, які є інваріантними стосовно індивідів та стійкими перед специфічними перевагами і очікуваннями індивідів та перед зовнішніми умовами, що змінюються" [25, р. 742]. Отже, принциповим у запропонованому визначенні стало розуміння інституту як елементу порядку та передбачуваності, що сприяло смисловою означенню наведених ідей як нормативного інституціоналізму.

На відміну від класичних інституційних теорій, у яких інститут інтерпретовано як установу, що діє за формальними критеріями, неоінституціоналістами залучено більш широкий підхід для визначення поняття "інститут". Згідно з їх тлумачення інститути — це створені людьми обмеження, що структурують політичні, економічні та соціальні взаємодії. Відповідно, в неоінституційній теорії під обмеженнями розуміються не тільки зовнішні правові норми та формальні настанови, але й обмеження, сформовані самим інститутом, у тому числі й раціональним вибором та поведінкою співтовариств та об'єднань. Таким чином, інститути постають зовнішніми обмежувачами поведінки індивідів, що дозволяє враховувати як формальні, так і неформальні правила (обмеження) та практики. Неформальні правила, які виникають як засіб координації стійких повторювальних форм людської взаємодії, є, по-перше, продовженням, розвитком та модифікацією формальних правил, по-друге, соціально санкціонованими нормами поведінки, по-третє, внутрішньо-обов'язковими для людини стандартами поведінки [10, с. 74].

Окреслений підхід, для дослідження становлення відносин між бізнес-акторами та публічною владою, було використано В. Пауелом, П. Ді Маджо, А. Хілманом, М. Хіттом та ін. Праці вчених спрямовані на виявлення сутності технологій, що використовуються бізнес-акторами в інституційному середовищі, під яким розуміється сукупність формальних правил, вимог та процедур. У такій ситуації бізнес-актори можуть претендувати на різні преференції від держави у цілому та публічної влади зокрема. Як вказує сучасний політолог А. Закіров, "наявні преференції включають у себе можливість

здійснювати формальний та неформальний вплив на законотворців, досягати сприятливої суспільної думки й збільшувати політичний капітал" [5, с. 105].

Методологічний потенціал теорії неінституціоналізму та неінституційного підходу дозволяє здійснювати дослідження в сфері публічно-приватного партнерства, що постає стратегічною формою співробітництва в умовах налагодження багатоступеневого процесу комунікації. Водночас взаємодія бізнес-акторів з органами публічної влади має носити регулярний характер та представляти сукупність заходів, що мають здійснюватися GR-фахівцями для встановлення комунікації та реалізації організаційних завдань в органах публічної влади. Втім, дискусійним залишається питання шляхів реалізації GR-стратегій бізнес-акторами. Основними умовами їх здійснення є високий рівень формування інституціональних структур, динамічний розвиток громадського середовища, комунікативних технологій, вироблення базових принципів функціонування GR-менеджменту. На цих засадах стає можливою ефективна взаємодія між представниками бізнес-структур та соціальними інститутами, що спираються на зв'язок із публічною владою як один із видів комунікації з метою отримання взаємовигідного результату та досягнення спільних цілей.

Отже, використання неінституційного підходу в контексті дослідження GR дозволяє залучати для аналізу як формальні, так і неформальні практики, що реалізуються у процесах здійснення GR-стратегій як інструменту взаємодії публічної влади та бізнесу в умовах сучасних управлінських, соціально-політичних та економічних трансформацій.

ВИСНОВКИ

Проблема дослідження GR як складного феномену, універсального механізму взаємодії публічної влади та бізнесу обумовлює необхідність залучення широкого спектру теоретичних підходів у системі теоретико-методологічних засад теорії публічного управління. З огляду на те, що сама методологія публічного управління знаходиться на етапі свого становлення, важливим стає залучення методологічного інструментарію, сформованого в межах інших наукових сфер та напрямів знань.

Звернення до наукових напрямів інституціоналізму та неінституціоналізму дозволило довести, що вироблені ними інституційний та неінституційний теоретичні підходи виступають продуктивним методологічним інструментарієм для дослідження GR як механізму взаємодії публічної влади та бізнесу. Їх використання збагачує методологічний арсенал теорії публічного управління та відкриває можливості для його розвитку шляхом залучення нових методологічних стратегій, зокрема, комунікативно орієнтованих, дискурсивного та мережевого підходів.

Література:

1. Аги У., Кэмерон Г., Олт Ф., Уилкокс Д. Самое главное в PR. Санкт-Петербург: Питер, 2004. 560 с.
2. Бенгли А. Процесс государственного управления, Изучение общественных давлений. Москва: Пьеро, 2012.
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. Відомості Верховної ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/436-15> (Дата звернення: 24.03.2021 р.).

4. Смельянов В.М. Развитие партнерских отношений бизнеса и власти в системе государственного управления стабильным развитием регионов Украины: теория, методология, практика: монография. Миколаїв: ПП Смельянова Т.В., 2012. 420 с.

5. Закиров А.Р. Исследование GR: основные теоретические подходы. Известия Саратовского университета. Серия: Социология. Политология. 2018. Т. 18. Вып. 1. С. 102—106.

6. Квітка С.А. Government Relations та державне управління в Україні: новітні форми взаємодії влади та бізнесу. Аспекти публічного управління. 2017. Т. 5. № 11. С. 94—104.

7. Квітка С.А. Державне управління формуванням партнерських відносин між владою та бізнесом в умовах соціальних перетворень: монографія. Дніпро: Грані, 2017. 268 с.

8. Клімович С.О. Дослідження Government Relations як комунікації між владою та бізнесом: термінологічний аспект. Стратегічні пріоритети. 2010. № 1. С. 82—85.

9. Клімович С. О. Інструменти Government Relations у контексті державного управління. Держава та регіони, 2015. № 2 (50). С. 20—27.

10. Норт Д. Інституції, інституційні зміни та функціонування економіки / пер. с англ. під. ред. І. Дзюби. Київ: Основи, 2000. 198 с.

11. Оліфіренко Л.Д. Інституціональні механізми державного регулювання розвитку промислових корпорацій: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.02; Акад. муніцип. упр. Київ, 2014. 40 с.

12. Парух І. GR по-українськи. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2011/01/12/265652> (Дата звернення: 22.03.2021 р.).

13. Радинська-Калініченко А.В. GR-менеджмент як механізм взаємодії органів публічної влади із підприємством у форматі публічно-приватного партнерства. Публічне управління: теорія та практика. 2014. Вип. 3. С. 15—20.

14. Редзюк Є. Теорії інституціоналізму та їх вплив на формування та регулювання інститутів фондового ринку світу та України. Ринок цінних паперів України. 2015. № 1—2. С. 31—44.

15. Ротар Н. Неінституціоналізм в системі теоретико-методологічних засад політичної науки. Історико-політичні проблеми сучасного світу: зб. наук. статей. Чернівці. 2019. Т. 39. С. 136—146.

16. Сокіл О. Г. Інституціональність як головна характеристика сталого розвитку. Молодий вчений. 2017. № 11. С. 77—82.

17. Сорока С.В. Механізми взаємодії вищих органів державної влади України в процесі реалізації управлінських функцій: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.02; Черномор. держ. ун-т ім. Петра Могили. Миколаїв, 2013. 38 с.

18. Сумська В.В. Інституціоналізація лобіювання в державному управлінні України: автореф. дис. ... канд. наук. з держ. упр.: 25.00.01. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Харків. регіон. ін-т держ. упр. Харків, 2014. 20 с.

19. Тихомирова Є.Б. Government Relations і лобізм: спроба порівняльного аналізу. Політикус. 2015. № 1. С. 15—18.

20. Толстых П.А. Профессиональный словарь лоббистской деятельности. Электронный ресурс. [Режим доступа]: http://www.lobbying.ru/dictionary_word.php?id=1 (Дата обращения: 5.03.2021 г.).

21. Alderman G. (1984), *Pressure groups and government in Great Britain*, Longman, London; New York, UK, USA.

22. Heath R.L. (2006), "A rhetorical theory approach to issues management", *Public relations theory*, vol. 8, pp. 63—99.

23. Mack C.S., (1997), *Business, Politics, and the Practice of Government Relations*, Greenwood, Publishing Group, Westport, USA.

24. Maloney K. (2006), *Re-Thinking Public Relations: PR Propaganda and Democracy*, Routledge, New York, USA.

25. March J.G., Olsen J.P. (2005), *Elaborating the "New Institutionalism"*, [Online], available at: URL: <http://unesco.amu.edu.pl/pdf/olsen2.pdf> (Accessed 16 March, 2021).

26. Peel G., Bailey C. J., Cain B. (2010), *Developments in American Politics*, Palgrave Macmillan, New York, USA.

References:

1. Agi, U. Cameron, G. Olt, F. and Wilcox, D. (2004), *Samoe glavnoe v PR [The most important in PR]*, Peter, St. Petersburg, Russia.

2. Bentley, A. (2012), *Process gosudarstvennogo upravleniya, Izuchenie obshchestvennykh davleniy [The process of public administration, the study of public pressures]*, Piero, Moscow, Russia.

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "Commercial Code of Ukraine" № 436-IV, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/436-15> (Accessed 24 March, 2021).

4. Yemelyanov, V. M. (2012), *Rozvytok partners'kykh vidnosyn biznesu i vlady v systemi derzhavnoho upravlinnia stalym rozvytkom rehioniv Ukrainy: teoriia, metodolohiia, praktyka [Development of business and government partnerships in the system of public administration of sustainable development of regions of Ukraine: theory, methodology, practice]*, PP Yemelyanov T., Nikolaev, Ukraine.

5. Zakirov, A. R. (2018), "GR research: basic theoretical approaches", *Izvestiya Saratovskogo universiteta*, vol. 18, no. 1, pp. 102—106.

6. Kvitka, S. (2017), "Government Relations and public administration in Ukraine: the latest forms of government-business interaction", *Aspects of public administration*, vol. 5, no. 11, pp. 94—104.

7. Kvitka, S. (2017), *Derzhavne upravlinnia formuvanniam partnerskykh vidnosyn mizh vladoiu ta biznesom v umovakh sotsial'nykh peretvoren [Public administration of the formation of partnerships between government and business in the conditions of social transformation: a monograph]*, Grani, Dnipro, Ukraine.

8. Klimovich, S. (2010), "Government Relations research as communication between government and business: a terminological aspect", *Strategic priorities*, vol. 1, pp. 82—85.

9. Klimovich, S. (2015), "Government Relations tools in the context of public administration", *State and regions*, vol. 2 (50), pp. 20—27.

10. North, D. (2000), *Instytutsii, instytutsijni zminy ta funktsionuvannia ekonomiky [Institutions, institutional changes and the functioning of the economy]*, Osnovy, Kyiv, Ukraine.

11. Olifirenko, L. D. (2014), "Institutional mechanisms of state regulation of development of industrial corporations", Abstract of PhD, dissertation, Public Administration, Academy of Municipal Administration of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

12. Parukh, I. (2011), "GR in Ukrainian", *Economic truth*, [Online], available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2011/01/12/265652> (Accessed 22 March, 2021).

13. Radinska-Kalinichenko, A. V. (2014), "GR-management as a mechanism for the interaction of public authorities with entrepreneurship in the format of public-private partnership", *Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka*, vol. 3, pp. 15—20.

14. Redzuk, E. (2015), "Theories of institutionalism and their impact on the formation and regulation of stock market institutions in the world and Ukraine", *Rynok tsinnykh papieriv Ukrainy*, vol. 1—2, pp. 31—44.

15. Rotar, N. (2019), "Neo-institutionalism in the system of theoretical and methodological principles of political science", *Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu*, vol. 39, pp. 136—146.

16. Sokil, O. G. (2017), "Institutionality as the main characteristic of sustainable development", *Molodyj vchenyj*, vol. 11, pp. 77—82.

17. Soroka, S. V. (2013), "Mechanisms of interaction of higher state authorities of Ukraine in the process of implementation of management functions", Abstract of PhD, dissertation, Public Administration, Black Sea State University of Petro Mogilev, Mykolaiv, Ukraine.

18. Sums'ka, V. V. (2014), "Institutionalization of lobbying in the state administration of Ukraine", Abstract of PhD, dissertation, Public Administration, Kharkiv Regional Institute of State Management, Kharkiv, Ukraine.

19. Tychomirova, E. B. (2015), "Government Relations and lobbying: an attempt at comparative analysis", *Politikus*, vol. 1, pp. 15—18.

20. Tolstyh, P. (2012), "Professional vocabulary lobbyist deatlost" [Online], available at: http://www.lobbying.ru/dictionary_word.php?id=1 (Accessed 5 March, 2021).

21. Alderman, G. (1984), *Pressure groups and government in Great Britain*, Longman, London; New York, UK, USA.

22. Heath, R. L. (2006), "A rhetorical theory approach to issues management", *Public relations theory*, vol. 8, pp. 63—99.

23. Mack, C. S. (1997), *Business, Politics, and the Practice of Government Relations*, Greenwood, Publishing Group, Westport, USA.

24. Maloney, K. (2006), *Re-Thinking Public Relations: PR Propaganda and Democracy*, Routledge, New York, USA.

25. March, J.G. Olsen, J.P. (2005), *Elaborating the "New Institutionalism"*, [Online], available at: URL: <http://unesco.amu.edu.pl/pdf/olsen2.pdf> (Accessed 16 March, 2021).

26. Peel, G. Bailey, C. J. and Cain, B. (2010), *Developments in American Politics*, Palgrave Macmillan, New York, USA.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2021 р.